

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2020. 07-08 év szám

KORTÁRS 2020 07-08

NAGY PÁL (1929-1979) munkáival

ORAVECZ IMRE: Alkonynapló (próza)

JÁSZ ATTILA, JENEI GYULA, VÖRÖS ISTVÁN versei

BENE ZOLTÁN, ZSIDÓ FERENC prózái

HALMAI TAMÁS, MONOSTORI IMRE tanulmányai

HAKLIK NORBERT, MÁRKUS BÉLA, TAR PATRÍCIA kritikái

Ára: 1050 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

nka

Nemzeti Kulturális Alap

csodasmagyarorszag.hu

Gödöllő

Együtt, itthon, szabadon

Magyarország visszavár!

A nyár nem múlhat el élmények nélkül,
az ország csodái újra várnak!

#ITTHONBIZTONSAGOS

MAGYARORSZÁG
A CSODÁK FORRÁSA

A MOSOLY ÉVADA 20/21

ABIGÉL • AMERIKAI KOMÉDIA • **A MOSOLY ORSZÁGA**
ANNE FRANK NAPLÓJA/A KÉPFARAGÓ • A PENDRAGON-LEGENDA
A RÉGI NYÁR • A SZÉPSÉG ÉS A SZÖRNYETEG • CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ
DINNER SHOW • DIÓTÖRŐ • DORIAN GRAY • ELFÚJTA A SZÉL
ISTVÁN, A KIRÁLY • JÁNOS VITÉZ • JÖVŐRE, VELED, ITT!
LA MANCHA LOVAGJA • LILI BÁRÓNŐ • **MARICA GRÓFNŐ**
MATA HARI • MÁGNÁS MISKA • MENYASSZONYTÁNC
NINE • OSZI BOSZI, A REPÜLŐ NAGYANYÓ • REBECCA
SZEGÉNY DZSONI ÉS ÁRNIKA • TAJTÉKOS DALOK
VIKTÓRIA • VIRÁGOT ALGERNONNAK

BÉRLETÉRTÉKESÍTÉS JÚNIUS 11-TŐL
JEGYÉRTÉKESÍTÉS JÚNIUS 15-TŐL

WWW.OPERETT.HU
OPERETTSZINHAZ

TARTALOM

- 3** ORAVECZ IMRE: Alkonynapló (*próza*)
- 5** JÁSZ ATTILA – CSENDES TOLL: A bölények kipusztulása (részletek) (*vers*)
- 9** BENE ZOLTÁN: Gyilkosság (*regényrészlet*)
- 20** VÖRÖS ISTVÁN: Korkép; Költőm és kora; Van-e élet a földön kívül?; Várakozástan (*versek*)
- 23** JENEI GYULA: Nincs jó válasz (*vers*)
- 26** FEHÉR BÉLA: Banánliget 4. rész (*próza*)
- 65** PETŐCZ ANDRÁS: A sápadtarcú meg a feketehajú (*vers*)
- 67** ZSIDÓ FERENC: Láttam a boldogságot én (*próza*)
- 70** URBÁN GYULA: Hajtóvadászat; Elkésett orvosság; Vándor-dal (*versek*)
- 72** KELECSÉNYI LÁSZLÓ: IMAGINE 1.9.5.9. – Szemenszedett szórakoztatás szünettel (*dráma*)
- 94** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XXXI.
- 97** MÓZES HUBA: Nagyobb hatalom minden más erőnél
- 98** UTRY ATTILA: A szent kereszt ökumenizmusa és a képtisztelet
- 103** UJVÁROSSY LÁSZLÓ: Erdélyi anziksz – Nagy Pál (1929–1979) önarcképeiről
(*képzőművészet*)
- 113** HALMAI TAMÁS: Az egyetemes Babits
- 121** MONOSTORI IMRE: Az elfogadás kínjai – Egy fejezet a Németh László-recepció történetéből
(1956–1960)
- 133** CSONTOS MÁRTA: „Zászlótestvérek, bús fenyők” – A lírai szövegsubjektum szerepe
Reményik Sándor költészetében
- 140** Szabad akarat, avagy a b/irodalmon innen és túl – Francisko Kocsis interjúja Jász Attilával
- 147** FÜZI LÁSZLÓ: Együtt élni képpel, verssel
- 151** Krimiírással a sznobizmus ellen – Hlavacska András beszélgetése Cserhádi Éva krimiíróval
- 159** GÖMÖRI GYÖRGY: Beszélgetések Varga Imrével
- 165** STURM LÁSZLÓ: A badacsonyi burzsoázia tündöklése és kisajátítása (Ungváry Rudolf:
Balatoni nyaraló)
- 170** MÁRKUS BÉLA: Göncz László / Emberek a pannon végeken
- 172** HAKLIK NORBERT: Keresztesi József / Inverz Ophelia
- 174** GERENCSÉR ANNA: Szecsődi Tamás Leó / Sirák fiai
- 177** HEGEDŰS IMRE JÁNOS: Bene Zoltán / Áramszünet
- 179** ARTZT TÍMEA: Fábrián László / Kékliliom
- 181** TAR PATRÍCIA: Szappanos Gábor / A zöld Krisztus
- 182** NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF: Fekete Vince / Szárnyvonal
- 184** BERETI GÁBOR: Szabó Imola Julianna / Lakása van bennem
- 186** HENDE FRUZSINA: Kelecsényi László / Ideje van: Ottlik-tanszerláda
- 188** SOLTÉSZ MÁRTON: Payer Imre / Fényből van a fal
- 190** MECHIAT ZINA: Sütő Csaba András / nempróza

E számunkat NAGY PÁL (1929–1979) munkáival illusztráltuk.
A borítón: Önarckép 1978 (részlet); Önarckép, 1960-as évek

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,**
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
HLAVACSKA ANDRÁS (kortársalgó) hlvacskandras@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelészerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, tevélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A koronavírus-járvány mindannyiunk életét nehezé tette, átalakította mindennapi szokásainkat, életvitelünket. Nagyon sok család került lelkileg feszült helyzetbe vagy azért, mert az összezártság okozott konfliktusokat, vagy betegekért kellett aggódnia, vagy idős rokonokat gyászolt.

A nehéz napokon és az újrakezdés idején is csak az emelkedett szellem és tiszta gondolat tud átvezetni mindannyiunkat, ezért is határoztuk el, hogy lapszámainkat a szokásos rendben továbbra is megjelen tetjük, ezzel is segítséget nyújtva olvasóinknak a nehéz hónapokban.

Keressék tehát a megszokott helyeken, lapárusoknál a *Kortárs* folyóiratot, mint eddig is a korábbi években.

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

ORAVECZ IMRE

Alkonynapló

ORAVECZ IMRE (1943) Szajla

(Feljajdulás) A szajlaiak, férfiak és nők évszázadokon át ölték e hegyek, völgyek földjébe erejüket, vágyukat, álmukat, örömeiket, egész életüket, és az most parlagon hever, kökényt, gyalogszedret, bogáncsot, csenkeszt, muhart és hasonlókat teremve!

(Kétely) A traumákat állítólag fel kell dolgozni. De fel lehet-e dolgozni egy traumából álló életet?

(Tortúra) Segítség, hogy bevásárolnak helyettem, persze nem egy hipermarketben, ahol nagy a választék, hanem egy kis boltban, ahonnan a megszokott minőség helyett csak azt hozzák, ami éppen kapható. Ennél azonban sokkal nagyobb gond, ami az után következik, hogy a visszajáró pénzzel együtt a negyven-ötven tételt lerakták a kapum előtt. Először különválasztom a tartós élelmiszereket és a kutyaeledelt, a macskaeledelt, amelynek csomagolásán állítólag X napon belül magától elpusztul a kórokozó, és a garázsba deponálom. Hasonló okból a mindenkori postámat is ott tárolom felbontatlanul egy darabig. Aztán a romlandókat és a gyümölcsöt, zöldséget lepermetezem denaturált szesz és desztillált víz magam készítette keverékével, és behordom a házba. A hűtőbe később rakom be, amikor átcsomagoltam őket. Majd fertőtlenítek minden kilincset, eszközt, tárgyat, felületet, amellyel érintkeztem. A kilincseket többször, de kétszer mindenképp, mert nagy igyekezetemben mindig az a gyanúm támad, hogy egyet kihagytam, és minthogy nem tudom, melyik az, előlről kezdem az egészet. Végül sterilizálom a védőfelszerelésemet, a sebészmaszkot, a mosogatókesztyűt, a napszemüveget, amelyek nem megfelelőek ugyan, de jobbat nem lehet kapni, és szappannal alaposan kezelt mosok. Eddig is fárasztottak a napi teendőik, sőt, olykor a pusztalét is terhelte volt, de a covid19 óta egyenesen kimerít. Ha nem volna M. L., akinek még szüksége van apára, nem vállalnám ezt a tortúrát. Annál kevésbé, mert feltételezően nem sokat ér, hiszen amatőr a felszerelésem, és szakszerűtlenek a módszereim.

(Állandósult búcsú) Életemben kétszer jártam be a határt búcsúzás céljából, először 1976-ban, másodszor 1988-ban. Mindkétszer úgy döntöttem, hogy végleg elhagyom a hazámat. Most már nem megyek sehova, hónapokig még a határba se, mégis mindig búcsúzom. Minden alkalommal, valahányszor kitekintek a dolgozószoba ablakán, és bár csak egy részét, de látom.

(A harmadik generáció) Azt álmodtam, hogy öreg emigráns vagyok Kaliforniában, nyugdíjas és nagyapa. Unokáimmal, egy kiskorú fiúval és két nagyobb lánnyal a San Diegó-i Magyar Házba látogatok, ahol a helyi magyarok kiállítást rendeztek a régi, óhazai élet tárgyaiból, eszközeiből. Sorban járom velük a vitrineket, posztamenseket, és buzgón magyarázom nekik angolul, hogyan működött a kotyogós kávéfőző, milyen adókat lehetett fogni a Szokol táskarádióval, kik viseltek otthonkát, mi volt a személyi igazolvány és a zacskós tej – az utóbbi csak fényképen látható –, mit hordtak az autósok az autóstáskában,

mire hasonlított a Bambi íze – csak üres üvege képviseli –, mikor volt divat a micisapka, és miért éltünk-haltunk kezdetben az orkáncabátért és a reklámszatyorért, és így tovább, és így tovább, de döbbsentem tapasztalom, hogy nem figyelnek rám.

(Kezdeményezés) Egy kiadó körlevélben felszólít, hogy csatlakozzam egy nagyszerű kezdeményezéshez, küldjek be egy videót, amelyben elmesélem, milyen jó dolog a járvány szülte karantén, mind a hatósági, mind az önkéntes, mert zavaró tényezőktől nem hátráltatva végre nyugodtan alkothatunk. Elképedek! Mintha az írók nem élnének kenyérral is, és érzéketlen, önző lunátikusok lennének, akiknek nincs más szükségletük, mint az írás, mialatt hullanak körülöttük emberek, és dől össze a világ.

(Függetlenség) Vesztegzár várható, és a hatóságok felszólítottak, hogy készletezzünk tartós élelmiszereket. A megsemmisült paraszti osztály tagjai semmilyen járvány esetén nem szorultak efféle óvintézkedésre. Nem függtek a közellátástól, önellátóak voltak. Hosszú távon mindig rendelkeztek annyi élelemmel, amennyi, ha a kór nem oltotta ki az életüket, a létfenntartásukhoz kellett, sőt, más osztálybelieket is kisegítettek vele.

(Toldalék) Ha egy beszélgetésben valami kívánatos, jövőbeli esemény vagy szükséges intézkedés kerül szóba, egyre sűrűbben mondom: *Ha megérjük*. Ha L., nálam is öregebb kőműves szomszédom és távollétemben kutyáim, macskáim etetője a beszélgetőpartnerem, sosem mulasztja el hozzátoldani: *Ha nem érjük, hajítjuk*. Ennek ugyan az égvilágon semmi értelme, de egyetértően bólintok, mert meggyőzően hangzik.

(Félelem) Náthás lettem, és mint mindig ilyenkor, ég a szemem. Felhívtam az orvost, és a tünetek alapján egyetértett velem, hogy kötőhártya-gyulladás. Cseppeket rendelt. Egy közmunkás vette át a receptet, és váltotta be a p-i patikában. – Ennyire fél? – kérdezte a fiatal nő, mikor kaput nyitottam neki, és négy lépést hátrálva felszólítottam, hogy maradjon ott, ahol van, a gyógyszert pedig tegye a földre. Tényleg ennyire félek?, kérdeztem magamtól, miután elment, és felvettem a gyógyszert, és becsuktam a kaput.

(Öröm 1) Nem valószínű, hogy ez vagy egy másik világvjárvány kiirtja az emberi fajt. Ha mégis, jó látni, hogy rügyeznek a fák, sarjad a fű, és nyílnak a tavaszi virágok, vagyis utánunk is lesz még élet a Földön, vagy akkor lesz csak ismét igazán.

JÁSZ ATTILA – CSENDES TOLL

A bölények kipusztulása

(részletek)

Vannak elkerülhetetlen dolgok,

akkora lehetsz,
mint most a kisebbik fiad,
hosszú a hajad (inkább félhosszú, biligomba),
dzseki nyakig fölhúzva, alul hippisen bő trapéz nadrág,
pedig nyár van, a libegőn ültök az apáddal,
nyaraltok tehát, nem is érted, anyád hogy járulhatott hozzá,
apád valahogy kiügyeskedte jogilag,
magától biztos nem engedett volna el,

az apádon is bő gatyá, vagyis nadrág,
élei lifegnek, az övé mindig élrevasalt,
feje frissen nyírva, épp hosszú barkót visel,
dzsekije nyitva (nyár van),
cipője csatos és hegyes orrú,
mint mindig (azokat szereti, ki tudja már, miért),
fekete-fehér az emlék, amibe a fű és a fenyvesek
mindig friss zöldje vegyül, a többi szürkévé válik,
a hegyoldalra van a szálloda, ami nyilván üdülő, vállalati,
és ti is valami vállalati csereakció részesei vagytok éppen,

a hegy tetején vezető útról lehet bemenni a szállodába,
üdülőbe, ott a főbejárat,
és a szobák pedig lenyúlnak egészen a völgy aljáig,
ahol játszótér van, egészen álomszerű,
a lefelé vezető folyosó cikcakkban halad,
épp annyi lépcsőfok van egy-egy fordulóban,
hogy lefelé futva, majd átugorva a lépcsőket,
ne törje össze magát a gyerek, ha leugrik,
ha el is esik néha,

és nem is töröd, ami kész csoda,
viszont egyszer elbambulsz vagy inkább túl gyors vagy,
belefutsz az egyik nyitva hagyott üvegajtó vasalt élébe,
homlokkal, azonnal kifekszel,
talán új lengyel barátaitok laknak ott,
egy egyedülálló anyuka veled egyidős lányával,

késsel futnak is feléd ijedt arccal,
tompá és hideg étkezőkéssel,
próbálják visszanyomni a villámgyorsan növe pingponglabdát,
ami lassan szarv formát ölt, aztán az apád is ott van már,
látod rajta az izgalmat, hogy mit fog ő ezért az anyádtól kapni,
átveszi a kést, te rendes áldozat vagy, hagyod,
hogy kétségbeesetten nyomkodják a sokáig megmaradó,
árulkodó nyomot a homlokod mértani közepén,

apád nem szid le, nem balhézik, sose teszi,
 örül, hogy nem lesz nagyobb baj,
 hamar el tudja képzelni,
 hogy rosszabbul is végződhetett volna a dolog,

jólesik a kiemelt figyelem napokig, az ápolás,
 mindenki azt kérdezi, mi történt,
 s te büszke indiánként viseled a sérülést és persze hallgatsz,
 nem tudsz lengyelül, a magyaroknak pedig csak hümmögsz,
 á, semmi különös,

nem emlékszel, apád mennyire lesz jóban a lengyel anyukával,
 nem erre figyelsz, inkább a korodbeli,
 csinos szőke lengyel lánykára koncentrálsz,
 olyannyira, hogy oroszul megy a levelezés hónapokig még köztetek,
 egészen addig, míg egy komplett bélyegalbumot nem küld karácsonyra,
 benne rengeteg értékes sorozattal, hm,
 ezzel már nem tudsz mit kezdeni, sose gyűjtöttél bélyeget,
 nem érted, és nem válaszolsz többet,
 talán még annyit apád vagy anyád biztatására, ösztönzésére,
 hogy megköszönöd,

viszont tizennyolc éves korodban,
 amikor két barátal érettségi után nekiindulsz világot látni,
 Lengyelországig juttok, egészen az Északi-tengerig,
 Krakkó, Auschwitz és Varsó érintésével,
 mert oda lehet eljutni külön engedélyek nélkül az akkori,
 szocialista Magyarországról,
 minden előzetes jelzés nélkül megpróbálsz felkeresni
 Varsóban az egykori szőke bélyegalbumos lányt,
 a levelezési cím alapján, egy lakótelepen,
 mivel jó lenne, ha tudna szállást adni egy éjszakára,

de azonnal reménytelennek tűnik a dolog
 meglátva a hatalmas lakótelepet lámpafényben,
 marad a pályaudvar hajnalig őrizve a csomagokat.
 na ez is egy jellemző történet indián naivságodra.

Naiv indiánságodon

sokszor eltűnődsz,
 és azon is, honnan jön ez az egész indiánság,
 nem is a lelki alkat kérdésén, hanem azon,
 elődeid, felmenőid között nincs ilyen típusú ellenálló,
 vagy csak nem tudsz róla,

noha nagyszüleidnek, szüleidnek nehéz sors jut,
 mindegyiknek másképp, de ez megint más dolog,
 az indiánság felvállalása, a szellemmel,
 a naggyal és a kicsivel,
 a kultúrával való találkozás megváltoztatja életed,
 pontosabban az lesz az életed
 közvetlen célja, legalábbis

sokáig úgy hiszed, kamaszkorod körül kezdődik
 ez a fajta örület, zenéléssel, filmezéssel, szereplésekkel,
 de nem, előkerül egy régi fotó anyád hagyatékából, és eszedbe jut,
 ahogy alsós korodban baletteztél,

ami már nemcsak amolyan óvodás balett típusú ugra-bugra,
 hanem kőkemény kiképzés, spicc, tartás stb.,
 mozgás zongorára és kasztanyettára,

miközben az idős, szigorú, orosz származású oktató néni
 folyton elégedetlen, nyilván profi balett-tanár száműzetésben,
 nyilván büntetésből vagy megélhetésből tanít
 gyerekeket,

négy gyereket ki is emel, valamit azért fel kellett mutatnia,
 vizsgaelőadást produkálnia,
 így három kuktafiú üldöz egy csirkelányt profi jelmezben,
 élő zenére,

a fotó közepén állsz, a csirkelány előtted guggol,
 a fiúk kezében fakanál, fehér kuktaruhában feszítenek,
 füleik elállnak, a felnőtt kuktasapkát valaminek meg kell tartania,

semmi másra nem emlékszel,
 csak a gyakorlások végtelen hosszúságára
 és a jelmezek felvételének izgalmára,
 majd az előadás előtti izgulásra,
 magára a bemutatóra egyáltalán nem,
 csak erre a fotóra, már régről,

biztosan anyádban lehetett valami rejtett művészi hajlam,
 ha beiratott balettezni, és hogy miért pont a balett,
 fiú létedre, nem lehet már tudni,

anyád állítólag szépen rajzolt fiatal korában,
 ezt is csak úgy hallod valakitől, utólag,
 neked nem nagyon rajzolgat már,
 de szigorú veled nagyon a rajz házi feladatokkal,
 próbál is konvencionális, esztétikailag is érvényes irányba terelni,
 de te szabad lélek vagy, firkálgatsz csak,

azért ha muszáj, próbálsz megfelelni,
 ami nem nagyon megy általában,
 vagyis ez se,

de el tudod képzelni, hogy anyádban volt valami
 megfoghatatlan szépség utáni vágy,
 hogy valamilyen szinten művészettel foglalkozzon,
 legalább a gyerekén keresztül,
 valahonnan mégiscsak jönnie kell az indíttatásnak.

Valahonnan mégis jönnie kell az indíttatásnak,

noha nem szándékos a dolog,
jólesik valamiért a gyógyfürdő meleg vizes medencéjében,
derékig ér a víz,

hol a víz felett tartva fejed,
hol a víz alatt úszkálva nyitott szemmel, orral,
szájjal csapódsz bele a húspárnás fürdőruhák
ruganyos ütközőibe felül vagy alul,

miközben angolnaként tekeregsz egyfolytában,
ami tetszhet is a néniknek, nem szólnak rád,

fogalmad sincs, miért csinálod, de jólesik,
élvezed megunhatatlanul,
pontosabban unalmadban találsz ki,
amikor nagyszüleid rád szólnak,
hogyan ne úszkálj, itt nem szabad,

merülgetni kezdesz a medence szélén,
homályos, zöldes-szürkés-homályos a víz,
alig látni valamit, de az ülőpadokon a víz alatt sötét,
gyökérszerű dolgot találsz, de nem mersz hozzányúlani,
valami vízínövényszerűség van a néni lába között,

amikor mégis hozzáérsz óvatosan,
két hatalmas comb összezárja a kezéd,
megijedsz, alig tudod kirántani,
fel is bukkansz nyomban,
a néni mosolyogva ingatja a fejét,
mit keresel, te gyerek, mondja,

semmit, válaszolsz alig hallhatóan,
miközben a néni kezében lévő bő fürdőbugyijával
játékosan megfenyeget,

arrébb araszolsz, de egy idő után
újra arra merülgetni van kedved, kíváncsi vagy,
most még inkább és fogalmad sincs arról,
hogyan ez a gyógyvíz a nők mindenféle bajaira is jó,

ámulsz csak, mert a víz alatt több vízínövényes nénit is látni,
azt figyeled, hogy kevésbé vagy nagyon az, amíg látsz egyáltalán,
mert mintha nem csak bozót lenne ott,
de a szemed teljesen begyullad a gyógyvíztől,

és sajnos ki is parancsolnak,
hogyan túl sokat voltál már a gyógyvízben,
ideje kimenni, már alig látsz, ég a szemed,
mintha minden víz alatt lenne, ahogy mész ki,
minden homályosnak és bozontosnak tűnik.

BENE ZOLTÁN

Gyilkosság

BENE ZOLTÁN (1973) Szeged

[KATONÁK]

Igaz Gerő az Európa Kávéházban üldögélt, előtte egy csésze rossz ízű fekete (a háborús esztendőik nem tettek jót a kávéellátásnak), a lába idegesen járt az asztal alatt. Előkotorta a doboz Memphist a belső zsebéből, kihalászott egy szálat, meggyújtotta. Olyan mélyre szívta a füstöt, amilyen mélyre csak bírta, és jól megjáratta a tüdejében, mielőtt kifújta. Abba a sötét sarokba húzódott, ahol néhány éve még rendszerint Tömörkény Pista bácsi iszogatta a sillert. Talán azért választotta ezúttal is ezt a félhomályba burkolózó asztalt, mert sosem feledte azt az estét, amikor odaülhetett az íróhoz. Egyenruhában, bottal bicegett elé, sebesült lába alig bírta el testének a súlyát, a verejték nagy csöppekben ült ki a homlokára a megerőltetéstől, s érezte azt is, ahogyan a gerince mentén csordogál lefelé. Ügyetlenül bokázott, mielőtt átadta volna az üzenetet, amit a múzeum mindenese bízott rá a Doberdó mellett. Tömörkény fölemelkedett, a kezét nyújtotta, helyet kínálta, majd figyelmesen végighallgatta a mondandóját. Utána kicsit eltűnődött, mielőtt nagy szeretettel beszélni kezdett az üzenet küldőjéről. Mesélt még a maga katonaeveiről meg a Laci fiáról is, aki az orosz fronton harcolt. Igaz Gerő a maga tizenkilenc esztendejének minden félszepségével, kényelmetlen testtartással ült a tonettszéken, és néma áhítattal hallgatta a városi múzeum és könyvtár első emberét. Amikor közel egy óra múlva fogát összeszorítva fölkelt az asztaltól, majd tisztelegve elköszönt, már teljesen biztos volt benne, hogy másnap belép a rendőrséghez. Így is tett. Voltaképpen maga sem tudta, pontosan miért. Néhány hónap múlva Tömörkény meghalt. Igaz Gerő is ott szorongott a tömegben a temetésén, 1917 tavaszán. Már nem bottal járt, és az egyenruhát polgári öltözékre cserélte. Az érettségét is letette, frontot megjárta, kiszolgált, kítüntetett és a haza szolgálatában sebet szerzett katonaként szinte nem is kérdeztek tőle semmit a matúrán; a tanárok lesütött szemmel mímtették az egzaminálást, s alig kezdett bele egy-egy feleletbe, lelkesen bólogatva szakították félbe, nem győzték dicsérni fölkészültségét és éles eszét. Egy szobát bérelt a Belvárosban, mert a szülői házban, Rókuson nem volt maradása. Úgy érezte, nincsenek közös témái a szüleivel, zavarták a kínos hallgatások, mellébeszélések. Mindamellet az sem szerette volna, ha bizonyos szokásairól tudomást szereznek otthon. A költözés után is minden hétvégén fölkereste őket, hogy nagyokat hallgassanak a szűkös ebéd fölött. Az apja mindig sóhajtozva ingatta a fejét, s közben a jobb kezével bal keze folyton viszkető csonkját dörzsölgette. A második éjszakán, amit az olasz fronton töltött, egy aknarobbanásban sérült meg, a vonalak mögött amputálták a kézfejét, aztán – mivel nem akadt más – előbb pálinkával, utána forró zsírral fertőtlenítették a sebet. Igaz Gerő elképzelni sem tudta, mennyire fájhatott. Hálát adott a Jóistennek, hogy őt megkímélte ettől. Amikor a sebében turkált a sebész, ő ájultan hevert a véres ágyneműn.

Részlet az *Igazak* című, készülő regényből.

– Szerencsére a bal – ennyit szólt csupán Igaz Gáspár, amikor hazatért. A fia néhány nappal korábban indult a Doberdóhoz, önkéntesként, éppen elkerülték egymást. Igaz Gáspár egy szót sem szólt, amikor ezt megtudta, ahogyan annak idején is mogorva szótlanságba merült, amikor a doktor elárulta neki a besötétített belső szobában, hogy nem lehet több gyerekük. Igaz Gerő születésekor az édesanyja súlyosan megsérült odabenn, a hasában, három napig élet és halál között lebegett. Sosem értették, hogyan, mitől. Mindenestre a házaspárnak több gyermeke tényleg nem született.

Igaz Gerő az Európa Kávéház félhomályában Móra Ferenc Tömörkényt búcsúztató szavaira gondolt merengve, amikből alig hallott valamit annak idején, de utóbb többször is elolvasta az egész beszédet elejétől a végéig. Közben hol rosszkedvűen forgatta az asztalon heverő lapot, hol a bejárat felé pislogott. Meg-megakadt a tekintete a művétag-hirdetéseken, és mindannyiszor kellemetlen borzongás futott végig rajta, mintha érzékeny foggal fagylaltba harapna. Az apja sosem akart műkezet, akinek viszont a lába ottmaradt a lövészárokból, annak nagy áldást jelentett a jól illeszkedő müláb. Akadtak, akik bot nélkül is boldogultak, olyan remek alkotmányt fogtak ki.

Nem és nem tűnt föl a várva várt alak. Lehunyta a szemét, a lába már nem mozgott idegesen föl s alá, kinyújtva pihentette az asztal alatt. Idővel talán el is szundított kicsit. Amikor magához tért, riadtan pislogott körbe. Csak remélni tudta, hogy ezúttal nem horkolt. Néhány napja nagyon kellemetlen helyzetbe hozta magát egy másik kávéházban a horkolással. Előhúzta a zsebóját a mellénye zsebéből, rápillantott. Nemsokára fél négy. Az asszony már nem fog eljönni. Ma sem jön el, suhant át rajta a keserűség. Fizetett, és elindult a hivatala felé, keresztül a Klauzál téren. A Kossuth-szobor tövében megtorpant, megigazította a kalapját, a felöltője gallérját, majd a Kígyó utcán folytatta az útját a kis körútig, onnan ráfordult a Margit utcára, arról a Löw Lipót utcára tért, elsétált egészen a Valéria térig, átvágott a Mikszáth Kámán utcán, végül a Törökfej utcán eljutott a Rákóczi téren álló bérházig, amelyben egyes rendőrségi irodák is helyet kaptak. Hosszú ideje és elvben ideiglenesen dolgoztak itt a nyomozók. Igaz Gerő intett a kapuban álló egyenruhásnak, fölnyargalt a lépcsőn. Az irodák mind üresen tátongtak. Rövid ideig még téblábolt, belekukkantott egyik-másik aktába, aztán csalódottan hazasétált Liliom utcai lakásába.

[FRANCIÁK]

– Hamarosan jönnek a franciák – jelentette ki Bagdy úr.

Igaz Gerő értetlenül emelte föl a fejét a dokumentumokból, amiket éppen bújt. Főleg lopásokról, rablásokról és verekedésekről szóltak a jelentések. Kezdett belefásulni a zűrzavarba, amit a vesztes háború utáni béke első hetei jelentettek.

– Megegyeztek. Belgrádban. A győztesek. És jobban járunk így, mint Újszeged járt a szerbekkel – tudálékoskodott a nyomozó. – Művelt francia tisztetek, vidám provence-i legények...

Igaz Gerő megvonta a vállát.

– Nem gondolja, Gerő, hogy nem mindegy, kik a megszállóink? – vonta magasra a szemöldökét Bagdy úr.

– Föltétlenül – bólintott Igaz Gerő. – Föltétlenül!

– Magam is így vélekedem – szögezte le elégedetten a nyomozó.

Hideg volt a kapitányságon. Bagdy úr is, Igaz Gerő is nagykabátban ültek az irodában. Horváth segédfogalmazó viszont, aki éppen berontott a helyiségbe, ingujjra vetkezve, zilált frizurával érkezett, a kezében egy fővárosi lapot lobogtatva.

– Tessék! – kiabált. – A Pesti Hírlapban is írják: „Legjelentősebb volt az a rendbontás, amely Temesváron történt, de amit szintén hamarosan elfojtottak. A fővárosból az Orsova felé reggel induló személyvonat sok katonát vitt magával, akik között hazafelé igyekvő románok nagy számmal voltak, de akikhez az út folyama alatt fegyencek és garázda elemek is csatlakoztak.” – Horváth pillanatnyi szünetet tartott, morogva folytatta: – Azt írja, a katonák lövöldözni kezdtek a kocsikból, egyebek...

Aztán tisztábban, érthetőbben:

– „Cegléden, Kecskeméten és Szegeden a katonák egy kis része kiszállt, és elpusztította a pályaudvari éttermek élelmiszerkészleteit. A vonat késő este futott be Temesvárra, ahol a garázdálkodás is megisméltődött. Az állomásról a közvetlen közelben lévő Korona Szállodához rohantak, kifosztották a szobákat. A pincéből boroshordókat gurítottak föl, s a vasúttól vezető utcán néhány üzletet, egy ékszerboltot is kifosztottak.”

– Ez nem volt titok előttünk eddig sem – dörmögte Bagdy úr.

– Nem elég, hogy alig bírunk lépni a menekültektől, akik a rációk meg az oláhok elől futnak, még a saját katonáink is...! – füstölgött Horváth. – És hol voltak a mi embereink, és főképpen és mindenekelőtt: hol voltak a csendőrök? Miért nem akadályozták meg a rendbontást?

Igaz Gerő alig bírt elfojtani egy mosolyt.

– Részeg katonák, akik hazafelé sietnek a frontról, örülnek, hogy élnek – sorolta Bagdy úr. – Nem lett volna jó vége, ha bárki is közbeavatkozik. Kivált nem, ha a karhatalom teszi.

– Ha maguk mondják, nyomozó urak – hátrált meg hirtelen a segédfogalmazó.

Igaz Gerő nem bírta tovább, elvigyorodott.

– Ne bosszankodjon, Horváth úr – mondta. – Bagdy úr úgy értesült, hamarosan jönnek a franciák.

– És mit akarnak itt? – Horváth szemei elkerekedtek a rémülettől.

– Megszállni bennünket – közölte Bagdy úr.

– Hogy ne az oláhok vagy a rációk tegyék – egészítette ki Igaz Gerő.

– Ó, Párizs – ömlött el az egyik pillanatról a másikra megnyugvó segédfogalmazó arcán valamiféle gyermeki boldogság. – Uraim, ez nagyszerű hír!

– Szerencsétlen – jegyezte meg Igaz Gerő, amikor Horváth távozott. – A fia elesett, a felesége beteg, a vejének ellőtték a jobb lábát a taljánok, ő maga évtizedek óta nem tud előlépni a segédfogalmazóságból... A múlt héten a lányát, aki egyébként, amint a rossz nyelvek beszélnek, nem szívesen áll vele szóba, kirabolták...

– Azok nem katonák voltak – vágott közbe Bagdy úr. – És nem is menekültek. Régi ismerősünket, a cingár Czompót pont ma reggel tartóztatta le az egyik új fiú. Megtalálták nála Horváth úr leányának a keszkenőjét.

– No, legalább egy megoldott ügy.

– Ez legkevesebb tucatnyi megoldott ügy, Gerő, kérem, gondolkodjék kicsit!

Igaza van, ismerte be Igaz Gerő. A cingár Czompóhoz bizonyos több áldozat köthető.

– Remélem, a franciák hamarosan megérkeznek, alaposan rendet tesznek, aztán mennek is Isten hírével – dűnnyögte Bagdy úr, azzal két mappát a hóna alá csapva kilépett a folyosóra. Igaz Gerő tudta, hogy a helyettes főkapitányhoz, Temesváry doktorhoz igyekszik, előadni valamelyik legújabb elméletét a bűnüldözés fejlesztésének lehetőségeiről. Hosszan bámult a kollégája után. Csak éppen nem látott semmit. Mintha köd ereszkedett volna a szeme elé. Az asszonyon gondolkodott. Nem jött el tegnap. Vagy inkább: tegnap *sem* jött el. Mi lesz, ha ma is hiába várja?

Horváth úr útja ismét a nyomozók irodája felé vezetett, bekukkantott hát, félszegen rámosolygott Igaz Gerőre. Nem is hasonlít rá a lánya, állapította meg magában a nyomozó, nem először és nyilván nem is utoljára.

– Azt beszélük, változni fog minden – mondta Horváth úr.

– Elvesztettük a háborút, Horváth úr, hogyne változna – sóhajtott Igaz Gerő fáradtan.

– Úgy értem, nálunk, a rendőrségnél – hadarta Horváth úr. – Temesváry helyettes főkapitány úr, akarom mondani, megbízott főkapitány, vagy a fene se tudja már követni, mi is pontosan, szóval, ő sem biztos, hogy a helyén marad.

A nyomozó megvonta a vállát, unottan billegni kezdett a székének hátsó két lábán.

– Rebesgetik, hogy nem a város fog bennünket fizetni, hanem a kormány – szólalt meg végül. – De ez már ezelőtt is fölmerült néhány alkalommal. Ki tudja, ezúttal hová jutnak a képviselők meg a kormány tagjai.

– Ha így lesz, a városházáról ki kell majd költöznünk – dünnyögte Horváth úr.

– Én oda be se költöztem soha, Horváth úr. Mióta szolgálatba álltam, itt van az irodám, ebben a bűdös lyukban.

– Akárcsak nekem, Igaz úr, akárcsak nekem, ha az utóbbi időszakot nézem!

Horváth úr fontoskodva odébb állt. Nem, egyáltalán nem hasonlít rá a lánya, gondolta a nyomozó. Vajon eljön ma a találkára?

[KÁVÉHÁZ]

Igaz Gerő nem bírta tovább az irodában ülni. Magára kanyarította a kabátját, fejébe nyomta a kalapját, és megint az Európa Kávéházba sietett. Ezúttal nem tudott Tömörkény hajdani asztalához ülni, mivel már három mogorva, konya bajszerű ember szürcsölte ott a homoki bort, azonban egy másik félreeső zugban talált helyet magának. Egy pohár sillert rendelt. Rágyújtott egy Memphisre, s közben csalódottan állapította meg, hogy mindössze két szál maradt a gyűrt papírdobozban. Vásárolnia kell cigarettát is, pénze viszont alig van. Kedvetlenül eregette a füstöt, s miután kihozták a sillert, fölvette az asztalon kallódó lapot. Egy régiségre bukkant, négy évtizede nyomtatott újságra. Állítólag valamelyik vendég, egy haditudósítóként megzavarodott idős újságíró hordta a kávéházakba ezeket. Átfutotta a híreket, a hirdetéseket, még jókat is mulatott volna rajtuk, ha nem lett volna olyan levert. Tulajdonképpen szórakoztató volt, hogy békeidőben miféle gondokkal küzdöttek az emberek, s miféle jelentéktelen fecsegésre fordították energiáikat az újdondászok. Hosszasabban csak egy Rózsa Sándorral foglalkozó cikkben merült el, s miután átabotában elolvasta, azon tűnődött, vajon akkor is beállt volna rendőrnak, ha abban az időszakban születik, amikor még Rózsa Sándort úzték a pandúrok? Miért is ne tette volna? Nem a mesebeli hőst hajkurászták, hanem a rabló gazembert. Ezzel le is zárta magában a kérdést. Megdörzsölte a combját. Gyakorta viszkedett még ott, ahol – lassan három éve – a talján golyó keresztülfúrta magát a húson. Szépen begyógyult ugyan a seb, de élete végéig okoz majd kellemetlenségeket. Nemritkán fájdalmat is. Érzékeny lesz az időjárásra, és ha megerőlteti, lüktetni és sajogni fog. Az orvos szerint. Bár az első orvos, még a frontkórházban, azt sem zárta ki, hogy le kell majd vágni a lábát. Aztán mégse kellett, gondolta hálásan. Ezek szerint szerencsés stádiumban vagyok, állapította meg magában, némi öniróniával.

És ebben a pillanatban átsuhant egy alak a kávéházon. Mint valami dzsinn a távoli Kelet mesevilágából vagy szellem az északi regékből, úgy lebegett

keresztül a dohányfüstös téren, szinte észrevétlenül, akár egy nem is evilági jelenés halvány árnyéka. Leült Igaz Gerő asztalához. Igaz Gerő szíve nagyot dobbant: újra sikerül hát a várva várt, áhítva áhított

[RENDEZ VOUS]

a várva várt, áhítva áhított nővel. (Aki egyáltalán nem hasonlított Horváth úrra.)

– Eljöttem, Gerő – lehelte a nő, miközben a szoknyáját igazgatta, simogatta a térdén, és nem nézett a férfi szemébe. A kabátját még csak ki sem gombolta, nehogy levette volna.

– Minden áldott nap vártam, Klára! – Igaz Gerő úgy érezte, nem kap levegőt. – Elfogták a gazfickót, aki elragadta a táskáját fényes nappal. Mindent vissza fog kapni, a pénzen kívül, gondolom. Azt ezek elköltik gyorsan.

A nő szemrehányó pillantást vetett rá. Úgy tett, mintha nem is hallotta volna, amit mondott.

– Nem jöhettek eddig – panaszkolta. A férfi jól láthatta a szemében a szenvedést. – Most sem kellett volna, attól tartok. Az apám, a férjem... Ez az egész... És maga olyan fiatal! Huszonegy esztendő...! Ó! Én bezzeg már huszonhat éves vagyok...! Tudja ezt maga jól... Ez az egész olyan... Olyan...

Igaz Gerő hallgatott. Képtelen lett volna okosat mondani. Tisztában volt a helyzet lehetetlenségével. A kockázattal. És azzal, hogy mindent egybevetve csakis Horváth úr miatt találkozhattak. Rá hivatkozva megmagyarázható volna, miért ülnek egy asztalnál, miért beszélgetnek egy kávéházban.

– Nem is szól semmit? – emelte a tekintetét újra Gerő arcára az asszony. – Csak holmi zsványokról fecserészik nekem? Amit az apámtól már régen tudok?

A nyomozó úgy érezte, kiszárad a szája, a tüdejéből elillan a kevés maradék levegő is, és a helyére szorongató fájdalom tódul. Minden erejét összeszedte, hogy szóljon, hogy hangokat préseljen ki magából, de képtelen volt rá. Amit mondani tudott volna, az túlságosan súlyos és visszavonhatatlan volt. Klára csalódottan fölállt.

– Soha többé nem jövök – préselte keresztül szorosra zárt ajkain, az arcát elöntötte a pír.

Igaz Gerő még akkor is bámult a nőalak után, amikor az már rég messze járt. Maga sem értette pontosan, mi történt, miért nem tudott semmit elmondani abból, amit el akart mondani, miért szökött el az összes levegő a tüdőlebenyeiből. Amit megvallani készült, miért szorult belé? Miért érezte úgy, hogy nem lehet, hogy azt már azért mégsem lehet, amit pedig nagyon is kellene? Reszkető ujjakkal vett ki egy Memphist a dobozból. Az utolsó előtti szalat. Csak a negyedik gyufával bírta meggyújtani. De a dohány sem segített.

Szinte önkívületben fizetett. Tétova léptekkel botorkált haza. Először, talán a régi megszokásnak engedelmességgel, a szülői ház felé vette az irányt, a Francia utcába, s csak a Kossuth Lajos sugárúton jutott eszébe, hogy már jó ideje nem ott lakik. Sarkon fordult, és mint az ittas ember, tántorgott keresztül a belvárosban, lába ösztönösen találhatta meg a helyes utat, mert a tudata nem érzékelt semmit a külvilágból. Úgy haladt a szállása felé, ahogyan a lovak húzzák haza a kocsmából a kocsit, a bakon a részeg kocsisal. Amint ha zaért a Liliom utcába, dobott néhány fahasábot a dobkályhába, kukorica-csutkából vetett nekik ágyat, s némi száraz csuhét lánggra kaptatva gyújtott be, aztán ruhástól végigvetette magát az ágyán, arcát a párnák közé fúrta. Csak ekkor tudatosult benne, hogy a sebhelye cefetül sajog. Feküdt, akár egy darab fa, várta a jótékony álmot. Órákig hevert így, s nem tudta eldönteni, vajon a fizikai

fájdalom vagy a lelki megrázkódtatás miatt nem tud elaludni. A lelki megrázkódtatást végképp nem tudta megfejtetni. Mivel könnyebb így, mint lenne akkor, ha beszél, és nem kertel, de azt mondja, amit mondania szükséges?

– Semmivel – nyöszörögte –, semmivel.

Föltápaszkodott, bizonytalan léptekkel az íróasztalához ment, mellényzsebéből előkereste a legelső fiók kulcsát. A fiókban tartotta a mívés bambuszpipát, mellette egy zacskóban a labdacsokat. Amint kinyílt a fiók, erős illat árasztotta el a szobát. Igaz Gerő magához vette a pipát, és remegő ujjakkal kihalászott egy golyócskát a zacskóból. Visszavonszolta magát az ágyhoz, leült, a golyócskát a pipa nyílásába helyezte, majd meggyújtotta. A szobát hamarosan betöltötte az ópium édeskés, sűrű füstje. Igaz Gerő mélyeket szírpantott, egyiket a másik után. Hátrahanyatlott.

Álmában a katonaoorvos intelmeit hallgatta, amelyekkel a frontkórházban látta el. A doktor beszélt, beszélt, és Gerő közben még mélyebb álomba merült, úgy érezte, kiúszik a frontkórház ablakain, akár ökörnyal a szél szárnyán, a felhők közé, majd fölé emelkedik, csaknem a Holdig, amelyen mezítelen emberek szaladgálnak, csupasz bőrük fénylik az izzadságtól, s amikor túlságosan sokáig vizslatja őket, a Nap perzselő sugarai beledöfnék a szemgolyójába. Visszafordul, úgy hasítja a végtelen eget, akár úszó a medence vizét, de egy tapodtat sem halad, hiába kapalózik egyre kétségbeesettebben. Végül partra ér, és egy régi bajtársa, Gönczy hadnagy története pereg le a szeme előtt. Egyszer talán majd elmeséli valakinek, gondolja álmában. Már nem dobálja magát. Olyan, mintha nyugodt álma lenne.

[ÓPIUM]

Olyan mély szomorúsággal ébredt, hogy azt hitte, menten meghasad a szíve. Valahányszor ópiumot szívott, mindig így történt. A katonakórházban esett meg vele először, Weiner kapitány ismertette meg a pipával, a labdacsokkal és a sűrű, édeskés füsttel. A kapitány elképesztő élményekről mesélt, amelyeket az ópium mámorában rendre átél, messzi maga mögött hagyva minden kisszerű, alpári realitást, félelmet, szorongást, háborút, veszteséget. Ám Gerő számára az ópium füstje legtöbbször Gönczy hadnagy történetét jelentette. Talán ezért nem kellett nap nap után élnie a szerrel, talán ezért nem vált olyan halálfejú ópiumevővé, mint ami Weinerből lett. Mikor legutoljára látta Bécsben, mintha egy múmiát nézett volna, aki kiszabadult a múzeumi homályból, és esetlenül, idegenül téblábol a modern világ félelmetes és nyomasztó díszletei között.

Kinyitotta az ablakot, kiszellőztette a szobából a szaggá áporodott illatot. A pipát gondosan visszazárta az íróasztal alsó fiókjába. A combja most nem fájt. A feje annál nehezebb volt. Előkotorta a zakója belső zsebéből a Memphist. Egyetlen szál árválkodott benne. A szájába dugta, meggyújtotta. Bár ihatna hozzá egy jó feketét, gondolta.

Az égen még ragyogtak a csillagok, a kertek alatt azonban már közeledett a hajnal. Kisé, a főbérője hangosan köhögött a konyhában. Általában nem tudott aludni, amióta a férje meghalt. A háború vette el őt is. Kis szabómester, még mielőtt megérkezett volna a frontra, a vonaton megbetegedett, vért hányt, aztán pár órán belül rúttul távozott ebből a földi világból. Igaz Gerő már a házaspár egyik szobáját lakta, amikor megérkezett a hír. Kisé nem sírt, nem jajveszékelt. Tudomásul vette, ami történt. Előtte se beszélt sokat, azóta szinte megnémult. És alig aludt. Éjjelenként a konyhában sündörgött, a lakásban mászkált, olykor, mintegy öntudatlanul, bekukkantott az albérőjéhez is. Egyszer-kétszer rajtakapta Igaz Gerőt az ópiumszíváson, de vélhetően azt

sem tudta, mit művel éppen, s azt végképp nem, hogy ez nem törvényes tevékenység. S ha netán tudta is, akkor sem érdekelte. Igaz Gerő ennek ellenére igyekezett óvatos lenni. Amennyire egy ópiumszívó óvatos lehet. Óvatosságból zárta el gondosan a fölszerelést. Minden egyes használat után.

Kisné köhögése bántotta a fülét. Az asszony épp süttött valamit. Újabbán fölvette azt a szokást, hogy pirkadat előtt látott neki a süteménynek. Alig akadt miből, ő mégis megoldotta. Aztán – saját gyereke nem lévén – az utcán játszadozó kölyköket tömte különös édesség-kreációival. Senki sem tudta, mivel édesíti a nyalánkságokat, mitől válnak inycsiklandóvá, egyáltalán, miből készülnek. A szülők eleinte ferde szemmel nézték Kisné buzgalmát, ám amikor megtapasztalták, hogy a gyerekeik nem betegedtek meg az özvegy ajándékaitól, de még csak a budira se szaladgáltak sűrűbben a kideríthetetlen alapanyagokból alkotott süteményektől, gyanakvásuk elillant.

Igaz Gerő hanyatt vetette magát az ágyán, bámulta a lassan világosodó plafont, mélyet szippantott a cigarettából. Az ópiumra gondolt. Nem maradt már sok belőle, talán ha tucatnyi kis golyó. Ez nem jó. Ugyanakkor, amennyiben valóban a franciák jönnek Szegedre, nem reménytelen, hogy lesz utánpótlása. A franciáknál bármi lehetséges. Habár nem reszketett az ópiumért, mint a legtöbben, akik a szerhez folyamodnak, időről időre szükségét érezte elszívni egy-egy pipára valót. Ha nem tehetné, nehezen tudná kordában tartani saját magát. Az indulatait, az érzéseit. Pedig arra nagy szüksége van. Néha legszívesebben odalépett volna bármely idegen elé az utcán, és kíméletlenül behúzott volna neki egyet. Máskor a nyakába borult volna bárkinek, aki véletlenül az útjába kerül, hogy sírjon egy sort a vállán. Az, hogy olykor szíhatott egy-egy labdacnyi ópiumot, segített megőrizni a józan eszét és a méltóságát. Még akkor is, ha az ópium minden esetben Gönczy hadnagy történetévé változott az agyában. Mint egy film, úgy pergett előtte. Mint egy olyan film, amiben beszélnek. És amit mondanak, hallani lehet. Hangos film, cikkant át az agyán. Amilyen nincsen, és talán nem is lesz soha. Vagy meglehet, réges-régen létezik, csak még nem tudnak róla itt, ebben a legyőzött országban.

– Innom kell egy jó kávé – morogta.

A rendőrségen szerzett kávé, a feketepiacon elkobzott áruból. Kisné halványan elmosolyodott, amikor napokkal azelőtt hazahozta. Biztosan eszébe juttatott valamit. A hajnali óra ellenére szívesen főzött belőle az albérlőjének. Maga is elkortyolt egy keveset a fekete léből.

– Feketepiaci fekete – morogta Igaz Gerő, de Kisné nem reagált.

Nyomasztó csönd telepedett közéjük. A csönd mindig nyomasztó, gondolta Igaz Gerő. Klára. Klára. Klára. Az a csönd volt igazán nyomasztó, ott, az Európa Kávéházban. Klára. Klára. Klára... Talán még egy labdacst el kellene színom, morfondírozott magában a nyomozó.

[GYILKOSSÁG]

Az utolsó korty kávé még bizsergette a torkát, amikor egy koszos utcagyerek csattogott be a konyhába. Kisné újabbán az ajtókat is nyitva hagyta, a háza lassan kezdett holmi lelencházra hasonlítani, ki- és bejártak a szurtos, rongyos ruhákba bújt, folyton taknyos orrú kölykök.

– Nyomozó úr! – lihegte a tízéves-forma fiú. – Azonnal rohanjon a rendőrségre, a Bagdy nyomozó úr hívatja!

Igaz Gerő azonnal tudta, hogy ennek a fele sem tréfa. Bagdy urat megfontolt embernek ismerte, ha ezt a gyereket szalasztotta érte ilyen lóhalálában, biztosan valami komoly oka lehetett rá. Gyorsan magára kapta a zakóját, kabátját, Kisné megkérte, vendégelje meg a kifutófiút valamivel, a fejébe nyom-

ta a kalapját, s már rohant is. Kocsit ilyentájt szinte soha nem lehetett fogni. A háború végére egyébként is kevés maradt a városban, reggel pedig kivált nehezen talált volna konflist. A villamosok a háború harmadik évétől kezdve egyre rapszodikusabban közlekedtek, ráadásul a nemes Város – a pénzügyi nehézségek miatt – kénytelen volt a villamoskocsik egy részét eladni, a polgárok nagy része meg képtelen volt megfizetni a menetjegyek mind magasabb árát. Így aztán Igaz Gerőnek eszébe sem jutott bérkocsi után nézni vagy a vilamosra várni, inkább sebes léptekkel, gyalog igyekezett a Rákóczi térre.

Az irodában Bagdy úr úgy állt az íróasztala mellett, akár egy hadvezér. Jelentősége teljes tudatában, leereszkedő bólintással köszöntötte a kollégáját. Horváth úr a helyiség sarkában toporgott, halálra vált arccal.

– Meggyilkolták – motyogta maga elé. – Kíméletlenül meggyilkolták...

– Kit, az istenért? – kerekedett el Igaz Gerő szeme.

– A Horváth úr vejét holtan találták a rókusai pályaudvartól nem messze – közölte hivatalos hangon Bagdy úr. – Temesváry doktor, helyettes főkapitány ránk szignálta az ügyet. Azzal, hogy én legyek a nyomozás vezetője.

– Azt a vejét, aki megsebesült a fronton? – kérdezte Igaz Gerő.

– Az az egy vejem van! – csattant föl Horváth úr. – Helyesebben szólva, az az egy is csak volt. A fiamat lelőtték, a feleségem fél lábbal a sírban...!

– Próbáljon megnyugodni, Horváth úr! – csitította Bagdy nyomozó. – Legyen férfi!

Horváth úr erre olyat horkantott, akár egy vadkan, azzal kiviharzott az irodából.

– Jobb volna, ha hazamenne – szűrte a fogai közt Bagdy úr. – Csak láb alatt van itt...

Megigazította a papírokat az asztalán.

– Magával meg mi történt? – pillantott Igaz Gerőre. – Olyan sápadt, akár a halál.

– Rosszul aludtam, rémálmok gyötörtek – hadarta zavartan Igaz Gerő.

– Ne is vetkezzen! – emelte föl a kezét Bagdy úr, bár Igaz Gerő meg se moccant. – Menjen tüstént Horváthékhoz, hallgassa ki a lányát meg a nejét, s ha van olyanjuk, a cselédet. Én a pályaudvarra megyek.

Igaz Gerő kurtán biccentett, s már indult is volna, ám Bagdy úr megállította. Egy véres igazolványt tolt az orra elé.

– Jegyezze föl az áldozat adatait! Szüksége lehet rá.

Igaz Gerő gyorsan fölírta a jegyzetfüzetébe Klára férjének születési évét, hónapját és napját, anyja nevét, vallását (r. kath.), rövid személyleírását (középmagas, szőke hajú, kék szemű, átlagos testalkatú férfi, bajuszt visel, bal lába combközéptől amputált), foglalkozását (hivatalnok, hadirokkant), aztán elköszönt.

– Tudja meg, amit csak lehetséges megtudni! – kiáltott utána a kollégája.

– Az ügy nagyon fontos és érzékeny! Napokon belül a nyakunkon a franciák, egy földerített bűnüggyel kell őket fogadnunk, annál nem lehet jobb antrénk!

Antréjuk nekik lesz, gondolta Igaz Gerő, nem nekünk, a fene vinné el. Lázasan dolgozott az agya. Amikor tegnap találkozott Klarával, vajon még élt az ura? Láthatta őket bárki is a kávéházban? És ha látta, fölismerte valamelyiküket? Főleg az a gond, ha mindkettőjüket... Emlékeznek is rájuk, akik látták, s netán még föl is ismerték őket? Mire juthatott, aki szemtanúja volt a találkának, minek látta a férfit és a nőt?

– Semmire és semminek – dörmögte maga elé. – A kollégám lányával pár percre összefutottam véletlenül, ez nem gyanús.

Az sokkal inkább, jutott eszébe, hogy Klára mit keresett ott egyedül.

– A férjét!

Igen, ez egy lehetséges magyarázat. Kereste a férjét, mert nem tért haza. Mivel addigra valaki gonoszul elvette az életét.

– De mi van, ha még előtte meghalt?

– Hozzám beszél? – kérdezte egy járókelő, és Igaz Gerő nem győzött szabadkozni különös viselkedése miatt. Ahogy tovább sietett, a másik még hosszasan bámult utána fejcsóválva.

Igaz Gerő jól tudta, hogy Horváthék a Kistisza utcában laknak, Fölsővároson. Nem vesződött továbbra sem azzal, hogy valamiféle járműre kapjon, a Tábor utcáról a Kossuth Lajos sugárútra fordult, arról a Tisza Lajos körútra. A körúton végigloholt, egészen a Maros utcáig, hogy aztán átszelve a Római körutat a Kistisza utcába jusson. A Kistisza utcában, a hajóházak egyikében lakott Horváth úr a familiájával. A segédfogalmazó feleségének családja évszázadok óta hajókat épített. Horváth úr apósa is neves hajóépítő mester volt, míg el nem itta mindenét, s mikor meghalt, egyetlen lányára mindössze egy házat hagyott. Az üzem, a vállalkozás, a szerszámok addigra mind lecsorogtak a torkán. Igaz Gerő számtalanszor hallgatta végig Horváth úr lamentálását az apósa gonoszságáról, önzéséről, léha életmódjáról.

– A Bánomkert sor 7. szám alá kellett volna bejelentkeznie, végtére is állandóan ott időzött, minden rimát meghágott, de még a madámot is maga alá gyűrte a rossz nyelvek szerint – háborgott Horváth úr.

Igaz Gerő, jóllehet Liliom utcai lakásához igen közel esett, sosem járt a Jatatában, ahogy a szegediek a bordélyt, hivatalos nevén az Angyal-házat nevezték, de számos legendáját ismerte. Azt azonban nehezen tudta elképzelni, hogy Klára nagyapja olyan bővérű ember volt, amilyennek a mendemondák lefestették. A nő mindig nagyon is visszafogottan viselkedett, maga volt a megtestesült erény. Persze, az apák vére nem föltétlenül üt ki a gyerekeikben, a nagatyáké pedig – a logika szerint – még kevésbé. Habár ennek ellentmondani látszik a hetediziglen hagyománya, gondolta Igaz Gerő, vagyis az az elképzelés, hogy mind a bűn, mind a jó cselekedet az elkövetőtől számított hetedik nemzedékben is elnyerheti büntetését vagy jutalmát. Márpedig ezt csakis szimbolikusan lehetséges értelmezni. Mire azonban idáig jutott az elmélkedésben, megérkezett Horváthék kapujához. Becsöngetett.

Egy szinte még gyereklány jött ajtót nyitni. A ruhája szerint cseléd volt, ki-sírt szemei alapján jó ideje szolgálhatott Horváthéknál. Igaz Gerő bele sem mert gondolni, mennyire fiatalon hagyhatta el a családi fészket, hogy idegen emberek szavát kövesse.

– Igaz Gerő nyomozó vagyok, a városi rendőrségről jöttem – mutatkozott be, fölmutatva szolgálati igazolványát és a jelvényét.

– Isten hozta – szipogta a lány. – Gondoltuk, hogy jönni fog.

– Hogy én? – ütközött meg Igaz Gerő, de rögtön meg is bánta az ostobaságát.

– Valaki, aki nyomoz az ügyben – pontosított a cseléd. – Kerüljön beljebb.

Az előtérben a lány elvette a kabátját, és megmutatta a szalonba vezető ajtót. Így mondta, szalonnak. Ez a szó nem nagyon illett Horváth úrhoz, de a felesége, a hajdani hajóépítő dinasztia sarja nyilván joggal használja ezt a kifejezést. A szalonban két asszony ült: Klára és egy hozzá erősen hasonlító, idősebb hölgy, Horváthné asszony, mindketten talpig feketében. Igaz Gerő újra bemutatkozott.

– Mi már ismerjük egymást – mutatott egy székre Klára. – Még ha Ön nem is emlékszik rám.

Igaz Gerő megdöbbsent a nő éleselméjűségén. Igen, ez a legjobb választás az összes lehetőség közül: nem szabad tagadni az ismeretségüket. A természetét annál inkább. Bár, milyen is a természete, ötlött föl Igaz Gerőben. Ez is megérne egy misét.

– Hogyne, Klára asszony – kényszerített magára egy mosolyt a nyomozó.
 – Édesatyja megbecsült kollégánk, voltaképpen inkább az a különös, hogy a kedves édesanyjához nem volt még szerencsém.

– Édesanyám a bátyám halála óta nem lépett ki a házból – mondta Klára.
 – A bátyám hősi halált halt.

– Ön járt a fronton, nyomozó? – szólalt meg Horváthné.

– Igen, asszonyom. Súlyosan meg is sebesültem.

– Ön szerencsés ember.

Igaz Gerő erre nem válaszolt.

– Mi érdekli a rendőrséget? – kérdezte Klára.

Igaz Gerő elővette a belső zsebéből a jegyzetfüzetét, amelyet az előtt a nap előtt még sosem használt, de Bagdy úr szerint a nyomozó alapvető kelléke. Megnyalta a tintaceruzáját, vett egy mély levegőt, és belevágott.

– Először is, kérem, fogadják őszinte részvéteimet a magam és a testület nevében.

A két nő hallgatott.

– Mikor látták utoljára az áldozatot?

– Gyula volt a neve, nyomozó, Nagy Gyula – Klára hangja szigorúan csengett. Mint legutóbb, az Európa Kávéházban.

– Valóban, tapintatlan voltam, kérem, bocsássonak meg.

– Tegnap itthon ebédelt – mondta Horváthné. – Utána szunyókált egy keveset. Miután fölébredt, elment. A lányom nem tartózkodott itthon, amikor Gyula távozott. Nemrégiben kirabolták. Az utcán, fényes nappal!

– Azóta elkaptuk a tettest, asszonyom...

– El, igen, elkapták. Ebben az ügyben ment el itthonról a lányom.

– És a veje, ő hová tartott?

– Ezt nem tudom.

– Néhány bajtársával találkozott hetente többször is – vette át a szót Klára. – Nem árulta el soha, hogy hol.

– Nem is sejti?

– Azt hiszem, valamelyik kocsmában. Mindig italszagúan jött haza. A belvárosi kávéházakat nem szívesen látogatta.

– Mikor fogtak gyanút?

– Nem fogtunk gyanút, nyomozó.

– A vejem keserű ember volt, Igaz úr. Amiképpen jómagam is az vagyok. S amint én nem szeretek társalogni, és kerülöm az embereket, úgy ő is így cselekedett. Csak azokkal érintkezett szívesen, akikkel együtt harcolt a hazáért.

– A férjem elveszítette a lábát, mint tudja. Nem könnyű ezt földolgozni egy életerős férfinak.

Igaz Gerő úgy tett, mintha jegyzetelne. Valójában mindenféle krikz-krakszokat rajzolt a noteszába.

– Előfordult, hogy kimaradt egész éjszakára? – bökte ki az újabb kérdést.

– Nem, soha – ingatta a fejét Horváthné.

– Viszont olykor későn tért haza. Amikor már mindannyian nyugovóra térünk. Egyszer-kétszer fölriadtam a motozására. A hálószobájában járkált föl s alá, miután megérkezett. Tisztán hallottam a botja kopogását.

Igaz Gerőt olyan örömmel töltötte el ez a kijelentés, hogy alig bírt uralkodni magán. Tehát külön hálószobában hált a házaspár! Örömet az sem tudta beárnyékolni, hogy ha Horváthné csak egy leheletnyivel is kevésbé apatikus, biztosan föltűnt volna neki, hogy egy ilyen intim és a nyomozás vonatkozásában tökéletesen irreleváns információt oszt meg a lánya egy vadidegennel.

– Értem – nyugtázta a nyomozó a hallottakat. – Klára asszony ezek szerint az ebédnél, ön, asszonyom, a délután folyamán látta utoljára Nagy Gyulát.

– Igen.

- Esetleg a bajtársai nevét meg tudják adni?
- Egy Kovács Péter nevűt emlegetett néha. Azt mondta, nem nekünk való társaság.
- Ezt vajon hogy értette?
- Nem tudom, nyomozó.
- A vejem sérült ember volt, Igaz úr. Az uram szerint olyanokkal is barátkozott, akik szegényt hoznak egy tisztos polgári családra.
- Nőekkel?
- Ugyan, dehogy! Férfiakkal. Amolyan proletárokkal, vagy hogyan is nevezik őket.
- Proletároknak, asszonyom – igazított ki készségesen a nyomozó. – Munkások, a városok szegényei...
- Bajkeverők, többnyire – vágott a szavába Horváthné.
- Az uram szerint egytől egyig bajkeverők.
- Horváth urat mindig is nagyra becsültük az éleslátásáért – bókolt Igaz Gerő.
- De csak találkozott velük, meg a frontról beszélgettek – lépett be az emlegetett segédfogalmazó a helyiségbe kipirult arccal; nyilvánvalóan igencsak sietett haza az irodából. – A háború tapasztalataiban egyet értettek, másban aligha.
- Jó napot, Horváth úr – pattant föl Igaz Gerő.
- Maradjon csak, kolléga, mintha otthon lenne.
- Lassan mennem kell úgyis – maradt állva a nyomozó. – Esetleg ön tudja, kikkel találkozott a veje, kedves Horváth úr?
- Nem, neveket nem tudok. És nem is hiszem, hogy ez jó nyomozati irány, kedves kolléga. A harctérről beszélgettek, mert csakis egymást érthették meg, más nem érezhette át a gondjaikat. Ezt ön is ismerheti, Igaz úr. Ön is megsebesült.
- Én inkább kerülöm a bajtársakat, futott át Igaz Gerő agyán, de megtartotta magának a gondolatot. Mindenki másképpen próbál megbirkózni a háború démonaival. Ki az ópiumhoz fordult, ki azokhoz, akikkel együtt hasalt a lövészárokban. Azonban mégiscsak tudnunk kell, kikkel járt össze az áldozat. Nehezére esett a nevének neveznie Klára férjét. Emiatt kissé röstellte magát.
- Nem is zavarok tovább – mondta. – Pusztán arra kérem önöket, ismertessék velem az elhunyt adatait. Ha lehet, a katonai papírjait is elkérem.
- Klára átadta néhai férje katonaisgolványát és egy-két egyéb iratát, amelyek bejegyzéseit Igaz Gerő összevettette a véres isgolványból kimásoltakkal. Ezek után a családfe kikísérte a nyomozót.
- Ahogy a lányomat kirabolták, úgy lehetett ez is rablás. Maga is tudja, milyen időket élünk – szorongatta Igaz Gerő kezét Horváth úr.
- Kiderítem, ne aggódjon, ki fogom deríteni!

NAGY PÁL, *Az én városom*, 1963

VÖRÖS ISTVÁN (1964) Budapest

VÖRÖS ISTVÁN

Korkép

A 22. században az emberek
kis lakólyukakban éltek.
Volt, aki hétszámra nem
mozdult ki, csak a virtuális
térben cikázott, mint
egy meteor. Vagy egy
meggyújtott szárnyú angyal.
Létezni odabent léteztek, enni alig
ettek. A ruhaboltok bezártak,
az autógyárak tönkrementek.
Nem volt repülőforgalom.
A pénz alig forgott.
Külső munkát nem vállalt el
senki. Kényszerkatona. De háború
csak a neten. Hadgyakorlat is.
Egyetemi órák otthonról.
Az éttermekből futószalag-
rendszer vitt a környező
házakba. Az ételt robotok
főzték. Gépízú volt a leves,
és a tésztán fémpor. Boldogság-
kiosztó programmal összehozott
párok. Magas átlagéletkor.
Ritka gyermek-
áldás.

Költőm és kora

Észre se veszed, hányan
élnek körülötted? Szókratész
magában beszélő utcalakó, meg kell
büntetni rendzavarásért. Hol van
az a Platón, aki odafigyelne rá?
Szophoklész gazdasági analfabéta, fizetni
akar a nézőknek? Dante inkorrekt
módon a pokolba hazudja ellenfeleit.
Goethe érzélgésére ugyan ki lenne
kíváncsi, ha ma írná?
Ki lenne öngyilkos miatta?

Inkább az kell, aki egy erdei postaállomáson
énekelt neki, és ő leereszkedő műélvezettel
megtapsolta. Jutott volna csak az a jó
mozgású fiú százezer ember elé, könnyedén
kiragadja az öreg kezéből a fontos alkotó jogarát.

Lin Csi ráüvöltött tanítványaira,
 hogy megvilágosodjanak, Te San
 ugyanebből a célból a botot használta.
 A mai iskolából kitiltanám őket,
 de ha egy tanítványom a stúdió
 végén megvilágosodna, arra
 milyen jegyet is adnék?
 Kimagasló tehetségemet mért
 érzem mindenre alkalmatlannak?
 Beszéljünk inkább beomló tehetségről?

A bölcs, aki ezer évvel lemaradt
 korától? Aztán a kor észrevette,
 hogy nincs ott, hagyta a többieket előrefutni.
 Azok oktalan kisbárányként kocogtak
 előre maguktól. Visszaszaladt
 az út szélén üldögélő remetéhez.
 Nem jössz? – kérdezte.
 Nem maradsz? – kérdezte a remete.
 Letértek az útról az útra,
 beléptek az erdőbe. Egyiküket
 azóta se keresik. A kort
 azóta se találják.

Van-e élet a földön kívül?

Gyerekkoromban az
 öregek még a 19. században
 születettek voltak. Babits,
 Kosztolányi nemzedéktársai.
 Angyalsegédék sütnek nekik tortát.
 Aki a pokolban van, azt annyi lángon
 sütögetik gondosan, ahány éves.
 Nem olyan nagy dolog.
 Mert a lángok ott hidegek,
 és a túlvilági árnyéktest
 nem érez fájdalmat.
 A pokol nincs is, a szenvedés
 inkább lelki természetű.
 És persze a mennyben
 se tudják megenni azt a tortát.

A túlvilág szerkezete nem emlékeztet
 az univerzuméra. A galaktikus távolságok
 függőnye mögött itt van, egészen
 közel, és kicsi is, egy köbfényév sincs
 az egész. Nemcsak az innenvilágon,
 a túlvilágon is egyedül vagyunk.

Várakozástan

A születésemre, a te
születésedre nem kellett
10 milliárd évet várni.
Csak 9 hónapot. A kettő
ugyanolyan hosszú.

Ne várd, hogy megmagyarázzam.

Ha vársz rá 9 hónapot, olyan,
mintha 10 milliárd évet várnál.

A sötét tűhegnyit
szétnyílik, égpor havaz
bele, galaxisreszelék.

A sötét újra összezárul.
Aki meghal, azonnal
a végítélethez csapódik,
mintha kiesett
volna a körhintából,
és átrepülne
a báméskodók feje fölött.

NAGY PÁL, Önarckép, 1976

JENEI GYULA

Nincs jó válasz

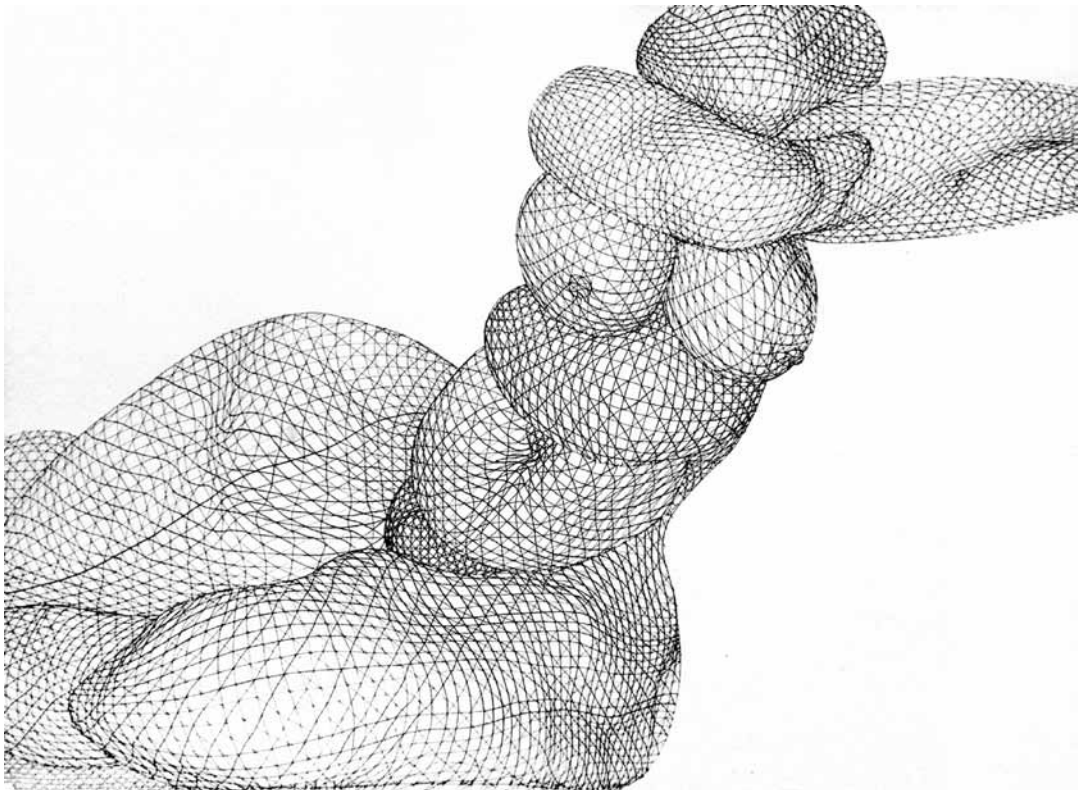

JENEI GYULA (1962) Szolnok

nincs jó válasz arra a kérdésre, amit a közösségi oldalon egy középkorú nő tett föl nekem, aki harminc éve az öröm volt, a jó szagú szél, s akivel félig ébren, félálomban szeretkeztük végig egy furcsa tavasz utolsó éjszakáját. nincs jó válasz, mert azóta nem találkoztunk, nem beszéltünk, és én néha már abban sem vagyok biztos, hogy a jó jó-e, és rossz-e a rossz. talán már az örömet sem tudom megkülönböztetni a közönytől, a gonoszságot a jóindulattól. képes vagyok ugyan határozott véleményt mondani majdnem bármiről, de mindennek az ellenkezőjére is tudok érveket sorakoztatni. már nem emlékszem, hogy abban a szerelemben melyikünk volt az éhesebb. már nem gondolom, hogy tudnám, bizonyos helyzetekben mi a helyes. már nem az vagyok, aki harminc éve voltam, annyi mindent kiharaptak belőlem az évek, s annyi mindent rám is aggattak, hogy legyen mit cipelnem. nincs jó válasz a kérdésre, mert nem tudom, ki az a boldogtalan nő, akit harminc éve bezártam az emlékeim közé, s aki bezárt engem az emlékeibe, ahol mindörökre fiatalok vagyunk és szépek. nincs jó válasz a kérdésre, hogy tudnék-e neki valamennyi pénzt küldeni a túléléshez, mert bajban van egy távoli országban. írja, hogy mennyit kellene előteremtenie minél előbb, s hozzáteszi, ha kérem, elmeséli hosszadalmas, keserves történetét. de nincs jó válasz a kérdésre, hiszen az majdnem olyan, mintha egy vadidegen tette volna föl. rég nem az vagyok, mint amikor összesodrótunk abban a harminc év előtti tavaszban, mert alakítottak, deformáltak a harapások és a súlyok, gyávább lettem, érzéketlenebb, számítóbb, egyszóval bölcsebb. már észreveszem magamban az aljasságot, a megalkuvó gesztusokat, amik régen is jellemeztek, csak akkor még nem vettem tudomást róluk, vagy megmagyaráztam őket. megmagyarázni most is meg tudok sok mindent. azt is megmagyarázom magamnak, hogy azért nem utalok pénzt, mert fogalmam sincs, ki lehet az a boldogtalan, középkorú idegen, aki most hirtelen bejelölt, és rám írt a közösségi oldalon, ahol ott vagyunk régen, ő is, én is, s talán rá is kerestünk egymásra, de nem jelöltük be a másikat, mert nem tartottuk fontosnak, anélkül is végérvényesen összeköt bennünket valami, vagy éppen sosem kötött, mert a testek találkozását főleg szerelemnek hazudni, többnek, mint ami

valójában volt, de ha az emlékekben mégis szerelemként könyvelte el valamelyikünk, vagy akár mindketten, átcímkezhajjuk-e az érzést harminc év után, amikor már azt sem tudjuk, kik voltunk harminc éve, s hogy merre tévedtünk, távolodtunk el attól a találkozási ponttól, amely valószínűleg már akkor sem volt közös. nincs jó válasz a kérdésre, amit egy távoli országból egy boldogtalan, középkorú, idegen nő tett fel nekem. az is eszembe jut, és nem szégyellem, hogy eszembe jut, hátha nincs is bajban, vagy nem igazán, nem úgy; csak így akar hozzájutni nagyobb összeghez, s mind a nyolcszázhatvankilenc ismerősének hasonló segélykérését küld, mert jövedelmező lehet mások hiszékenysége, segítőkészsége. persze az is baj, ha valaki eljut odáig, hogy így szerezzen pénzt. szóval nincs jó válasz a kérdésre, mert nem tudhatom biztosan, hogy szükségből vagy csalásból folyamodik a jóindulatomhoz, s ha nem küldök, akkor lelketlen fráter vagyok, ha meg küldök, önmagam előtt is balek. bárki megszólíthat, akár az utcán egy hajléktalan, vagy prospektuson, multiplakáton valami alapítvány, amelyik gyermekétkeztetésre, kórházi műszerre gyűjt, és szoktam is adakozni, hogy megnyugtassam, lecsendesítsem a lelkiismeretemet, mert bizony annak lehetne oka háborogni, hisztizni, ha figyelnék rá, de nem figyelek, csak néha, amikor kikerülök egy koldust, vagy ha olyan kérdést szegez nekem a közösségi oldalon egy boldogtalan, középkorú nő, akivel valamikor szerettük egymást, amire nincs jó válasz. mert mi történne, ha mégis utalnék egy összeget? rendszeressé válnának a pénzkérései? vagy elmondaná a történetét, amit nem merek elmeséltetni vele, mert nem akarok visszabonyolódni egy lejárt szavatosságú kapcsolatba, amit nem jól főztünk, nem jól tálaltunk, nem tettünk bele elég jó minőségű tartósítószeret, s megromlott, megsavanyodott, megecetesedett valahol az emlékek hátsó kamrájában, és már csak az éhségre emlékszünk, meg a falásra, és hogy jó is volt. szóval nem akarom elmondani vele, hogy amikor kiment az idegen országba, mert elhitte, hogy ott könnyebben lehet egy középkorú nőnek pénzt keresni, érvényesülni, valami magyar vállalkozáshoz vetette a véletlen, de amikor mindenféle szemétségek miatt továbbállt, az új munkahelyén kiderült, hogy az előző ügyeskedett a társadalombiztosítással is, és akkor a középkorú nő, akit valamikor szerettem, akivel szerettük egymást, beszorult valami hivatali helyzetbe, s most a büntetésre gyűjt, amit napokon belül ki kell fizetnie, mert ha nem, akkor kiutasítják a távoli, idegen országból. ha

megkérdezném tőle, hogy tudta annyira lenullázní magát, hogy nincsenek barátai, ismerősei az elmúlt harminc évből, akiktől pénzt kérhetne, bizonyára azt is megmagyarázná, ezért inkább nem kérdezem, mert nem akarom tudni, hogy mi van vele, mert már nem érdekel, miközben azt veri a szívem: *ó de mégis*. arra gondolok, ha én leszek bajban, rajtam se segít senki. nem is várom el, hogy segítsen. persze szeretném, ha mégis, de hát én se segítek, mert egyre öregebb vagyok, egyre nyűgösebb, és már semmi sem érzékenyít el, és már minden elérzékenyít, érzelgős, egyre gonoszabb vénember leszek, és nem bízok senkiben, nem számítok már semmire, csak arra, hogy pár év múlva minden mindegy lesz. mindegy, amit tettem vagy nem tettem, hogy elérzékenyültem-e azon a kérdésem, amit egy középkorú nő tett fel nekem valamelyik közösségi oldalon, s amire sehogyan sincs jó válasz, mert már nem azok vagyunk, akik harminc éve, amikor még szépek voltunk és éhesek. már nem az vagyok, és ő sem az, akinek azon a reggelen meztelen szájára sütött a nap, s úgy mondta, duruzsolta, ejtette a szavakat, hogy most mégsem hiszem, hogy hazudna, inkább azt, hogy tényleg bajban van. de tudni csak azt tudom, nincs jó válasz a kérdésére.

NAGY PÁL, *Buja formák*, 1975–79

FEHÉR BÉLA (1949) Keszthely

FEHÉR BÉLA

Banánliget

4. rész

(kata 4)

Történész-levéltáros ismerősömtől – akit egyébként a filmem szakértőjének kértem fel – ma tudtam meg, hogy a konspirált lakásban folyó munka a „Lila” fedőnevű felderítés része volt, vagyis összefüggött az ellenzéki pártok és a radikális mozgalmak titkosszolgálati megfigyelésével. A belső elhárítás különös gondot fordított a Rigó Piroska Kör és az Édes Otthon Áramlat tagjainak, kapcsolatrendszerének felderítésére. Az Áramlat vezetője, Kanics K. Kornél a politikai jószok szerint előbb-utóbb a miniszterelnöki székben fog kikötni. Majd meglátjuk. Mi maradunk a saját történetünkknél.

A Banánligetbe telepített két operatív beosztottról 1989 végén egyszerűen elfeledkeztek. Elfeledkeztek? Ki tudja. Lássuk be, volt éppen elég más, fontosabb tennivaló. A történelem bedeszálta és rájuk szögezte az ajtót. A konspirált lakás pedig annyira konspirált volt, hogy sehol, semmilyen adatbázisban nincs nyoma. Közüzemi számlák, hivatalos értesítések soha nem érkeztek oda. Hatvanöt négyzetméteres fekete lyuk a harmadik emeleten. Megtaláltam a körzetben hosszú évekig kézbesítő „Postás” fedőnevű postást – jelenleg a Naplemente öregotthon lakója –, aki tőlem hallotta először, hogy a Drót utca 52. szám alatt létezik a harmadik emeleten 2-es számú lakás, ugyanis postaláda nem tartozott hozzá. Faggattam a Huzag Istvánnal való kapcsolatáról is. Bőbeszédű ember, fontos részleteket tudtam meg tőle. Első nap nem is értünk a végére, mert „Postás” mondat közben váratlanul elaludt, másnap viszont arra hivatkozva, hogy tüdőgyulladást kapott, magas a láza, nem engedtek be hozzá. Harmadnap sem. Néhány nap múlva ismét próbálkoztam, azzal a hírrel fogadtak, hogy „Postást” kórházba szállították, de nem árulták el, melyikbe.

Ha már írok a panaszfalra, van itt még más is.

Tavaly ősszel anyám rokkantsági igazolványát intéztem a Mickey Mouse irodaház tizedik emeletén, és a liftben összefutottam Flóra nevű volt gimnáziumi osztálytársammal. Leültünk kávézni a büfében. Elmesélte, hogy hamarosan férjhez megy, a vőlegénye elvált ember, a leendő apósa pedig, kapaszkodjak meg, belügyi tiszt volt, pedig egész életében pánikbetegséggel küzdött.

Mi a neve? – kérdeztem.

Suprik Ákos, de a családban Pötyi bácsinak szólítják.

Nem lepődtem meg. A pánikbetegség miatt rögtön gondoltam, csak Suprik Ákosról lehet szó. Néhány héttel korábban faggattam ki Birizdó Lajost, az egykori futárt, ő sokat emlegette Suprikot. Barátok voltak, később is tartották a kapcsolatot. Megpendítettem Flórának, hogy szívesen találkoznék jövővendő apósával, ezen kicsit csodálkozott, de nem érdekelte, mit akarok én a jó öreg Pötyi bácsitól. Végül kibökte, ne legyenek nagy reményeim, Pötyi bácsi nem százas, elborult az elméje. Ha idegen közelít hozzá, rákiabál, hogy „oszoljunk, emberek, nincs itt semmi látnivaló!”. Egyébként teljesen ártalmatlan zombi, egész nap békésen csorgatja a nyálát.

Birizdó Lajos volt az első alanyom, akit filmre vettem. Vállalta, de név nélkül. Nem gyávaságból, hiszen nem szégyelli a múltját, csak lezárta, nem akar vele foglalkozni. Szóval ez volt a főpróba. Bécsben jártam 2008-ban, ott jutot-

tam hozzá kemény 180 dollárért egy Flip Mino kazettás kamerához. Abban az időben nagy szám volt. Mindenhova vittem magammal, elvégre bármikor szükség lehet rá.

A farzsebemből tűnt el. Kicsi az esélye, hogy elvesztettem, tudok vigyázni a holmimra. Az a tippem, hogy a metrón lopták el, sajnos a legrosszabbkor. Két nap múlva utaztam Lesharasztra, a tündéri hegyi faluba, hogy felkeressem az ország legszebb fekvésű szállodáját, a négycsillagos Aerem Hotelt. Elmondom, miért. Néhány nappal korábban zenélni kezdett a telefonom (a *La Cucaracha* a csengőhangom), névtelen telefonáló hívott (az ilyenek honnan tudják a számomat, örök rejtély), és elárulta, hogy a „Karmester” fedőnevű egykori fő operatív beosztott jelenleg az Aerem Hotel igazgatója. Megszólalni se volt időm, rögtön letette. Persze hogy oda akartam menni! Abban biztos voltam, hogy nem áll velem szóba, de ha elég dörzsölt vagyok (megsúgom, nem vagyok), valahogy lencsevégre kapom, például a parkolóban, amint beszáll az autójába. Az a pár kocka jól jön majd a filmemben. Szóval, ugrott a Flip Mino, fényképezőgépet vittem, de hiába, a „Karmester” nem tartózkodott a szállodában. A recepción megtudtam, havonta egyszer szokott benézni, lényegében a helyettese vezeti a hotelt. Hiába erősködtem, feltétlenül találkoznom kell vele, nem adták meg se a telefonszámát, se a lakcímét. Üzenetet hagytam neki, persze soha nem jelentkezett. Egy ideig minden héten felhívtam a szállodát, soha nem találtam ott. Utoljára pedig közölték, többé ott ne keressem, mert felmondott.

Szóval, árnyékra vetődtem. Szerencsésebb volna, ha a filmnek nem *Banánliget*, hanem *Árnyékok* lenne a címe. Nem is rossz.

Vagy túl baljósan hangzik?

(„Tamás apostol”)

Piricske nehezen tűrte a változásokat, nem csoda, ha megviselte Móki beköltözése. Felügyelt a félszoba átrendezésének minden mozzanatára, hol aggódott, hol rosszmájú megjegyzésekre ragadtatta magát, a tikkelése pedig csúcsra járt, amint meglátta Mókist bugyiban száguldozni a konspirált lakásban. Gyakran letargiába zuhant, rádőlt a sezlontra, és a fejét fogta. Holdvilágképe elborult, pamacsbajsa mint egy festékfolt, úgy folyt szét az orra alatt. Döbbenetesen hasonlított az idős Oliver Hardyra.

Móki kevés holmival érkezett, a ruháin kívül csak összecsucskható ágyat, babzsákot és szétszedhető polipropilén szekrényt vitt magával, mégis alig fért el a félszobában. Ki akarta tenni az olajzöld lemezládákat, de Piricske hallani sem akart róla, azoknak ott a helyük. Végül Téli Pál vette kézbe az irányítást, az orosz remekírók köteteiből éjjeliszekrényt épített az ágy mellé, a lemezládákat pedig egymásra pakolta, a tetejére került a kis képernyős tévé a hozzá tartozó videolejátszóval.

Móki beköltözésének másnapján, 2003. október 17-én – éppen sült oldalt ettek a szobában, lilahagyma-karikákat ropogtattak hozzá – Piricske, kicsit már megnyugodva, fásultan sorolta fel a lehetséges rémképeket. Az egyik az volt, hogy Porzsolts őrnagy váratlanul betoppan ellenőrzést tartani.

– Kizárt. Nem tudja, hol a Banánliget – vélekedett Téli.

– De tudja.

– Honnan tudja?

– Onnan, hogy mindent tud.

– És mi bajunk lehet? – kérdezte Téli. – A leltár rendben, az eseménynaplók archiválva, a szolgálat működik. Kihagytam valamit?

– Nem készül napi információs jelentés.

– Jó, nem készül, de a futár se jön, hogy elvigye.

– Attól még naponta meg kellene írni. Egyszer majd követelik rajtunk – vélte Piricske. – És itt a kis ribanc. Képzeld el, amint rázza a seggét az őrnagy elvtársnak!

– Amíg tart az ellenőrzés, elbújtatjuk.

– Hiába. Az őrnagy elvtárs alapos ember, minden zugba benéz.

– És ha nem néz be?

– Akkor talál egy melltartót. Elvállalod, hogy a tiéd?

– Nem gond. Mindenre van megoldás – Téli az ablak felé bökött egy lerágott oldalas csonttal. – Huss, és kész!

– Mi az, hogy huss?

– Repülünk Irénke után.

A megfigyelést csak Móki távollétében lehetett folytatni. A huszonnégy órás szolgálatot már 1997 telén beszüntették, átálltak a nappali hatórás váltásra és az éjszakai szűrőpróbára. Heller Albert egykori lakásának szemmel tartása rutinná szelídült, és mintha tét nélkülivé vált volna. Persze, nincs tisztában az ember a magasabb szempontokkal, lehet, hogy volt tétje, de íze már nem. Soha nem gondolták, hogy a szolgálat egyszer szürkévé mosódik. Sokat unatkoztak, szerettek csendben üldögélni, a semmibe nézni. Alig beszélgettek, nem volt már miről. Móki beköltözése idején odaát éppen két iparos festette a lakást, az ablakok az októberi hűvös idő ellenére egész nap nyitva álltak. A szobafestők személyleírását, érkezésük és távozásuk időpontját rögzítették az eseménynaplóban.

Móki videolejátszója azonban felpezsdítette az életet a Banánligetben. Estéknként közösen néztek filmet, legelőször *A máltai sólyom* címűt, hála Berettyó Flórián helytörténésznek, aki rajongott Humphrey Bogartért. Ezerszer látta a *Casablancát*, mégis minden alkalommal megrendült, utána továbbszötte a történetet. Szerinte Rick nem bírta sokáig, Ilsa után repült Amerikába, Victor Lászlót kirúgták és összeköltöztek, hat gyerekük született. Berettyó helytörténész Mókinak csapta a szelet, szívesen kölcsönzött neki filmeket a gyűjteményéből. A *Casablanca* Piricskének és Télinek nem tetszett, bosszankodtak a francia rendőrség pipogyaságán, hiszen még azt se voltak képesek megakadályozni, hogy a bűdös nácik minden este Rick kocsmájában randalírozzanak. *A máltai sólyom*, ez a bús film noir ellenben sikert aratott. Legközelebb a *101 kiskutyát* nézték meg Móki kedvéért, aki erre az alkalomra csemegéstárról gondoskodott. Baghrir, halva és makhrud került rá, a Najima maradékaiból válogatta össze. A rajzfilmre – Piricske tiltakozása ellenére – meghívták Lipót tanárnőt, aki leszólta a ragacsos arab nyalánkságokat, és megígérte, a legközelebbi alkalomra túrós batyuval rukkol elő. Jó hangulatú, barátságos este volt, a tanárnő a film után áthívta a társaságot a lakásába, és Sarasate *Cigányvariációiból* játszott részleteket, megható igyekezettel. Udvariasan megtapsolták. Hegedűszó közben Téli Pál a tanárnő lemezgyűjteményét böngészte, és hogy elejét vegye a további hegedűjátéknak, feltette a *Veled is megtörténhet egyszer* című sanzont. Elandalodva hallgatták, aztán csendesen énekelték is, „...hogy sírsz majd egy régi perc után, s lehet, hogy reszkető kezekkel egy dalt kutatsz a néma zongorán... Ne szégyelld, ezt teszi az ember, ha könnyet ejtesz, vagy álmot kergetsz...” Bizonyára az emelkedett hangulat hozta, de Lipót tanárnő nagyvonalúan elővette a francia mentalikórt.

Piricske rúgott be elsőnek, de nem sok kellett neki. Ingujjra vetkőzött, kiállt a szoba közepére: figyelem, emberek, szolgálati közlemény! Bemutatkozott, mert talán nem mindenki tudja, hogy ő „Tamás apostol”. Meghajolt. Csak Téli tudhatta, miről van szó, mindjárt szemrehányást is tett neki, amiért eljárt a szája. Ettől Piricske összeomlott. A saját fejét öklözte, amiért olyan ostoba volt, hogy elpofázta a fedőnevét.

– Ezért lógni fogok, de megérdemlem – ismételte. Végül úgy elszégyellte magát, hogy hazament.

Éjfél felé találtak rá, a konspirált lakás lábtörlőjén ülve. Elfelejtette a jelzőt, anélkül pedig tilos belépni a Banánligetbe. Segítettek neki lefeküdni. A sezlont ezúttal nem kellett kihúzni, Móki megengedte, hogy Téli Pál nála töltsze az éjszakát. Előtte fürödtek, együtt ültek be a kádba.

– Csak finoman, Darjuska! Nem kell sietni! – hallatszott ki Téli Pál ellágyult hangja, pár perc múlva pedig üvöltve énekelt, mint egy boldogságtól izzó bonviván, „az égen néma álló csillagok, a Földön csak te vagy és én vagyok...” Móki szakadatlan kacagása festette alá a dalt.

Piricske Tamás hajnalban lógó pöccsel nyitott be a félszobába. Felrázta a Móki oldalán hortyogó Téli Pált.

– Halálosan szerettem Főző Irént – mondta, és könnyezett.

(ravasz ringyó)

Irány a Fodrász utca! – adta ki a parancsot saját magának Piricske Tamás 1998. május 15-én, két héttel azután, hogy feltárult a szabadság nagykapuja. A Fodrász utcában állt a csoportfőnökség irodaháza. Azzal reggel a Banánliget konyhájában összeírták a sürgősen rendezésre váró kérdéseket, közülük az egyik éppen a konspirált lakás volt. Piricske aggódott, hogy fedél nélkül maradnak, Téli Pál viszont azon az állásponton volt, hogy a csoportfőnökség nyilván továbbra is fenntartja a Banánligetet, különben már kitétek volna a szűrűket. Piricskét ez nem nyugtatta meg.

– Jól van, tegyük fel, hogy fenntartják. De akkor miért nem kapunk évek óta se fizetést, se ellátmányt, se utasítást?

– Egyszerű. Nem kötnek mindent az orrunkra.

– A Roxrebel többet ér, mint az egész bútorzat. Gondolod, hogy veszni hagynák?

– A Roxrebel taccsra ment, nem kell senkinek.

– A K-telefon is süket, mint az öreganyám – legyintett Piricske. – Semmi nincs itt rendben, de zárjuk rövidre. Fogom magam, és bemegyek a központba.

– Csak úgy bemész? – csodálkozott Téli

– Bemegyek. Ezt nevezem én operatív gondolkodásnak. Irány a Fodrász utca!

Piricske Tamás egyedül vágott neki a városnak. Úgy érezte, harsány, kaotikus méhkasban csörtet előre, idegesítették a zajok, az, hogy szüntelenül minden rohan, kavarog és hangot ad ki körülötte. Az utcák, a házak nem voltak idegenek, mégis mintha tulajdon halála és feltámadása után járna arra, s valami láthatatlan hártya választaná el a való világtól. Az eltelt idő éppen az otthonosság érzését olvasztotta el. A Fodrász utca sarkán még ott zöldellt a park, a játszótér helyén azonban négyméteres emlékmű magasodott, barlangkőből faragott karcsú kérdőjel. A háttérret keretező bérházak ugyanolyan szakadtak voltak, mint régen.

Az irodaházhoz érve lágy áramütés simított végig a testén. Feltekintett a mázas kerámialapokkal kirakott homlokzatra, és megállapította, semmi nem változott. Azaz valami mégis: a kapu mellett réztáblát vett észre. Ez állt rajta: RIGÓ PIROSKA TOVÁBBKÉZŐ BÁZIS. Azelőtt nem volt kiírva semmi, úgy látszik, újabban a csoportfőnökséget is konspirálják. Akadálytalanul bement, őrség sehol, eligazító portaszolgálat sehol. Úgy látszik, itt is új szelek fújnak már! A páternoszter állt, kénytelen volt gyalog felkutyagolni. Üres lépcsőházban, kongó folyosókon haladt, de azért az olajzöld fal és a kesernyés egérszag ismerős, sőt otthonos volt. Az első emeleti büfé megszűnt, helyét a Rigó Piroška életét bemutató állandó kiállítás foglalta el. Piricske futólag rápillantott

a tárlókba helyezett röplapokra, egy pillanatra megállt, szemügyre vette Rigó Piroska kinagyított gyermekkori fotóját és közszemlére tett fekete esernyőjét. A második emeletre érve, gondolta, benéz egy kézfogásra Csirik Lojzihoz, a raktároshoz, de a raktár helyén konferenciatermet talált, félkörben elhelyezett széksorokkal. Megállapította, jót tett az emeletnek az átépítés. Tágasabb, barátságosabb lett.

A harmadikon még megvolt a 312-es szoba, csakhogy a számot és az őrnagy névtábláját eltávolították. Amikor benyitott Porzsolt őrnagy egykori titkárságára, tágas konditerembe jutott, ez annyira meglepte, hogy percek múlva jött rá, kiverték a falakat és összenyitották az emelet irodáit. Áporodott testszag uralta a levegőt. Piricske belépett, próbálta kitalálni, hol állhatott az őrnagy íróasztala, közben vette észre, hogy férfias kinézetű, uszkárfrizurás nő ült a fekvenyomó pad szélén. Feszült rajta a tornadressz, még a hurkák is kirajzolódtak a dereka körül. Dőlt róla a veríték.

– Porzsolt őrnagyot keresem – közölte Piricske szelíden.

A nő ettől enyhe indulatba jött.

– Atyaég, miféle őrnagyot? Talán hadgyakorlatra jött? A mai konzultáció betegség miatt elmarad! Nem kapott értesítést?

– Nem kaptam.

– Az lehetetlen. Mindenkinek kiküldtem, ugyanis én vagyok itt a tanulmányi koordinátor!

– Tojok a konzultációra. Hol találom Porzsolt lyuksógort?

– Szórakozzon mással! Méghogy lyuksógor!

– A Banánliget miatt vagyok itt.

– Ja, a Banánliget miatt? Miért nem ezzel kezdte, papa! Keresse Afrikában! Kicsoda maga?

– Jó, hogy nem a fedőnevemet akarja tudni, ravasz kis ringyó!

A nő a levegőbe suhintott az öklével.

– Jeeeee! Tudja, még soha nem ringyóztak le. Köszönöm! Na, figyeljen, kisöreg, ha már idefáradt a konzultáció miatt, gyúrjon velem! Hozott felszerelést? – Körbemutatott. – Van itt minden. Próbálja ki a futópadot. Vagy súlyzózon. Tényleg van fedőneve?

– Nem fogja kiszedni belőlem.

– Azt maga csak hiszi. Bárkit szóra bírok.

Piricske közelebb lépett a nőhöz.

– Talán a kihallgatás a szakterülete az elhárításnál?

– Az elhárítás távol áll tőlem. A kiéhezett nők részlegnél vagyok.

– Húha, az valami új. – Piricske a fejét vakarta. – Talán akadnak közös ismerősök. Mátyusné Főző Irén neve mond valamit?

– Semmit.

– Saci mama, a büfés?

– Nem ismerem.

– Tüske Béla ügynök? Halhober lyuksógor?

– Hagyd már ezt a lyuksógort, felizgatsz vele! – A nő teknő alakúra formálta a nyelvét és kinyújtotta, aztán felpattant, átölelte Piricskét, és gyengéden harapdálta a fülcimpáját. – Egyetlen büfés sem hoz lázba, csak az örült szex. Megsúgom, egyedül vagyunk az egész épületben.

– Miért, a többiek hol vannak?

– Ne törődj vele, bébi! Inkább ugorj rám, gyalázd rommá a testem. Annyi lyuksógorod lesz, hogy egy tehervonatra se férnek fel.

– Sejtem, miről van szó. Ez valami próbatétel. Vagy ellenőrzés – mosolygott Piricske.

– Eltaláltad, hájas terminátorom – bűgta az uszkárfrizurás. Ágyékon marcolta Piricskét, mire az fájdalmasan felüvöltött, próbált szabadulni. Néhány-

szor erőteljesen a nő arcába csapott az öklével. Fröccsent a vér az orrából, az egyik metszőfoga az alsó ajkán lógott.

Piricske szaladt a folyosón, futott le a lépcsőn. A korlátba kapaszkodva függén vette a fordulókat, ahogy csak öreg csontjai bírták.

– Dögölj meg, te rohadék besúgó! Megtalállak! Megöllek! – hallotta maga mögött a nő kiáltásait. A visszhangzó szavak ide-oda pattogtak a sivár falak között, és a földszintre érve a bejárat küszöbén szétfolyva haltak el.

– Sose találsz meg, ringyó – zihálta Piricske néhány sarokkal odébb, hátát a házfalnak vetve.

(virágzó kaktusz)

Hui-Fen hetvenötödik születésnapján pokolgép robbant az Égő Bambusz bejárata alatt. Leomlott a portál, a járdát faltörmelék és üveg borította. Senki nem sérült meg, hajnalban még üres volt az utca. Huzag Pityu megvárta, amíg a rendőrség végez a helyszíneléssel, csak azután érkezett a falatozóhoz. Kipattant a fekete Audijából, lecövekelt a kiégett portál előtt. Értetlenül bámult, mint az illuzionista, aki elfelejtette, hogyan kell újra összerakni az elfűrészelt nőt. Úgy érezte, lassul a vérkeringése, fonnyad a húsa, terepszínű rövidnadrágja lecsúszni készül, citromsárga pólója – rajta fekete felirat: HA BESZÓLSZ, ELÁSLAK! – leolvad a testéről.

– Ha háborút akartok, megkapjátok – sziszegte gyűlölettel.

Hátul, az udvarról nyíló raktárban talált rá Hui-Fenre. Az illatos, bölcs ember magába roskadva ült egy zsák rizsen, Xiara az öreg pergamenszínű fejét simogatta, Ziencsi pedig a kezét fogta. Mindhárman könnyeztek.

– Kándár kán, Kándár kán! – siránkozott Hui-Fen, aztán megesküdtött, hogy nem fizeti ki Huzagnak az utolsó kétezer darab pidan után járó részese-dést.

– Mé tyien, mé tyien – nyekeregte.

– Nem pénz. Semmi neked – tett rá egy lapáttal Xiara.

Huzag a földre köpött, gúnyosan nevetett.

– Velem baszakodsz, sárga tranyó? Imádkozz a majomképű istenednek, hogy ne szálljak ki a bizniszből, akkor aztán feldughatod magadnak az összes fingszagú tojást, bezzeg! – fenyegetőzött. Huzag akkor már az Égő Bambusz társtulajdonosa volt, a száznapos tojások terítését is magához vette, hogy minél hamarabb sínre kerüljön a drogbiznisz. – Kondor kán pedig jó barát, a robantáshoz semmi köze, de sejtem, ki tette. Egy nap alatt kiverem belőle a pénzt! Szent a béke?

– Gophí – suttozta az illatos, bölcs ember. Lehunyta a szemét – Szuván.

Xiara és Ziencsi egyszerre zokogott fel.

– Bácsika nem halni!

De bizony, halni. Hui-Fennek akkor már csak három hete volt hátra.

Huzag átkarolta a lányokat, próbálta őket megnyugtatni.

– Megmondom mi lesz, bogárkák. Újjávarázsolom a kajáldát. Törökös kaput kap, fölé építjük fehér csempéből a kétméteres tojást, vörös betűkkel ráírjuk: PIDAN PALOTA. Lesz odakint két ember sárkánynak öltözve, becsalogatják a hülye népet. Eddig tiszta? Izzítjuk a reklámot! Hozatok három pingpongcsajt Jiangcsu tartományból, háncsszoknyát adunk rájuk, lazán ütögetnek az asztalnál, amikor abbahagyják, megeszik a labdát. Vágjátok, miért? Nem labda lesz, hanem száznapos tojás. Óriási poén, bezzeg! Én találtam ki!

Xiara próbált fordítani, Hui-Fen a kezébe temette az arcát.

– Szionszo – mondta.

Ziencsi próbált ellenkezni, a falatozó maradjon falatozó, attól nem lesz palota, hogy ráírják.

– Dehogynem lesz! Menni kell előre, amerre a Nap világít! – magyarázta Huzag. – A pénz meg a simli tart itt össze mindent. Ha valamelyik megszűnne, bedőlne az ország. Én mondom, felpattanunk az aranyvonatra, és integetünk a sok süket lúzernek.

– Mé tyien – nyekeregte az illatos, bölcs ember, mire Huzag megfenyegette.

– Tele a tököm az öreggel. Borogassátok, különben kiszállok!

– Bácsika nagy bánat – próbálkozott Xiara, könnyörgő tekintettel nézett Huzagra, de akkor Ziencsi élesen sikkantott, mindenki összerezsent, nézték, hogy mi történt. Hát csak az, hogy meghallotta a kukás autó hangját, nyomban kirohant a raktárból. El Mariachi érkezett. Elintézte a sofőrnél, hogy úton a szemétkerakó telep felé tegyen kitérőt az Égő Bambuszhoz. Tudta, hogy a robbantásban senki nem sérült meg, de látnia kellett Ziencsit, aki kiköpött hasonmása volt Carolinának a *Desperado* című filmből. Senki nem nézte kínainak a sötét bőré, szénfekete hajú, telt fenekű lányt. Kínai anyától született, de az apja mexikói volt, Nocolás Obispo gitárművész. Sanghaji vendégjátéka alkalmával nemzette Ziencsit, akinek tizenkilenc éves korában menekülnie kellett Sanghajból, mert a Füstölő Mester triád egyik vezetője szemet vetett rá, ágyasává akarta tenni.

Amikor El Mariachi először meglátta Ziencsit az Égő Bambusz előtt, mint-ha ruhástól jeges vízbe merítették volna a testét. Közben a *La Cucaracha* szólt, tisztán fel lehetett ismerni a dallamát.

Porque no tiene, porque la falta...

Bent a raktárban Huzag Pityu folytatta az új stratégia ismertetését.

– A szakácsot lapátra teszem. Vége, nincs több ragacsos kutyakaja. Csak pidant árulunk. Kétféle pidant. Lesz a normál bűztojás, és lesz pirosra festett húsvéti pidan, de abból csak azok kapnak, akik bemondják: Pityesz küldött. Ez a bizalmi jelszó, csak törzsvevőknek. Pityesz én vagyok, a muterom hívott így, kurva ideges voltam tőle. Lesz harmadik fajta pidan is, de az nem pidan, hanem hugyozós szaniao baba. Abból is csak az kaphat, akit Pityesz küldött.

Hui-Fen és Xiara egyszerre kapta fel a fejét.

– Szanio baba?

– Nyugi, kapkodni fogják. Ha valaki százat kér, adtok neki százat, ez parancs!

El Mariachi és Ziencsi percekig csókolóztak a 420 lóerős szemétkgyűjtő autó orrának dőlve. A bémészködők egy idő után már őket nézték, nem a falatozó romos portálját. Attól a szenvedélyes csóktól kisütött a nap, ezüstös fény ragyogott fel, megélenkült a langyos szél, szemük, szájuk tele lett a felkavart sivatagi porral. Már nem a szemeteskoksinál álltak, hanem a Calle Pueblán, rozzant viskók között. Carolina még így, piszkosan, fáradtan is olyan gyönyörű és tiszta volt, mint a szentkép a Santa Aguada-templom oltárán. El Mariachi hátralépett, csodálta a lány porlepte barna bőrét, törékeny vállát, hófehér fogait, kuszált fekete haját, tépett zöld ruháját.

Gyönyörű vagy, mint a virágzó kaktusz – mondta neki, de érzélem nem látszott az arcán, csak a szeme mosolygott.

Esküdj meg, soha nem hagysz el! – kérte Carolina.

A közelben lövés dörrent. Réműlt kiáltások hangzottak.

A lány felsikoltott, arcát elborította a réműlet. El Mariachi megragadta Carolina kezét.

No tengas miedo! – vetette oda a szája sarkából.

Az egyik konyhá falához lapultak. Amikor elcsendesedett a környék, óvatosan elindultak az országút felé.

El Mariachi már javában Mókinál lakott a Banánligetben, amikor először látta Ziencsit. Döntő pillanat volt. Attól kezdve munka után naponta megjelent az Égő

Bambuszban, hogy belenézzen a lány fekete szemébe. Minden alkalommal tava-szi tekercset evett fafülgomba salátával. Ha kevés volt a vendég, Ziencsi ráért, összehajoltak, halkán beszélgettek. A szép szemetes szívesen mesélt magáról, azt akarta, hogy Ziencsi megismerje, mindent tudjon róla. Egy napon aztán bevalotta a lánynak, hogy beleszeretett. Ziencsi egy árva szót sem értett az egészből. Bálint is így volt ezzel. Hallgatta a lány rekedtes, szívhez szóló hangját, itta a szavait, de fogalma se volt, miről lehet szó. Ziencsi a sanghaji wu dialektust beszélte. A szerelem előtt ez sem volt akadály, sőt, a rejtélyek csak fokozták a vonzalmat. Úgy érezték, egymásnak születtek, egyformán látják az élet minden zugát. Naponta közelebb kerültek egymáshoz, végül elérkezett az idő, amikor már elviselhetetlen volt a másik hiánya. El Mariachi ekkor határozta el, hogy szakít Mókival. Fájt neki, hogy meg kell tennie, vagy talán pontosabb, ha azt mondjuk...

(utolsó kívánság)

...a másik fájdalom fájt neki. A lelkiismerete azonban nem tudta elviselni a kettős játékot, a vele járó bujkálást, hazudozást. Nem akarta Mókít becsapni, így csak egyfelé vezethetett az útja.

Vasárnap történt.

Vaksi reggelre ébredt a város. Elapadt a fény, nehezen világosodott ki. Fekete vattatömeg lógott az égről a háztetőkre, reménytelenül szitált az eső. Piricske még aludt, Téli Pál keresztretjvény felett görnyedt a konyhában, Móki pedig bevonult a fürdőszobába, vizet eresztett a kádba. Bálint megvárta, míg bebújik az organikus csokoládés fürdőhab alá, aztán bement hozzá. Semmi felvezetés, magyarázkodás, kereken megmondta, van valakije, részéről ennek a kapcsolatnak vége. Elköltözik. Szép volt, jó volt, ennyi volt. Móki érdeklődve hallgatta, érzélem nem látszott az arcán, mintha nem is róla lenne szó, aztán ordítva bögni kezdett.

– Látod, még ezt a szaros kis életemet is megsíratom – mondta percek múlva, amikor a kitörés csillapodott. A vonásai szétestek, könnyben ázó szemeit El Mariachira emelte. Kapkodta a levegőt. – Nem akarok tovább élni.

– Rossz ötlet. Soha ne dönts, amikor szomorú vagy. Az öngyilkosság az erősek fegyvere, te pedig gyenge vagy, mint a ma született hópihe.

Ettől Móki még jobban magához tért, már nem csalódottság, hanem düh festette az arcát.

– Aljas vagy. Minden férfi aljas. Nincs bennetek együttérzés.

– Annyi azért van, mint bármelyik állatban, de a génjeit senki nem seperheti a szőnyeg alá!

– Ezzel takarózol, rohadj meg!

– Ha már itt tartunk, benned nincs együttérzés – mondta El Mariachi, és elnézően mosolygott hozzá. – Csúnya dolog újtát állni más boldogságának. Ennél több megértést vártam.

– Ez most valami vicc?

– Mióta férfivá értem, arra várok, hogy rátaláljak az igazira. Akit nekem rendelt a sors, akivel kéz a kézben másszuk meg a csúcokat. Ő az enyém, én az övé.

– Baszd meg a csúcokat!

– A csodát akarom megélni. Szenvedtem eleget, mert a vágy nem más, mint szenvedés. De most vége. Örülj velem, tüskés rózsaszál!

– Örömben bögök, mint egy kidurrint gumινό, akinek teleszarták az önbecsülését. Hálás vagyok, hadd adjak egy puszikát a farkadra!

– Érzem a gúnyt a szavaidban.

– Csak nem képzeled, hogy kedvem van gúnyolódni?

El Mariachi szeme résnyre szűkült, félrebillent fejével méregette a lányt, aztán lehajolt hozzá, gyengéden megfogta az állát.

– Vannak pillanatok, bonito, amikor lépni kell!
 – Ez most olyan?
 – Si!
 Móki libabőrös lett.
 – Van benned valami félelmetes.
 – Még most is bénító hatással vagy rám. Kérhetek valamit?
 Móki eltűnt a kádban a hab alatt, aztán kiemelkedett.
 – Minden kívánságod teljesítem.
 – Utoljára még repüljünk a Napba!
 El Mariachi ledobálta a ruháit, széttárta a kezét. Készen állt.
 – Ugye, nem arról van szó, hogy dugni akarsz?
 A fiú bólintott, marokra fogta a heréit.
 – Ha jól értem, éppen meghalni készülsz. Hol van az előírva, hogy az élve maradó utolsó kívánságát nem lehet teljesíteni?
 – Te bűdös, kukás állat! – ordította Móki.
 A kádban állva toporzékolt, jajgatott, a szappantartót belevágta a tükörbe. Piricske és Téli lepedőbe csavarva vitték be az ágyára, próbálták nyugtatni.

El Mariachi két nap múlva a Hólyag utcában talált megfelelő albérletet. Éppen Ziencsihez tartott az Égő Bambuszba, amikor megszólalt a telefonja. Dr. Porpáci Pál, a polgármesteri hivatal aljegyzője kereste.

– A lányom miatt hívom, az ő készülékéből írtam ki a maga számát. Tudunk most beszélni?

– Tudunk.

Kapualjba húzódott, a földre tette a gitártokot, benne a Ziencsinek vásárolt csokor virággal.

– Nézze, tisztában vagyok vele, abszurd, ha egy apa belefolyik a felnőtt lánya szerelmi ügyeibe, de megnyugtatom, okkal teszem. Nem tartozik rám, mi történt maguk között, de az én Mókim teljesen ki van borulva. Napok óta nem jár dolgozni, nem eszik, nem iszik, nem beszél, reggel óta a földön fekszik, és folynak a könnyei. Sokkos állapotban van, a feleségem kihívta az orvost.

– Elmondom, mi történt.

– Nem érdekel, magánügynek tekintem. Nem húzom az időt, a tárgyra térek. Ajánlatot teszek. Ha jól tudom, maga szemetes.

– Inkább köztisztasági dolgozó.

– Rendben, legyen az. Egy apa számára semmi nem drága, ha a gyermeke boldogságáról van szó. Persze Móki már nem gyerek, de amíg élnek a szülei, addig mindenki gyerek. Magának élnek a szülei?

– Igen, élnek. Vidéken.

– Na látja! Gondolom, a kukásoknál nincs csillagászati jövedelme, amúgy is egyre drágább az élet, szóval kapna tőlem egy bizonyos összeget. Senki nem tudna róla, csöndesen megjelenne a bankszámláján. Mit szól hozzá?

– Miért kapnám?

– Hogy rendezze a kapcsolatát Mókival. Azt akarom, hogy talpra álljon, nevéssen, boldogan röpködjön. Menni fog?

– Hűha. Elég váratlan ajánlat.

– Uram, a szerencse mindig váratlan. Szóval, mennyit ér ez meg magának?

– Hirtelen nem is tudom. Az ilyesmi nem olcsó.

– Ne játssza nekem az eszét! Mennyi?

– Huszonkét millió.

A telefonból szuszogás hallatszott, dr. Porpáci mérlegelte az összeget.

– A húzat felejtjük el, kis barátom. Legyen kettő – mondta rekedten.
 – Küldje el SMS-ben a bankszámlája számát.

- Tényleg komolyan gondolja?
- Ezen a ponton a jegyző kiesett a szerepéből.
- Mégis mit hittél, bezzeg? Hogy áprilisi tréfa?
- Na, ide hallgasson! Tudja, kivel beszél? El Mariachi vagyok!
- Dr. Porpácit ez váratlanul érte, egy darabig idegesen szuszogott.
- Nem Nyeső Bálint? – kérdezte elbizonytalanodva.

(illegális kifőzde)

Az ellátmány utolsó darabját, a vastartaléknak félretett húszdekás sűrített paradicsomot 1989. május 27-én délben ették meg, felhígítva, levesnek. A tiltott K-vonalon próbáltak kapcsolatba lépni a csoportfőnökséggel, de a készülék soha nem adott vonalat. Azaz egyszer igen, akkor kétszer kicsöngött, aztán szagगतott sípolásra váltott, végül süketté vált.

- Ez jelent valamit – gyanakodott Téli, de Piricske leintette.
- Azt jelenti, hogy rossz a vonal. Majd kijavítják.
- Szép kilátások... A hazát védjük, és éhen halunk.
- Én nem. Túléllek, elvtársam! – nevetett Piricske.

Ahogy fogyott az ételmük, egyre többször nyúltak Piricske mama lekvárjaihoz és befőttjeihez. A cukros étrendtől látványosan hízni kezdtek. Egyébként nem nagyon aggódtak az ellátás miatt. Tudták, hogy homokszem került a gépezetbe, átmeneti üzemzavar lépett fel, de a Banánligetben folyó munkáról többen is tudnak a csoportfőnökségen, elsősorban persze maga Porzsolt őrnagy, aki gorombább egy légiós őrmesternél, de tűzbe megy az embereiért. Ez minden aggodalmat eloszlat, a jövőre nézve pedig megnyugtató.

Az öltözködéssel nem sokat bajlódtak, főleg alsónadrágot viseltek, az volt a legkényelmesebb. Móki elköltözése után fedezték fel, hogy a lány a szekrény tetején felejtette a varrodobozát, ez kapóra jött. Néhány ruhadarab menthetőnek látszott, azokat javígtatták, fércelgették. Téli Pál akkor vette elő ruhatarának féltett, kultikus darabját, a kihasadt hátú lila zakót. Még „Áfonyától” kapta ajándékba, együtt vásárolták a debreceni Szivárvány áruházban. A háta az ügynökszálláson hasadt ki, falból kiálló szögbe akadt. Téli most bevarrta a szakadást sárga cérnával, lila nem volt Móki dobozában. Olyan boldoggá tette a zakó, hogy napokig le sem vette. Piricske az ingeit alakította rövid ujjúvá, mindről levágta a rongyos mandzsettát.

– Ezek a szovjet puplingek még most is jól néznek ki – mondta elégedetten.

– Nekem sose volt puplingem. Nem urizálok, mint egyesek – vetette oda Téli, mire Piricske a sarokba vágta a varrodobozt. Az utóbbi időben egyre ingerlékenyebb lett, minden alap nélkül dühbe gurult, csapkodott. Ezzel szemben Téli Pál kegyetlenkedő természetére valló arcvonásai észrevehetően szelídültek, sőt, a szemében olykor megcsillant a jóság.

A napok akkoriban eseménytelenül teltek, gyakran fulladt unalomba a huszonnégy órás szolgálat. Heller Albert lakásában semmi feljegyzésre érdemes nem történt, a látogatók elmaradoztak, csendes életet élt, semmi gyanúsat nem művelt. Úgy tűnt, elment a kedve a forradalomtól, már nem akarja megdönteni a fennálló rendet. A nap legnagyobb részében távol volt, esténként álló lámpát vitt az asztal mellé, és órákig ült a sakktabla fölé hajolva. A *Száz cseles végjáték*ból játszotta le a partikat. A Roxrebel segítségével kitűnően el tudták olvasni a könyv címét.

Lipót tanárnő, azaz a „Fúvós” a homályos hátterű, de hivatalosnak tekinthető utasítás birtokában Medárd napján tökfőzeléket és zúzapörköltet főzött, zsúr-

kocsira pakolta a lábasokat, és áttolta a Banánliget ajtajához. Többször kopogott, de nem engedték be. Utóbb már ököllel dörömbölt, akkor az ajtó mögül végre megszólalt az egyik dr. Pávai.

– Nincs itthon senki!

– Nagy kár, mert küldeményt hoztam a senkiknek – válaszolta elszántan a tanárnő. – De vissza is vihetem.

– Miféle küldeményt?

– Jöjjön ki, nézze meg!

– Halljam a jelszót!

– Jaj, ne bosszantson!

Odabentről suttogás hallatszott, aztán feltolták a levélbedobó nyílást, egy szempár szegeződött a küldeményre.

– Ez a küldemény? Lábasok?

– Ebédet hoztam. A „Karmester” küldi.

– Ki az a „Karmester”? Talán maga?

– Én a „Fúvós” vagyok, a tápláló anya.

– Ez valami jótékonyági női zenekar, vagy mi?

A tanárnő fiatalosan felkacagott.

– Nahát, zenekar! Maga igazán jópofa ember!

– Mi az ebéd?

– Tökfőzelék zúzapörkölttel.

– Gulyásleves nincs? Hozzon gulyáslevest!

Az ajtó mögül sugdolózás, fojtott vita szűrődött ki. A levélnyílás lezárult, majd ismét felnyílt.

– Egyen belőle, hadd lássam!

Lipót Erzsébet tokája idegesen hintázott, ahogy felkapta a fejét. Dacosan az ajtóhoz lépett.

– Szégyelljék magukat! Úgy nézek ki, mint valami méregkeverő?

– Nem úgy néz ki, azért gyanús – mondta az egyik dr. Pávai.

– Ne játssza az eszét, lyuksógornó! – tette hozzá a másik, mire a tanárnő vérig sértődött.

– Kikérem magamnak! Volt szerencsém! – csattant fel, és kis testét összehúzva visszatipegett a lakásba. Az ebéd a Banánliget előtt maradt. Csak délután vette észre, hogy minden étel elfogyott, a lábasokat elmosogatták és visszapakolták a zsúrkocsira. Másnap csirkelevest és fokhagymás pecsenyét, harmadnap tarhonyás húst vitt. A negyedik napon bableves és krumplis tészta volt a menü. Ekkor cédulát talált a zsúrkocsin: „Mikor lesz gulyásleves?” Másnapra lett gulyásleves. Piricske és Téli úgy gondolták, az ellátás váratlan megindulása és meglepően magas színvonala annak a jele, hogy a csoportfőnökség végre összeszedte magát, és megfelelő csatornákon ismét aktivizálja a külső munkán dolgozó operatív beosztottakat. Hálások voltak Porzsolt őrnagynak, aki nyilvánvalóan a háttérből vezényel, és hálások voltak a kotnyeles vénasszonynak, aki bizonyára fontos fogaskereke a titkos rendszernek, annak ellenére, hogy az idegeikre megy a falon átszűrődő hegedüléssel. Mindezt átgondolva felbátorodtak, és rendszeresen cédulát hagytak a zsúrkocsin, összeírták, mire van szükségük. Kenyér, kenőmájás, kolbász, szilvapálinka, borotvahab, vécépapír... Szinte naponta új kívánságlista került az elmosott edények alá. Lipót tanárnő – akiről a sasszemek még nem tudták, hogy ő Lipót tanárnő – lelkiismeretesen eljárt bevásárolni, cipelte haza az árut, és életében először érezte, milyen varázslatos érzés csapatjátékosnak lenni. Rádöbent, hogy a „névtelen hős” kifejezés egyáltalán nem üres lózung, hanem erőt adó kapaszkodó azok számára, akik vásárra viszik a bőrüket. Egyedül azt nem érezte igazságosnak, hogy a bevásárlásokra rámegegy a nyugdíja.

Néhány nap után vette a bátorságot, levelet mellékel az ebédhez, pénzt kért a bevásárlásokra.

Piricske és Téli számára ez jó alkalom volt, hogy elővegyék konyhaszekrény fiókjába dobált érintetlen fizetési borítékokat, és számvetést készítsenek. Megállapodtak, hogy minden bevásárlást felesben állnak. Hamar kialakult a rendszer: „Fúvós” a Banánliget ajtaja elé tette a tele kosarat, benne a blokkot. A lépcsőházba visszahúzódva megvárta, míg beviszik, majd kisvártatva kirakják, benne a bevásárlás ellenértékével. Piricske és Téli kedélye látványosan javult, a munkakedvük is visszatért. A szabályzatnak megfelelően váltották egymást, újult erővel figyelték a folyton sakkozó Heller Albertet, valamint a ház kapuján ki- és belépő személyeket. Sok fotó készült, szaporodtak a bejegyzések az eseménynaplóban.

Közben a házban hízni kezdett a pletyka, mely szerint Lipót Erzsébet a harmadik emeleten illegális kifőzdét üzemeltet. Feljelentés nem történt, azonban Toncz Ervin, az egykori házbizalmi úgy érezte, végére kell járnia az adócsaló disznóságnak. Az enyhén parkinsonos öregúr – a hatvanas években a könyvkötők szakszervezetének társelnöke volt – engedély nélküli könyvkötőipart üzött a lakásában, főleg egyetemisták keresték fel a szakdolgozataikkal. Lipót tanárnő egyik délben azt vette észre, hogy Toncz Ervin a Banánliget ajtajánál áll, és rántott sajtot eszik a zsúrkocsiról, még a majonézbe is betunkolja. Legszívesebben felkapta volna az esernyőjét, hogy kupán verje a tolvajt, de nem volt hozzá bátorsága. Végül az történt, hogy kinyílt a Banánliget ajtaja, egy pizsamás alak lépett ki álarcban – Téli Pál volt az, konyharuhát kötött az arcára, csak a szeme látszott ki –, és gyorsan betolta a zsúrkocsit a konspirált lakásba. Toncz Ervin folytatta a nyomozást, ki akarta hallgatni Lipót Erzsébetet, de hiába nyomta a csengőt, a tanárnő nem nyitott ajtót, hanem kikiabált.

– Elnézést, nincs itthon senki!

– A kutyafáját. Sebaj, később újra megpróbálom – bosszankodott az öreg könyvkötő. Lenézett a függőfolyosóról az udvarra. Odalent Huzag éppen eladott egy újabb mikrohullámú sütőt, két nap alatt már a hetediket. Harmincöt darab szépséghibás, leázott darabot importált Ausztriából néhány fagyasztólada társaságában. – Eljött a te országod – nyugtázta a látványt Toncz.

(csend és madárfütty)

A konyharuhás megoldást először 1991. augusztus 4-én, vasárnap alkalmazta Téli Pál. Dél körül járt az idő, éppen Piricske volt szolgálatban. Odaát Hellernél családi ebéd zajlott, állambiztonsági szempontból érdektelen esemény. Készült néhány fotó az asztalnál ülőkről, klatty, klatty, de még a második fogásnál se tartottak, amikor Piricske elbóbiskolt a Roxrebel mögött. Arra riadt fel, hogy valaki a csengőt nyomja. Kibotorkált az előszobába. Téli Pál akkor már az ajtónál térdelt, próbált kilesni a felemelt levélbedobó nyíláson. Ketten várakoztak a Banánliget ajtajánál.

Újra szólt a csengő, hosszan nyomták.

– Tolóházi vagyok, nyissanak ajtót!

Tolóházi alosztályvezető Porzsolt őrnagy egyik bizalmasa volt, de miután nem ismerte se az egyezményes kopogást, se az aktuális jelszót, nem nyílt ki előtte az ajtó.

– Elnézést, Tolóházi elvtárs, mindketten ismerjük az előírást. Nem engedhetem be – szabadkozott Téli Pál.

– Helyes! Utána simán ránk húzza a fegyelmet – vélte Piricske, de Tolóházi nem tágitott. Benyomta a levélbedobó nyílás fedelét, és odahajolt.

– Elvtársak! Ne tartsanak fegyelmetől, már nem vagyok százados. És ne elvtársazzunk, ha kérhetem. Itt van velem Mátyus Géza kolléga, persze nem kolléga, csak majdnem. Irénke férje, ugye. Emlékeznek Irénkére?

– Emlékszünk – mondta Téli. – Láttuk szétloccsanni a járdán.

– Erről van szó. Közel állt hozzánk, tiszteltük. A kedves férje azért kérészt meg, hogy beszélgessünk Irénkéről. Na, gyerünk, nyissák ki!

Téli gondolkodott, kérdőn nézett Piricskére, aki szerint nem dekonspirálhatják az arcukat egy idegen előtt. Ez a szabály, Tolóházinak meg kell értenie.

– Nem babra megy a játék, a bánatos istenit neki! Nem érdekel, hogy százados! Tőlem lehet birodalmi marsall is! – kiáltotta Piricske az ajtó mögül.

A százados Mátyus Gézához fordult.

– Látja, Mátyus elvtárs, ezt nevezem én elkötelezettségnek. Hitből táplálkozó hűségnek. Kérem, ne sírjon, férfiak vagyunk. Higgyc el, nagyon szereték, tisztelték Irénkét. A saját szemükkel látták kiugrani az ablakon. Az ilyenmi mindenkire hatással van.

Hallani lehetett, ahogy Főző Irén férje zokogásban tör ki.

– Sajnáljuk – mondta Téli az ajtó túloldaláról.

– Mátyus elvtárs látványpékségben dolgozik, a nép kenyerét süti – magyarázta Tolóházi, de Mátyus kiigazította.

– Nem vagyok pék, kérem.

– Nekem azt mondta, látványpék. Félreértettem?

– A Dolorem kegyeleti szolgálatnál vagyok. – Mátyus Géza hosszan fújta az az orrát. – A központi sírkertben van az irodánk. Drága jó Irénkém szeretett odajárni a csend miatt. Csend és madárfütty, ezt a kettőt imádta. Most aztán örökre megkapta. – A férfi ismét felzokogott, Tolóházi nyugtatni próbálta.

– Az egész csoportfőnökség osztozik a fájdalomában, de most szedje össze magát.

Lipót tanárnő elérkezettnek látta az időt, hogy a résnyire nyitott ajtaja mögül a függőfolyosóra lépjen.

– Segíthetek? Pávaiékat keresik?

– Miféle Pávaiékat? – hökkent meg a százados, de gyorsan észbe kapott.

– Igen, Dr. Pávaihoz jöttünk.

– Melyikhez? Mert ketten vannak.

Mátyus Géza a szemét törölgette.

– Ki az a dr. Pávai?

– Ne törődjön vele. Mind a két Pávaihoz jöttünk, és kész.

– Sose gondoltam, hogy egyszer szegény Irénkém kihűlt lábnyomain fogok járni – sóhajtott Mátyus.

A tanárnő egyre gyanúsabbnak találta a két embert.

– Elutaztak nyaralni, de hagyhatnak nálam üzenetet – mondta. – Én képviselem őket.

– Nyugodtan tessék hazamenni, elintézzük, nem kell hozzá a néni – próbálta a kényes helyzetet megoldani Tolóházi, de ez csak olaj volt a tűzre.

– A néni nem megy haza, hanem rendőrt hív – közölte Lipót tanárnő. Farkasszemét nézett a volt századossal. – Miért sír az az ember? Fenyegetik? Kिरabolták?

Ez volt a stratégiai pillanat, hogy fel kellett tárulnia a Banánliget ajtajának. Piricske és Téli kiléptek a küszöbre, arcukat felkötött konyharuha takarta.

– Gyerünk! Jöjjenek be gyorsan! – mondta egyikük.

– Na, ugrás! – tette hozzá a másik.

(kata 5)

Sokszor jártam a Drót utcában. Előfordult, hogy be se mentem az 52. szám alá, de ha bementem, akkor se gyalogoltam fel mindig a harmadikra. Egyéb-ként nincs lift. Néhányszor jártam a pincében is. Lehangoló látvány! Rothadás és bűz. A kínaiak raktára rég a múlté. Az utóbbi években a lakók oda hordták le a lakásban keletkező sített, lomot. Láttam ott kidobott vécésészét, beszakadt ajtólapot, ablakkeretet, összetört csempékből emelt halmot, a nedveségtől málló, penészes bútorokat. Bevilágítottuk a pincét, és filmeztünk. Igazán látványos, de lehangoló képsorok készültek... Miről? A demokrácia szemétdombjáról. Elég bombasztikusan hangzik, de akkor is ez a véleményem.

Huzag Pityu lakásában most egy fiatal informatikus lakik a feleségével, két kislányával. Alig férnek el a szoba-konyhás harminc négyzetméteren. A fürdőszoba felújításakor találtak egy fényképet a mosdó feletti tükör mögött csúsztatva. Maguk se tudják, miért, nem dobták ki, eltették, most nekem adták. A fotó az udvaron készült, a pincelejárathoz. Az előtérben Hui-Fen látszik, szeretetteljes tekintettel néz a lencsébe. Minél tovább figyelem az arcát, annál kortalanabbnak látom ezt a különös kis embert, aki talán sem bölcs, sem illatos nem volt. Kafar és Gömrük a falnak támaszkodva isznak, köszöntésre emelik a sörösüveget. A jobb szélén Huzag Pityu vigyorog kínai kúpos szalmaalapban (hátról hajfonat lóg róla). Zömök férfi áll mellette, sajnos nem tudom, ki (talán Berettyó Flórián; meghalt már, a családja elköltözött), aztán balról még belóg valakinek a válla, karja és egy cserepes leander néhány ága. Dátumot nem írtak a fénykép hátuljára, csak körülbelül tudom megmondani, mikor készülhetett: talán 1998 nyarán. Arra gondoltam, fel lehetne használni a film plakátjához. Ha lesz plakát. Ma már nem készülnek moziplakátok.

A harmadik emeletet is meglátogattam néhányszor. Eláruljam, mi vonzott oda? Hát, nem a Banánliget – melleleg a konspirált lakás még ma is üresen áll –, hanem a bejárattól balra, a falon látható kép. Mintha ágas-bogas korallt festettek volna térdmagasságba. Sóskafezelék fröccsent oda 1998 őszén. Lipót tanárnő megszedült, elájult, és ahogy a földre esett, felborította a zsúrkozsit. Szétömlött az ebéd a gangon. A tanárnőt elvitte a mentő, megröntgenezték, de minden csontját épnek találták. Nem szeretnék valami lila ködben botladozó kékharisnyának látszani (ugyan ki akarna, hacsak nem a lila ködben ájuldozó kékharisnyák, haha!), de az a fröccsenés, illetve ahogy utána a sóska lefolyt a falon, csodálatosan szép freskót varázsolt a falra. Már nem smaragd-zöld, amilyen a mű születésekor lehetett, hanem ahogy a sóskaiban lévő oxálsav a vakolatba égve az évek során elhalványult, meghatározatlan, leginkább megfakult türkizbe hajló színt öltött. Amikor először megláttam, mindjárt arra gondoltam, hogy a kép Piricske Tamás és Téli Pál emlékét őrzi. Akár egy fejfa a temetőben. Mert nekik se sírjuk, se fejfájuk. Talán élnek, talán meghaltak, de szerintem egyik se. Felszívódtak a falba, ott, a Banánliget bejárata mellett. Nem tudom, melyik okos ember mondta, hogy a művészet olyan szemfényvesztés, ami az arcunkba tolja az igazságot. Hát erről van szó. Az a fakult korall maga az igazság a hamis díszletek között.

A Banánliget jobb oldalán lévő kétszobás lakásban (III. 3.) most egy német házaspár lakik, a férfi nyugdíjas teniszbíró. Lúdtalpas, nagy darab, ápolatlan ember. Elegük lett Németországból, nálunk telepedtek le, telente a nagyvilágban utazgatnak. A Banánliget működése idején ez a lakás üres volt. Lipót Erzsébet úgy tudja, a tulajdonosa tengerjáró hajón szolgált, évente talán egyszer jött haza néhány napra. Roskadásig pakolta a lakást régi porcelánokkal. A gyűjteményt az apjától örökölte, folyamatosan adogatott el belőle.

Odaát, a Drót utca 49. szám alatti bérházban nincs függőfolyosó. Heller Albert harmadik emeleti lakása a lépcsőházból nyílik. Mostani lakója (a neve elhallgatását kérte, ezt tiszteletben tartom) közigazdász, egyetemi tanár, szí-

vélyes és együttműködő. Beengedett a lakásba, szerintem tetszettem neki. Tréfálkozott, hogy a miniszter úr biztosan nem adta volna el a lakását, ha tudja, hogy jövök. A nap nagy ajándéka volt, hogy az egykori célszemély pozíciójából nézhettem át a Banánliget ablakára. Bizonyára túlságosan beleélttem magam a történetbe, de esküszöm, akkor ott úgy éreztem, rajtam a Roxrebel célkeresztje. A fejemre zoomolnak, és még a szempilláimat is megszámlálják egyenként. Hogy milyen érzés? Amikor aznap éjszaka kibotorkáltam a fürdőszobába, rettegtem, hogy torkon ragad egy nyirkos kéz.

(kis vidámság)

Ez történt egy hónappal a Kitörés Napja előtt, 1998. március végén.

Birizdó Lajos, a csoportfőnökség egykori futára szakállt növesztett, a haját előrefésülte, és drótkeretes szemüveget hordott. Úgy festett, mint egy konzervatív politológus, de nem az volt, hanem sofőr a Holiday csomagküldő szolgálatnál. Úgy alakult, hogy 1998 áprilisában a Drót utca 50. alá vitt küldeményt, és ha már ott volt, átsétált a szomszédba, ahol a járdától a kapualjon át az udvarig dübörgött a forgalom. Fürge kínaiak, mint a hangyák, papírdobozokat rakodtak le az utcán álló teherautóról, a hátukon szállították a ház pincéjébe. A kapu alatt cingár pasas dirigált. Terepszínű mellényt és strandpapucsot viselt.

– Hunháj, hunháj! – sürgette a rakodókat, közben hotdogot evett, kigyűrődött a mustár az ujjai között. Birizdó csodálkozott, hogy a Bundesliga-frizurás férfi képes enni a bűzölgő kukák közelében, még egy köteg csirkebél is hevert a földön.

Lassan jutott fel a harmadikra. Meg-megállt, rácsodálkozott az elfelejtett részletekre. A régi szép idők jártak az eszébe, egy kis nosztalgia csak ápolja a lelket. Kiszámolta, kilenc éve járt ott utoljára, takarítószerket és konzerveket vitt a konspirált lakásba. A Banánliget ajtajánál azt fontolgatta, hogyan menti magát, ha esetleg idegen nyit ajtót, aztán habozás nélkül leadta a jelet. Emlékezett a kombinációra. Két kopogás, szünet, újabb két kopogás, szünet, három kopogás, végül tenyérrel egyetlen erőteljes paskolás.

Téli Pál nyitott ajtót, a fején műanyag zacskó feszült, alatta dolgozott a Muha-féle hajnövesztő gél.

– Doktor Pávai? – kérdezte fülig érő szájjal Birizdó Lajos.

– Fogjuk rá – válaszolta Téli, aki reggel óta a zsigereiben érezte, hogy törtenni fog valami. Jobbra számított, csalódottan nézte az ajtóban álló idegent.

– Itthon van a társad, az a bűdös komcsi? Csomagoljatok, gennyzsákok! Nektek annyi. Letartóztatási parancsom van.

Piricske csoszogott elő a háttérből.

– Anyáddal szórakozz, Birizdó!

– Birizdó! Ez Birizdó! – ismerte fel a futárt Téli is. – Hogy fulladnál a saját véres szarodba, Birizdó! Remélem, a fizetésünket hoztad!

– Gond egy szál se, itt van a zsebemben.

– Visszamenőleg?

– Ja. Plusz a késedelmi kamatok.

– Hát, nem siettétek el! – Téli a fejével intett. – Na, bújj be! Üdv a Banánligetben!

Birizdó végigjárta a lakást, mintha hivatalos szemlét tartana. Piricske úgy érezte, magyarázkodnia kell.

– Néhány pohár és tányér eltört az évek során, az egyik serpenyő kilyukadt, három szék, az állólámpa tropára ment, az ablaktokból kirohadt a szigetelés, a szekrényajtó megvetemedett, nem lehet becsukni, amúgy minden megvan leltár szerint. Ha igény van rá, végigmehetünk rajta tételesen.

– Oké, de hol vannak a banánfák? – érdeklődött Birizdó. – Banánt se látok, pedig bekapnék néhányat.

– Egyet bekaphatsz tövig – vetette oda Téli.

– Jól jön egy kis vidámság – jegyezte meg Piricske. – Figyelj, Birizdó! Ez már nemcsak Banánliget, hanem az otthonunk. A szívünkhöz nőtt a fal minden repedése.

– Nem csak a repedések. A gázóra, a függöny, a vécédeszka, minden a szívünkhöz nőtt! – tette hozzá Téli. – Pedig érzelmi kérdésekről nem rendelkezik a szolgálati szabályzat.

– Érzelmek? Ugyan már – legyintett Birizdó.

– Az alvóügynökök egyszer felébrednek – szólt csendesen Téli, ettől Piricske ideges lett.

– Jó, de mi van, ha nincs időnk kivárni, és közben feldobjuk a pacskert? Marad a hősi halál a konyhában vagy a szobában.

– Vagy a klotyóban. Az se rossz – tette hozzá Téli.

– Irigyellek benneteket. A hősi halálnál nincs felemelőbb. Emléktáblátok is lesz valahol – nevetett Birizdó. – Amúgy mi a helyzet, gondoskodik valaki rólatok?

– Arról nem beszélhetünk.

– Hova jártok dolgozni?

– Hova járunk? A szobából a konyhába, meg vissza. Ember! Amíg nincs parancs, a Banánligetet nem hagyhatjuk el.

– Mázlitok van. Kimaradtok abból, hogy a szép új világot felzabálja a pénz. Piricske Birizdó elé állt, hájas képe szinte felragyogott.

– Helyben vagyunk. A sok duma helyett lássuk a fizetést! Ki vele az asztalra!

Birizdó Lajos a bambusz virágállványhoz sétált, leemelte a csipketerítőt a K-telefonról, a füléhez emelte a süket kagylót.

– Halló? Jelentkezem, őrnagy elvtárs... igen, ellenőriztem... rendben, értettem... a dolgozó nép hálás lesz... ismételje meg, őrnagy elvtárs!... Micsoda? Nem jár nekik egy huncut vas sem?... értettem, sajnálom... értettem, nem sajnálom... értettem, megmondom... viszont hallásra, erőt, egészséget! – Letette a kagylót. – Hát, ez van, fiúk. Az őrnagynak elgurult a gyógyszere. Visszavonta a kifizetést – Megkopogtatta az órája üvegét. – Sajnos rohannom kell. Még le kell szállítanom egy szobabiciklit.

Birizdó Lajos szinte menekült a Banánligetből.

Hallották, ahogy becsapódik az ajtó.

Téli Pál leült a sezlontra.

– Ennek a baszott baromnak nem áll jól a szakáll – mondta lehajtott fejjel. Egy darabig hallgatott, fátyolos, melankolikus hangon folytatta. – Hallja, Andrej Jefimics, e rácsok mögül küldöm áldásomat. Boldog vagyok. Éljen az igazság.

Piricske kiment a fürdőszobába, megállt a tükör előtt, kicsit szemeztek, méregették egymást, aztán így szólt magához.

– Becsüllek téged, Piricske elvtárs, mert mindig a talpadra esel!

Saját magát soha nem nevezte lyuksógornak.

(hóstit)

Vissza megint az utolsó naphoz!

Piricske Tamás a hajléktalan Rezső útmutatását követve a rakpart felé vette az irányt, hogy megtalálja és hazavigye az elbitangolt Téli Pált. Túrhetetlen, hogy a vesztébe rohan az a vén majom. Úgy látszik, az öregkori elhülyülés egyeseknél az önfegyelmet is kezdi lebontani. Ha Porzsolt őrnagy ezt látná,

magából kikelve ordítana. A folyó felé vezető hosszú utca végén belebotlott a Hűség Párt kétemeletes székházába. Ilyen véletlen nincs. Ezt a sors akarta így.

A kapu fölött így festett a félkörben elhelyezett felirat: HŰSÉG – MINT A VÉR!

A magasba lökte az öklét, és bement.

Még délelőtt, a párt toborzóját elhagyva, az Égő Bambuszban világosodott meg. Bedobta az első pohárka pajcsiut, és abban a pillanatban készen állt a fejében a követendő stratégia. Ha magasabb fokozatba kell kapcsolni a konspirációt, márpedig magasabb fokozatba kell kapcsolni, akkor más út nem lehetséges, be kell lépniük a Hűség Pártba. Egyszerű, de zseniális, mint a fakerék. Az ötlet örömeért kért még egy stampedli pajcsiut, azt maga Ziencsi tette elé. A háttérből El Mariachi mosolygott, feltartotta a hüvelykujját, mintha csak tudta volna, hogy Piricske fejében megszületett a fakerék.

A pártszékház portása – jó ötvenes, lapos orrú, tagbaszakadt férfi, bizonyára kiöregedett bokszoló – útját állta. Piricske félre akarta tolni, mire a portás mellbe lökte.

– Ne heveskedjünk, kérem! Hova, hova?

Piricske erre sípcsonton rúgta. A portás a falnak dőlve jajgatott, aztán kilépett a nadrágjából, hogy megnézzék a rúgás helyét.

– Meg fog kékülni, a mindenit az agresszív fajtájának!

Piricske békülékenyen a vállára tette a kezét.

– Felejtsek el. Most már bemehetek? – kérdezte.

– Milyen ügyben?

– Esküt akarok tenni. Utána a társamat is hozom.

– Az kizárt. Nem fog menni, kérem.

– Majd éppen egy sityerák mondja meg, mi fog menni!

– Jól van, higgadjunk le – A portás visszabújt a nadrágjába. – Évente egyszer történik eskütétel, ezt írja elő az alapszabály. Kivétel nincs, felesleges próbálkozni. Hacsak! – A portás a lábát tapogatta. – Szerintem máris kékül.

– Folytassa! Hacsak...?

– Hacsak nem hajt végre hőstettet.

– Á, hőstett! Látja, ez érdekel!

– Hőstett eddig csak egyszer fordult elő. Egy Rothkugel nevű jelölt, más-különben kerékpárversenyző, Jézusnak öltözve kigyalogott a város határába, az Őshaza rétre, átvágta a drótkerítést, és besétált a szír–afgán hazátlanokhoz. Gerendákból ácsolt fakeresztet cipelt a vállán, végigvonszolta a tábor fő-utcáján, közben azt kiabálta pastu nyelven, hogy Allah kinyalhatja a seggét húsvét vasárnapján, déli tizenkettőkor. A látványtól lefagytak a sötét képűek. Mondja, maga minden portást megrugdos, vagy csak ellenem van kifogása?

– Folytassa! Utána mi történt?

– Soron kívül letehettem az esküt, megkaptam a bőrkabátot, az egyensapkát, a karszalagot. Az a bökkenő, hogy a vezetőség dönti el, mi számít hőstettnek, nem maga. Egyébként ez a Rothkugel jól ráfaragott, mert szörnyethalt. Telezabálta magát Depopulátorral, és az Összetartozás emlékversenyen bebringázott a szakadékbába. Kiskanállal kapirgálták össze.

– A karszalagról nem is tudtam.

– Pedig mutatós. Fekete alapon zöld lóhere. Ha annyira vágyik rá, vegye meg a shopban!

– Miféle shopban?

– A Hűség pártshopban. – A portás a háta mögé bökött. – A Gyászpompa utcában találja, az épület túloldalán.

Kilépve az utcára Piricske két torzonborz hajléktalanba botlott a pártház falánál. Bokáig érő esőkabátot és strandpapucst viseltek. Egymást túlkiabál-

va veszekedtek, közben egy mocskos műanyag zacskót rángattak, próbálták a másiktól elvenni. Piricske közeledésére pánikba estek, menekülőre fogták.

– Hé! Álljatok meg! Hőstett kell, görények! – kiabált utánuk, de hiába, ad-digra már eltűntek a szeme előtt. Jobb híján megszólított egy éppen arra járó házaspárt. Azok előre látták, hogy valami izgága alak hözöng a járdán, behú-zott nyakkal akartak átosonni a túloldalra, de Piricske lecsapott rájuk. – Állja-nak meg! Tudják, hogy hőstett nélkül nincs semmi! Hőstett nélkül megbasz-hatjátok az egész történelmet! Halljátok? Az meg olyan, mintha saját magato-kat basznátok rongyosra! Én mondom ezt, „Tamás apostol”. Ámen!

Csípőre tette a kezét, büszkén hordozta körbe a tekintetét a házak abla-kain, várta, hogy mi történik, de nem történt semmi.

– Látom, tele a gatyátok! – kiáltotta. Babakocsit toló asszonyt vett észre a pártház sarkánál. Odapenderült. – Mit szól, anyuka, tele a gatyája mindenki-nek! A kicsinek is? – kérdezte, aztán a gyerek fedőneve után érdeklődött. Te-átrálsan dobálta a karját, újabb járókelőkre vadászott. A babakocsis asszony önvédelmi paprika sprayt vett elő a táskájából, mire Piricske, amennyire da-gadt teste engedte, elfutott.

Rohant a rakpartra, hogy összeszedje Téli Pált.

(néma zenekar)

A liftben most is csellózott a pucér hermafrodita, talán ugyanaz, aki leg-utóbb, ebben Huzag Pityu nem volt biztos. Akadálytalanul jutott a legfelső szintre, senki nem próbálta megállítani, de Kondor kán rezidenciájára már nem jutott be. A kán Csödörrel üzent ki, hogy a saját két anyjára se kíváncsi, lenyomta a trombocitopénia, egy óra múlva teljes vércserén kell átesnie, kü-lönben kampó!

– A vércsere nem hangzik jól, bezzeg! – döbönt meg Huzag.

– A főnöknek lószar. Egy semmi! – pattintott Csödör az ujjával.

Huzag dolgavégezetlenül kullogott haza a Drót utcába. A ház előtt félre-húzta a parkolóhelyét foglaló óvodai faszékeket, beállt az Audival. Otthon megszabadult a narancssárga zakótól, a vajszínű nadrágtól, a fedora kalapot pedig felpörgette a konyhaszekrény tetejére. Kondor kánnal az átépített és újra megnyílt falatozóról akart tárgyalni, mert mégsem lett belőle Pida-lo-ta, maradt Égő Bambusz. A kínai üzlettársak, Xiara és testvérei – az illatos, bölcs ember akkor már nem élt – ragaszkodtak az üzlet jól bejártatott nevé-hez. Huzag szerette volna elérni, hogy Kondor kán vásárolja ki őket, ugyanis állandósult a vita a szaniao gumibabák árusítása miatt. De ez még hagyján. A vágott szeműek hetente megjelentek a pincében, leltározták a száznapos tojásokat, emiatt nehéz volt a készlettel manipulálni. Pedig pörgött a biznisz, éjszakánként futószalagon töltötték a tojásokba a Phenomenont és a Depo-pu-látort.

Huzag bezárkózott a fürdőszobába, nekilátott pénzt számolni, százezren-ként gurigákba gumizta. A dílerektől származó bevételt fedeles műanyag ko-sárba gyűjtötte, még annak idején az anyja vette szennyestartónak. Abban tartotta a revolverét is. Nem használta soha, de jó, ha van, legyen mihez nyúl-ni, ha gáz van. Aztán akadt még a szennyestartóban más is. Néhány mobilte-lefon, albán útlevél, kis tégely nyílméreg és két darab RDG1 típusú füstgránát. Az egyiket 1998. május 1-jén a Banánligetben használta el, a Kitörés Napján.

Előző este, április 30-án Lipót Erzsébet csengetett be Huzaghoz. Éppen por-nófilmet nézett, megállította, de amikor látta, hogy a zsebrakéta akar valamit, elindította. Erre a tanárnő ráfeküdt a csengőre, mégis kénytelen volt ajtót nyit-ni. Lipót Erzsébet benyomult a konyhába, és Huzag szemébe nézett.

– Hallott már arról, hogy segítsük a lebukottakat?
 – Itt nem bukott le senki. Mit ittál, bezzeg?
 – Egy kis mentalikórt.
 – Fúj. Na, figyü! – Huzag levette a polcról a pálinkát, két vizespohárba töltött belőle, utána felbontott két üveg sört kísérőnek. Köszöntésre emelte a poharát. – Dobjuk bőr alá, ráncos bébi!

A tanárnő éppen csak belenyalt a pálinkába, a sörhöz nem nyúlt.
 – Nézze, nem könnyű belekezdennem, pláne virágnyelven. Köt a titoktartás, ugyebár. Tudnia kell, én védőernyő is vagyok.

– A vak is látja.
 – De nem csak védőernyő, tápláló anya is.
 Huzag elnézően ingatta a fejét, elhatározta, hogy kidobja az agyhalott némbert, csak előbb megissza a sörét.

– Azt teszem, amit a „Karmester” elvár tőlem – folytatta a tanárnő, és jelentőségteljesen felemelte a mutatóujját. – Elkötelezett vagyok, de tiszteletben tartom mások elveit. Mindketten tudjuk, aki a zenekart fizeti, az mondja meg, mit játsszon. A „Karmester” a kotta, ha érti, mire gondolok. De egy ideje nem jelentkezik, a zenekar pedig elhallgatott. Tud követni?

– Tudom hát. Itt nem lesz se zenekar, se nyirettyűzés, felejtse el!
 – Nem volna szabad elkotyognom, de a vészhelyzet felmentést ad bizonyos szabályok alól. Tehát, én a „Fúvós” vagyok, a „Karmestertől” kaptam a direktívákat. – A tanárnő most beleivott a pálinkába, egy darabig köhécselt tőle. – Az történt, hogy a „Karmester” köddé vált, nyakig ülök a slamasztikában. Tudomásul vettem, dolgoztam tovább, akár egy angyal. Igen, uram, angyalnak kell lennie, ha valaki meg akar menteni két lelket, én pedig zokszó nélkül mentem őket a mai napig. Értékeli ezt valaki? Kilenc éve főzök rájuk, pedig nem vagyok fiatal, de tudom, a feladatot nem az életkorhoz igazítják. A tápláló anya is lehet ilyen vén szatyor, mint én. Próbáltam rendezni a viszonyokat. Egy darabig hetente kétszer-háromszor benéztem a Traviata presszóba, aztán a Mézeskalácsba, reménykedtem, hátha ott a „Karmester”, de nem volt ott soha. Elengedte a kezemet, magamra hagyott.

Huzag pálinkát töltött magának, felhajtotta, bontott még egy sört.
 – Király helyek, de a Mézeskalács lehúzta a rolót.
 – Járt oda?
 – Mit gondolsz? A környéken mindenütt törzsvendég voltam.
 – Akkor találkoznia kellett a „Karmesterrel”!
 – És mi van, ha találkoztam? – Huzag behúzta a sör felét. – Te vagy a „Fúvós”? Hát, bezzeg, most komolyan megleptél.

– Valójában vonós vagyok, de jobbnak látták a „Fúvós” nevet. – Lipót tanárnő úgy érezte, túljutott a nehezen. Megitta a kitöltött pálinka maradékát, levegő után kapkodott, az utolsó két korty felperzselte a nyelvcsövét. Megvárta amíg újra képes beszélni. – Huzag úr! A tápláló anya kér most segítséget. Legyen a mentőövem.

– Mi legyenek? Ha dugni akarsz, arra nem vagyok vevő.
 – Ne legyen közönséges. A szolgálatomat befejezettnek tekintem, a hazának többé nincs szüksége rám. Ha nem akarjuk, hogy az a két lélek hajlékuk önként vállalt börtönében enyészsen el, szabadon kell engednünk őket. Két életerős galamb, huss, szálljanak isten hírével. Nekik is jár a szabadság, rászolgáltak. Hallott már humanitárius kötelességről?

– Még nem, de tőlem mindenki oda repül, ahova akar – rántotta meg a vállát Huzag.

– Maguktól nem repülnek. Noszogatni kellene őket.
 – Noszogassa!

– Ne legyen elutasító, Huzag úr. Vegye úgy, hogy személyemben maga a „Karmester” fordul önhöz. Ő most is lát és hall bennünket – mondta a tanárnő. A két karját lágyan mozgatta, mintha szárnyak volnának.

Huzag elgondolkodott, láthatóan mély benyomást tettek rá a tanárnő szavai. Bedugta a kezét a nadrágjába, sóhajtozva markolászta az ágyékát, aztán megint pálinkát töltött a poharakba. Belenézett Lipót Erzsébet szemébe.

– Jól van, bezzeg, kezdjük előlről, de én is értsem!

(szagos remekírók)

Móki érkezése a Banánligetbe annyi kényelmetlenséggel járt, hogy Télinek ki kellett költöznie a félszobából. Ha kapott meghívót, Móki ágyában tölthette az éjszakát, de legtöbbször egyedül tért nyugovóra. Gombóccá gyúrt csipkebugyival a kezében aludt el a bambusz virágállvány melletti vackán. A bugyit szerette az orrához szorítani, azt mondta, jobb, mint az éteres kendő.

Az a bugyi aztán vándorútra indult.

A szakítás másnapján El Mariachi az egyik kollégájánál éjszakázott. Hajnalban, mielőtt munkába indultak, beállt a zuhany alá, elszámolt százig, közben zúdult a fejére a hideg víz. Ez felért egy jó alvással. Felvette az overallt, a kantár alá tűzte a munkakesztyűt, feltette a bézbólsapkát, amin ez a felirat állt piros betűkkel: SZEMÉTT NÉLKÜL SZEBB AZ ÉLET. Kinyitotta a gitártokot, hogy eltegye a szendvicseit, de benne találta Móki bugyiját. Búcsúajándék? Két ujjával felcsípte, meglengette, magába roskadt, döglődő madárnak látta. Megrendítette a látvány, letörte benne a reggeli lendületet. Az ablakhoz lépett, az üvegnek nyomta a homlokát.

Szürke pirkadatban hempergett az utca, mint valami loncsos, bűdös állat.

Még Acuñaiban történt. Az egyik viskó előtt vénasszonyt látott, arca, mint az aszálytól sújtott föld. Éppen quesadillát sütött, lehajolva fújdogálta a paraszt. El Mariachit megcsapta a piruló tészta karcos, mégis otthonos szaga. A vénasszony megérezte, hogy valaki figyel. Megfordult, az országút szélén álló El Mariachi felé nézett. Alighanem az jutott az eszébe, hogy eljött érte a halál, mert keresztet vetett, közben motyogott, kegyelemért fohászzkodott. El Mariachi engedte a gitártokot, és ahogy földhöz ütődött, megzendült egy húr.

Az volt a szívdobbanás.

Édes hang szólalt meg a háta mögött.

– Jó reggelt, szép szemetes! Mit keresel itt, ahol a madár se jár?

– Téged kereslek mindenütt, so oliento! – válaszolta.

Megfordult, ott állt a lány, ragyogtak a kék szemei.

A vége az lett, hogy majdnem elkésett a munkából. Mire beért a telepre, már járt a 420 lóerős IVECO motorja. A diszpécser idegesen táncolt és fenyegetőzött a kocsik körül.

Móki elköltözése után Téli Pál nyomban hurcolkodott volna vissza, azonban Piricske kijelentette, ő költözik a félszobába, egyszer az életben neki jár az intim szféra. Téli engedett, mi mást tehetett volna? Kárpótlásul a kényelmetlen földi fészekből áttelepült a sezlónra, azaz települt volna, ha Piricske meg nem tiltja. De megtiltotta. A fateknőt a mama az életét kockáztatva szerezte neki a háborús vérzivatarban, idegennek semmi keresnivalója benne!

De hiszen ez már az új ágyad! A sezlónon már Rezső lakik, odafent a padlásfeljáró előtt!

Ne irigykedj, ne kötekedj, a mama új fateknőre cserélte a régit, joga van a fiát kényeztetni.

Neked minden ágy fateknő?
 Nem nekem, hanem a mamának! Szerinted ki kéne oktatnom?
 Finoman szólj neki.
 Nem visz rá a lélek. Nincs szívem kiábrándítani.

Téli maradt a földön, de aztán néhány éjszaka után felcsillant a remény, Piricske ugyanis rosszul aludt Móki ágyában. Nem tudott megbékélni az életét ellehetetlenítő idegen párakkal. A második nap éjszakáján ecetes ronggyal törölte át a falakat, az ágykeretet, a matracot, de amint kiszellőzött az ecetszag, visszatértek a hervadt nőstényillatok. Még tett egy kísérletet, szétszedte az orosz remekírók köteteiből épített éjjeliszekrényt, szerinte ugyanis a papír veszi be legjobban a szagokat. Kihordta a könyveket az előszobába, némelyiket Téli Pál orra alá dugta, tessék, szimatoljon bele, dől a pinaszag *A félkegyelműből*, de legjobban az *Anna Kareninából*. Eltelt még két keserves éjszaka, akkor Piricske feladta. Visszatért az új fateknőbe. Téli hurcolkodhatott Móki kihűlt helyére. A boldogságból csak a konyhaszekrényből előkerült bugyi és lila melltartó maradt. Téli Pál mindkettőt kultikus tárgynak tekintette, de Piricske ezt se hagyta szó nélkül.

– Mit nyalogatod ezeket? Az Irénke hatalmas melltartója, az volt a valami!
 – mondta, a hangjában nosztalgiával.

(tettenérés)

Mátyusné Főző Irén hadnagy is beszállt a forgóba. Ellátta a ráeső hatóság szolgálatot, és magához ragadta az eseménynapló vezetését. Akkor is ő ült a Roxrebelnél, amikor odaát Heller Albertnél öt nő és két férfi állta körül az asztalt. Sok papírlap hevert előttük, abból válogattak, nézegették, körbeadták. A sűrű takarásban nem lehetett megállapítani, miféle papírok. Főző Irén odahívta Piricskét és Télit, nézzék meg ők is, mert szerinte azok ott szórólapok, neki jók a megérzései. Még a függőnyt se húzzák el, olyan szemtelenek! Beleröhögnek az elhárítás pofájába! Piricske és Téli egyetértettek, odaát nyilvánvalóan szórólapok között turkálnak, mert ezeket az örökös bajkeverés élteti, az ellenséges kurva anyjukat! Erre Főző Irén felemelte a K-telefont (sejtelmük sem volt arról, hogy aznap működött utoljára). Egy ismeretlen vette fel, Porzsolt őrnagyot nem tudta adni, de Tolóházi századost igen. A százados meghallgatta Főző Irén helyzetjelentését, ígérte, hogy azonnal operatíván intézkedik.

A tettenérésnél gyönyörűbbet álmodni sem lehet.

Huszonhat perc múlva két zöld Škoda Favorit állt meg a Drót utca 49. szám előtt. Hat civil kipattant, eltűntek a kapu alatt, vágattak fel a lépcsőn a harmadikra.

Dörömbölés, kiabálás, azonnal nyissák ki!

Főző Irén szeme a Roxrebel keresőjére tapadt, Piricske és Téli egymás kezéből vették ki a BPC szovjet katonai látcsövet.

Odaát a falhoz sorakoztatták az öt nőt és a két férfit, az országos általános iskolai rajzpályázat zsűrijét. Lefényképezték, aztán összeszedték az asztalon szanaszét heverő százötven darab lapot, az országos általános iskolai rajzpályázat előválogatott anyagát.

Gyorsan, szakszerűen dolgoztak.

Na, elvtársak, ezzel faszán megvolnánk – mondta Főző Irén. Egész lénye felragyogott, úszott a boldogságban, szinte megszépült. Táncra perdült a szoba közepén, közben levette a hatalmas melltartóját, és örömeiben a feje fölött pörgette.

(verkli szól az udvaron)

Uray Jánosnál megszólalt a csengő. Nem várt senkit, de ha várt, akkor is szorongott a csengőszótól. Azt szerette, ha a felesége nyit ajtót, de ő most nem volt otthon. Berettyó Flórián helytörténész állt a küszöbön. A hóna alatt dossziét szorongatott, művésziesen hosszúra hagyott haja szerteszét állt. Elújságot, hogy befejezte a könyvét, három évig dolgozott rajta. Szeretné, ha Uray lakótárs elolvasná. Amennyiben a forrásértékű mű elnyeri a tetszését, átengedi folytatásos közlésre a Ragyogás köztisztasági magazinnak. Ernyedten elbillent a hegyes feje, felmutatta a dossziét, rajta a mű címével: *Ecetfák alatt – a bérházudvar mint közösségi tér a XX. század alkonyán*.

– Most nem alkalmas. Jöjjön vissza máskor.

– Nem, uram, nem jövök, hiszen itt vagyok – válaszolta ellentmondást nem tűrve Berettyó, és benyomult az előszobába. – A várakoztatás ilyenkor sejtenként öl.

Uray legszívesebben kilökdöste volna a gangra.

– Egyezzünk meg abban, hogy majd elolvasom, de a téma nem vág a lap profiljába.

– Miért, mi a lap profilja?

– A városi köztisztaság. Ezt maga is tudja.

– Hogyne tudnám. De még többet is tudok! – Berettyó szeme ide-oda mozgott, nem tudta eldönteni, folytassa vagy ne, aztán folytatta. – A Ragyogás megrögzött hazudozó, félrevezeti a társadalmat, rohasztja az emberek tudatát. A manipuláció olyan aljas fegyver, mint teszem azt, a harci gáz. Rossz a példa. A harci gáz valamivel sportszerűbb. Ennek ellenére itt vagyok, tiszta szívvel hoztam a kéziratomat.

Urayt láthatóan szíven ütötte Berettyó Flórián véleménye.

– Manapság mindenki okostojás. Vajon miben hazudna egy könnyed hangvételű köztisztasági magazin?

– Na, persze, könnyed, amennyire a seggnyalás könnyed lehet. A helyi önkormányzat kivonult a szemétbizniszből, Kondor kán pedig bevonult. Elképesztő vagyon hullott az ölébe, de nem elég neki, kisajátította a lomtalanítást is, mellesleg abból jótékonykodik. Nehogy azt mondja, hogy erről még nem hallott.

– Az is baj, ha valaki jótékonykodik?

– Az állam vissza nem térítendő kölcsönrel pumpálta fel a Városhigiéna Részvénytársaságot, és ha ez még nem volna elég, a nyolcvanliteres kukák ürítésért minden évben külön pénzt szavaznak meg Kondor cégének. A kán mindenkit zsebre vágott, pusztítja a várost. Na, tetszik látni, erről nem szokott cikkezni a maga könnyed hangvételű köztisztasági magazinja!

– A Ragyogás nem politizál, nem az a dolga.

– Ez nem politika, édes uram – legyintett Berettyó. – Ez a húsba vágó élet. Mondok valamit. Arról kellene cikkezni, hogy olyan nép vagyunk, akinek nem való se a demokrácia, se a szelektív szemétyűjtés. Úgy meghülyül tőle, hogy karosszékestől rakja be a nagymamát az üveges konténerbe.

– Már ne haragudjon, de hogy jön ez ide? – Uray ránézett az órájára. – Bocssásson meg, erre most tényleg nincs időm.

– Én is jónak magyarázom, hiszen Uray úr a régi, szép időkben a városi pártbizottság sajtóosztályán gyakornokoskodott, megtanulta a dörgést.

Uray ettől a közléstől valósággal megtört, magát is meglepte, mennyire nincs benne tartás. Megrántotta a vállát, mint akit az egész nem érdekel.

– Odáig süllyedt, hogy a múltamban turkál?

– Á, nem kellett turkálni. Mindenki tudja.

– Magyarázkodnom kellene?

– Jó ötlet. Magyarázkodjon.

– Zöldfülű voltam, a tagkönyvemen még meg se száradt a tinta. Semmibe nem avattak be. – Uray lehalkította a hangját, megfogta Berettyó karját, behúzta az előszobába. – Nagyon kérem, a családom előtt ne szellőztesse. Ma már az egésznek nincs semmi jelentősége, de a feleségem képtelen árnyaltan kezelni a kérdést.

– Nézze, számíthat rám, ha elolvassa a kéziratomat. Ezt vegye zsarolásnak.

– Rendben, hagyja itt a nyavalyás kéziratát.

– Megértem az indulatát, de élvezni fogja. Alapmű, sok lábjegyzettel. Ezt például ismeri? – Berettyó dalra fakadt:

*Verkli szól az udvaron,
tetejében egy majom.
Ruhája szenzáció,
párizsi kreáció!
Bezony, bezony...*

– A maga szerzeménye? – kérdezte Uray.

– Dehogy. Primitív, szomorú kis dallam. Gyerekkoromban gyakran játszották a kintornások a bérház udvarán. Amint megszólalt a zene, gilingalanggilingalang, tudniillik a henger tuskéi zongorahúrokat pendítettek, mindenki előbújt az odújából, papírba csomagolva dobálták le az aprót. Nagy idők voltak! Mi lett helyette? Kommunista karnevál. Most meg harsány bolondok háza. – Berettyó széttárta a kezét, jelezve, hogy a közönséges halandó nem tehet elene semmit, aztán nagyot fújtatott, a hasára szorította a tenyerét. – Bocsánat, de vízajtót szedek. Vészhelyzet van. Használhatom a vécét?

– Jöjjön, mutatom az utat – mondta ernyedten Uray főszerkesztő.

Várkonyi Kata megjegyzése

Nálam van Berettyó Flórián kéziratának egyik példánya, 366 oldal. Alapos munka, az udvari szőnyegporolásról külön fejezet szól. Az özvegyétől kaptam. Arra kért, találjak rá kiadót. Ismerősökön keresztül három kiadóhoz is beadtam, egyiknek se kellett. Ne is reménykedjek, mondták, kész ráfizetés. Senkit nem érdekel a bérházak, bérkaszárnnyák egykori szomorú világa, akik pedig átérték, nem olvasni akarnak róla, hanem el akarják felejteni.

Hát jó. De mi marad akkor a közelmúltból? Néhány mondat?

Én mondom, feldobta a talpát az ördög, aki a részletekben lakott.

Pótkérdés: az én filmemre is ez a sors vár?

(brazil homok)

Móki csak az elköltözése után másfél évvel adott életjelet. Az életjel egy levelezőlap volt, az oráni Santa Cruz erőd fotójával. Lipót Erzsébet postájával küldte a Banánliget remetéinek. „Az örök nyárban az örök télre emlékezem. Porpáci elvtársnő” – ennyi állt a lapon. Téli Pál a telepátia bizonyítékának tekintette a küldeményt, ugyanis az éppen megfejtendő keresztrejtvénye egyik definíciója így hangzott: Orán híres erődje. Csak az utolsó két betűje volt meg. Téli tucatszámra vásárolta a rejtvénylapokat, egyet se dobott ki, amelyekkel végzett, elrakta. A félszoba egyik lemezládáját megfejtett és megfeneklett rejtvények töltötték meg. Sokat bosszankodott, amiért élő lexikonnak nézik, olyankor Piricskét zaklatta a kérdéseivel.

A *Holback girl* című dal előadója?

A Feröer-szigetek nemzeti madara?

Rövid életű szamizdat a '80-as évek elején?

Téli Pál akkoriban már nem az Opera utcai mélygarázsban dolgozott, hanem Huzag Pityu homokkal borított futballpályáját őrizte. Jó állás volt, rossz pénzért. A Drót utcában feleslegessé vált csirkebélárudát, a hírlapárus pavilont szállították a pályához, az lett az őrbódéja, ott szokott rá az unaloműző rejtvényfejtésre. A homokos pálya szépen jövedelmezett, élvonalbeli csapatok tartottak rajta edzést, mire az egyik végzett, érkezett a másik. Az ötlet Huzagé volt, a befektetés Kondor káné. Az Areia Atlantica nevű a dél-amerikai óriáscéget bízták meg, hogy ezer tonna homokot importáljon a Copacabanáról. Mindenki tudja, hogy Brazília a labdaművészek tucatjait adja a világnak. A Kondor kán–Huzag páros szerint a titok nyitja a riói strandhomok kisugárzásában rejlik, hiszen a Copacabanán az ifjúság reggeltől estig a labdát űzi. Az Areia Atlantica Rio de Janeiróból induló két óriás uszálya másfél hónap alatt érte el a horvátországi Pula kikötőjét, onnan teherautó-karaván szállította a homokot a pályára. Kondor kán húsz évre bérbe vette a lóversenyteret, ott terítették szét.

A Wilson-víztaPOSó névadójának foglalkozása?

A Knidoszi Aphrodité alkotójának neve?

Mit rendeztek 1989. augusztus 19-én Piuszpusztán?

A homokos pálya a drukkereket is vonzotta, legalább annyian látogatták a nyilvános edzéseket, mint a mérkőzéseket. Huzag vérszemet kapott, megvette a pálya mögötti Távúszó utca lebontásra kijelölt épületeit, letakarította a terepet, parkosított, végül könnyűszerkezetes épületet húzatott fel, az lett a Stopli sportkocsmá. Arról volt nevezetes, hogy féldecit is adtak a vendégeknek, ilyen máshol nem fordult elő, négy cent a szabvány. Négy centet csak a buzeránsok és a millerek isznak. A stampó örök! – ez volt Huzag jelszava. Bevezette a csapolt sört, és retro szendvics néven a hagymás zsíros kenyeret. Egy-egy erősebb napon, amikor egymás után három népszerű csapat tartott edzést, több ezer zsíros kenyér fogyott. Ennek híre ment. El Mariachi is a jó üzlet reményében kereste fel Huzagot, és Ziencsi nevében ajánlatot tett neki. Akkor már Ziencsi volt az Égő Bambusz üzletvezetője, a robbantás után nem sokkal Huzag eladta a tulajdonrészét, de továbbra is nagy tételben fermentálta a száznapos tojásokat. Ziencsi ajánlata arról szólt, hogy a Stopliban zsíros kenyér helyett kínáljanak tavaszi tekercest sörkorcsolyának. Meleg, ropogós, jó ízű, imádni fogja a nép!

– Ha fogyóban van, megcsörgetsz, húsz perc múlva itt a friss eresztés – ajánlotta El Mariachi.

Huzag kicsit gondolkodott, nekidől az Audijának. Elasztikus fekete tornanadrágot és rózsaszínű atlétát viselt, mint aki félidőben lelépett az öregfiúkosármeccséről.

– Ki a tököm hallott már kínai sörkorcsolyáról?

– Nézz körül, ember! Csak a pizza pörög, meg a távol-keleti. Aki mással próbálkozik, bedől. Te is bedőlsz! – El Mariachi kinyitotta a gitártokot, egy cetlit vett elő. Ez állt rajta:

TAVASZI TEKERCS MINDEN GÓLHOZ!

SÖR ÉS TEKERCS KÉT JÓ BARÁT!

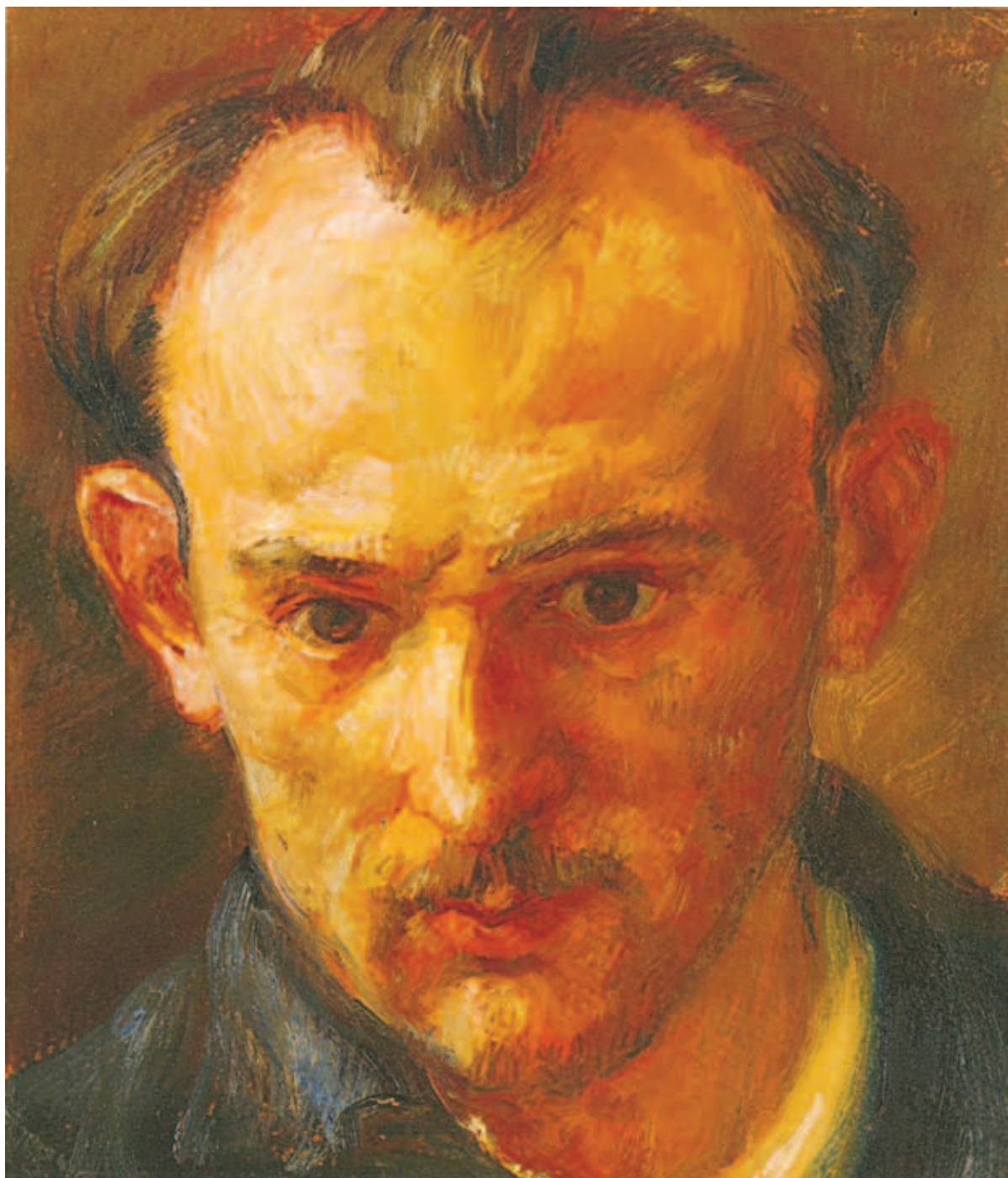
GYERE A STOPLIBA!

– Megcsináltatjuk óriásplakát méretben, kitesszük a kapuk mögé.

– Szívatsz, bezzeg? Milyen gólhoz adjam a tekercest? Itt nincs gól, nincs meccs, csak edzés!

Egy héten belül Huzag Pityu még egy ajánlatot kapott. Uray János kereste fel egy meg nem nevezett politikus megbízásából. Az illető, aki Kondor kán révén a szemétszállításban is érdekelt volt, tekintélyes összeggel szállna be az edzőpálya fejlesztésébe. Wellnessközpontot és szállodát építene mellé. Garantálja, hogy a beruházás zsíros támogatást kap a sportra szánt fejlesztési

NAGY PÁL, Önarckép, 1955

◀ **NAGY PÁL, Önarckép, 1950**

forrásokból. Sajnos nem adhatja az arcát hozzá, ha a sajtó kiszagolja, megszólal az üvöltő kórus. A sógornője fogadott fiának nevére futna, de sebaj, számára szürke eminenciásként is nemes küldetés az élsport támogatása.

Tíz nappal később ismeretlen tettesek ellopták a brazil homokot. Az éjszaka leple alatt nyolc bobcat szakszerűen letakarította az egész pályát. Hova vitték, mire kellett, rejtély. Az öntudatlan Téli Pálra a Stopli sportkocsma mögött találtak rá, altatót injekciózta bele. Amikor felébredt, nem emlékezett semmire. Huzag azonnal kirúgta. Attól kezdve tengernyi ideje maradt a keresztretjvényekre.

– A tolvajok istene a római mitológiában? Vagy itt a másik, mi a nyavalya az osztrakon? Eszik vagy isszák? – kérdezte Piricskét, aki éppen a lábkörmét vágta a szétrongyolódott zseníliafotelben.

- Szállj le rólam – röffent oda.
- Pedig ezt be akartam küldeni.
- Minek?
- Kenyérpirítót lehet nyerni.
- Úgyse nyersz semmit. Inkább csináld meg a vécétartályt, megint folyik.
- Földet vissza nem veszünk! Ki írta?
- Hány betű?
- Tizennégy. A vége „éter”.
- Barométer.
- Mondom, tizennégy betű!

(kata 6)

Hazaérkezve vágni kezdtem a Mókival Oránban készült beszélgetést, közben eljártam interjúzni a szemtanúkkal, érintettekkel. Már aki kötélnek állt. Néhányan nem vállalták se az arcukat, se a nevüket. Volt köztük civil, de olyan is, aki korábban az elhárításnál dolgozott. Felpörgött a munka, három hét alatt tizenegy órányi felvétel gyűlt össze. Nagyobb része felesleges szöveg, ki kell majd hámozni a lényegét, vágni, szerkeszteni, satöbbi. Mit mondjak, ekkora kásahegytől összeomlottam. Szántó Gáspár, az én drága kis operatőröm tartotta bennem a lelket. Hálás vagyok neki. Gáspár arra figyelmeztetett, el kell döntenem, mit akarok, a történet íve érdekel, a kezdet és a vég, vagy inkább a Banánliget hétköznapijait tartom izgalmasnak. Mert minden dokumentumfilm rakoncátlan, vaskézzel kell mederben tartani. Ettől még jobban összeomlottam. A vaskéz soha nem jutott az eszembe, azt akartam, hogy áradjon ez a különös, de megtörtént eset. Másnap reggel éppen a konyhában kávéztam teljes letargiában, amikor megszólalt a telefonom. Gáspár hívott izgatottan. Éjszaka megnézte a Mókival készült megvágott beszélgetést. Szerinte bika erős anyag, gyorsan be kell fejezni. A saját filmjét szünetelteti, az *Anthropos – szép új világ* várhat. Most a legfontosabb, hogy én elkészüljek. Mellém áll, segít, teljes gőzzel előre!

Fel a fejjel, Katyesz, sínen vagyunk! (Újabban Katyesznek hívott, ettől kiütést kapok, de mindegy.)

(nőfaló professzor)

A Kítörés Napja után kiderült, hogy se Piricskét, se Télit nem érdekelte a város. Semmi nosztalgia. Ha kimozdultak, célra repültek. Piricske járt a csoportfőnökségen, Téli pedig az egyik vasárnap délelőtt felgyalogolt a hegyre, hogy meglátogassa az ügynökszállást, de nem engedték be, gyermekotthon működött az épületben. Sok idejük egyébként nem maradt a csatangolásra, a pinceraktárban töltötték a napjaikat. A szabadság utáni első hónapokban Huzag

szűkmarkúan mérte a szabad időt. Velős prédikációkat tartott a munkaerőkölcsről és a pénznek arról a tulajdonságáról, hogy nem adják ingyen. Munka után eljárhattak volna otthonról, de nem mentek sehova, legfeljebb a Drót utca végére, a boltba, és két házzal arrébb, a henteshez, ahol még lehetett főtt kolbászt kapni, mustárral, de nem voltak meglégedve, nem adtak elég vastag kenyérszeletet. Gondolkodtak, hogy televíziót vásárolnak, új hűtőszekrényre is szükség lett volna, a régi inkább csak folyt, mint hűtött, de végül nem vettek semmit. Hova vigyék, ha el kell hagyniuk a Banánligetet?

Esténként otthon ültek. Fél gőzzel, továbbra is váltott műszakban folytatták a megfigyelést. Ha odaát sötét volt a lakás, ők se gyújtottak villanyt. Szerettek a sötétben beszélgetni. Felemlegették Égető Fricit, a III/II-2 osztály ügynökét, aki sorra járta a városi nyilvános vécéket, hogy kiegészítse a fizetését. Az volt a trükkje, hogy távozáskor szólt a kis asztalnál ücsörgő néninek, hogy az egyik fölkében valaki elájult, belóg a feje a vécékagylóba. Vagy mutogatós van bent. Vagy lopják az ülökét. Amint a néni elindult a mosdóba, Égető fogta a műanyag tálkát, a zsebébe öntötte az aprót, és már ott se volt. Minden hónapban megváltoztatta a külsejét. Szolgálati parókát húzott, szolgálati bajszot vagy szakállt ragasztott, és kezdte előlről. A néni mindig lépre mentek. Nem csoda, ha még többet akart, szemet vetett a női mosdóra, ott is bőven csilingel az apró. Mielőtt Égető Frici csatasorba állt, hogy lebuktassa a belső ellenséget, visszaeső zsebtolvajlásért ült. A szabadulása után ref.-es lett, akkor került kapcsolatba Legeza Máriával, az erkölcsrendészet dolgozójával. Legezá a sasszemek is jól ismerték, utóbb ugyanis áthelyezték a 2/B alosztályra, hogy üldözőbe vegye az ifjúság ellen szervezkedő reakciós erőket. Adigra már összeszűrte a levét a nála tíz évvel fiatalabb Égetővel, aki megnyerte az ügynek. Attól kezdve együtt fosztogatták a vécés néniket. Legeza a női részleget, Égető a férfiakiét.

Egyik kora estén, munka után, a Mickey Mouse Plázába indultak ajándékot venni Lipót Erzsébet 75. születésnapjára. Lerövidítették az utat, át akartak vágni a Szobrász téren, azonban a távolsági autóbusz-pályaudvarnál Téli megpillantotta a nyilvános vécét. Megtorpant, kivett a zsebéből egy marék aprót és csörgette.

– Mi lenne, ha megpróbálnánk? – kérdezte, és a könyökével oldalba bökte Piricskét.

- Még csak az kéne.
- Muszáj kipróbálni. Legalább egyszer.
- Veszélyes. Nem kelthetünk feltűnést.
- Sebaj, nyuszika. Akkor megyek egyedül – mondta Téli, és elindult.

Kis torlódás alakult ki a nyilvános vécé bejáratánál, valaki pénzt váltott. Téli be akart surranni, de aztán megtorpant, amint egy kövér férfi vállá fölött megpillantotta a vécés nénit. Azonnal felismerte. Oldalt került, megnézte onnan is. Semmi kétség, ez ő. Sarkon fordult, vágatott vissza a hírrel.

- Nem fogod elhinni. Megtaláltam „Áfonyát”! – újságolta.
- Piricske sértődötten másfele nézett.
- Gratulálok. Miféle „Áfonyát”?
- A debreceni „Áfonyát”. Nem emlékszel?
- Nem emlékszem. Mit keres a férfi klozettban?
- Kint ül előtte. Szedi a pénzt. Vécés néni lett.
- Sokra vitte.
- Megöregedett. Sísapka van a fején, de azért ráismertem.
- Beszélj vele.
- Téli a fejét rázta.
- Lehet, hogy dolgozik. Bevetésen van. Nem fogom dekonspirálni.

NAGY PÁL, Önarckép, 1959

◀ NAGY PÁL, Önarckép, 1958

– Akkor meg tűnjünk el innen! – intett a fejével Piricske.

Aznap este történt még más is.

A Ragyogás plázában bordó kasmírsálát vásároltak a tanárnőnek. Mire hazaértek, javában tartott a razzia. A vám- és pénzügyőrség emberei a pincét vizsgálták át, Huzag izgatottan rohángált az udvaron. Ahogy a lépcsőházba fordultak, két civil lépett eléjük, ők biztosították a helyszínt. Minden ki- és belépőt igazoltattak. Piricske személyi igazolványa 1987-ben, Télié 1989-ben lejárt. A pénzügyőrök nem hittek a szemüknek. Tanakodtak, hogy mi legyen. Végül is ők nem rendőrök, nincs kedvük vesződni két lejárt személyi miatt. Megsajnálják a két ártalmatlan öreg csókat. Elengedték őket.

– De ígérem meg, holnap irány az okmányiroda!

Megvárták, míg odalent befejeződik a razzia, utána felkeresték Huzag Pityut. Csak rá számíthattak, ha érvényes papírokhoz akarnak jutni. Huzag káromkodott, mint a jégverés, egymás után nyelte a pálinkákat, aztán próbálta felhívni Kondor kánt, de nem érte el. Attól félt, hogy előbb-utóbb beviszik, akkor pedig minden összeomlik körülötte. Nem volt türelme Piricskével és Télivel bajlódni. A szennyestartótóból érvényes chilei útlevelet hozott ki. Ledobta a konyhaasztalra.

– Ezt tudom adni – mondta. – Ne legyetek együtt az utcán. Aki kimegy, legyen nála az útlevél, lefagy tőle a zsandár! Nem adom ingyen, kéni fogok érte valamit. Ingyen még fingani se lehet.

Este kilenc óra után felköszöntötték Lipót Erzsébetet, átadták neki a kasmírsálát. A tanárnő számított rájuk, vajas pogácsát sütött, mellé rakott egy üveg sört két pohárral.

– Fogyasszanak, kedveseim – mosolygott szomorkásan. Bocsánatot kért, amiért nincs kedve hegedülni, de olyan csapnivaló a hangulata, hogy legfeljebb Schuberttől *A halál és a leánykát* játszaná el, de az szomorúbb, mint egy gyerektemetés. – Hetvenöt évesen akár műemléknek is nyilváníthatnak.

Piricske jobb kedvre akarta deríteni a tanárnőt, megmutatta a Roberto Olivares nevére kiállított chilei útlevelet.

– Ide jutottunk. Se magyarok, se Pávaiak nem vagyunk.

Lipót Erzsébet feltette a szemüvegét, hosszan tanulmányozta az útlevelet.

– Tanár az illető – olvasta a megfelelő rubrikába beírt „profesor” szót, aztán a fekete hajú, ötvenes, indián arcú férfi fényképét mutatta. – Bundás hátú, nőfaló típus. Nem szeretem az ilyet.

– Professzor? Az baj. – Téli kivett három pogácsát, enni kezdte.

– Dehogy baj – vélekedett „Fúvós”. – Ha igazoltatják magukat, legyenek szórakozottak, latinosan szertelenek. Professzornak lenni a legkönnyebb. Ha kérdezik, honnan érkeztek, mondják, hogy Puyuhuapiból. Beszélnek spanyolul?

– Komolyan tetszik kérdezni?

– Nem baj, játszva áthidalható. Bármit kérdeznek, válaszoljanak földrajzi nevekkal, például Volcan Corcovalo, Caleta Gonzalo, Rio Aconcagua, Antofagasta satöbbi. Menni fog?

– Da – mondta Piricske.

– Yes – bólintott Téli Pál.

Várkonyi Kata megjegyzése

A történet felgöngyölítése közben végig motoszkált bennem a kérdés: volt-e rádió a Banánligetben? Megkérdeztem mindenkitől, aki megfordult a konspirált lakásban, de senki nem tudott határozott választ adni, kivéve Birizdó Lajos egykori futárt. Szerinte nem volt rádió. Állítólag Piricske és Téli mindent elutasított, ami eltereli a figyelmet a munkáról. Kaphattak volna rádiót a csoportfőnökségtől, Porzsolt őrnagy állítólag figyelmeztette is őket, jó, ha tudják,

mi történik a nagyvilágban. Azt válaszolták, szükségtelen, látnak ők mindent onnan a harmadik emeletről, a rádió egyébként is csak az áramot fogyasztja.

(hullazsák)

Huzag Pityu a chilei útlevél árát 1999 őszén, bő egy évvel a Kitörés Napja után vasalta be. Azon a napon lóhalálában kellett kiüríteni a pinceraktár egyik folyosóját és az abból nyíló egykori faskamrákat, hogy beférjen ötezer jógalabda, kétezer közúti jelzőbója és további ötven papírláda tele női papuccsal, fitnesskesztyűvel, szilikon talpbetéttel és snowboard-nadrággal. A munka végén Huzag félrevonta Piricskét, közölte, hogy éjfél tájban felvisz egy csomagot megőrzésre.

A csomag nem csomag volt, hanem egy élő ember.

Összekötött lábbal, hátrabilincselte kézzel, leragasztott szájjal, hullazsákba dugva érkezett egy tarajosra nyírt, tréningruhás előember vállán. Az előember ledobta a csomagot a szoba közepére. Huzag lehúzta a hullazsák cipzárját. A fogoly vörös fejjel fickándozott, a szemét forgatta, mondani akart valamit.

– Sunyi a nézése, bezzeg – állapította meg Huzag.

– Ki a tököm ez? – röhögött az előember.

– Akárki.

– Kicsontozzam? Mi lesz veled?

– Akármi – vágta rá a választ Huzag. Piricskéhez fordult, barátságosan hátba vágta. – Figyelj, fater, pár nap múlva elviszem, addig jegeljétek! – Intett az előembernek. – Na, lépünk, bezzeg!

Éjjel egyet ütött a szolgálati falióra.

Téli Pál letépte a fogoly szájáról a ragasztószalagot. A teáskannából vizet töltögetett a szomjas szájba. A rab madár mohón ivott, valósággal falta a vizet, ahogy nyeldekelt, le-fel ugrált a szakállá. Közben Téli szemébe nézett, mintha felmérné, mennyire bízhat benne.

– Engedj el – suttogta torokhangon.

– Engedjelek el? Jól hallottam? – nevetett Téli.

– Könyörögök.

– Könyörögsz? Tényleg könyörögsz?

A fogoly lehunyta a szemét, jelezve, hogy tényleg könyörög.

Piricske az ablaknál állt, a néptelen utcát figyelte.

– Nincs bajunk veled, nem bántunk – nyugtatta meg.

Leoldozták a fogoly lábáról a kötelet, a bilincs azonban maradt, nem volt kulcsuk hozzá. Talpra állították, elvonszolták a sezlönig, akkor csapta meg őket a nedves ruhából áradó bűz.

– Ez behugyozott, hallod? Szutyog a gatyája – képedt el Téli.

– Elnézésüket kérem. Két napig egy csomagtartóban feküdtem – szabadkozott az ismeretlen.

– Te fogod pelenkázni – jelentette ki Piricske.

Úgy érezték, itt véget ért a tudományuk, segítségre van szükség. Akármilyen késő volt, Téli Pál átment a szomszédba, felcsengette Lipót Erzsébetet. A tanárnő pongyolában érkezett, döbenten torpant meg a hullazsák mellett. Tátott szája elé tartotta a tenyerét, mintha hosszú ásítás kínozná.

– Jaj nekem – sóhajtott. Hátrált az ablak felé, a függönybe kapaszkodott, mire a karnis egyik fele, mint egy sorompó, lecsapódott, alig tudott félreugrani. Az állólámpa rádólt a bambusz virágállványra, a K-telefon a földre repült, és elrepedt.

– Na, ezt jól megcsinálta! A telefon leltári tárgy. Jól ránk verik ezt is – bosszankodott Téli Pál.

Piricske székre állt, lepiszkálta a karnis felakadt végét, mintha ez volna a legfontosabb teendő.

– Kik maguk? – kérdezte az ismeretlen.

– Ne röhögtesse! – rikoltotta fejhangon Téli.

– Itt mi kérdezőnk, faszikám! – közölte Piricske. – Halljuk, maga kicsoda!

– A nevem Kanics. Kanics K. Kornél. Nyilván hallottak már rólam. Oldozzanak el, tárgyaljunk.

– Megtudhatnám, mi folyik itt? – Lipót tanárnő óvatosan megközelítette a sezlont, szemügyre vette a zilált férfit. Fintorgott a hugyszagtól. – No lám, Kornél. Miért bántak így el magával, kedves Kornél?

Kanics sóhajtott.

– Hogy bánjon az emberrel a szervezetlen alvilág? Tíz éve raboltak el, azóta dugdosnak, kézről kézre adnak. Csak így tudtak elhallgattatni. Nem engednek szabadon, az beismeréssel volna egyenlő. De maguk megtehetik. Hősök lehetnének!

– Vonzó lehetőség – jegyezte meg a tanárnő.

– A mozgalom nem lenne hálátlan, de sajnós már nincs mozgalom. Az Édes Otthont velem együtt felszámolták. Tönkretett ez a siralmas kor. Felesleges emberré váltam.

A tanárnőt ez szíven ütötte. Megfogta Kanics K. Kornél kezét.

– Ne búsuljon, meglátja, minden jóra fordul.

– Éhes vagyok. Két napja nem ettem.

– Két napja? Akkor most enni fog, de előbb levesszük a csúnya bilincset – intézkedett Lipót Erzsébet, de Téli gúnyosan rászólt.

– Ahhoz a csúnya kulcs is kellene.

– Még ez is! A proletárok legalább a láncukat veszhették, de én még azt se.

– Ne mártírkodjon! Nem áll jól magának – szólt rá Piricske.

– Mártírkodás? Nem tudom, hol vagyok, nem tudom, mi lesz velem, itt ülök talpig bilincsben és vizeletben!

– Szegénykém. Annyira sápadt. Pang a vérkeringése.

– Csak pangjon! – legyintett Piricske, közben arra gondolt, át kellene telepíteni a foglyot a tanárnőhöz, mert az nem járja, hogy az egykori közellenség a Banánligetben rontsa a levegőt. – Vigye haza, pangjon magánál!

– Eljött a szép új világ. Békés átmenet a gátlástalan cinizmusba!

– Nem törődünk ezekkel a szívtelen férfiakkal. Megetetem! Mit kíván?

– Édességet, ha lehet. Bármit, ami cukros.

– Holnap majd sütök valamit. A kompóthoz mit szólna? – A tanárnő megkérte Piricskét, hozzon egy kompót az örökségéből.

Lipót Erzsébet türelmesen etette Kanics K. Kornélt. Ahányszor kitértette száját, rácsodálkoztak a szakáll bozótjában megbúvó élénkpiros ajkakra. Beanyakalt egy egész üveg körtekompótot, de nem lakott jól vele.

– Ne tekintsék mohóságnak, kérhetek még?

– De mennyire! Édesanyám magára gondolt, amikor elrakta – vetette oda Piricske, de azért hozta a következő üveget. Eperdzsem sötétlett benne, a kompót elfogyott.

Hajnaltól Lipót tanárnő átvitte a hegedűjét a Banánligetbe, és muzsikált. A hullaszékbe visszafektetett fogoly elandalodva hallgatta a *Canzonettát*, Csajkovszkij D-dúr hegedűversenyének második tételét. Piricske és Téli addigra már kidőltek. Egymással szembe fordulva, ruhástól húzták a lóbórt a kihúzható sezlontól.

Aztán megvirradt.

(kitörés napja hadművelet)

Egyszerű az igazság szava, csak nehéz kimondani – ezzel a gondolattal fejezte be Lipót Erzsébet a Huzagnál tett látogatását. Az igazság kimondott szava pedig az volt, hogy „Fúvós” kérésére Huzag „Rudi” Pityu ajándékozta meg a szabadsággal Piricskét és Télit.

Huzag 1998. május 1-jén reggel a megbeszélte időpontban felnyargalt a harmadik emeletre, rádiós magnóval a hóna alatt. Lipót Erzsébet a körfolyosón állt készenlétben, miután a májusfát – a hadművelet stratégiai kellékét – a Banánliget ajtajához készítette. Különös májusfa volt, kifeszített esernyő, de a vízhatlan akrilt a tanárnő lefejtette róla, maradt a puszta váz. Művirág koszorú és néhány karácsonyi üvegdísz lógott róla.

– Ne gatyázzunk, van más dolgom is – érkezett Huzag a lépcsőház felől, és máris jelt adott.

Ezzel kezdetét vette a Kitörés Napja hadművelet.

A tanárnő kidobolta a jelszót a Banánliget ajtaján. Két kopogás, szünet, újabb két kopogás, szünet, három kopogás, végül tenyérrel egyetlen erőteljes paskolás.

– Ki az? – kérdezte bentről Téli.

– Erzsike vagyok.

– A jelszót mondja!

– Éljen május elseje! – kiáltotta a tanárnő friss hangon.

– Rossz jelszó.

– Kedves Pál, hagyjuk a jelszót, május elseje van.

– Hát aztán? Holnap meg másodika lesz.

– Gyönyörű tavaszi ünnepre ébredtünk. Induljunk a majálisra.

– Nem lehet.

– Eszünk, iszunk, táncolunk! Nélkülünk nincs majális!

– Tudja, hogy nem hagyhatjuk el szolgálati helyet.

– Szerintem pedig nagyon is elhagyhatják.

– A szolgálati szabályzatot egyelőre nem Erzsike írja.

– Megírom én, azon ne múljon. Legyenek szabadok!

Ekkor már Piricske is az ajtó mögött állt, átvette a szót.

– Erzsike! Felszólítom, ne molesztáljon minket, amikor a munkát és a nemzetközi szolidaritást ünnepeljük! Szeretnénk csendesen tölteni a napot.

– Várjunk! Akkor ma nem is kapunk ebédet? – aggódott Téli.

– Ma nem főzök. Lacipecsenyét eszünk a majálison. – A tanárnő nem tágitott. – Készüljenek!

– Nehéz a felfogása? Nem megyünk sehova! – szólt ingerülten Piricske.

– Hozhatna lacipecsenyét! – Ettől az ötlettől Téli izgalomba jött, a levélbe-dobó nyíláshoz hajolt. – Hallja, Erzsike? Hozzon nekünk lacipecsenyét! Az ide-jét nem tudom, mikor ettem utoljára.

– Ez az utolsó szavuk?

– Ez! Jó mulatást!

A tanárnő úgy ítélte meg, elérkezett a döntő pillanat. Huzag felé pillantott, aki tettere készen lapult a falnál, kezében az RDG1 füstgránáttal.

– Legalább a májusfát vegyék át, maguknak díszítettem.

Huzag és Lipót tanárnő feszülten várták, mi történik. Az egész hadművelet elbukik, ha nem nyílik ki a Banánliget ajtaja.

Hallani lehetett, ahogy fordul a kulcs a zárban. Huzag erre várt, háromig számolt, odarohant. Megragadta a kilincset, betaszította az ajtót, és elrepítette a füstgránátot. Az előszoba tulsó végén koppant, bebucskázott a szobába és okádni kezdte a füstöt.

A tanárnő iszkolt vissza a lakásába.

Huzag maximális hangerőn elindította a magnós rádióba készített kazettát.

*Zengjük a dalt, üde mámoros ajakkal!
Vérvörös színt fest az égre a hajnal
Dobban a föld szíve, ébred a nép
Új utat érez a lába, ha lép.*

De nem az történt, amire számítottak. Piricske és Téli nem a körfolyosóra menekültek, hanem vissza, a fürdőszobába. Nem tudták pontosan, mi történt, de annyi biztos, hogy támadás érte a konspirált lakást.

Huzag kivárt, aztán beküldte a második füstgránátot. Akkor odabent már térdmagasságban gomolygott a korallszínű sűrű füst, lustán kúszott az előszoba felé. Az utcai nagy ablakok opálosan világítottak a sűrűsödő levegőn át.

*Jöjjetek ezrével állni a sorba
Kardotokat sosem érheti csorba
Gátakat elsöpör, új utat tűz
Burzsoá zsarnokot innen elűz.*

Lipót tanárnő a lakása küszöbén állva figyelte a fejleményeket.

Huzag Pityu a folyosó vaskorlátjának támaszkodott, lábával verte a mozgalmi dal peckes ütemét. Élvezte, hogy ura a helyzetnek.

A Banánliget bejárata pipálni kezdett, a réseken átpöfékeltek az első füstcsíkok.

Odabent a fürdőszoba levegője veszélyessé vált. Piricske és Téli vizes törülközőt szorítottak az arcukra.

Sorra nyíltak az ajtók, a lakók a körgangra szállingóztak, keresték a zenés ébresztő forrását. Csupa derűs, békés, májusi arc. Az se lett volna csoda, ha dalra fakadnak, mint egy boldog kórus.

*Ezt a nagy eszmét a vész viharában
Védeni, menteni kell csoda-bátran
Fegyver a kézben, az ajkon a dal
Nem marad így el a nagy diadal.*

Kivágódott a Banánliget ajtaja. Piricske és Téli törülközőbe csavart fejfel kizuhanak a gangra, mögöttük vastagon robbant a füst a szabadba.

Lipót Erzsébet ölelésre tárt karral állta útjukat. Könnyezett.

– Kinn vannak, bezzeg! – nyugtázta a fejleményeket Huzag. Felemelte a földről a magnós rádiót. Kikapcsolta, hirtelen süket csend állt be, mintha áramtalanították volna a bérházat. Áthajolt a korlátan, lekiabált – Vége a gyereknapnak, mindenki húzzon a faszba!

Várkonyi Kata közbevetése

A felvételek nagy részében Huzag Pityu az arcát vállalva beszél, azonban éppen a forgatás idején lett a Magyar–Kínai Kereskedelmi Iroda (közismerten: MAKI) egyik vezetője. Attól kezdve csak háttal, parókában volt hajlandó kamera elé ülni.

A Kitörés Napjáról nem sok mondanivalója volt.

Huzag Pityut halljuk:

„...hármat találhatsz, kinek köszönheti a szabad levegőt a két baromarcú. Nekem, bezzeg! Tíz évig nem merték elhagyni a kurva kecót, el se akarom hinni. Tíz év, érted? Ha kinyírok valakit erős felindulásból, nem kapok tíz évet, vágod? Azt se tudták, mi merre és mekkora. Simán lerendeztem a kérdést, mert nagy szívem van. Megsúgom, a farkam se kicsi, megéri rámozdulni. Oké, akkor elmondom a füstgránátokat. Volt nekem a szennyestartóba eltéve kettő

darab RDG 1-esem, ha gond van, legyen mihez nyúlni... Várjatok, bezzeg! Ezt most veszitek? Úgy értem, amit itt dumálok..."

(kata 7)

Közhírré tétetik, jól haladunk a forgatással. Tudom, a forgatás nagyképűen hangzik, engem is zavar. Szóval, hagyjuk a forgatást. Dolgozunk, filmezünk, alkotunk, mesélünk, mit tudom én. Magam vagyok a rendező, a szervező, a moderátor. Az operatőröm és erős támaszom pedig Szántó Gáspár.

A múlt héten elmentem néhányszor a Drót utcába, megcsodáltam az ágas-bogas korallt ábrázoló fakó freskót, az odafröccsent sóska nyomát. Nem tudom megmondani, miért találok izgalmasnak, talán lelki okai vannak. Legutóbb a függőfolyosó vaskorlátjára könyökölve merengtem a filmemen. Szermerkéltem az eső, vizesen csillogott körülöttem a kiürült pusztuló díszlet, és bevallottam önmagamnak, inkább csak érzem, mint értem, miről szólt az előadás. Érthető, mire gondolok? Mintha a levegőbe nyúlnék, és nem a semmit markolnám. De könyörgöm, mit?

Elmondtam ezt Szántó Gáspárnak. Megértette a kételyeimet. Azt tanácsolta, ne törődjek semmivel, behúzott nyakkal csörtessek előre, mindig csak előre. Akkoriban két alvilági robbantás is történt a városban, ez adta Gáspárnak az ötletet, hogy amatőr színjátszókkal vegyünk fel néhány, a filmemhez kapcsolódó jelenetet, korfestő betétet, hogy a fiatal nézők könnyebben megértsék az akkori világ félelmeit. Erre mit mondjak? Szokatlan megoldás ezzel oldani a dokumentumfilm interjúfolyamát, de talán működik. Rábólintottam, próbáljuk meg. Felmerült, hogy az első jelenetet El Mariachival forgassuk, ez tényleg tökös megoldás lehetett volna, de Nyeső Bálint nem vállalta. Akkoriban egy hajléktalanszálló gondnoki állását töltötte be. Az egykor szép férfi ápolatlan rommá öregedett. Csak a múlt érdekelte, azon merengett. Ez volt a szerencse, mert az interjúkra könnyen rá tudtam beszélni. Ötórányi anyagot vettünk fel vele.

Szántó Gáspár vállalta, hogy a korfestő betétben El Mariachit alakítja. Arra kért, bízzak benne, pontosan érzi, mit kell csinálnia. Másnap letette elem a jelenet tervét. Íme.

(bucho bandája)

El Mariachi kint az utcán még otthonosan mozgott, ismerte a helyet, de amint áthaladt a kapualjon, és megvetette a lábát az udvaron, úgy érezte, új dimenzió szippantja magába. Lassan forogtak a feje fölött a vaskorlátos körfolyosók, s még feljebb, a tető keretében a szögletes égbolt. Hangfoszlányok cikáztak a levegőben, lehullottak a lába elé. Csattogó szárnyakkal galambok röppentek fel a tetőről.

Talán orvlövész lapul odafenn?

Lövés dörrent.

De mégsem. Csak egy ajtó csapódott be valahol a másodikon. Jobbra fent valaki ugatva röhögött, balra rekedt orrhang énekelt hamisan.

*Inkább költ az ember nőre
Nincs igény a kutyaőrre...*

Pofa be – bődült valaki, de a dalos kedvű folytatta.

*Minden ebnek van jövője,
Hogyha nincsen túl szép szőre*

Valamelyik felső emeleten csörömpölvé vágódott valami a falnak, fémesen pendült, talán egy fedő vagy teáskanna. Visítás. Mintha egy test is elzuhant volna.

Itt valami nincs rendben!

Baljós, apró jelek, mind a halál előhírnökei!

El Mariachi szájában keserű íz robbant, testén zsiszbasztó hullám suhant keresztül. Na, szép! Besétált a csapdába, akár egy kezdő! Nem vette észre, hogy Bucho emberei idáig követték. Valahol itt lapulnak, lesnek rá, minden mozdulatát figyelik! A megfelelő pillanatra várnak, aztán adios! Látta magát az udvar kövén feküdni, feje vértócsában ázott, piros erecskék kúsztak az udvari lefolyó felé. Csizmás láb ékelődött a hasa alá, megpróbálta a hátára fordítani. Körbeállták, röhögtek rajta.

A falnak vetette a hátát, centinként oldalazott a melléklépcső irányába. Közben le nem vette a szemét a körfolyosókról, a tetőről, nem villan-e valahol puskacső. Az udvar túloldalán ócska fürdőkádat vett észre, a kifelé hajlított eresz alá tolták, az esővizet fogta fel. Mérlegelte, vajon elég-e a hely a kád és a fal között, hogy mögé hasaljon. Jobbra a csaliárus bódé megfelelőbb fedezéknek látszott. Elszánta magát, lódult volna, de a feje fölött, az első emeleten kinyílt az egyik lakás ajtaja. Kafar kőfaragó élettársa, az őrzítő testű ápolónő lépett ki zöld kezeslábasban. Éppen futni indult. Ahogy az udvarra ért, a pincelejáróból klottgatás kínai lépett ki, egy láda okrakonzervet cipelt a hátán.

– Nihao – köszönt az ápolónő.

– Nihao – mosolygott rá a kínai.

El Mariachira ügyet sem vetettek.

(zöld világ)

A rakpart lépcsőjén kiránduló iskolások nyüzsögtek, mögöttük turistacsapatok fényképezték a folyó kanyarulatába zsugorodó várost. A vízen ringó hajóéletterem fedélzetén esküvői parti zajlott. Jól lehetett látni, amint a vendégek a svédasztalt támadták, zsongott a fedélzet, csörögtek a tányérok. Öttagú zenekar játszott a hajó farában. A könnyű, legyező szél felerősítette a dalt. A *La Cucaracha* szólt.

Porque no tiene, porque le falta...

Piricskét nyomasztotta a rakparti idill, tikkelni kezdett, marták az arcát az ugráló izmok. A fedélzeten egy pillanatra mintha Heller Albertet látta volna. Közelebb ment, a hajóra vezető fahíd végéhez, onnan bámulta a kifürdött, vasalt embereket. És valóban, Heller ott illegette magát, fess öltönyben. Éppen egy serdülő lányt karolt át.

*Pobre de la Cucaracha,
se queja con decepción...*

– Maga a miniszter úr sofőrje?

Piricske nem értette, honnan pottyant elé a matrózruhas ajtónálló. Pipázott, mint valami tengeri medve.

– Nem vagyok sofőr – vetette oda.

– Azt hittem, hogy...

– Azt hisz, amit akar – legyintett Piricske, aztán megbocsájtó arcot vágott.

– Nem látott erre egy hátizsákos embert?

– Hemzsegnek itt a turisták. Nem figyelem őket.

– Ápolatlan szemöldök. Sokat vakaróznak.

- Vakaródzik. Ez jó. Talán bolhás, vagy mi?
- Lila zakó...
- Lila zakó? Na, várjon...
- A háta kiszakadt, sárga cérnával megvarrva.
- Az ajtónálló a feljáró korlátján kiverte a pipáját, aztán üresen tette vissza a szájába. Beszéd közben is szortyogva szívogatta.
- A lila zakósra emlékszem. Ott állt, ahol most maga. – Fejével a hajó felé intett. – Be akart menni.
- Beengedte?
- Meghívó nélkül senkit. Zártkörű rendezvény.
- Mikor volt ez?
- Úgy másfél órája. Lehet, hogy kevesebb. Talán több. Érkeztek a vendégek, velük voltam elfoglalva. Kicsit beszélgettünk, akkor is inkább ő magyarázott.
- Mit akart?
- Rokona az illető?
- Várni kellett, két dübörgő autóbusz cammogott végig a rakparton.
- Úgy nézek én ki, mint akinek van rokona?
- Csak azért kérdezem, mert nem akarom megbántani. Furcsa dolgokat mondott. Hogy nincs se túlvilág, se pokol, van viszont mennyország, mégpedig itt a földön, ezért ússza meg minden gazember. Nincs kiút, ezt is mondta. Pedig nem tűnt részegnek.
- Nem hát, mert nem iszik.
- Panaszkodott, hogy beteg.
- Az igaz.
- Szorít a feje, és... Hogy is mondta? Káros savak hatolnak a húsába. Meg zöldnek látja a világot. Zöldnek. Maga érti? Na, ez már gyanús volt. Nem száz-as, ha valaki zöldnek látja a világot.
- Intett a matrózruhásnak, továbbindult. Feljebb a rakparton tacskót sétáltató idős férfiba botlott. Megállította.
- Nem látott erre egy hátizsákos embert? Lila zakóban.
- A kutyás barátságosan viselkedett, örült, hogy valakinek szüksége van rá. A lába mellé ültette a kutyáját.
- De igen, láttam. Innen ötszáz méterre, a vasúti hídnál.
- Kopasz, ványadt, beteg.
- Nem mondta, hogy beteg.
- Beszélt vele?
- Csak pár mondatot. Érdeklődött, merre a vasútállomás.
- El akart utazni?
- Ideges volt. Félt, hogy lekési a vonatot.
- Említette, hová utazik?
- Varsóba készült a barátjával.
- Varsóba? Nem mondta, miféle barátjával?
- De mondta. Valami orosz postással. Ezen csodálkoztam. Piricske a fülére szorította a két tenyerét.
- Elég! Nincs állomás, nincs Varsó, nincs postás!
- A férfi ettől kicsit megriadt. A pórázzal talpra húzta a kutyáját, menni készült, de eszébe jutott még valami.
- Tudja, azon gondolkodtam, mi lehetett a hátizsákjában. Egy olyan mocskos katonai pakk még üresen is kész hidegtelezés. – A férfi elindult, aztán megtorpant. – Nem az állomás felé indult, hanem arra fel, a folyó mentén.
- Piricske tíz perc alatt gyalogolt el a vasúti hídig, ott már véget ért a kiépített rakpart. A híd előtt húsz méterre vette észre a folyó szélén ázó lila zakót. Felakadt a kövekre, nem vitte el a folyó sodra.
- A cipőjét se vette le, begyalogolt érte a vízbe.

– Ejnye, Téli elvtárs. Zakó nélkül mentél gulyáslevest enni – motyogta maga elé. Állt a folyó szélén, a kavargó szürke vizet figyelte. Tett még néhány lépést előre, már combközépig állt a sodrásban. Reménykedett, hogy megpillantja Téli elvtársat.

Közben gyászba borult a város, mintha besatírozták volna. Hegyes, izgága szél kerekedett, hirtelen szakadt le a vihar. Piricske nem húzódott fedezékbe, élvezte, ahogy a dübörgő zápor veri a testét. Pillanatok alatt bőrig ázott. Élvezte a védtelenséget, a véglegességből áradó szent nyugalmat. Mint aki megbékélve áll a kivégzők sorfala előtt. Derúvel figyelte a gomolygó feketeségből kicsapó villámokat, számolta, hány másodperc telik el, míg felrobban az égbolt, majd morogva elül a mennydörgés robaja. A fenekét vakarta az elázott nadrágon keresztül. Fázott, éhes volt. Két mennydörgés között a gulyáslevesre gondolt. Nem is tudott már másra gondolni. Szabad ember, jobb alkalom nem is lehetne, hogy megegyen egy tányér gulyáslevest a Holdfény utcai kifőzdében. Sietség nélkül bekanalazná, két vastag szelet kenyérral. Persze, ha még megvan az a kifőzde. És ha a gulyásleves még tartja magát.

Gyerünk, Tomika, ne gatyázz! Lódulj! – adta ki a parancsot.

Elindult a Holdfény utcai kifőzdébe, hóna alatt a csöpögő zakóval. Érezte a gulyásleves illatát, a szájában szétáradt az íze. Ettől még lelkesebben kapkodta a lábát a cuppogó cipőjében. Átbotorkált a vasúti síneken, megkerülte a használaton kívüli indóházat, kijutott az utcára. És akkor váratlanul az történt, hogy felemelkedett a földről, lebegő alakja áttetszővé vált, elmosódott, mint egy párából szőtt figura, és vibrált, mintha hőséget sugározna. Végül az utcával együtt tótágast állt, úgy festett mint egy délibáb. Mint egy kibaszott délibáb!

A háttérben a belvárosi pláza tetején álló kilencméteres Mickey Mouse-szobor kapkodta le az égről a villámokat.

És másodszor is itt a vége, újra isten veletek.

A búcsúval kezdtük, azzal is fejezzük be.

Áldás, békesség, ennél jobbat nem mondhatok.

PETŐCZ ANDRÁS

A sápadtarcú meg a feketehajú

furcsa most visszagondolni régi nyarakra,
amikor *együtt*, amikor annyira fontos volt,
furcsa most azt mondani, hogy valóban vége,
és hogy ezentúl most már soha

furcsa most azt mondani, hogy a születésem óta,
hogy egyszerre nőttünk bele ugyanabba a világba,
egyszerre voltunk kisgyerekek, ugyanabban
az utcában, ugyanabban a lépcsőházban

furcsa most visszaemlékezni a gyerekkorra és
a kamaszkorra is, amikor ő volt a *feketehajú*,
én meg a *sápadtarcú*, és ültünk a csillagos ég
alatt, a réten, a nyári estékben, órákon át

furcsa felidézni a pillanatot, amikor ketten
kézenfogva remegtünk valami kertmoziban,
banális dolog, izgalom mégis, és boldogság,
a fekete hajú lány, Cora, ott volt velem

furcsa most azt mondani, hogy ott, a balatoni
réten, ami *csak* a miénk volt, valódi csapatot
építettünk, és delavárok voltunk, meg apacsok,
és gyűlöltük a gonosz irokézeket

furcsa, furcsa, hogy már nem lehet velünk,
arra gondolni, hogy irokéz ölte meg, igen,
láttuk a gyilkosságot, nem tettünk semmit,
még csak nem is tiltakoztunk

furcsa azt kimondani, talán nem is szabad,
hogy temetetlen, sírja sincsen, hamvait csak
szétszórták valami fák között, még látogatni
sem lehet, mennyire különös

igen, a fekete hajú lány, az indián Cora halott,
a sápadtarcú meg csak gépeli bele a szomorúságot
valami írógépfélébe, mintha ezzel bármi is meg-
oldódna, mintha a bánatot ki lehetne írni

igen, a fekete hajú lány, az indián Cora halott,
és a sápadtarcú Unkasz nem tud bosszút állni,
szikláról sziklára átugrani nem tud, tomahawkja
régóta rozsdásodik, nincsen már ereje

igen, a fekete hajú lány, az indián Cora halott,
és a delavárok csapata nem gyászolja meg őt,
nem énekelnek a kivénhedt-kamaszlány-asszonyok
monoton gyászdalokat a sírjánál, ami nincs

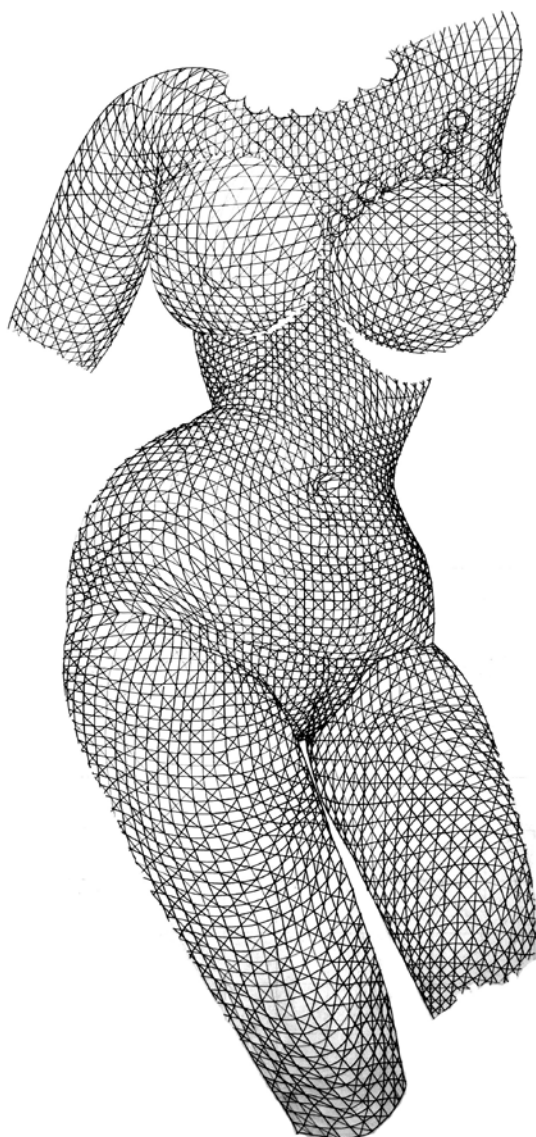
PETŐCZ ANDRÁS (1959) Budapest

igen, a fekete hajú lány, az indián Cora halott,
 legfeljebb a nagy Manitu, az Örökkévaló tudja,
 merre járhat éppen, hogyan cipeli magával
nem-létező-temetetlen testét

legfeljebb a nagy Manitu, az Örökkévaló tudja,
 mennyire fáj a fekete hajú indián Cora hiánya
 a sápadtarcú Unkasznak, akivel együtt született,
 és egyszerre nőtt bele a világba

legfeljebb a nagy Manitu, az Örökkévaló tudja,
 hogyan is gyászolnak fájdalmukat magukba fojtva
 az egykori-kamaszkori-réti delavár indiánok,
 hogyan is gyászolják a feketehajút

legfeljebb a nagy Manitu, az Örökkévaló tudja,
 hogy a delavár harcosok közé nem léphet be soha
 az irokéz, aki elrabolta Corát, a fekete hajút, és
 hogy a delavárok nem felejtenek

ZSIDÓ FERENC

Láttam a boldogságot én

ZSIDÓ FERENC (1976) Székelykeresztúr

Már épp fogtam volna neki zoknit rágni, ami köztudottan nyugtató hatású, amikor betoppant Mr. Doktor. Hozott nekem egy fotót. Magamról. Gőzöm sincs, hol szerezhette. Nézegetsd, ismerkedj!, biztatott, én értetlenkedve kérdeztem vissza, hogy miért, erre csak annyit válaszolt, majd meglátod. Utálok az ilyen meglátósdit, ezért azt mondtam, kösz, de inkább nem, erre ő tüntetett kedvességgel magyarázni kezdte, hogy lehet, nem emlékszem *akkori* önmagamra (az anyja, milyen tudományos!). Szerintem hülyeség ilyesmit állítani. Egyébként tényleg nem emlékszem. De minek?

Ő kiment (szerencsére általában nem maradt sokáig, de az is több volt a kelleténél), én meg az előírásnak megfelelően nézegettem a képet. Zavaros, mélysárga szemek, összevissza homlok, tétova arcél, rendezetlen, szecessziós ráncok túlszűfolt ornamentikája. Egy közepes tehetségű portréfestő lázálma. Nemtörődöm hányavetiség, robbanó energiaszegénység kihasználatlansága. Semmi egyértelműség, semmi egy.

Mostani hangulatomban pár dolgot letörölnék onnan, megváltoztatnám az arányokat, egyengetnék, vagy éppen görbítgetnék, néhány helyre még felvinnék egy (utolsó) kenetnyit, elsatíroznom az alapot, szelídítenék, vadítanék, simítanék, torzítanék.

Gyanakvóan tükörbe néztem, s kerülgetni kezdett az elkerülhetetlen. Mit lehet ebből kisütni? Keverj bele egy rész megnyugtatót, két rész antiénítőt, csipetnyi elidegenedést: viszonylag egyszerű recept. E fotó csúnyán visszaélt a genitásonnal, vontam le a konzekvenciát.

Mielőtt ebbe túlságosan belelovaltam volna magam, belibbent Fehérke. Ő egy fokkal jobb volt Mr. Dokornál. Az ajtónál még mosolygott, aztán, ahogy közelebb ért az ágyamhoz, mind szigorúbbá vált a tekintete. Nem szólt semmit, de úgy nézett, hogy az fájt. Ha te így, akkor én úgy, gondoltam gonoszul, s rázúdítottam panaszomat, hogy három napja nem sikerült kakilnom (így mondtam, s közben lestem, finterog-e: meg sem rándultak az arcizmai, edzett kanca volt). S ez nagyon megvisel, magyaráztam szenvelgőn, nem csupán a felgyúlt salak miatt (lestem: erre már összerezzen!), hanem azért is, mert nekem trónolás közben jutnak eszembe a legizgalmasabb gondolatok. Erre elfordult, s annyit mondott, majd írat fel hashajtót. Csak azért sem szállok le róla, döntöttem el, s részletezni kezdtem, hogy már annyi a matéria bennem, úgy érzem, kezd felnyomódni a gyomromba, attól félek, nehogy visszajöjjön a számon. Ma többször is megvizsgáltam, így ni, mutattam neki, kezemet a szám elé víve, hogy nincs-e olyan szaga a leheletemnek; nem éreztem semmi gyanúsát, folytattam, de ugye az ember nem érzi a saját gőzeit, ezért hát arra kérnélek, néztem rá kajánul, szagold meg te is. Láttam rajta, undorodik, s legszívesebben faképnél hagyna, de tudtam, nem teheti. Gondoltam hát, emelem még a tétet. Benyúltam a fiókomba, s kivettem egy gyufaskatulyát. Megkérdeztem tőle, tudja-e, mik vannak benne (a skatulya üres volt). Gyanakodva nézett hol rám, hol a skatulyára, majd elhaló hangon azt nyögte, nem. Legyek, mondtam egykedvűen. Legyek?, nézett rám. Azok. Láttam, nem érti, nem is akarja. Én ugyanis szoktam enni olykor székletet (tudtam, ők így hívják, ld.: székletminta). Na nem kell semmi rosszra gondolni, emeltem fel a hangom,

megütközését látva, csak néha, ünnepi alkalmakkor, desszert gyanánt. S mivel ínycenc vagyok, rájöttem, egészen más ízű a húsalapú, mint a tésztaalapú, netán gyümölcs- vagy zöldségalapú. És itt jönnek be a legyek, mondtam elragadtatással. Mivel a különféle ízváltozatok többnyire egyetlen nagyobb fekália részei, valahogy meg kellett próbálnom beazonosítani, elkülöníteni őket. A legyeket figyelve rájöttem, azok is nagy gurmanok: egyikük a húsalapú mintáért rajong, másik a zöldségalapúért stb., ezt megállapítva nem volt más dolgom, mint befogni pár legyet, azonosítószámmal ellátni, hogy aztán a kellő időben a hangulatomnak megfelelő példányt ráeresszem a friss (megnyomtam a szót!) produktumra, csakis a sajátomra!, tettem hozzá, nehogy megbotránkoztassam.

Pillanatnyi hatásszünetet tartottam, és kihívóan bámultam rá. Örömmel konstatáltam, hogy szenved. Mielőtt bármit kinyöghetett volna, panaszos hangon folytattam, hogy amióta ide behoztak, nem tudok hódolni eme szenvedélyemnek, ezért elvonási tüneteim vannak, s lassan már ott tartok, hogy kívánom az... az... az ő... (és szégyenlősen lesütöttem a szemem). Amikor felnéztem, láttam, hogy rángatózik a jobb szemöldöke. Vagyis nem, a bal. Halkan, erőtlenül azt mondta, ezt talán mégsem kellene, vannak itt jó ételek, inkább fogyasszam azokat, s jobban teszem, ha azokat a szegény legyeket is elengedem. Felhördültem, s méltatlankodva kérdeztem meg, tudja-e, mennyi munka volt a befogásuk, kartotékolásuk.

Megvonta a vállát, aztán elment, sűrű fejcsóválások között. Elégedetten hátradőltem. Boldog voltam, mint egy múzeumi malomkerék.

Nemsokára ismét visszajött Mr. Doktor. Tudtam, hogy ez soron kívül van, tudtam, hogy mérges. Miattam. Ezúttal más orvosfélék is érkeztek vele, egy egész konzorcium, vagy miféle. Feltűnő érdeklődéssel tekingettek rám – úgy megilletődtem, hogy egyelőre nem szóltam semmit –, aztán a papírjaimat tanulmányozták, majd sokatmondóan összenéztek, s suttozni kezdtek egymás között. Posztreumás reparációs stressz-szinkópa. Azt hiszem, ezt mondták. Persze, az is lehet, valami egészen mást. De ez is elég jól hangzik, nem? Még egyebeket is sugdostak, sajnos abból már nem hallottam semmit, mert közben eltávolodtak az ágyamtól, az ajtó felé indulva. Mentükben kezdték csóválni a fejüket, egyszerre mind. Micsoda egy hülye banda, ezek is csak a fejüket csóválják, ha én boldog vagyok?! Faképnél hagytak, mielőtt bármit mondhattam volna. Ezeknek totál nem fontos az én boldogságom!

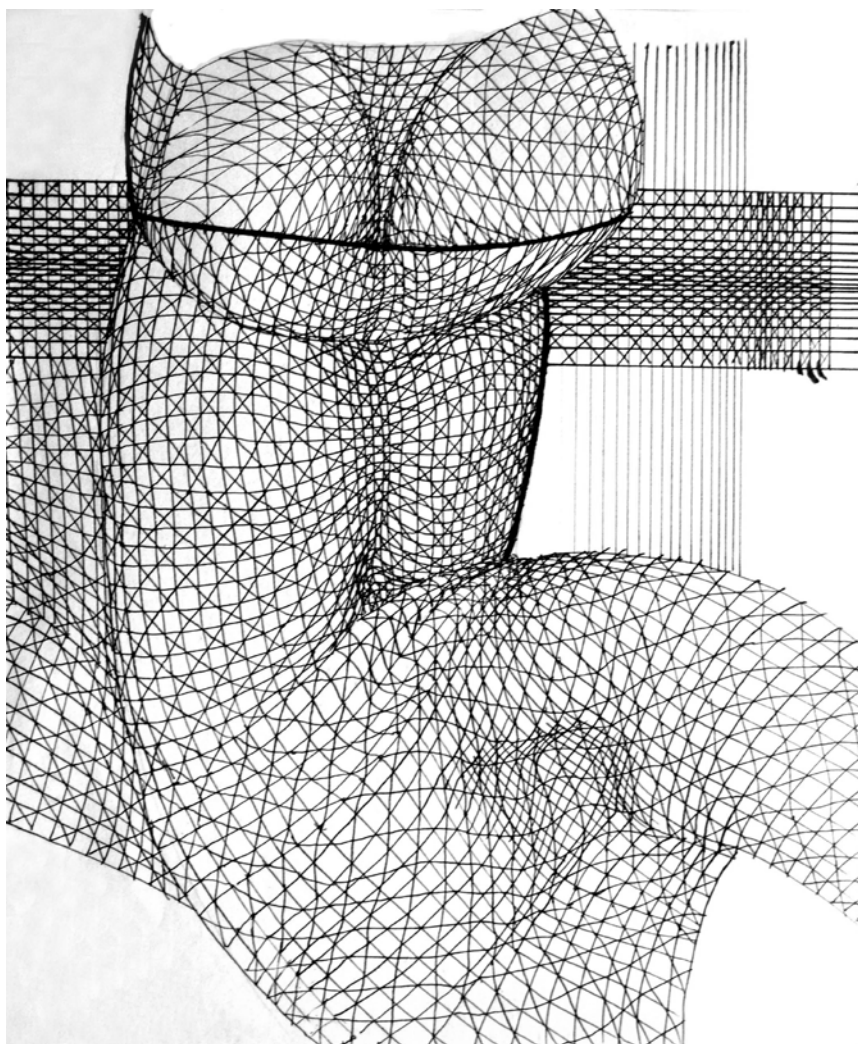
Menetrendszerűen érkezett, ezúttal Fehérke2, aha, Fehérke biztos kikészült, állapítottam meg elégedetten, ja nem, csak közben váltás történt. Ez sokkal masszívabb volt, meg sem próbáltam kikészíteni, belém diktálta a gyógyszereket, nem lehetett alkudozni vele, hogy legalább egyet-kettőt mellőzzünk, aztán lerakott az éjjeliszekrényemre pár könyvet azzal, hogy szórazzam velük. Őszintén szólva, unom a könyveket. Olykor azért kézbe veszek egyet-egyet, de többnyire olyant, amelyekben képek is vannak. Átnéztem a kínálatot, még véletlenül sem akadt egy képes se közte, de mivel vagy két óráig senki nem jött be, hát csak ráfanyalodtam egyikre. Valami Laska Lajos nevű ürgérről szólt. Na, az volt még a buggyant fickó! Például nem volt szőnyege, erre megfogott egy macskát, hámot bogozott rá, a hámhöz gumikötelet, szegény jószágot feldobta egy panelház második emeleti teraszára, ahol épp egy szőnyeget szárítottak, s a gumikötéssel macskástól lerántotta. Hát nem örült-ség?! Miért nem csinálta egyszerűen horgászbottal? Nem lett volna elegánsabb?! S még az állatvédők se zsummoghattak volna.

Aztán ismét csak jöttek, Fehérke3, Fehérke4, FehérkeX, Mr. Doktor is egy párszor, de csak futólag (szerencsére elege lett belőlem), de új szint nem tudtak hozni életembe. Folyton csak a fehér, még a gyógyszerek között se akadt legalább egy barna! Rádásul egyre szenttelenebbek lettek, így én egyre in-

kább vágytam az elsőre, az igazira. Akit még meg lehetett fogni undorral. De ő nem jött. Nem és nem. Vagyis egyszer, de tán az se ő volt. Mindenesetre, ha jött, akkor megállt az ágyam mellett, s rám mosolygott. Gyanakodva kérdeztem meg, hogy talán egy extra adag gyógyszert vagy efféle nyalánkságot hozott, de ő azt mondta, nem, csak úgy benézett hozzám, s örül, mert úgy látja, jó fiú vagyok. Bennem összekoccantak a molekulák, alig tudtam megkérdezni, miből gondolja. Csak úgy gondolja, válaszolta talányosan. Még mit gondol, váltottam kihívóra, erre pajkosan legyintett, hogy lassabban a testtel, kikapám. Én azért még reménykedően néztem rá, ő azonban váratlanul lezárta a beszélgetést, hogy jó éjszakát, s megfordult, hogy elmenjen. Menő combjai ki-villantak a fehér szoknyácskából. Nem bírtam magammal, utána kaptam, már rajtam volt, már rajta voltam, bugyi sehol, fejem a lábai közt, nyelvem a csiklóján, és nevettem, és nevettem, belekacagtam, bele egyenesen a pinájába, gurgulázott a nevetésem, és gurgulázott a pinája, ő hánykódott a gyönyörtől, én kacagtam nedves arccal, nedves szemmel.

Aztán, amire valahogy magamhoz tértem, nem volt sehol. Zavartan tapogóztam magam körül, arra gondolva, a fenébe is, kezdek tisztára normális lenni.

A következőkben egyre kevésbé figyeltem látogatóimra. Azt akartam, többé senki se jöjjön. Esetleg én magam – de ebben sem voltam biztos. Aztán ez se jött össze, vagy legalábbis nem úgy.

NAGY PÁL, *Buja formák*, 1975–79

URBÁN GYULA (1938) Budaörs

URBÁN GYULA

Hajtóvadászat

In memoriam Makkai Ádám

Hej, Makkai, hej Makkai!
Vadásznak ránk. Zeng a hallali.
Nem ment meg betű. Mindenütt csali.
Életművednek pergő lapjai

nem bújtatnak el, hisz sánta vagy.
S a Chomskynál fineszesebb, drága agy
most nem segít; mivel te vagy a vad.
s e vers se segít – lám, magadra hagy.

Így hát állj meg utolsó otthonodnál;
a baljós Vadász Fordulónál,
melytől Hawaiiit és Hongkongot vártál,
s otthon helyett csak Hazát találtál.

Állj csak nyugodtan a célzógömb elé.
Ő sem siet, hisz minden az övé.
Hát növeld keresztet a szarvaidd közé,
s ugorj, aranyba verve, egy gyémánt trón felé.

Elkésett orvosság

In memoriam Tornai József

Fekete klott-gatyás nyaraim felidézője:
Mesterem, és játszótársam!
Sárga agyagba, sárba hengergőztünk.
S jártuk a táncot
tűz és víz révületében,
míg le nem pattogzott rólunk
az elsápadt föld.

Isteneket teremtettünk,
tejes kukoricán éltünk,
s végig loptuk a szőlővel,
aranyalmával csilingelő
határt, s a szünidőt.

Térdünkön fénylő sebeink
nem újulnak ki már sohasem.

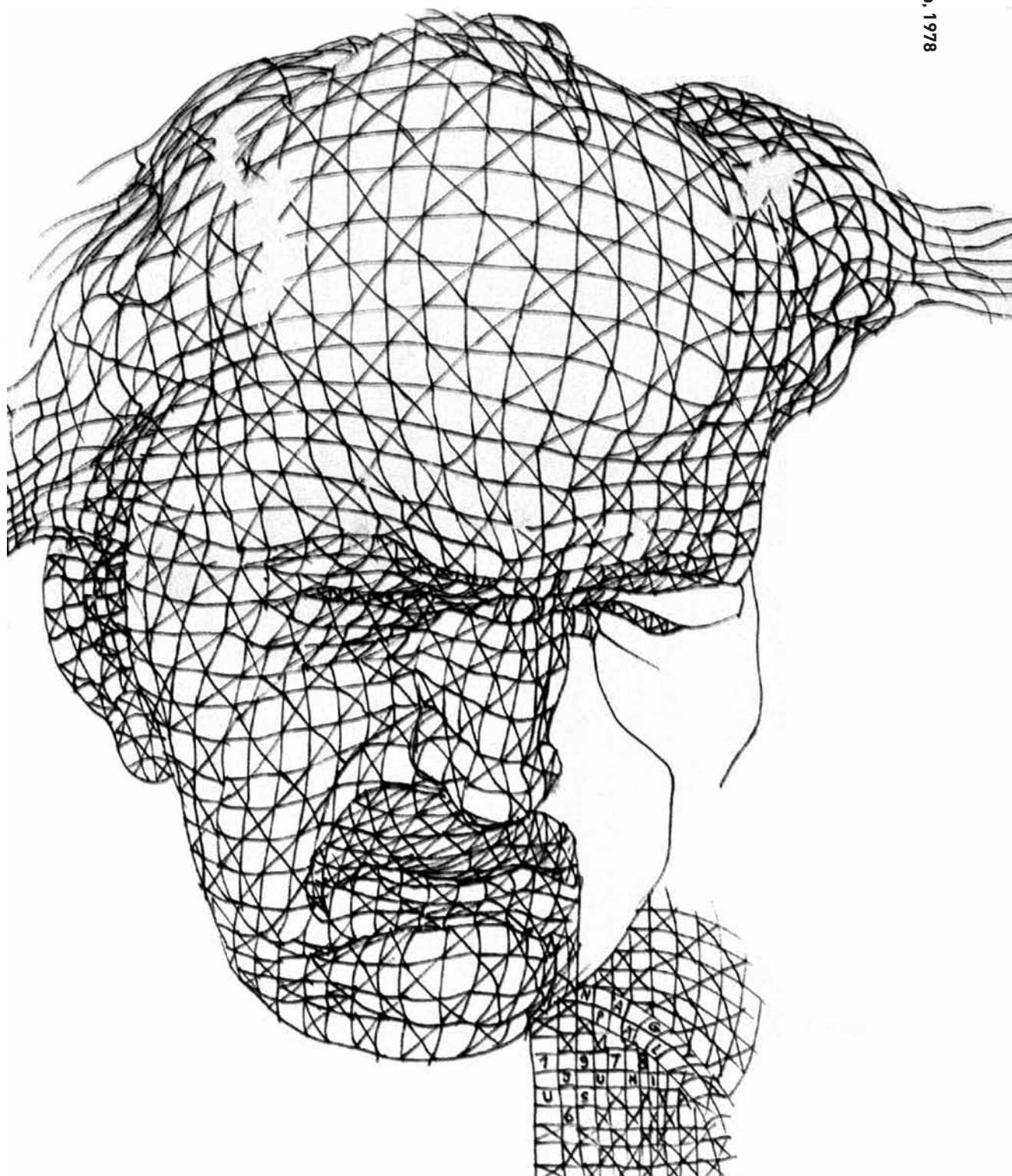
Vándor-dal

In memoriam Tarbay Ede

„Minden ösvény minden út
vezet valamerre.”

Ez a pici kanyargós
éppen Betlehembe.

Végül, az a becsapós,
végén mélység szája,
te már tudod, hullsz, vagy szállsz,
felvisz a Jézusfára.

KELECSÉNYI LÁSZLÓ

IMAGINE 1.9.5.9.

Szemenszedett szórakoztatás szünettel

Arthur Miller emlékének

Szereplők:

MARILYN MONROE, színésznő
 MELANIE, Marilyn dublóze (eldöntendő, hogy ugyanaz a színésznő játssza-e mindkét szerepet)
 NYIKITA HRUSCSOV, a Szovjet Kommunista Párt főtitkára
 ARTHUR MILLER, Marilyn férje, világhírű drámaíró
 NYINA, Nyikita élettársa, eredetileg tanítónő
 NATASHA, Marilyn művészeti tanácsadója
 IKE (Eisenhower), tábornok, az USA 34. elnöke
 DICK (Nixon), az USA alelnöke, későbbi 37. elnöke
 JACK (Kennedy), szenátor, később az USA 35. elnöke
 BOB (Kennedy), Johny öccse, szenátor, elnökjelölt
 JACKIE, Jack felesége, az USA későbbi First Ladyje
 ETHEL, Bob felesége
 SHIRLEY, amerikai színésznő
 TATJANA, szovjet színésznő (játszhatja az, aki Shirleyt)
 KGB-TISZT
 FBI-ÜGYNÖK
 RIPTORTER AZ USA-BAN
 RENDEZŐ A SZOVJETUNIÓBAN (játszhatja az, aki a Riptortert)
 Néma szereplők: FOTÓS, PEDIKÚRÓS, ÜGYNÖKÖK

Senki se keressen ebben a darabban történeti hitelességet.

A hihetőség volt a fő szempontom.

Ami lehetséges lett volna, de nem valóságos – ilyesmit képzelek el.

ELSŐ RÉSZ

ELSŐ JELENET

Marilyn szobája. Nagy rendetlenség, szétdobált ruhák, piperecikkek. Félig telt viszkisपालack, poharak. Marilyn egy tükör előtt ül negligésben. Idegesen keresgél valamit.

MARILYN: *(kiabál)* Arthur! Arthur! Hallod?...
 Art!... Figyelj! Nem láttad a szemspirálomat?... Arti, süket vagy?

ARTHUR: *(egy könyvvel a kezében benéz)* Mit kérdeztél, szívem?

MARILYN: Hol van az a kibaszott szemspirálom? Mindjárt indulnunk kell...

ARTHUR: *(meglepetten)* Indulni? Hová?

MARILYN: Hát arra a fogadásra. Mondtam neked, még tegnap.

ARTHUR: Tegnap? Nem emlékszem.

MARILYN: Á, itt van. *(megtalálja a szemspirált, használni kezdi)* Tudod, jön az az orosz izé, pártmicsoda, olyan, mint nálunk az elnök, csak ott nem úgy hívják. Meghívtak a fogadásra, a Waldorfba.

ARTHUR: Nyikita Szergejevics? És ezt csak most mondod...

MARILYN: *(sminkeli magát)* Mondtam ezt tegnap is, csak nem figyeltél. Soha nem figyelsz rám.

ARTHUR: Ez hihetetlen. De mit keresnénk mi ott?

MARILYN: Ott lesz egész Hollywood. Még a te Hustonod is. Ne mondd azt, hogy nem akarsz jönni. Mint a múltkor. Már arról faggattak, hogy tényleg válunk-e.

ARTHUR: Nem kell törődni a bulvárral... Akkor gyorsan átöltözöm. Legalább beszélhetek Johnnyval.

MARILYN: Kennedyvel?

ARTHUR: Dehogysis. Hustonnal, a rendezővel, a mi rendezőnkkal. Velünk akar forgatni. Tartozom neki egy forgatókönyvvel.

MARILYN: Nekem elegendő volt belőle.

ARTHUR: Drágám, ezt nem teheted.

MARILYN: *(dühösen)* Mit nem tehetek, Art?... Nem leszek a rabszolgátok! Elegendő van. Elegendő van mindenkiből. Belőled is. A papírajaidból meg a könyveidből, amikbe folyton belebújsz.

MÁSODIK JELENET

John Kennedyék szalonja. Tisztaság, rend. Jackie félig öltözötten, de elegánsan. Jack egy paksamétával járkal.

JACKIE: Hagyd már a csudába azokat a papírokat, Jack. Figyelj rám!

JACK: Igen, figyelek. Miről van szó, drágám?... Tudod, ez egy jubileumi emlékülés, ott lesz az egész kongresszus, hozzá kell szólnom... Jövőre választás, tudod...

JACKIE: Tudom, édesem. Az nagyon fontos. Légy szíves, húzd fel a cipzáram! De ez a meghívás, nem semmi. A szovjet pártfőtitkár a Waldorfban. Gondold el! Ez a Nyikita Szergejevics és Ike, az elnökünk, szóval ez az ukrán farmer, vagy hogy is mondják náluk.

JACK: Jackie, igazad van, mint mindig. Mint majdnem mindig. De a holnapi kongresszusi ülés is legalább annyira fontos. Te csak menj, drágám! Megmutathatod az új toalettedet, azt a Párizsból hozott Dior komplét. Jól mondom, drágám?

JACKIE: Nem haragszol, ha nélküled megyek? Majd képvisellek, figyelni fogok mindenre. Főképp arra a rókaképű Dickre.

JACK: Nixonra gondolsz? Az alelnökünkre? Ő is ott lesz? Akkor lehet, hogy mégis veled tartok.

JACKIE: Olyan utálatos. Látom a szemén, ahogy vetkőztet a pillantásával, közben meg hajtogatja az ájtatos közhelyeit.

JACK: Annál inkább elkísérlek. Dick a legnagyobb színész mindnyájunk között. Lehet, hogy őt jelölik jövőre a republikánusok. Vigyázni kell vele!

JACKIE: Ne félts te engem! Az ellenségünkkel kell a legóvatosabbnak lennünk, Jack.

JACK: Nekem mondd, drágám? A papa megtanított minket erre is. *(hirtelen a derekához kap és felszisszen)* Jaj!

JACKIE: Megint fáj?

JACK: Megint? Szinte állandóan.

JACKIE: Szeded a tablettákat?

JACK: Micsoda kérdés, persze hogy szedem.

JACKIE: Hozzam a Novocaint? Megszúrjalak?

JACK: Hozzad, szerelmem. Lehet, hogy mégis itthon maradok.

HARMADIK JELENET

Robert Kennedy otthona. Bob fésülködik, aztán a díszszobkendőjét igazgatja. Ethel, a felesége árgus szemekkel figyeli.

ETHEL: Már megint hová készülsz?

BOB: Dolgozni megyek, angyalkám, nem szórakozni.

ETHEL: Dolgozni? Újabbán így hívod a kis ügyeidet?

BOB: Miről beszélsz, angyalom? Jack is ott lesz természetesen.

ETHEL: Az elválaszthatatlanok! Aztán falaztok egymásnak.

BOB: Csak nem vagy féltékeny a bátyámra?

ETHEL: Órá? Ne legyél nevetséges! Van épp elég nőszemély, akire féltékeny lehetek. Majd még pont órá?

BOB: Angyalom, tudod, hogy csak téged szeretlek.

ETHEL: Igazán? Pár évvel ezelőtt még hittem is ebben.

BOB: Semmi sem változott azóta.

ETHEL: Tényleg? És Rosemarie? Aztán Jennifer? Később Leila? Aztán egy másik Jennifer... Folytassam?

BOB: Honey! Igazságtalan vagy. Velük csak futó kapcsolatam volt. Úgy értem, hogy futó munkakapcsolatom. Egyikük sem veszélyeztette a mi szerelmünket.

ETHEL: Bobby, én másképp emlékszem. Mindegyik után jöttél vezekelni. Mindegyik után csináltál nekem egy gyereket. Jó, hogy nem volt több belőlük.

BOB: A gyerekekből?

ETHEL: Tudod te azt nagyon jól, hogy miből.

BOB: *(közeledni próbál)* Honey!

ETHEL: *(elutasítóan)* Azt már nem! Készülj csak, arra a nem tudom, micsodára, ahol Jack is ott lesz, meg természetesen Jackie is.

BOB: Őrá is féltékeny vagy?

ETHEL: Féltékeny? Én? Arra a nőre?... Nem szeret az senkit a világon, csak önmagát.

BOB: Honey! Igazságtalan vagy velem.

ETHEL: Én, igazságtalan? Na, menj már, és kösd meg rendesen a nyakkendődet.

NEGYEDIK JELENET

Hruscsovék szálláshelye. Nyikita Szergejevics egy kanapén hever. Éppen horkant egyet. Nyina hozzálép, lehúzza róla az elegáns pokrócot.

NYINA: Apukám! Ébredj föl! Elég volt a szundikálásból. Tudod, hogy van még egy programunk mára.

NYIKITA: *(ébredszik)* Mi? Mi van?

NYINA: Mi lesz?! Meghívtak egy díszvacsorára a Waldorf Astoriába.

NYIKITA: *(egészen felébred)* Tudok róla. Ha már Disneylandbe nem engedtek be. Mijük lehet ott ezeknek? Ott silózzák a hidrogénbombáikat? Még ezt is el tudom képzelni.

NYINA: Ne törd ezen a buksidat!

NYIKITA: Nyinocska! Már többször mondtam, ne becézz így.

NYINA: Azért, mert külföldön vagyunk?

NYIKITA: Lehet, hogy lehallgatnak minket. Sőt, egészen biztos. Láttad az elnök testőreinek a fülében azokat a kis izéket? Nekünk is kellenének ilyen műtyürrék. Le vagyunk maradva, Nyinocska. Hiába lödözzük a szputnyikokat az égbe. Meg azt a szerencsétlen Lajka kutyát. Nem mondták meg előtte, hogy nem tudjuk visszahozni.

NYINA: Ne gyötörd magad ezzel! Egy sintértelepről választották.

NYIKITA: De hát olyan aranyos volt. Szeretettel nyalogatta a kezemet Bajkonurban.

NYINA: A haladás áldozatokkal jár.

NYIKITA: *(nevet)* Még ha én mondanám ezt.

NYINA: Készülj, Nyikita! Nemsokára jönnek értünk.

NYIKITA: A fenébe! Akkor megint nyakkendőtt kell kötnöm.

NYINA: Hagyd, majd én, apukám.

ÖTÖDIK JELENET

Némajáték.

A színpad két szélén egy-egy szabványöltönyös, civil ügynök tevékenykedik. Az FBI-ügynök zseb-

ben elférő kis szerkentyűt pörget. A KGB-tiszt terjedelmesebb magnón tekeri a szalagot. Mégis az utóbbi végez hamarabb, mivel kevesebb hallgatóznivalója akadt, aztán odalopózik a másik mögé, és figyelni annak a munkálkodását. Lelkesen bólogat. Az amerikai erre dühösen zsebre dugja a szerkentyűt, majd füttyörészve távozik.

HATODIK JELENET

Az ovális elnöki iroda Washingtonban. Ike idegesen telefonál, játszik a zsinórral, összekuszálja.

IKE: Micsoda? Már megint találkoznom kell velem? Szóljon, kérem, Dicknek. Majd ő képvisel engem, ha nagyon muszáj...

Dick néhány papírral a kezében jön. Amikor meglátja a telefonáló elnököt, megáll, de az beljebb tessékeli.

IKE: Tárgyaltan. Éppen most lépett be. *(leteszi telefont)* Mi újság? Van valami fejlemény Európában, úgy értem, a franciáknál? Az én tábornok kollégám...

DICK: *(segít a telefonzsinórt kigabalyítani)* De Gaulle-ra gondol? Vele semmi. Folytatja a háborúját. Kitesznek magukért Algériában.

IKE: *(felkap egy működő ventilátort, azzal hűsíti magát)* Akkor mik azok a papírok? Valami érdekes, amit tudnom kell?

DICK: A Hruscsov-látogatás. Most jött a titkos vonalon egy anyag.

IKE: Mi van benne? Mondja gyorsan, nincs erre időm.

DICK: Tulajdonképp semmi. De figyelniünk kell. A hidrogénbombáinkat emlegette.

IKE: Micsoda? Nekik is van. Mit akart ezzel?

DICK: A jelentés szűkszavú. Nincs benne semmi intézni való.

IKE: Mi hír Castróról? Van valami újdonosság?

DICK: Róla semmi. Zajlanak az előkészületeink a beavatkozásra.

IKE: Szervezze csak, majd konzultálunk. És az oroszok nem lőttek föl újabb szputnyikot?

DICK: Ike, tudnánk róla. Nem maradt volna titokban.

IKE: Mi meg sehogy sem állunk ezzel.

DICK: Biztonságban vagyunk. A mi titkosszolgálatunk még mindig jobb, mint az övék.

IKE: Remélem is. Ha minden oké, lepihenek egy kicsit. Olyan hőség van. *(ásít)*

HETEDIK JELENET

Elegáns bálterem terasza. A háttérben több ajtó, amely a bálterembe nyílik. Néhány magas asztal,

hamutartókkal, poharakkal, itt-ott egy-egy virág-csokor. A szereplők időnként kijönnek ide, szót váltanak egymással, majd visszamennek a nagyterembe, vagy néma szereplőként maradnak. Natasha a háttérben dohányzik, egy másik sarokban Melanie, Marilyn dublőze elég közönséges módon legyezi magát a ruhájával.

MELANIE: Micsoda hőség! Mintha Floridában lennénk, és nem New Yorkban. Szeptember van, és mégis fürdeni lehetne a tengerben.

NATASHA: (előlép) Annak, aki tud úszni.

MELANIE: (abbahagyja a legyezgetést) Te is itt vagy? Azt hittem, mára szabadságot vettél ki.

NATASHA: Szabadságot? Minek?

MELANIE: (magában) Hogy ne rontsd állandóan körülöttünk a levegőt. (Natashának) Neked is jár egy kis pihenés, nem?

NATASHA: Vigyáznom kell rá.

MELANIE: Most? Itt? Nincsenek kamerák, nem tud elrontani egyetlen jelenetet sem.

NATASHA: Amit te szívesen megoldnál helyette, ugye?

MELANIE: Miért is ne? Vagyok olyan színésznő, mint ő.

NATASHA: Hátrább az agarakkal!

MELANIE: Agarakkal? Ezt valamelyik westernből vetted. John Wayne hajtogatta az indiánoknak?

NATASHA: Sokat tudsz, kislány, de nem mindent. Belőle csak egy van.

Közben Shirley jelenik meg a teraszon, kezében egy koktélos pohár, egyelőre a háttérben marad, figyeli a beszélgetést.

MELANIE: Kivéve, amikor én mentem meg a felvételt. Mert ő még édesdeden alukál. Mert előző este túl sokáig szopogatta a viszkisपालack nyakát vagy valami egészen mást.

NATASHA: Közönséges vagy. De hát honnan is tanulhattál volna jó modort!

MELANIE: Mire vagy olyan büszke? Hogy járhattál abba a híres-neves Actor's Studióba?

NATASHA: (észreveszi Shirleyt) Óh, kedvesem! Mi újság odabenn?

SHIRLEY Kijöttem kicsit kiszellőztetni a fejemet. Ez az orosz pofa nagy komédiás. Úgy szorongatta Marilyn kezét, mintha soha nem akarná elengedni.

MELANIE: Mit szolt hozzá a bábuskája? Túrte, hogy az apókát csábítgassák?

NATASHA: Mégiscsak egy First Lady, még ha orosz is.

SHIRLEY Nem mondott az semmit, elegánsan hallgatott.

MELANIE: Na, majd otthon, a szállodában.

Arthur egy viszkis pohárral a kezében jön. Melanie csendesen Arthur mellé sündörög.

ARTHUR: (Melanie-nak) Ezt nem tudom megszokni. Mintha egy tükörbe néznék. Nem, nem is tükörbe. Mintha egy ablakon keresztül látnám Marilynt.

MELANIE: Pedig néha nagy szüksége van rám. Shirley elneveti magát, Natasha szigorúan figyeli a beszélgetést.

ARTHUR: Nekem?

MELANIE: (heherészve) Ja, nem... Őneki. Amikor éppen...

NATASHA: Amikor éppen?

MELANIE: Amikor éppen pótolni kell őt. Imitt-amott... (zavartan) Néha mindenhol.

Arthur háttérbe vonul a poharával, időnként belekortyol. Natasha kissé mérgesen indul kifelé. Melanie utána veti magát.

SHIRLEY (Arthurhoz) Nem irigyellek.

ARTHUR: Megszoktam.

SHIRLEY Legszívesebben elhajóznék valahová.

ARTHUR: Nem mondhatom, hogy menjünk együtt, legfeljebb gondolhatok rá.

SHIRLEY Te is?

ARTHUR: Ki nem?

SHIRLEY Komolyan mondd? És ő?

ARTHUR: (viccesen) Melyikük? Ő vagy az? Az igazi vagy a másolat?

SHIRLEY Neked kell tudni. Én ebben nem segíthetek.

ARTHUR: Az a baj, hogy már semmit sem tudok. Halkan mondom, csak neked, hogy már írni sem. Amióta feleségül vettem, nem írtam semmi lényegeset.

SHIRLEY Viccelsz, ugye?

ARTHUR: Egyáltalán nem. Ez a helyzet. A jogdíjakból élek. A magyarok játsszák A salemi boszorkányokat, és játszani akarják Az ügynököt is. (nevetve) Meg fogok gazdagodni rajtuk.

SHIRLEY Filmet kellene írnod. Ezt kellene megírnod, hogy nem megy.

ARTHUR: Okos nő vagy, nemcsak jó színésznő.

SHIRLEY Sokat érek vele. Sehol egy normális férfi. Mind hiú, önáltató figura. (kifelé indul) Üres a poharam.

Shirley visszamegy a terembe, Marilyn éppen érkezik. Jelentősen végigmérik egymást.

MARILYN: (Arthurhoz) Hát itt vagy? Miért bujkálsz? Hiányoztál.

ARTHUR: Kinek?

MARILYN: Ne durcáskodj! A farmer felesége szeretne veled beszélni. Nagyon kedves asszony. Tanítónő, szeret olvasni. Dosztojevszkijt emlegette.

ARTHUR: Dosztojevszkijt?

MARILYN: Nem hiszed el? Majd meghallod tőle.

ARTHUR: Évek óta nem tudok rájönni, hogy mit akarunk mi az oroszoktól. Nem elég Dosztojevszkij, ott van még Csehov.

MARILYN: Tolsztoj is.

ARTHUR: Igen, ő is. Nahát, megkeresem én ezt a Nyinát. Ugye, úgy hívják? (kimegy)

Marilyn egyedül marad. Ugyanúgy, kissé közönségesen legyezi magát a ruhájával, mint Melanie. Nyikita lép ki a teraszra, csendben figyel Marilynt. A bálteremben a zenekar játszani kezd. Valami könnyed klasszikus zene dallamai szűrődnek ki a teraszra. Mivel Marilyn nem tud oroszul, Nyikita pedig alig beszél és ért angolul, valami töredékes nyelven szólal meg.

NYIKITA: Nagyon meleg.

MARILYN: (riadtan abbahagyja a legyezést, lesimítja a ruháját, Nyikitára bámul) Igen, meleg. Évek óta nem volt ilyen forró ősz.

NYIKITA: (mikor megért egy-egy szót, arra reagál) Ősz. Mindjárt tél.

MARILYN: (nem vesz tudomást a nyelvi problémáról, továbbra is úgy beszél, mintha egy angolul tudó emberrel társalogna) Én rettenetesen utálok a telet. A nyár az én évszacom...

Marilyn monológja közben a színpad két oldalán megjelenik a KGB-s, illetve az FBI-ügynök. Némán figyelnek. A beszélgetők nem veszik észre.

MARILYN (folytatja) ...olyankor élek igazán. Nagyokat sétálok a tengerparton, alszom egy jót a homokban. Ott boldog vagyok.

NYIKITA: (időnként orosz szavakat kever az egyoldalú beszélgetésbe) Boldog, igen... Szcsasztlívüj, da...

MARILYN: A tenger megnyugtat. Ha a tengert nézem, nem gondolok semmi másra, főképp semmi rosszra.

NYIKITA: Rossz? Plohoj? Nye harosij?

MARILYN: (ismételget) Plohoj, nye harosij. Nem jó. Csak a tenger jó, a végtelen, nyugalmas tenger.

NYIKITA: Tenger?

MARILYN: Óceán.

NYIKITA: Tenger. Móre.

MARILYN: Móre.

NYIKITA: You, maga tud orosz?

MARILYN: Tud? Tudok? Nem. Csak érzek.

NYIKITA: (kissé kétségbeesetten) Kellene egy tolmács. Perevodcsik, ili perevodnyica. (körülpillant, észreveszi a KGB-st, aki egy ideje ott ólálkodik, megszólítja) Daragoj malcsik! Perevagyítve mnye. Fordítson nekem.

KGB-ÜGYNÖK: (zavartan) Szlusajú, generálnüj szekretár. Igenis, főtitkár elvtárs.

NYIKITA: Fordítsa le a művésznőnek, hogy nálunk is vannak tengerek, sőt, óceán is.

A KGB-s Marilynhez lép, és a következőkben a fölébe duruzsolja, amit Nyikita mond.

NYIKITA: A nyár nálunk is szép, és a Fekete-tenger mellett sokáig tart az ősz. (szünetet tart, hogy az ügynök fordíthasson)

MARILYN: (hallgatja a szöveget, közben néha lelkesen bólogat) Igen... Igen.

NYIKITA: De igazán Ukrajnában szép az ősz. Tudja, az egy tagköztársaság nálunk. Olyan, mint itt (keresi a szavakat), mondjuk, Alabama. Nagy síkságok, de gyárak is, fejlett ipar. És a Fekete-tenger. Csornoje móre.

MARILYN: Csornoje mire.

NYIKITA: Móre, Csornoje móre. Maga könnyen megtanulna oroszul.

MARILYN: Nem hiszem.

NYIKITA: Magának el kellene látogatnia hozzánk.

MARILYN: Hová, a szállodájukba?

NYIKITA: A Szovjetunióba. A hazámba.

Miközben ezt mondja, a háttérben mozgás. Arthur és Nyina érkezik, de sejteni lehet, hogy valaki van még mögöttük, mintha Melanie ruhája lebbenne meg, de ebben nem lehetünk egészen biztosak.

MARILYN: Maguknál odaát boldogok az emberek?

Többen érkeznek, így ez a fontos kérdés megválaszolatlan marad.

ARTHUR: (gavallérosan terelgeti Nyinát) Itt van a kedves férje.

NYINA: (hibás angolsággal) Nem veszhet el, nem veszíthet el.

ARTHUR: Jó kezekben van. (Marilynhez) Ugye, drágám?

MARILYN: Az elnök úr a hazájáról mesélt.

NYINA: Elnök? Főtitkár, kedvesem.

MARILYN: Az olyan, mint nálunk a tábornok.

NYIKITA: (ezt a szót megérti) Tábornok? Eisenhower.

ARTHUR: Ike.

NYINA: Furcsa, hogy maguknál csak így becézik a politikusokat.

Marilyn elveszetten, idegenül ácsorog a társaságban. Épp ekkor lép be Bob Kennedy.

ARTHUR: *(feljűk int a fejűvel)* Tessék! Az élő pűda. Bob. Az egyik reműnysűgűnk.

NYIKITA: Reműnysűgű? Hogyhogy?

ARTHUR: Fűtűtkűr elvtűrs! Ez a mi jűtszműnk. *(a tolműcs fordűtűja a szavait)* Itt, Amerikűban a vűlasztűsok, fűkűnt az elnűkvűlasztűs min-dig emlekeztet egy varietű műsorűra, ippenhogy csak a sztriptűz hiűnyzik a prog-rambűl.

Műg ők beszélgetnek, Bob Marilynhez kűzelűt. Kezet fognak, halkan tűrsalognak.

ARTHUR: Maguknűl persze műskűnt műkűdik a politika.

NYIKITA: Nűp dűnt.

ARTHUR: A nűp? Valűban?

NYIKITA: Kanyűcsno. Terműszetesen.

ARTHUR: Attűl tartok, hogy ez nem egűssen igrű van.

NYIKITA: *(kűssű műrgesen)* Hogy nem igrű?

NYINA: Apukűm! Ne izgasd fűl magad! Gondolj a vűrnyoműsodra.

BOB: *(fennhangon)* Figyelj csak, Marilyn! Lehet, hogy megint leveti a cipűjűt.

MARILYN: A cipűjűt? Miűrt?

BOB: Mint az ENSZ-ben pűr napja. Nem lűttad a lapokat?

Ebben a pillanatban Dick lűp be, oldalűn Shirleyvel.

DICK: *(kedűlyeskedűve Bobhoz fordul)* Tűrtűnt valami? Lemaradtam valaműrűl?

BOB: Az igrűvilűgon semmi.

DICK: Azt nem hiszem. Ahol egy Kennedy van, ott egűsz biztosan tűrtűnik valami. Vagy tűrtűnni fog.

JACKIE: *(vűratlanul belűp)* Igen, tűrtűnt valami. Letűrt a cipűm sarka. Bobby segűtett, azűrt ertűnk ide kűsűbb.

DICK: Bemutatnűnak Monroe kisasszonynak? *Megtűrtűnik.*

DICK: őr sajnos nem jűrok moziba, de sokat hallottam őrnrűl.

MARILYN: Igazűn? őr miket hallott? Jűt? Rosz-szat?

DICK: Ami azt illeti, vegyesen. Ezt is, azt is.

MARILYN: Gondolhattam volna.

A tűrsasűg mintegy varűzsűtűsre nemek szerint bomlik szűt. Marilyn, Nyina, Jackie, Shirley elkűlűnűl. Nyikita, Arthur, Bob, Dick szűntűn kűlűn csoportozatot alkotnak. A KGB-s tolműcs nem talűlja a helyűt, a tetejűbe megjelenik az FBI-űgynűk. A kavargűsban, a hűttűrben sejtűsszerűen lűthatű Melanie, akit most nem jűtszhat a Marilyn torműzű színűsűnű. A zenekar Az ember, aki tűl sokat tudott betűtdalűt jűtszsa: Que sera, sara.

A csoport egy pillanatra mozdulatlanű merevedik. Mintha egy hatalmas vaku villanna.

NATASHA: *(valami szokatlan helyrűl jűn őrű, akarűha a sűgűlyukbűl, ha lenne)* igrű, ahogy vagytok. Sokat fizetne ezűrt a kűpűrt a Life magazin.

A vűletlen tablű gyorsan felbomlik. Kűlűnbűzű pűrok face to face folytatűjk. Natasha mindegyik pűr-hoz nűműn csatlakozik, hallgatűja, mit beszélnek.

DICK: *(Jackie-hez)* Hol van a kedves fűrje?

JACKIE: Dolgozik.

DICK: Kihagyűja ezt a remek alkalmat.

ARTHUR: *(Nyinűnak)* Ez a figura akar elnűk lenni.

NYINA: Mit szűl hozzű az amerikai nűp?

ARTHUR: A nűp hallgat őr szavaz. Ahogy eddig is. Maguknűl műg csak nem is szavaz.

BOB: Azt hiszem, kettűjűk kűzűl *(Marilyn felű int)* maga a tehetsűgeobb.

SHIRLEY Biztosan Marilynnek is ezt mondűja.

BOB: Miűrt gondolűja, hogy nem tudok műst kitűlűlni?

SHIRLEY *(gűnyosan)* Fűrűiak.

NYIKITA: *(Marilynnek)* Maga, jűnni hozzűnk, Szovjetuniű.

MARILYN: Ha harmadszor is meghűv, talűn el is megyek.

NYIKITA: Hűvom, ha akar.

Gyors pűrcserűk zajlanak. Dick Nyinűval, Arthur Jackie-vel, Nyikita Shirleyvel őr Bob Marilynnel vűlt mondatokat. Mintha tűnc lenne, de nem az. Nem halljuk, mit mondanak, a felcsendűlű Gyer-tűafűnykeringű elnyoműja a hangjukat. Aztűn űjabb pűrcserűk jűnnek. A beszélgetűk a rivaldű-hoz lűpnek, aztűn a hűttűrbe.

DICK: *(ironikusan)* Miller elvtűrs! Reműelem, most műr bűkűn hagyűjk korunk nagy drűmaűrűjűt.

ARTHUR: Lehetsűges. De nem hinnűm, hogy ezűrt kűszűnettel tartoznűk.

DICK: Nem kellene igrű elutasűtűnak lennie. A republikűnosok is kedvelik a kultűrűt.

ARTHUR: Errűl nem vagyok egűssen meggyűzűdűve.

Mindketteen kimennek. Dick Arthur hűtűt lapogatűja, az pűrbűl elhűzűdűni.

JACKIE: *(Marilynnek)* őrűrd el, szűvem, mitűl igrűn sima a bűrűd?

MARILYN: Tűnyleg az? Pedig nem hasznűlok semmi kűlűnűset.

JACKIE: Hűgygem is el?

MARILYN: Tudod, mit szeretek? Neked elűrűlom. Meztelenűl tűncolni a tűkűr elűtt, őr nűzni, hogyan ugrűl a cicim.

JACKIE: Komoly? Isten bizony kipróbálom.
Külön-külön kimennek, közben Jackie tánclépéseket tesz, mintha Marilyn receptjét próbálná.

BOB: Hy, first secreteer!

NYIKITA: *(tekintetével a tolmácsot keresi)* Hy, Robert.

BOB: Mr. Hruscsov! Milyenek találja Amerikát? Most már nálunk van egy hete. Odahaza nem hiányolják?

Közben a KGB-s Nyikita fülébe suttogja, amit Bob mondott.

NYIKITA: *(megpróbál tört angolsággal válaszolni)* Amerika szép. Nagy ország. Nagy nép. Béke, fontos a béke. Cold war end.

BOB: Helyes. *(meglepetésre oroszul szólal meg)* Pravilno. Da, da.

NYIKITA: *(erősen megszorítja Bob kezét)* Druzsba i mir.

BOB: *(félre)* Húha! Akár egy medve mancsa. Akit ez egyszer megfog...

Kézen fogva mennek ki, mintha Nyikita vonszolná Bobot. Nyina és Shirley marad a színpad előterében.

NYINA: Tudja, hogy nagyon hasonlít egy színésznőkre?

SHIRLEY Igazán? Ki az? Hogy hívják?

NYINA: Nem látta a mi szép filmünket? Cannesban tavaly nagydíjat kapott.

SHIRLEY Hallottam róla. De mostanában sokat forgatok.

NYINA: Jó szerepeket kap?

SHIRLEY Most egy lifteslányt játszom, aki kezébe veszi a sorsa irányítását.

NYINA: Helyesen teszi.

SHIRLEY Jöjjön, koccintsunk erre.
Kifelé indulnak. A háttérből előlép Natasha és Melanie, akik eddig is ott voltak, csak nem tűntek föl. Távolból melléjük szegődik a KGB- és az FBI-ügynök.

NATASHA: No, mi az, édesem? Meguntad a benti pörgést? Pedig ott vannak a bölények, Gary Cooper, Kirk Douglas, Tony Curtis. Megvillanthatnád előttük magad. Hátha...

MELANIE: Mindenesetre engem előbb vonszolnának az ágyukba, mint téged.

NATASHA: Kell is téged vonszolni! Szaladnál te magadtól, fürgén, csakhogy észrevegyenek.

MELANIE: Irigykedsz? Hiába van diplomád, mégis én kellek a kamerának. Szeret engem a film.

NATASHA: Ezt ki mondta neked?

MELANIE: Az a híres operatőr. Valamilyen Greg vagy Gregor, olyan furcsa vezetéknév van, most nem jut eszembe.

NATASHA: Hát dédelgesd csak ezt a mondatot, bár nem tudom, mikor mondta, mielőtt elcsábított, vagy amikor kibújt az ágyacskád-ból.

MELANIE: És ha így is volt! Még nem találták föl azt a szaporodási módot, ahogy téged sokszorosítani lehetne. Egyelőre még természetes úton csináljuk. Egy férfi és egy nő...

NATASHA: Micsoda impertinencia! Kicsim, rólad lehetne mintázni a magabiztos butaság szobrát.

MELANIE: Nem kell szobor. Én elégedett volnék egy kis filmszereppel. Egy egészen kicsike filmszereppel. Ahol az én nevem is ott van a főcímen. Akármilyen kis betűkkel.

NATASHA: Igen, a hírnév. Ide figyelj, nem is tudom, miért vagyok ilyen jó veled. Dugd ide azt az édes kis fülecskédet, mert olyat mondok, amit nem kell akárkinek hallania. Tele vagyunk hallgató fülekkel és továbbmondó szájakkal. Szóval, ízé, nem is tudom a neved...

MELANIE: Melanie.

NATASHA: Szóval, kedves Melanie! Addig örülj, amíg elkerülnek a szerepek. Mert aztán egy idő múlva hozzáam kerülsz, és a csekkfüzeted bánja. Tudod, hogy fél Hollywood lelki beteg? Hogy ezeknek a vasgyúró pasiknak java része nem tud rendesen megkefélni egy nőt?

MELANIE: Hogy téged nem?

NATASHA: Menj már! Én különben a lányokat szeretem.

MELANIE: Jesszus!

NATASHA: Ne ijedez, te nem vagy az esetem.

MELANIE: Ezt nem hittem volna.

NATASHA: Róluk is mesélhetnék. Mindjárt a te bálványodról, akit helyettesítgetsz. Alig van köztük olyan, aki tudja, milyen a jó orgazmus. Fogadjunk, hogy te sem tudod... Mi?

MELANIE: Közöd?

NATASHA: Vagy önkiszolgáló vagy? Sajat kezűleg intézed? Felejtsd el, mert megsértődsz. Nem mintha nem lenne mindegy nekem. Csak azért jártatom a számat, hogy elégedj meg a fotóműteremmel, ne akarj sztár lenni.

MELANIE: Azért ez mind igaz? Amit a pasikról mondtál? Hogy nem nagyon megy nekik?

NATASHA: Nem ellenőriztem személyesen. De ha ők mondják...

MELANIE: Ő is?

NATASHA: Kicsoda?

MELANIE: Arti.

NATASHA: Na hiszen! Rá vetnéd ki a hálódát?

MELANIE: Olyan aranyos nagy mackó.

NATASHA: Egghead... Tojásfej.

MELANIE: Micsoda?

NATASHA: Ja, te nem hallottad még ezt a kifejezést. Egyszóval értelmiségi, bölcsész, na.

MELANIE: És az baj?

NATASHA: Bajnak nem baj. Csak hosszú távon, de te nem arra tervezel.

MELANIE: Persze, nem akarok hozzámenni.

NATASHA: Pedig ahogy a dolgok most állnak... De fogjam be a számat.

MELANIE: Olyan cuki pofa.

NATASHA: Cuki pofa, igen. Csak élni nem lehet az effélékkel.

MELANIE: Miért? Mi bajuk van?

NATASHA: Hosszú.

NYOLCADIK JELENET

Marilyn egyedül van a teraszon, amikor egy riporter vállán kismagnóval, kezében mikrofonnal, hozzálép.

RIPORTER: Missis Miller! Kérem, válaszolna néhány kérdésemre?

MARILYN: *(körülnéz, mintha nem őt kérdezte volna a riporter)* Miről akar kérdezni? A forgatásról nem szívesen beszélek.

RIPORTER: Azt hagyhatjuk is. Azt szeretném tudni, mi a véleménye Hruscsovról.

MARILYN: Óh, hát ő egy nagyon kedves ember. Egy aranyos bácsika...

RIPORTER: *(meglepődve)* Bácsika? A Szovjetunió első embere?

MARILYN: Az első? Hát nem mindegy, hogy hányadik? Ha maga mondja, biztosan első. De mi nem politizáltunk. Én utálok a politikát.

RIPORTER: Azért, mert a férjét, Mr. Millert igaz csak próbára tették?

MARILYN: Artit? Igen, lehet. De higgye el, mi erről nemigen beszélgettünk Artival.

RIPORTER: Hogyan viseli Mr. Miller, hogy az utóbbi időben kettejük közül maga a népszerűbb?

MARILYN: Igazán? Én nem így érzem. Arti sokat olvas, mindig készül valamire...

RIPORTER: De azt mondják, mióta maguk házasok, nem jelent meg tőle egyetlen könyv sem, új darabjáról sem tudunk.

MARILYN: Nekem ír forgatókönyvet, egy új filmet, amit Huston fog rendezni.

RIPORTER: Ezt már én is hallottam. Beszélik. Milyen szerepet ír benne magának?

MARILYN: Még nem olvastam. Ő nem szereti a részleteket megmutatni. Majd, ha készen lesz, megtudom.

RIPORTER: Ennyire bízik a férjében?

MARILYN: Ő nagyon okos ember. Még Nobel-díjra is jelölték.

RIPORTER: Igen, a baloldaliak.

MARILYN: *(felemeli mindkét kezét, rájuk néz)* Ez is én vagyok, az is én vagyok.

RIPORTER: *(nevetve)* Ha ez ilyen egyszerű volna, Missis Miller.

MARILYN: Miért? Nem az?

RIPORTER: Nem egészen. Igaz, hogy Yves Montand-nal fog nemsokára forgatni?

MARILYN: Tudom, hogy meghívták.

RIPORTER: Mi lesz a film címe?

MARILYN: Let's make love.

RIPORTER: Szeretkezzünk?

MARILYN: Maga nem szokott?

RIPORTER: Most én kérdezek.

MARILYN: Én pedig válaszoltam. Néha egy kérdés is válasz.

KILENCEDIK JELENET

Elnöki iroda Washingtonban. Ike egy kockás pléd alatt szundikál. Dick érkezik.

DICK: *(még kintről)* Nem tört ki az atomháború, de azért szeretnék beszélni vele. *(bejön)* Főnök! Elnök úr! Megérkeztem.

IKE: *(mocorog)* Mi az? Mi van? *(felül, és a nem létező haját simogatja)*

DICK: Gondoltam, érdekel, hogy mit csinál a vendégünk.

IKE: Igen. Persze. Csak már ne kelljen többször találkozni vele. Köszönöm, hogy leveszed a vállamról ezt a gondot. Tehát? Halljam, mit művelt megint ez az ukrán.

DICK: Tegnapelőtt fogadás a Waldorf Astoriában. Ott volt mindenki, aki számít.

IKE: Reagen is?

DICK: Kicsoda? Ja, Reagen? Nem, ő nem volt ott. Valami cowboyfilmet forgat a sivatagban. De az összes nagyágyú igen. Aztán félrevonultak.

IKE: *(ásítva)* És miről folyt a szó? Valami állam-biztonsági vagy külkapcsolati?

DICK: *(papírokat vesz elő)* Megnézem. *(lapozgat a jelentésben)* Nem, ilyesmi nem került terítékre.

IKE: Akkor minek zaklatsz? A többi a te hatásköröd.

DICK: Ez a Kennedy fiú sármos gyerek.

IKE: Gyerek? Jack gyerek?

DICK: Nem róla beszélek. Bobbyról.
 IKE: Bobby?
 DICK: Veszélyes ellenfél lesz egyszer.
 IKE: Egyszer?
 DICK: Eljön annak is az ideje. Fogadni mernék, hogy majd indulni fog. Mindegy, hogy miért, de ezeknek az apjuk a vérükbe oltotta, hogy ott kell lenni, hogy szerepelni kell, hogy népszerűséget kell szerezni.
 IKE: Igen. Lehet, hogy igazad van.
 DICK: És van egy harmadik is belőlük.
 IKE: Ha nincs semmi operatív...
 DICK: Operatív?... Miller és Monroe el fognak válni.
 IKE: Igazán? Nem érint. De honnan veszed?
 DICK: *(az orrára bökk)* A szimatom azt jelzi.
 IKE: Továbbá?
 DICK: Az ukrán felesége, az a Nyina elég művelt asszony. Hibásan mértük föl. Felületesek voltak a jelentéseink. Mindenki megkedvelte.
 IKE: Nyinát? Akkor intézkedj.
 DICK: Yeah. Egy-két ügynökünknek megvonnam a prémiumát. Vagy áthelyeztetem őket Ázsiába.
 IKE: Még valami?
 DICK: Jackie dögös volt.
 IKE: Nem újság. Valami frisset mondj!
 DICK: Igen. Marilyn újabban nem visel melltarót.
 IKE: Hát aztán? Megteheti, nem? Ha újabb szerepeket akar. Nem nézek meg olyan filmet, amiben játszik.
 DICK: Tájékozódunk kell, elnököm.
 IKE: Nos, ha nincs több pletykád, szólj, hogy tartsák készenlétben a gépemet. Camp Davidbe mennék, a nyaralómba. Olyan szép langyos az ősz.
 DICK: Indián nyár.
 IKE: *(Dickre bámul)* Indián?
 DICK: Megyek, intézkedem.

TÍZEDIK JELENET

Jack Kennedyék otthona. Ugyanaz, mint a második jelenetben. Jack épp ingujjban telefonál, Jackie is negligzésben, ruhákat válogat. Készülnek valahová.

JACK: Bob, ezt akarod elmondani? Ebben a beszédben nincs új politikai motívum. Ki kell találni valami újat... Ezt csak akkor engedhetjük meg magunknak, ha már megválasztottak minket. Akkor egy ideig nyugi lesz... Azt értsd meg, Bob, hogy úgy kell ír-

nyítani minden lépésünket, mintha állandó választási küzdelemben volnánk. Az ember nem azért megy a tenispályára, hogy megnézzze, elég egyenesek-e a vonalak...

A telefonbeszélgetés közben Jackie különböző ruhakombinációkban jelenik meg Jack előtt. Az mindegyiknél csak a fejét rázza, egészen addig, míg Jack az egyiknél igent bólint.

JACKIE: Nem tudom, mi bajod volt az előző ruhákkal.

JACK: *(végez a telefonálással)* Értsd meg, nem mindegy, milyen képet alakítanak ki rólad.

JACKIE: Nem vagyok színésznő. És a többi is megfelelő lett volna.

JACK: Igen, igazad van. Lett volna. Ez a helyes kifejezés. Máshová.

JACKIE: Miért? Most nem korteskörútra megyünk.

JACK: Bobnak is ezt magyaráztam. Mi nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne törődjünk a megfelelő megjelenéssel. A republikánusok is hajtanak, és mindenhol erősek. Minden lépésünket, gesztusunkat meg kell fontolni.

JACKIE: Ezért nem jöttél velem erre a fogadásra?

JACK: Miért, vesztettem valamit? Történt valami világrengető?

JACKIE: Semmi különös. Hacsak az nem, hogy a főtitkár elvtárs szemmel láthatólag szívesen forgolódott Marilyn körül.

JACK: Igazán? De hát vele volt a kedves neje is.

JACKIE: Óh, Jack! Titeket akadályoz Bobbal, hogy körülrajongjatok valami friss húst?

JACK: Szívem, te összekevered a politikai népszerűségünket a priváttal.

JACKIE: Vedd úgy, hogy nem mondtam semmit.

JACK: De, csak mondd! Mi történt még?

JACKIE: Monroe és a férje közt nincs valami tökéletes összhang. Első pillantásra lerí róluk, hogy nem jól működik a házasságuk.

JACK: *(kedveskedve közelít Jackie-hez)* Nem úgy, mint a mienk.

JACKIE: Jack! Most nálam kampányolsz?

JACK: Szívem, nem hiszed, hogy őszinte vagyok?

JACKIE: *(a férjéhez dől)* Nagyon értesz hozzá, hogy levedd az embert a lábáról. Fáj még a hátad?

JACK: Most éppen nem. De induljunk, hogy végre elbúcsúztassuk ezt a hosszan járó vendéget. Állítólag Bobbyék is jönnek.

JACKIE: Kíváncsi leszek, Ethel mit szól majd ehhez az elvtárshoz.

TIZENEGYEDIK JELENET

Marilyn filmgyári öltözője. Egy kanapén női ruhadarabok szertesztét. A fogason hosszú kombiné lóg. Marilyn lengén öltözöttén vagy inkább vetkőzöttén magába roskadva ül a tükör előtt. Arthur mellette ácsorog.

MARILYN: Nem tehetek róla. Nem én vagyok a hibás. Ezt a szöveget nem lehet rendesen elmondani.

ARTHUR: Három rövid mondat, szívem. Mindössze két sor a forgatókönyvben.

MARILYN: Akkor is. Akkor se. Nem tudom.

ARTHUR: Nyugodj meg, majd felírják neked valahová, és csak le kell olvasni.

MARILYN: Az olyan megalázó.

ARTHUR: Akkor gyakorolni kellene. Gyere, vegyük át.

MARILYN: Jó. Nem bánom.

ARTHUR: „Tegnap este nem tudtam felvenni a telefont. Aludtam. Nagyon fáradt voltam.”

MARILYN: Ez most a dialóg, vagy...

ARTHUR: Persze, hogy a dialóg. Ez a következő beállítás. Rád svenkel a kamera, elmondod, és máris mehetünk haza. Tessék.

MARILYN: Mit tessék?

ARTHUR: *(türelmét veszítve)* A lámpák előtt is ezt fogja mondani a rendező.

MARILYN: Jaj, Arti, ez olyan rettenetes.

ARTHUR: *(gyengédebben)* Mi rettenetes, szívem?

MARILYN: Hogy én ezt nem akartam. Ez a könyv nem tetszett. A szerepem se. Úgy érzem, hogy kigúnyolnak benne. Hogy nevetségessé tesznek. Mindenki azt mondja, hogy én csak egyetlen szerepre vagyok jó, hogy csak saját magamat tudom eljátszani.

ARTHUR: Ugyan, szívem. Egyébként még az sem lenne igazán baj. A legtöbb színész még saját magát sem tudja eljátszani, mégis ott ragyognak a vásznon, és a közönség imádja őket.

MARILYN: Abbahagyom.

ARTHUR: Mit?

MARILYN: Ezt az egészet. A filmzést. Nem válnak több szerepet.

ARTHUR: *(nyugalmat erőltet magára)* Ezt akkor is be kell fejezni. Még két nap, és készen vagytok. Legalábbis a te jeleneteiddel.

MARILYN: Én vagyok készen, nem érted? Kikészültem.

ARTHUR: Mitől? Ma is délre értünk be a stúdióba. Elnézték a késésedet.

MARILYN: Rosszul írták meg a diszpót.

ARTHUR: Nem írták rosszul a diszpót. Kilencre kellett volna itt lennünk, de te tegnap este, hogy is mondjam...

MARILYN: Mondd csak nyugodtan, ahogy akarsz. Hogy ittam egy kicsit.

ARTHUR: Többet, mint kicsit. Nem kellett volna Melanie-val lépést tartani. Ő bírja az italt.

MARILYN: És téged is bír. Azaz csak szeretne bírni, birtokba venni.

ARTHUR: Na, ne viccelj velem! Hogy jut eszedbe ez a képtelen ötlet? Hogy én és Melanie?

MARILYN: Mert tudom. Most is itt settenkedik valahol a műteremben, hogy amikor a lámpák elé megyek, hozzád dörgölődzhessen.

ARTHUR: Marilyn!

MARILYN: Azt hiszed, nem veszem észre. Ezért nem jut eszembe rendesen a szöveg, mert az jár a fejemben, hogy amíg én ott szenvedek, ti valahol édelegtek.

ARTHUR: Na, ez minden képzeletet felülmúl.

MARILYN: Óh, Arti! Amikor hozzád mentem, nem hittem volna, hogy te is olyan vagy, mint a többi férfi. Hogy te is csak azt lesed, mikor gyengülnek el a nők. Arti! Én hittem benned. Elfogadtalak.

ARTHUR: *(magában)* Mégiscsak igaza lehet Natashának.

MARILYN: Mit motyogsz? Újabban magadban beszélsz. Én is szeretném hallani.

ARTHUR: Semmi. Egy kósza ötlet.

MARILYN: Azt hiszed, nem hallottam? Miben van igaza Natashának?

ARTHUR: Remélem, rá nem vagy féltékeny, velem nem adsz össze engem.

MARILYN: Tudom, amit tudok.

ARTHUR: Ne, kérlek, ne fantáziálj! Ez már sok. Megkeresem, biztosan itt lóg valahol a közelben.

MARILYN: Hagyd a csudába! Rád van szükségem, nem Natashára.

ARTHUR: De meddig? Meddig lehet ezt csinálni? *(sietve ki)*

Marilyn leborul az öltözőasztalra. Sír.

NATASHA: *(dúdolva be)* Te még nem hallottad. Elkészült a film betétdala. Ezt figyeld. *(fütyülni kezd valamit)* Nem jó, hamis. De majd meghallod. Szerintem imádni fogja a jónép. *(kivár)* Na, kipihented magad? Folytatni akarják a forgatást. Gyere, csináljuk meg.

MARILYN: *(könnyeit törölgetve)* Nem csinálom. Abbahagyom.

NATASHA: Mit, szívem?

MARILYN: Mindent.

NATASHA: Ne butáskodj. Imádni fognak, meglátod. Odavágod azt a pár mondatot, és irány a tengerpart. Belevetjük magunkat a langyos vízbe. Na, húzd ki újra a szemöldököd, mert elkenődött.

MARILYN *(engedelmeskedik)* Befejezem, de elmegyek. Itthagytok mindent.

NATASHA: *(tettetett csodálkozással)* Elmész? Hová, kedves?

MARILYN: Bárhová. Mondjuk, Európába. Ahová ez a kedves ukrán farmer hívott.

NATASHA: Az Ázsia.

MARILYN: *(nem törődik a megjegyzéssel)* Olyan megnyugtató kézszerítése volt, egy igazi férfi.

NATASHA: Az a pohos alak? Igazi férfi? Nahát, ezt nem adom tovább.

MARILYN: Gyerünk! Most menni fog. *(memorizálni kezdi a szövegét)* „Tegnap este nem tudtam felvenni a telefont. Aludtam. Nagyon fáradt voltam.” ...Hát megy ez. Segíts öltözni.

NATASHA: *(ráadja Marilynre az egyik ott heverő göncöt)* Jó lesz.

MARILYN: *(igazgatja magán a ruhát)* „Tegnap este nem tudtam felvenni a telefont...”

NATASHA: Ázsia.

Mindketten kimennek. Pár másodpercig üres a színpad.

MELANIE: *(besettenkedik)* Na, fogadjunk, hogy most is elrontja. *(az öltözőasztalhoz lép, ki-*

vesz egy szál cigit az ott heverő dobozból) ... Igen. Megmondtam. *(boldogan rágyújt)* Zajok odakinn a műteremben. Aztán Arthur és Natasha berohannak.

ARTHUR: *(meglátja Marilyn dublőzét)* Mondtam, hogy itt van.

NATASHA: Dehogysis.

ARTHUR: De akkor hová lett?

NATASHA: Nagyobb a baj, mint hittem.

ARTHUR: Menjünk ki, talán a kocsinál van. *Arthur és Natasha kimennek.*

MELANIE: *(pörög Marilyn forgószerékén)* Megmondtam, én megmondtam előre.

Egyedül marad a színpadon, amikor megcsörren a telefon.

MELANIE: Halló! ...Igen, Marilyn Monroe öltöztöje... Nem értem... Kérem, beszéljen angolul. *Arthur és Natasha visszajönnek. Marilynre keresik, de csak a telefonáló Melanie-t találják.*

ARTHUR: Nincs itt.

NATASHA: Itt sincs.

ARTHUR: Keressük tovább. *(tanácstalanul kimennek, Melanie közben hallgatja a telefonálót)*

MELANIE: Igazán... Köszönöm szépen. *(örömmel)* Azt hiszem, igen... Köszönöm a meghívást... Rendben, igen ... igen.

Leteszi a telefont. Körülnéz, látja-e, hallja-e őt valaki. Amikor tudatosul benne, hogy egyedül van, tánclepcsben, boldogan pörögni kezd, majd kiszalad.

MÁSODIK RÉSZ

ELSŐ JELENET

Marilyn lakása. A színésznő egyedül van, éppen forgatókönyvet olvas. Váratlanul lecsapja.

MARILYN: *(dühösen)* Neeem. Ezt nem fogom eljátszani... Arthur! Hogy tehetél ilyet! Kiárúsítod a szerelmünket. Ha szerettél valaha, ezt nem tennéd meg... *(úgy beszél, mint ha Arthur jelen volna)* Hogy lehet, hogy ennyire nem éreztél rám? Most már értem, hogy Huston miért mondta, hogy ezen még dolgozni kell egy kicsit. Udvarias ember. Nem azt mondta, hogy úgy szar, ahogy van. Csak írjon át egy-két jelenetet.

NATASHA: *(sebbel-jobbal érkezik)* Hy, Marilyn! Kár, hogy nem voltál ott. Óriási siker! Oscar-szagot éreztek a cápák.

MARILYN: Mi lelkesített föl ennyire?

NATASHA: Billy Wilder nagy mester. McLaine kisasszony egyszerűen remek volt. Persze Lemmon is.

MARILYN: Én is játszhattam volna.

NATASHA: Próbálták is páran meggyőzni, de nem állt kötélnék.

MARILYN: Tudom. A kedves jóakaróim a fülembe duruzsolták. Hogy elég volt belőlem, egyszer s mindenkorra elég.

NATASHA: Most aztán Shirley kapja meg a te babérjaidat. *(meglátja a földre dobott forgatókönyvet)* Mi ez? Ja, a *Kallódó emberek*.

MARILYN: Ott a helye.

NATASHA: Olyan pocsék?

MARILYN: Nem arról van szó. De Arthur teljesen kiadott engem. A mondataim, a gondolataim, az egész lelkem ott van.

NATASHA: Attól még jó is lehet.
 MARILYN: Jó, igen.
 NATASHA: Mind így csinálják. Már mint az írók.
 Miért pont ő lenne kivétel?
 MARILYN: Sohasem szeretett. Ha ezt és így le tudta írni, nem szeretett engem igazán.
 NATASHA: Színésznő vagy, szívem. El tudod játszani. Ebben egész biztos vagyok. És ugye, tudod, hogy a módszer szerint akkor lehetsz a legjobb, ha a szerepedben benne lesz a saját életed.
 MARILYN: *(undorral)* A módszer. Igen, a módszer. De én belehalok.
 NATASHA: Dehogy halsz bele. Jó leszel benne. Nagyon jó. A következő évben már neked fogják fényezni azt a hülye szobrot.
 MARILYN: *(tölt magának egy italt, gyorsan megissza)* Nekeem...
 NATASHA: Nem kellene, szívem. Nincsen szükséged erre.
 MARILYN: Ne mondd meg nekem, mit tegyek és mit ne.
 NATASHA: A te érdekedben.
 MARILYN: Én tudom, mi az érdekem. Nem te.
 ARTHUR: *(kabátban, kalapban érkezik)* Helló! Hallom, épp a közepébe érkeztem valaminek. What's news? Mi újság? *(meglátja a forgatókönyvét)* Tán csak nem épp a *Misfits* van terítéken? *(meg akarja pusztítani Marilyn, de az elhúzódik)*
 NATASHA: De bizony hogy az.
 ARTHUR: Baj van vele? Huston egész lelkes volt. Már szerződött a fiúkat. Állítólag Clark Gable is aláírta a szerződést.
 MARILYN: Szemétség.
 ARTHUR: Mi bajod Gable-lel?
 MARILYN: Vele semmi.
 ARTHUR: Most ő a legnagyobb Hollywoodban.
 MARILYN: Ez a könyv egy nagy szemétség.
 ARTHUR: *(Natashára néz)* Most ez a lemez forog nála.
 MARILYN: *(dühödten)* Mi az, hogy lemez? Te az én kínjaimat így adod elő? *(kikapja Natasha kezéből a könyvet, újra ledobja, rátapos)* Tessék! Ez a véleményem róla. A te dicsőséges kis munkádról.
 ARTHUR: Szívem, nem most kellene, és nem így. Tudod, hogy már többször átírtam, és fogom is, ha kell.
 MARILYN: Mondanék valamit, hogy hol a helye ennek.
 NATASHA: *(megpróbál közbelépni)* Ami azt illeti, békésebb körülmények között kellene... nem így, globálisan.

MARILYN: *(felkap egy tablettát, lenyeli, majd alkoholt iszik rá)* Globálisan. Igen, hadd tudja meg az egész földgolyó, hogyan élünk mi édes kettesben vagy édes hármásban. Ide kellene még hívni Melanie-t is, hogy teljes legyen a kör.
 NATASHA: *(egyszerre Arthurral)* Ő eltűnt.
 ARTHUR: *(egyszerre Natashával)* Sokat iszol.
 MARILYN: Mondd mindjárt, hogy részeg vagyok.
 ARTHUR: Ugyan, szívem.
 MARILYN: Majd megírják a New York-i lapok, hogy a világ legnagyobb drámaírója egy alkoholistá nővel él együtt. Házasságban. Igen, egyelőre még házasságban.

MÁSODIK JELENET

A Hruscsov házaspár nyaralója, valahol Moszkva mellett. Aranyló őszi napsütés. Melanie egy túlméretezett napszemüvegben, meglehetősen lenge nyári ruhában ül a verandán egy hintaszékben. Rágógumit rág, testét a fénynek veti, élvezi a pillanatot. (Itt és Melanie további jeleneteiben feltelezelnünk kell, hogy a lány valamennyire ért és beszél oroszul.)

MELANIE: *(dúdol, és egy amerikai magazint lapozgat)* Miket írnak össze! *(ledobja az újságot, s ahogy szokta, a ruhájával kezdi legyezni magát)*

NYIKITA: *(szemüvegesen, egy irattartóval a hóna alatt, rövidnadrágban és egy szovjet divat szerinti rövid ujjú ingben belép)* Mindjárt október lesz, és kibíratatlan ez a hőség.

MELANIE: Akárcsak Floridában lennénk.

NYIKITA: Nem inna valamit? Egy frissítő?

MELANIE: Szívesen. Már éppen kérni akartam.

NYIKITA: *(kiszól)* Nyinocska, légy szíves!

MELANIE: Azt tudja, elnök úr, hogy az egy film? Már mint a *Nyinocska*.

NYIKITA: Nem vagyok elnök. Főtitkár. Vagy néha első titkár. *(elgondolkodik)* Most éppen melyik is? Na, mindegy.

NYINA: *(megjelenik, végigméri őket)* Hozzám szóltál?

NYIKITA: Igen, Nyinocska. Hozzál nekünk valami hideget.

NYINA: Csak kajszi-barackszörp van.

NYIKITA: Sör?

NYINA: Az nincs.

NYIKITA: Tegnap még volt.

NYINA: A tegnap az tényleg tegnap volt. Tegnap még... *(rosszallóan int Melanie felé a fejével, de nem fejezi be a mondatot, inkább kimegy)*

NYIKITA: Ha kajszi, akkor kajszi.

MELANIE: Mi az a kajszí?
 NYIKITA: Gyümölcs, barack. Isteni pálinkát főznek belőle a magyarok.
 MELANIE: Magyarok? Elég sok van belőlük.
 NYIKITA: Sok? Csak tízmillió. Mi több mint kétszáz milliónyian vagyunk.
 MELANIE: Úgy értem, hogy nálunk Hollywoodban, a filmnél.
 NYIKITA: Oroszok nincsenek?
 MELANIE: Nincsenek.
 NYIKITA: Az hogy lehet? Mi mindenütt ott vagyunk.
 MELANIE: A magyarok folyton emigráltak. Jöttek hozzánk negyvenhatban, ötvenhatban...
 NYIKITA: *(lemerevedik, kedélyes nagypapából hirtelen előjön egy hadtestparancsnok lelke)* Az, kedves Monroe kisasszony, szükséges és elkerülhetetlen beavatkozás volt. A történelem igazolt minket. Azért, mert lelepleztük Sztálint, még nem adhatjuk fel a kommunizmus eszméit.
 MELANIE: Kommunizmus?
 NYIKITA: A maga férje is az, ahogy nekünk jelentették.
 MELANIE: *(kissé meglepve)* A férjem? *(észbe kap)* Ja, igen, Arthur, persze...
 NYIKITA: De ne beszéljünk órára.
 MELANIE: Helyes, ne beszéljünk róla.
 NYIKITA: *(végre leül)* Nem hagynak nyugton itt sem. *(lapozni kezd az iratgyűjtőben)*
 NYINA: *(egy tálcán három poharat egyensúlyoz, benne dúsan habzó, színes lé)* Tessék.
 NYIKITA: *(elveszi a poharat, beleiszik)* Ez se hideg.
 MELANIE: *(ő is iszik)* Kajszibarack?
 NYINA: Ez van. *(felhajtja, megborzong, csuklani kezd)* *(magában)* Rémes. *(Nyikitának)* Különbiben mindjárt érkezik az a fiatal filmrendező. A lenti kapuórség már jelezte, hogy bejött.
 NYIKITA: Filmrendező? Minek ide filmrendező? *(Melanie-ra néz)*
 NYINA: Hogy ne unatkozzon a híres vendégünk. És hogy ő meg érezze, törődünk vele, gondoskodunk róla.
 NYIKITA: Csak nem az, akinek az a botránya volt?
 MELANIE: Rendező? Fiatal?
 NYINA: Igen, az.
 MELANIE: Tehetséges?
 NYINA: Igen, az.
 NYIKITA: Honnét tudod?
 NYINA: Furceva megszűta.
 MELANIE: Az is rendező? Az a Furceva?

NYINA: Dehogyan. Ő nálunk a kulturális miniszter. Majd bemutatjuk magát neki. Elvégre nem töltheti minden idejét nálunk. Meg kell ismerkedjen a mi világunkkal, ha már Nyikita meghívta, és el is jött.
Kintről zajok. Az ajtóban megjelenik a fiatal filmrendező.
 RENDEZŐ: *(rajongással és csodálkozva)* Marilyn Monroe!

HARMADIK JELENET

Idegszanatórium. Marilyn egy pihenőágyon hever. Az ajtó fölötti hangdoboz megszólal.
 HANG: Marilyn Monroe! Marilyn Monroe-nak látogatója érkezett.
 NATASHA: *(belép)* Drága szívem! Ha tudtam volna, előbb jövök.
 MARILYN: *(depressziósan)* Ha tudtam volna, meg sem születek.
 NATASHA: Ne mondj ilyeneket!
 MARILYN: Miért ne! Olyan nagy szüksége van a világnak énrám? Az apám elhagyott minket, az anyám diliházban. Én éppen a válási papírokat olvasom. *(az ölében tartott paksamétára mutat)*
 NATASHA: Mégis igaz?
 MARILYN: Igaz hát.
 NATASHA: Arthur beadja?
 MARILYN: Közös megegyezés. Ha aláírom.
 NATASHA: És ha nem?
 MARILYN: Nem tudom, ne is gyötörj ezzel. Ugye, nem ezért jöttél? Vagy ő küldött?
 NATASHA: Hogy képzeled, hogy én? Amikor nemcsak a tanácsadód, de a barátnőd is voltam. *(gyorsan kiigazítja magát)* Vagyok.
 MARILYN: Görögdinnyét szeretnék enni.
 NATASHA: Mit? Görögdinnyét? Ez most hogyan jutott eszedbe?
 MARILYN: Olyan jó, amikor beleharapsz, folyik a lé az arcodon, lecsorog a melledre, a lábadra...
 NATASHA: Gyerekkori emlék...
 MARILYN: Olcsó volt, meg tudtuk fizetni. Néha loptunk is. Szaladtunk vele a partra...
 NATASHA: Mikor volt ez?
 MARILYN: Nem tudom. Széttörtük a héját, és kalapként a fejünkre tettük.
 NATASHA: Majdnem húsz éve, legalább.
 MARILYN: A srácok futottak velem, de én lehagytam őket, gyorsabb voltam náluk. Az egyik utolért, elkapott, aztán megcsókolt. Jó volt. *(révülten néz maga elé)*
 NATASHA: Meddig tartanak itt?

MARILYN: Majd anyám értem jön.
 NATASHA: Az anyád? Hát ő...
 MARILYN: Meggyógyul, és értem jön. Egész biztosan.
 NATASHA: Úgy gondolod?
 MARILYN: Vett nekem új ruhákat.
 NATASHA: Drágám, álmodtad ezt.
 MARILYN: Ne hidd. Üzente. Egész biztosan jön, még van egy kis elintéznivalója. Csak beengedjék ide.
 NATASHA: *(magában)* Csak itt ne tartsák. Veled együtt.
 MARILYN: Mit mondasz?
Megszólal az ajtó fölötti hangszóró.
 HANG: Marilyn Monroe-nak látogatója érkezett. *(megismétli)*
 ARTHUR: *(elegánsan, frissen érkezik, nyoma sincs rajta az Első rész depresszív hangulatának)* Marilyn!
 MARILYN: Te mit keresel itt?
 ARTHUR: Már akartam korábban jönni.
 NATASHA: Most nem a legjobbkor.
 ARTHUR: *(csak Natashának)* Rengeteg dolgom van. És neki is lesz...
 NATASHA: A válási papírok?
 ARTHUR: Dehogy az. Új szerződés, új forgatókönyv, új film... Különben ő akarta.
 NATASHA: És innen hogyan jut ki?
 ARTHUR: Ha valaki felelősséget vállal érte.
 NATASHA: Ő még Arthur Miller felesége. Jogilag egyetlen ember vállalhat érte felelősséget.
Marilyn tánclepedéseket tesz, valamit motyog magában.
 NATASHA: Mit mondasz, szívem?
 MARILYN: „A bagoly egy pék lánya volt...”
 ARTHUR: Úristen, Marilyn! *(Natasának.)* Shakespeare-t szaval.
 NATASHA: Tudom.
 ARTHUR: Szólni kellene az ügyeletes orvosnak.
 NATASHA: Itt csak ápolók vannak. Kétméteresek, lapátkezüek.
 ARTHUR: Mégis, mit tudunk csinálni?
 NATASHA: Korábban kellett volna feltenni ezt a kérdést.
Marilyn tovább táncol és szaval.
 ARTHUR: Itt van ez a szerződés.
 NATASHA: A válási?
 ARTHUR: Á, dehogy. Egy filmszerep.
 NATASHA: *(nézi a nyomtatványt)* Valamit adni kell... Jó cím. Ki a rendező?
 ARTHUR: Fiatal és lelkes. Azt hiszem, szerelmes Marilynbe.

NATASHA: Na, éppen erre van szüksége. Még egy férfi. Másik férfi. Még egy művész.
 MARILYN: *(tollat ragad, és aláírja a válási papírokat)* Tessék.
Arthur és Natasha elképedve nézik.

NEGYEDIK JELENET

Vetítőterem. Melanie és a Rendező egy némafilmet néznek. A vásznon Lev Kulesov Mr. West különös kalandjai a bolsevikok országában című alkotásának részlete pereg. A filmrészletet a közönségnek is látnia kell.

RENDEZŐ: Most jön a kedvenc részem.
 MELANIE: Igazán?
 RENDEZŐ: Állandóan ezt néztük a főiskolán.
 MELANIE: Én nem jártam főiskolára.
 RENDEZŐ: Persze, maga sokkal jobb helyen tanult.

Melanie-nak a továbbiakban is vigyáznia kell, hogy ki ne essen Monroe szerepéből.

MELANIE: Az Actor's-ra gondol?
 RENDEZŐ: Ha én ott tanulhattam volna!
 MELANIE: Hát miért nem kért útlevelet?
 RENDEZŐ: *(halkan)* Ilyesmi nálunk lehetetlen. *(körülnéz, pedig továbbra is csak ketten vannak)* Maximum Bulgáriába mehettünk továbbképzésre.

MELANIE: Én a forgatásokon tanultam a szakmát. Ha ez szakma egyáltalán.

RENDEZŐ: Ne mondjon ilyet! Maga világsztár.
 MELANIE: Honnan tudja?

RENDEZŐ: Egy operatőr barátom járt Bécsben, a Világifjúsági Találkozón, és látta az egyik filmjét...

MELANIE: Képzelem.

RENDEZŐ: ...és ott helyben azonnal magába szeretett. Hetekig hallgattam a meséjét.

MELANIE: Melyik filmem lehetett?

RENDEZŐ: A címét nem tudom, de a sztori...

MELANIE: Ne is mesélje! Inkább magáról meséljen.

Közben véget ér a vetítés.

RENDEZŐ: Harmincéves vagyok...

MELANIE: *(közbevág)* Annyi, mint én.

RENDEZŐ: ...és még nem csináltam semmit. *(halkan)* Eddig minden forgatókönyvemet visszadobták. Egy jóindulatú titkárnő azt ajánlotta a Goszkinónál, hogy forgassak irodalmi adaptációt. Most Majakovszkijnál tartok. Maga ismeri Majakovszkijt?

MELANIE: Kicsodát? Maja... Még nem mutattak be neki.

RENDEZŐ: Majakovszkijt... *Teli torokból...* (szaval) „Ha megidéz egy tiszta kor Központi Ellenőrző Bizottsága...” De minek egy tiszta kornak ellenőrző bizottság?

MELANIE: Az olyan lehet, mint nálunk az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság.

RENDEZŐ: Azt olvastam magáról, hogy szereti Dosztojevszkijt, hogy a *Karamazov* a kedvence.

MELANIE: Kicsoda? *Karamazov*? (észbe kap) Ja, igen.

RENDEZŐ: Maga tényleg olyan, mint Grusenyka. Ő a kedvencem. Micsoda nő, istenem! Ha az életben találkozna egy ilyennel!

MELANIE: Mit csinálna?

RENDEZŐ: Mit-mit? Azonnal elvinném feleségül.

MELANIE: Mit tud az a Grusenyka? Egyáltalán, milyen nő vagy inkább lány? Szőke, barna? Telt alakú? Vagy karcsú?

RENDEZŐ: (álmódzva) Grusenyka egy csoda. Grusenyka gyönyörű. Grusenyka kívánatos. Grusenyka titokzatos. Grusenyka minden... Grusenyka olyan, mint maga... mint te, Marilyn.

Megpróbálja átölelni a lányt, de a mozdulata félrecsúszik, ő pedig leül a földre, onnan bámulja Melanie-t. Melanie a rendező után nyúl, fölsegíti, a mozdulatból ölelés lesz, aztán csók.

RENDEZŐ: Nem hiszem el. Ezt én csak álmodom. Mindjárt jönnek és felzavarnak.

MELANIE: Kik jönnének? Be van zárva az ajtó.

RENDEZŐ: Igazán?

MELANIE: Persze. Én zártam be.

RENDEZŐ: Csodás vagy, Marilyn! Te fogod játszani a filmemben a Foszforeszkáló nő szerepét.

MELANIE: Foszforeszkáló nő? Ez valami rajzfilm?

RENDEZŐ: Micsoda ötlet! Így kell megcsinálni, rajzfilmnek vagy bábfilmnek. Te zseni vagy. (csókolgatja) Akkor másik bizottság elé kerül a téma. Azt fogom füllenteni, hogy ifjúsági film. És te leszel az egyetlen élő szereplő a bábok között. A kommunizmus követe a jövőből.

MELANIE: Ez is Dosztojevszkij?

RENDEZŐ: Dehogyan, Majakovszkij, a *Gőzfürdő*.

MELANIE: Gőzfürdő?

RENDEZŐ: Az a címe a darabnak. Eljátszod, ugye? Mondd, hogy eljátszod! Mondj igent, kérlek!

MELANIE: Ha annyira szeretném.

RENDEZŐ: Igen, igen, igen. (öleli, csókolja *Melanie-t*) Marilyn Monroe az én filmemben!

Ölelkeznek. A rendező vetkőztetni kezdi Melanie-t, az nem áll ellen. A színpad elsötétül.

ÖTÖDIK JELENET

Puritán berendezésű iroda valahol Washingtonban. Az FBI-ügynök éppen telefonál, amikor a szobában lévő telexgép működésbe jön, csak úgy köpi magából a papírsávot.

FBI-ÜGYNÖK: Jól van, értem, megértettem. Közös érdek, rendben van... Várjon, most jött éppen egy telex. Belenézek, hátha... (a géphez megy, kitépi a papírt, olvassa az üzenetet) Mi a fene! Már megint új kódot használunk? Nincs háborús helyzet. Jól sejtettem. A madárka elrepült. Most a jó öreg kontinensen fészkel... Várjon, olvasom tovább. Semmi különös. Találkozgat egy rendezővel. Maga tudja, ki az a Majakovszkij? Mert én sem. Majd utánaézetek, a Kongresszusi Könyvtárban csak van valami róla, ha annyira híres... Szóval az a CIA véleménye, hogy hagyjuk a galambokat turbékolni? Ne szóljunk a vadászoknak! Rendben. Jól jöhet nekünk... A másik, akarom mondani, az eredeti ügyis diliházban van, vagy már kiengedték. Hírzárlat, megegyeztünk. By, by. *Leteszi a telefont. Görgős székével a géphez gurul, valamit belepötyög, de váratlanul abbahagyja. Az órájára néz.*

FBI-ÜGYNÖK: Inkább felhívom. Ne legyen írásos nyoma.

Telefonál. Hosszan vár, közben játszik valamivel. Előbb oroszul beszél, aztán az anyanyelvére vált.

FBI-ÜGYNÖK: Pozsálujszta... Ja hatyel bü gavarit, tavaris Kuznyecov... Da, da, Kuznyecov... Méghogy elvtárs, nekem ugyan nem. (vár, játszik) Halló, Anatolij? Igen. Itt Daniel. Igen. Árud el, légy szíves, miről volt szó köztünk a Waldorf-fogadáson, amikor orosz pezsgőt kortolygattunk?... Igen, a Walt Disney-rajzfilmekről... Köszönöm, és bocsáss meg a bizalmatlanságért. Szakmai betegség. Rátérek a lényegre. Vigyázatok Marilyn Monroe-ra!... Nem, mi nem küldtünk senkit utána. Ez a ti elnökök vagy főtítkárok privát akciója volt. Bár nem tudom, mit szól hozzá a kedves felesége... Hogy nem a felesége?... Ezt nem tudtuk eddig. Akkor még inkább kínos, nem?... Szóval legyetek résen. Bugy gatov, ahogy a közmondásokatok

tartja... Nekünk nem sürgős, de legyetek óvatosak... Nem, ez nem hivatalos kérés, baráti tanács... Miért, miért? Én is szeretem *Hóféhé* kétét... Do szvidanyija, Anatol! By, by... *(leteszi a telefont)* Akkor lássalak, amikor... *(lenyeli a folytatást)* Ez még jól jöhet... Hogy mihez, nem tudom. Esetleg ki lehet robbantani egy kis botrányt, vagy nagyot, egy egészen nagyot. Ha el kell takarni valami mást. Meglátjuk. *(fütyörészik)* Que sera, sara... ahogy lesz, úgy lesz.

HATODIK JELENET

Filmforgatás háttere a Moszfilm stúdiójában. Melanie és a Rendező várakoznak.

RENDEZŐ: Mindjárt vége a felvételnek, Mary. Aztán miénk a stúdió. *(átöleli Melanie-t)*

MELANIE: *(finoman elhárítja a közeledést)* Nem olyan sürgős.

RENDEZŐ: Dehogynem, honey. Ezen a próbafelvételen múlik a filmem, a filmünk sorsa.

MELANIE: Még nem tudom a szöveget, vegyük át, kérlek.

RENDEZŐ: Szóval az a jeleneted, hogy tűzijátékként berobbansz Optimisztyenko elvtárs irodájába... A színészünk most nincs itt, majd én mondom az ő szövegét. Tes-sék!... Na... „Üdv, elvtársak!...”

MELANIE: „Üdv, elvtársak!”

RENDEZŐ: *(kivár)* „Én a 2030-as év küldötte vagyok...”

MELANIE: „Én a 2030-as év küldötte vagyok...”

RENDEZŐ: „Időm rövid, feladatomban rendkívüli...”

MELANIE: „Időm rövid”... biztosan ezt akarod?

Kívülről dudu, majd zajok. Vége a felvételnek.

TATJANA: *(jelmezben, sminkben besiet)* Óh, Grisa, zdrasztvuj! *(észreveszi Melanie-t)*

Grisa, ő az, akinek hiszem?

RENDEZŐ: Ő az, személyesen. Játsszik majd a filmemben.

Szamojlova és az ál-Monroe kezét fognak, megölelik egymást.

TATJANA: Ez igaz? Fantasztikus!

MELANIE: *(bólint)* Ha elfogadják a könyvet.

TATJANA: Egy amerikai sztárral, miért ne fogadnák el? Most én is egy koprodukcióban játszom. Franciákkal.

RENDEZŐ: Bocsáss meg, hogy nem téged kértelek erre a szerepre.

MELANIE: Tényleg hasonlítasz Shirley-re.

TATJANA: McLaine-re? Valóban? Csak újságokban láttam a fotóját.

RENDEZŐ: Este eljöhetnél a filmklubba. Mi is ott leszünk.

TATJANA: Szívesen, de nem tudom, meddig tart a forgatás. Ezek olyan gyorsan dolgoznak.

RENDEZŐ: Jó lenne.

Kintről egy hangosbeszélőn franciául Mademoiselle Szamojlovát szólítják.

TATJANA: Mennem kell. Találkozunk még!

RENDEZŐ: Mindenképpen. *(Melanie-nak)* Folytassuk a próbát...

HETEDIK JELENET

A Demokrata Párt jelölő konvenciója. A háttérben még zajlik a szavazatszámolás. Perceken belül eredményt hirdetnek.

JACKIE: *(idegesen járkal)* Mikor? Mikor jelentik be végre?

BOB: *(lezseren, zsebre dugott kézzel jön, dudorászik valami slágerrel)* Tarará rará...

JACKIE: Bob, hogy tudsz ilyen nyugodt lenni?

BOB: Megvan. Zsebben van. Adlai Stevenson veszített.

JACKIE: Ez biztos?

BOB: Mindjárt bejelentik.

Jackie Bob nyakába ugrik, átöleli. Ethel éppen ekkor érkezik.

ETHEL: *(hangosan krárog)* Hmm-hmm. Előre isztok a medve bőrére?

Jackie és Bob szétválnak, zavartan igazgatják a ruhájukat. Odakinn tapsok, üdvözlő hangok.

BOB: Győztünk!

JACKIE: Igen-igen-igen.

ETHEL: *(kissé gúnyosan végigméri férjét és sógornőjét)* Ti győztetek? Miben?

BOB: Ne légy ünneprontó, szívem! Ez történelmi nap a családjunk életében. A következő majd november első keddjén lesz.

ETHEL: Ahogy lesz, úgy lesz.

JACKIE: Ő lesz Amerika legfiatalabb elnöke.

ETHEL: *(magában)* Jaj Amerikának!

BOB: Mit beszélsz?

ETHEL: Majd imádkozom érte. Majd imádkozom értetek.

BOB: Köszönjük, de nem szorulunk rá.

JACKIE: Miről beszéltek?

BOB: Családi ügy, Jackie. Ethel ma a konvenció miatt nem tudott még misére menni.

Jack érkezik sietve. Átöleli Jackie-t.

JACK: Gyere, drágám! Gyere velem a színpadra. *Magával ragadja a feleségét. Bob és Ethel egymást méregetik.*

BOB: Ez nem volt szép tőled.

ETHEL: *(dúdol, majd énekel)* „A kutya a konyhában a kolbászt megette, a szakácsnak emiatt lett korai a veszte...”

NYOLCADIK JELENET

A KGB-ügynök jelentést tesz Hruscsovnak.

NYIKITA: Tessék! Mit akar jelenteni?

KGB-ÜGYNÖK: Monroe kisasszony szerepléséről.

NYIKITA: Igen? Történt valami fontos?

KGB-ÜGYNÖK: Nem tudom, mi a fontos. Erre nem képeztek ki.

NYIKITA: Akkor mit akar a tudomásomra hozni? *Belép Nyina, ő is hallgatja az ügynök jelentését.*

KGB-ÜGYNÖK: Próba felvételeket készítettek a Moszfilm stúdióban.

NYIKITA: Micsoda? Minek?

KGB-ÜGYNÖK: Monroe kisasszony szerepelne egy filmünkben, egy Majakovszkij-adaptációban.

NYIKITA: Én erről hogyhogy nem tudok? Miért magától kell értesülnöm róla?

KGB-ÜGYNÖK: Furceva miniszterasszony engedélyezte.

NYIKITA: A próba felvételt. De hogy ő is szerepeljen benne!

NYINA: Elvégre színésznő, nem?

NYIKITA: *(nem reagál Nyina megjegyzésére)* Aztán? Mi van még? Mit csinált ez a... ez a kis boszorkány?

KGB-ÜGYNÖK: A felvétel állítólag rosszul sült el. A rendező a haját tépte, Uralon túli táj-szólásban káromkodott, így nem tudjuk pontosan, miket mondott.

NYIKITA: Szép! Aztán?

KGB-ÜGYNÖK: Követtük őket a Dosztojevszkij Múzeumba.

NYINA: Ott is volt egy jelenet?

NYIKITA: *(leinti Nyinát)* Drágám, ne zavard meg Jurij Szemjonovicsot, így sosem tudja befejezni.

KGB-ÜGYNÖK: Karonfogva sétálgattak az üres szobákban. Így nehéz volt követni őket. Állítólag csókolóztak.

NYIKITA: *(meglepetten)* Csókolóztak?

NYINA: Miért is ne? Két egészséges fiatal.

NYIKITA: Hallgass, légy szíves! *(dühösen)* Van még valami?

KGB-ÜGYNÖK: A szállodáig követtük őket. Többet nem tudunk, egyelőre.

NYIKITA: Leléphet, Jura! Folytassák!

KGB-ÜGYNÖK: Igenis. *(távozik)*

NYIKITA: Majd a körmére nézünk ennek a rendezőfióknak.

NYINA: Miért is?

NYIKITA: Hogy képzeled ezt az egészet! Nem elég, hogy ezzel a hülye témával foglalkozik, a tetejébe...

NYINA: ...a tetejébe csókolózik a kis kedvenceddel.

NYIKITA: Kis kedvenc? Egy világsztár.

NYINA: Azt is beszéljük, hogy nem egészen úgy viselkedik, ahogy egy sztárhoz illik.

NYIKITA: Ezt te honnan veszed, édesem? Neked külön titkosszolgálatod van?

NYINA: Tudom, amit tudok. De azt biztosan, hogy ez nem természetes.

NYIKITA: Micsoda?

NYINA: Ahogy te itt dédelgeted ezt a nőszemélyt. Nem kellene már hazamennie? Senkinek se hiányzik? Otthon nem kap szerepeket?

NYIKITA: Hát most nálunk fog szerepelni.

NYINA: Igazán. Azt mondják, használhatatlan. Hogy tehetségtelen a kis kedvenced.

NYIKITA: Ki mond ilyeneket?

NYINA: Nem mindegy? Mondják.

NYIKITA: Nem igaz. Rajonganak érte.

NYINA: Majd még felragasztják a mi katonáink az ő képét a bombáinkra, mint Rita Hayworthét az amerikaiak.

NYIKITA: Hű, de tájékozott vagy! Na és?

NYINA: Na és?

KILENCEDIK JELENET

Eisenhower elnöki irodája.

IKE: *(egy iratkapcsolóval babrál, megsebzí a kezét)* Fuck! *(észbe kap)* Oh, God! Uram, bocsáss meg!

DICK: *(sebbel-lobbal érkezik)* Az oroszok lelőtték Powerst.

IKE: *(elsőre nem érti)* Kit lőttek le?

DICK: Azt a nyavalyás kémgépet. A Pentagon erőltette, hogy indítsuk el.

IKE: Mi kémgépet küldtünk rájuk? A Szovjetunióra?

DICK: Erőt kellett mutatnunk. De azok a fiúk a Pentagonban elszúrták.

IKE: Épp most, a csúcstalálkozó előtt? Hol lőtték le?

DICK: Az oroszok azt állítják, hogy Kazahsztánban.

IKE: És tényleg ott?

DICK: Most már mindegy, de tényleg ott.

IKE: Mi lett a pilótával?

DICK: Powers katapultált.

IKE: Ezek szerint él.

DICK: Állítólag él. Elkapták az oroszok, és nem lett öngyilkos, pedig megtehetette volna.

IKE: Ki kell tüntetni. Ő egy hős.

DICK: Várjunk még ezzel. A Pentagonban a fiúk azt találták ki, hogy Powers elaludt, és a robotpilóta vezette tovább a gépet.

IKE: És ez igaz?

DICK: Akár igaz is lehetne, de nem az.

IKE: A sajtó ránk fog szállni. Ügyetlenek voltunk.

IKE: Az a legkevesebb. A fontos, hogy erőt mutattunk, áldozat nélkül. Mi lett a géppel?

DICK: Az oroszoknál van, mármint ami maradt belőle. De az is túl sok.

IKE: Oh, God! Ki kell tüntetni Powerst. Persze titokban.

DICK: Elnököm, jobb lett volna egy halott hős. Ki tudja, mit szednek ki belőle az oroszok? Még azt is bevallja majd, amit nem tud.

IKE: Most már mindegy.

DICK: Ez nem használ az én választási esélyeimnek. A demokraták megfingatnak majd a szenátusban.

IKE: Ezen nem múlhat. Győzni fogsz novemberben. A demokraták is hazafiak.

DICK: Ebben nem vagyok olyan biztos. Különösen ez a három Kennedy fiú. Mindent akarnak egyszerre, amiért én éveig hajtottam.

IKE: A nők kedvencei.

DICK: Adtál egy ötletet, elnököm. Majd hírbe hozzuk őket, főként Jacket.

IKE: Kivel?

DICK: Majd kitaláljuk. Nem lesz nehéz. Vagy megfizetünk valakit, Washington hemzseg a prostiktól.

IKE: Honnét tudod?

DICK: Ja, én nem ülök egész nap az irodámban.

IKE: Csak vigyázz, semmi kockázat.

DICK: Bízzál bennem, elnököm. Minden elsimítok. Pihenj csak. *(elmegy)*

TÍZEDIK JELENET

A tévé képernyőjén az elnökjelölti vita zajlik Dick és Jack között. Hogy miről folyik a szó, azt nem halljuk, csak a vitát nézők kommentárjait. Belép egy-egy újabb szereplő, és mond valamit.

MARILYN: Még jobban néz ki, mint az életben. Gyerünk Jack, adjál neki!

NATASHA: Meg fogja nyerni. Jobb az üzenete, ami lejön a képernyőről, mint azé a rókaképé.

ETHEL: Na, mostantól még kevesebbet fogom Bobot látni.

ARTHUR: Talán sikerül. Talán megint lehet majd hinni Amerikában.

BOB: Ezt nem lehet elveszíteni. Ez a vita a miénk.

JACKIE: Ezért maradtam mellette. Hogy ez sikerüljön.

ETHEL: S akkor még több nő fog pörögni körülöttük.

NATASHA: Csak tudnám, mitől van ennyire feladva. Mit csinálhatott az előző órában?

IKE: Ki az ördög találta ki ezt a tévévitát? Én sosem vállalkoztam volna ilyesmire.

MARILYN: Komolyan lehet venni, amit délután mondott? Tényleg elválik Jackie-től?

TIZENEGYEDIK JELENET

Marilyn egyedül a színpadon.

MARILYN: *(a monológ alatt nyugtalanul mozog, néha tánc lépéseket tesz, a mellét simogatja, a combjai közé nyúl, végigdől a földön)* Nincsen senki. Nincsen senkim. Mindenki csak használt. Ki erre, ki arra. Mindenki ez történik az életben? De én ezt nem akarom. Azt akarom... szeretném, hogy ne egy tárgy legyek mások kezében. Ne tehessenek velem olyasmit, amit nem akarok. Nem vagyok senkié. Pedig mindenki a zsákmányának tekint. Levetkőztetnek már a tekintetükkel. Meztelen vagyok a szemükben. Látom rajtuk. Birtokba vesznek. Nem értem őket, nem értek senkit. Akarok valakit, de az nem engem akar, csak a testemet akarja. Ezt a testet. Ez olyan jó? Százan meg ezren szaladgálnak hasonlók. Miért engem akar mindenki? Mi vagyok én nekik? Én Marilyn Monroe vagyok.

Ezt már a földön fekvé mondja. A színpad elsötétül.

TIZENKETTEDIK JELENET

Nyikita egy nagydarab táskarádiót hallgat. Magában dűnnyög. Nyina ünnepi ruhában sürgölődik körülötte.

NYIKITA: Erre nem készültünk föl, nem ezt jósolták az embereink.

NYINA: Miért ezt a kopott cipőt viseled?

NYIKITA: Mert ez a legkényelmesebb, szívem. Megint fáj a bütyköm.

NYINA: Akkor sem maradhatsz ebben. Istenem, hogy nekem kell mindenre gondolnom!

NYIKITA: Isten?... Ki az isten jósolta volna ezt?

NYINA: *(egy nyakkendőt hoz, Nyikita arcához emeli, nézi az összehatást)* Igen, ez jó lesz.

NYIKITA: Még ez is? Muszáj? *(a rádióra fülel)*
Most teszi le az esküt.

NYINA: Mi is letesszük, feltéve, ha elkészülsz.
Nem kellene épp most rádiót hallgatnod.

NYIKITA: Világtörténelmi esemény. Most iktatják be az Amerikai Egyesült Államok legfiatalabb elnökét. *(kivár, majd hangsúlyosan mondja)* Malagyec.

NYINA: Arra a Kádárra is ezt mondtad, mégis jó vezető lett belőle.

NYIKITA: Ez Amerika. Ez atomhatalom.

NYINA: És mi ketten? Vár minket az anyakönyvi hivatal.

NYIKITA: Csak semmi felhajtás. Ha már ennyi idő eltelt azóta, hogy együtt élünk. Nem is tudom, miért pont most van erre szükség.

NYINA: *(először hallgat, csak nézi Nyikitát, aztán halkan mondja)* Szerinted miért?

NYIKITA: *(eltartja a rádiót a fülétől)* Most lőnek.

NYINA: Nekünk nem fognak.

NYIKITA: Dízsorsotűz.

NYINA: A tanúknak szóltál?

NYIKITA: Talán Gromiko ott lesz.

NYINA: Talán? Hogy mindenre nekem kell gondolni!

TIZENHARMADIK JELENET

Marilyn hálósobája. Jack és Marilyn, mindketten lenge öltözetben.

MARILYN: Azt hiszem, hogy még senkivel nem éreztem ezt.

JACK: Mit, kis szívem?

MARILYN: Ezt a repülést, ezt a szárnyalást.

JACK: Ne is mondd, holnap repülnöm kell Nebraskába.

MARILYN: Minek, Jack? Inkább velem repülhetnél megint.

JACK: Tudom, szívem. Édes vagy, hogy ezt mondd, te egy tündéri, édes kislány vagy, de államügyek is vannak, nekem különösen. Ez a nyavalyás Dick minden lépésünket figyelni és kommentálja. A legenyhébb az, hogy ezek a fiúk mindent meg akarnak kaparintani, hatalmat, pénzt, sikert, nőket... Ezt hajtogatja rólunk.

MARILYN: *(közben elővesz egy kék borítójú kis füzetet, és ír bele valamit)* Vele sohasem éreztem volna így magamat...

JACK: Vele? Dickkel? *(Marilynre néz, meglátja, hogy jegyzetel)* Te mit csinálsz, kis szívem?

MARILYN: Á, semmit, csak firkálgatok ezt-azt, hogy abból a csacska fejemből el ne szálljon...

JACK: Mutasd meg!

MARILYN: Á, mondom, hogy csacsiságok. Szégyellném magam miatta.

JACK: *(nyúlkal a füzet után)* De azért én kíváncsi vagyok, nagyon kíváncsi. Mindent tudni szeretnék rólad, teee...

MARILYN: Rosszul járnál, Jack, hidd el.

Fogócskázni kezdenek, a tét a füzet megszerzése. Jack végül sarokba szorítja Marilynt, átöleli a lányt, aki magasba tartja a füzetet. Végül mindketten az ágyra zuhannak, csókolózni kezdenek, Marilyn továbbra is görcsösen szorítja kezében a kék füzetet.

TIZENNEGYEDIK JELENET

Marilyn testhezálló ruhában Jack 45. születésnapján énekel: Happy Birthday Mr. President.

El kell döntenie, hogy az eredeti tévéfelvételt használja a színház, vagy a színésznő éneklje el a dalt.

TIZENÖTÖDIK JELENET

Valahol Moszkvában. Egy pályaudvar felett átívelő híd közepén, ahol néha-néha felcsap a gőzmozdonyok füstje és hallható zaja. Melanie és a Rendező beszélgetnek.

MELANIE: Miért ide hívtál? Mi lesz itt? Ez is egy forgatási helyszín?

RENDEZŐ: Egyáltalán nem az. Csak elegendem van a következőből és a rajongókból.

MELANIE: Olyan furcsa vagy tegnap óta. Történt valami? A filmünkkel van baj?

RENDEZŐ: A filmünkkel? Nem, arról nem tudok semmit. Nézik a próbafelvételeket az elvtársak.

MELANIE: Szeretnék mondani neked valamit.

RENDEZŐ: Nagyszerű, én is szeretnék mondani neked valamit.

MELANIE: Kezdjed te. Jó hír?

RENDEZŐ: Abban nem vagyok biztos. Tulajdonképpen nem is hír.

MELANIE: Hanem micsoda?

RENDEZŐ: Egy kérdés, egy egészen egyszerű kérdés.

MELANIE: Vaproisz?

RENDEZŐ: Igen, az. Mondják is, hogy szorgalmasan tanulsz oroszul.

MELANIE: Mondják? Kik mondják?

RENDEZŐ: Hát a barátaim. Például Vologya, az operatőr gyerek, akihez olyan közel bújtál néhány vodka elszopogatása után.

MELANIE: Miért mondd ezt?

RENDEZŐ: Mert ez az igazság. És én szeretem az igazságot tudni. Minket arra neveltek, hogy mondjunk igazat... hogy majdnem mindig mondjunk igazat.

MELANIE: És mi az igazság szerinted?

RENDEZŐ: Azt én is szeretném tudni. *(mély lélegzetet vesz)* Mondd, Marilyn, nem hiányzol te otthon senkinek?

MELANIE: Elváltam a férjemtől, hiszen tudod.

RENDEZŐ: Persze, hogy tudom. Marilyn Monroe hivatalosan elvált a férjétől, Arthur Millertől. De te?

MELANIE: Igen, én.

RENDEZŐ: Te nem hiányzol odahaza senkinek? Vagy van belőled még egy? Plusz egy Marilyn Monroe.

MELANIE: *(idegesen)* Hogy is lenne?

RENDEZŐ: *(megszorítja Marilyn karját)* Ki vagy te?

MELANIE: *(próbálja magát kitépni a szorításból)* Ez fáj! Hogyhogy ki? Hiszen tudod.

RENDEZŐ: Nem én. Nem tudok semmit.

MELANIE: *(támadásba megy át)* Azt tudom, amit el akarok mondani neked, de nem hagyod, mert hülyeségekről faggatsz.

RENDEZŐ: Hülyeségekről? Hát ez elképesztő...

MELANIE: Igen, az.

RENDEZŐ: Mondd, tudsz te énekelni?

MELANIE: Énekelni? A foszforeszkáló nőnek azt is kell? Ezt eddig nem mondtad.

RENDEZŐ: A foszforeszkáló nő feje fölött gyűlnek a viharfellegek.

MELANIE: Betiltották a filmet?

RENDEZŐ: Annál sokkal rosszabb történt.

MELANIE: Bajba kerültél miatta?

RENDEZŐ: Bajba nem én kerültem, ha nem te, kedves Monroe kisasszony. Most már igazán elárulhatnád, hogy hívnak. Legalább én tudjam, mielőtt mások is rájönnek.

MELANIE: Tudod, hogy nem ez az igazi nevem, ez egy felvett művésznév.

RENDEZŐ: Hányadik?

MELANIE: Hányadik? Második.

RENDEZŐ: Na nem! Ebből elég. *(elővesz egy öszszehajtogatott újságot, Melanie elé tartja)* Happy Birthday, Mr. President.

MELANIE: *(olvassa)* Mi? Micsoda?

RENDEZŐ: Mit képzelte, meddig játszhatod ezt a piszkos kis játékot? És én bedőltem neked. Én marha! Most aztán megnézhetem magam. Te, te kis szajha!

MELANIE: Most, most mi lesz?

RENDEZŐ: Mi lesz? Minimum vizsgálat. Minimum egy-két kihallgatás. Engem is baszo-

gatni fognak. Nem tudom, lehet, hogy visszaminősítenek asszisztensnek. Mehetek a sarkkörön túlra ritka növényeket fényképezni. Hogy lehettem ennyire naiv! Méghogy Marilyn Monroe a Szovjetunióban...

MELANIE: Akit a ti főtitkárotok hívott meg.

RENDEZŐ: Éppen ez az! Marilyn, vagy isten tudja, hogy hívnak, egyetlen esélyed, hogy azonnal lelépsz, hazarepülsz, vagy eltűnsz valahogy innen.

MELANIE: *(határozottan)* Melanie Wintersnek hívnak, és a te születendő gyereked anyja vagyok.

RENDEZŐ: *(dadogva)* Ez... ezt nem mondod komolyan... ez nem lehet... ez lehetetlen...

MELANIE: Ez lehetséges... sőt, ez egészen biztos.

Mindketten eltűnnek a felcsapó gőzben.

TIZENHATODIK JELENET

Marilyn hálószobája. Marilyn alig öltözött az ágyon fekszik, Bob idegesen járkal és kutat a szobában.

MARILYN: Áru!d már el, Bob, mit keresel!

BOB: Tudod te azt jól.

MARILYN: Nem. Fogalmam sincs róla.

BOB: Hát akkor újra mondom. A kék füzetedet.

MARILYN: Honnét tudsz te arról a füzetéről? Senki se látta...

BOB: Ne legyél ennyire naiv, kicsinyem. Azt hiszed, hogy amit Jack tud, azt én nem tudom?

MARILYN: Senkinek sem beszéltem róla. Senki sem tudja, miket írtam bele.

BOB: Remélem is.

MARILYN: Például azt, hogy mikor menstruálok. Meg ilyesmiket.

BOB: Fontos. Tehát?

MARILYN: Mit tehát?

BOB: Hol van?

MARILYN: A füzet? Mit tudom én!

BOB: Ezt ne csináld velünk! Gyerünk, törd a kicsi fejedet. Majd segíték, ha tegnap mélyen a pohár fenekére néztél.

MARILYN: Miért vagy ilyen velem? Bobby, gyere ide mellém. Kedves akarok lenni hozzád, nem érzed?

BOB: Most nem érünk rá ilyesmire.

MARILYN: Miért ilyen sürgős? Ég a ház? Háborús helyzet van?

BOB: Jack néha fölöslegesen jártatja a száját. Mióta énekeltél a születésnapján, nekünk

esett a republikánus sajtó. Semmi nem szivároghat ki. Szóval, hol a füzet? Eldugtad?
 MARILYN: Mit tudom én! Azt hiszed, hogy ezzel foglalkozom? Valahol a könyvek között.

Bob folytatja a keresést.

MARILYN: Most az olyan fontos? Miért nem jössz ide hozzám?... Bob, gyere...

BOB: Mondom, hogy nem érek rá. Sietnem kell.

MARILYN: Hova-hova? Jackie-hez? Ne félj, tudom, amit tudok. Mióta énekeltem a bátyádnak a születési buliján, azóta hanyagol engem. Te pedig csak ezért a vacak füzetért jöttél ide. Tudod, mit? *(a párnája alá nyúl)* Nesze, nesztek, itt van.

A földre dobja a kék füzetet, Bob azonnal felkapja, türelmetlenül lapoz benne.

BOB: Na, jól van... Látod, tudsz te okosan is viselkedni. Ezt mindenesetre magammal viszem. *(kifelé indul)* Egy darabig ne telefonálj, ha meg tudod állni. *(kimegy)*

MARILYN: *(utáná szól)* Fuck you! Dugd föl a füzetet! Dugjátok föl! *(sírva fakad)*

TIZENHETEDIK JELENET

Közjáték. Melanie a foszforeszkáló nő jelmezében magányosan táncol a Telstar műholdról szóló divatos korabeli slágerre. Tánca semmiféle szabályt nem követ. A dialógok nélküli jelenet során, tánca közben átöltözik. Amíg ruhát cserél, és egy szovjet munkásnő külsejét szeretné magára ölteni, már figyelik őt a színpad széléről. Mire átöltözött, rárontanak, és magukkal viszik a kézzel-lábbal tiltakozó lányt.

TIZENNYOLCADIK JELENET

Majdnem üres színpad. Valami jelzés, hogy Marilyn és a fotós a tengerparton vannak. Marilyn elég lengén van öltözve. A fotós némán kattintgat.

MARILYN: Igen, harminchat éves vagyok, elmúltam harminchat. Szép, kerekded számok. Egy hármas és egy hatos. Egyszer eszembe jutott, milyen lesz, ha megfordul ez a két szám, a hármas és a hatos. Hogy milyen leszek hatvanhárom éves koromban, ezerkilencszáznyolcvankilencben. Vajon élek-e még akkor? Szép amerikai öregasszony leszek, körbevesznek az unokáim... Nem tudom. Ebben nem vagyok biztos.

A fotós irányítja, ő ennek megfelelően pózol. Bár nem kéri, de ledob egy-egy holmit magáról.

MARILYN: Szeretek messzire látni. Én itt a tengerparton, és valahol a látóhatár szélén a

végtelen. Vagy azt mondják, hogy végtelen, de ha ott lennék, akkor onnan is messzire lehetne látni, és arra is azt mondanák, hogy végtelen, de még tovább is volna, még mindig lenne tovább...

Újabb cuccok szállnak el róla, már majdnem meztelen.

MARILYN: Egész életemben vártam. Vártam valamire vagy valakire. Maga nem tudja, milyen az, ha valakinek megvan mindene, mint ami nekem megvan, de senki sem szereti, és ezért boldogtalan. Mindig azt szerettem volna, hogy tiszta szívből szeressen egy férfi. Hogy én is olyannak szerethessem, amilyen. Sohasem sikerült, nem jött össze.

Szinte vagy egészen meztelen.

MARILYN: A fényképezőgép az én szerelmem... szeretőm... mindenem.

Sötét lesz. Majd egy valószínűtlen, hosszan elnyújtott, nem emberi sikoltás hangzik.

TIZENKILENCEDIK JELENET

Nyikita dolgozószobája. A politikusnak épp a körmét vágja a Kreml pedikűröse.

NYIKITA: *(elhúzza a lábát)* Hú, finomabban, ez fáj.

Nyina érkezik egy telexszel a kezében.

NYIKITA: Mi történt? Miért te hozod a bizalmast?

NYINA: Elvégre a feleséged vagyok. Én vagyok a Szovjetunió First Ladyje.

Nyikita közben elküldi a pedikűröst, s a lábát törölgeti.

NYIKITA: Erről nem tudok.

NYINA: Melyikről? Hogy a feleséged lettem, hivatalosan is, vagy...

NYIKITA: Tudod te azt jól. Mi van benne? Biztosan megnézted.

NYINA: Hát egy elég érdekes hír van benne.

NYIKITA: Nem nyugszik az a kis rendező, mióta leállítottuk a filmjét?

NYINA: Nem éppen.

NYIKITA: Kitalálom. Megint a mi Marilynünkről van szó? Jelentgetnek, áskálódnak, utálkoznak.

NYINA: Majdnem.

NYIKITA: Ne csigázz, Nyinocska. Add már ide!

NYINA: Kérlek, ne nyinocskázz engem! Tudod, hogy nem szeretem, ha így becézel.

NYIKITA: Adod vagy felolvasod, ha már elhoztad?

NYINA: Tessék. *(átadja a papírcsíkot)*

NYIKITA: Nem láttad a szemüvegemet?
 NYINA: A fejed tetején csücsül.
 NYIKITA: Csücsül? *(felveszi a szemüveget, olvasni kezd)* Hát ez?
 NYINA: Hát ez.
 NYIKITA: Ugyan már, ez lehetetlen.
 NYINA: Miért lenne lehetetlen?
 NYIKITA: Biztos valamit összekavartak. Valaki nagyon szeretné őt eltávolítani tőlünk.
 NYINA: Nem álhír. Utánakérdeztem.
 NYIKITA: Te? Utánakérdeztél?
 NYINA: Igen.
 NYIKITA: Akkor?...
 NYINA: Akkor...
 NYIKITA: Nem, mégsem hiszem el, ez lehetetlen.
Megszólal a telefon. Mind a ketten nyúlnak utána. Nyina előbb éri el. Felveszi, behallgat, aztán nyújtja a férjének.
 NYIKITA: Igen... Tudok róla... Intézkedni fogunk...
 Erről nem szivároghat ki semmi, megértetted?... A legszigorúbb titoktartást követelem... Aki csak beszél róla, a szokásos intézkedés... A hajóink egyébként már Kuba felé tartanak. Viszik a rakétafejeket. Nincs visszaút. Végeztem. *(leteszi, Nyinára néz)*
 NYINA: Na, mit mondtam? Marilyn Monroe meghalt. Öngyilkos lett, vagy...
 NYIKITA: Akkor ki lehet ez a nőszemély?
 NYINA: Mindent én sem tudhatok.
 NYIKITA: Kémkedni jött. Átdobták. Megvezetett minket. Azonnal el kell kapni.
 NYINA: Mit akarsz vele?
 NYIKITA: Állambiztonsági ügy. *(telefonál)* Jura! Hozzám! Rögtön jöjjön!
 NYINA: Mit fogsz csinálni?
 NYIKITA: Amit kell, szívem.
 NYINA: *(keresztet vet)* Kár érte.
 NYIKITA: Te mondd?
 NYINA: Örülök, hogy vége lesz ennek az ügynek, csak azok a rakétafejek ne vessenek véget mindennek.

Az ajtóban megjelenik a KGB-ügynök, és ugyanakkor megszólal a másik telefon.

NYIKITA: *(int a KGB-snek)* Várjon. Ez a forró drót. *(felveszi)* Halló, Jack!... What's news?... Da, da... *(keverék nyelven beszél, de nem értjük, hogy mit mond, mert a zene egyre jobban fel erősödik. Nyina és a KGB-s kíváncsian és aggodva hallgatnak)*

Ekkor felhangzik magyar szöveggel John Lennon Imagine című dala:

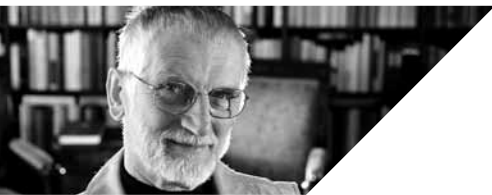
*Képzeld el, hogy nincs mennyország
 Könnyű, ha megpróbárod
 Alattunk nincs pokol
 Felettünk csak az ég
 Képzeld el az embereket
 Akik a máért élnek...*

*Képzeld el, hogy nincsenek országok
 Nem nehéz
 Nincs miért ölni, vagy meghalni
 És vallás sincs
 Képzeld el az embereket
 Hogy békében élnek...*

*Képzeld el, hogy nincs tulajdon
 Nem tudom, el tudod képzelni?
 Nincs szükség kapzsiságra vagy éhségre
 Képzeld el az embereket
 Hogy megosztják az egész világot*

*Mondhatod, hogy álmodozó vagyok
 De nem én vagyok az egyetlen
 Remélem, egy napon csatlakozol hozzánk
 És a világ egységes lesz
 A világ egységes lesz*

Egy képkavalkáddal ér véget a darab. Hruscsov, Kennedy, Monroe, Johnson, Martin Luther King, Guevara, Dubček, Brezsnyev, Willy Brandt és mások fotóiból összeállított montázs zárja a játékot.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XXXI.

Kiskamasz koromban, a 20. század ötvenes éveinek első felében, a budai Szabadság filmszínházban tanultam meg szovjet háborús filmeket bámulva (*A sztálingrádi csata, Csapajev, Örs a hegyekben*) érteni az összetett magyar szó igazi jelentését: *pergőtűz*. 1956. november 5-én éjszaka aztán át is éltem: a szovjet páncélosok tíz órától éjfél utáni szünet nélküli pergőtűzet zúdítottak a Móricz Zsigmond körteret védő forradalmár szabadságharcosok utcakövekből, homokzsákokból épített, hevenyészett állásaira. Idegen városban, kormosötét éjszaka, ismeretlen tűzerejű és elhelyezkedésű ellenséggel harcolva: féltek a szovjet katonák. Folyamatosan, megállás nélkül dörögtek a harcokcsik ágyúí, idegtépően kattogtak a gépfegyverek, a tankok újra és újra, ész nélkül, vaktában körbe-körbelöttek a teret, miközben a sötétben saját, riadtan a tankok mellé húzódo katonáikat gázolták halálra. Remegett a föld, megmozdultak a házfalak, a pincékben megrettenten egymáshoz bújtak az emberek.

Évtizedekkel később került kezembe az Igazság című hetilap 1946. augusztus 30-án megjelent példányának gyűrött maradéka. A Független Kisgazdapárt hírforrásának első oldalán hatalmas betűkkel virít a vezércikk címe: *Pergőtűzben*.

Háborúban frontvonalra vezényelt katonák lövöldöznek pillanatnyi szünet nélkül, békeidőben okos, oktalan vagy gazember politikusok.

A pergőtűz azt jelenti: *Nincs kegyelem!*

A kalandos életű politikus, újságíró Parragi György, aki 1946. március 21. óta az Igazság főszerkesztője, haditudósítóként szemrevételezi 1946. augusztus 30-án a politikai háborúban szemben állók hadállásait. „A Független Kisgazdapárt ellen egy hét óta koncentrikus támadások indultak meg a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt balszárnya részéről. A legújabb pergőtűzre Rákosi Mátyás kecskeméti beszéde adta meg a jelet, és azóta minden munkaspárti gyűlésen, a sajtóban a szónokok, közírók mind-mind rajvonalba fejlődnek, hogy részt vegyenek a kisgazdapárti állások ellen indított pergőtűzben.”

A *legújabb pergőtűz* valójában nem augusztusban kezdődött. *Ez a harc lesz a végső!* – Rákosi

Mátyás már tavasszal, március 24-én, a Magyar Kommunista Párt párfunkcionáriusainak I. országos értekezletén harci riadót fűjt. „Követeljük azoknak a kisgazdáknak kizárását, akik a Kisgazdapárt jobbszárnyán a reakciót képviselik, mert sem a Kommunista Párt, sem a demokráciának baloldali szárnya nem lehet koalícióban reakciós elemekkel.”

Demokráciában koalíciós pártok demokratikus vitájában szokatlan hangütés: *követeljük* a reakciós kisgazda párttagok eltávolítását. Szitokszó, varázsszó: *reakciós* – mindenki, akit a kommunisták annak minősítenek. Július 24-én, a miskolci nagygyűlésen Rákosi már nem csupán a reakciós kisgazdák eltávolítását követeli; a Független Kisgazdapártot tekinteli elsőszámú közellenségnek: „a Kisgazdapárt szónoki emelvényét nem a békesség, hanem pontosan annak ellenkezője hirdetésére használják fel. Ezek az elemek kezdenek a demokráciára közveszélyt jelenteni.”

Több mint elgondolkodtató: Rákosi és elvtársai a demokrácia megteremtésének és megtartásának élharcosa szerepében tetszelegnek, miközben vállalt-vallott eszméik, dogmaként tisztelt világnézetük alapján létük első pillanatától kezdve eltökélt céljuk az Istent, hazát, családot tagadó proletárdiktatúra megteremtése. 1946-ban kortársaik közül számosan nem tudták, nem hitték, elképzelni sem tudták, hogy egy hithű bolsevik számára „erkölcsi” kötelesség a végső cél, a proletárdiktatúra megteremtése érdekében reggel, délben, este gátlástalanul hazudni. A kis kopasz gazembernek sem esett nehezére reggel, délben, este a demokrácia fontosságáról prédikálni.

Történelmi tragédia: sokan hittek neki.

Ha 1946. augusztus 30-án olvastam volna Parragi György írását, lehet, hogy elhiszem mindazt, amit állít. Elhiszem, hogy a Kisgazdapárt tag-sága rendíthetetlenül szilárdan áll a párt vezérkara mögött, hogy a vezérkar egységes, és a magyar parasztság tántoríthatatlan híve a Kisgazdapártnak, hiába mesterkednek, ármánykodnak a kommunisták. Elhiszem Parragi Györgynek, hogy reménytelen a kommunisták pergőtűze: a Kisgazdapárt nagyon erős, társadalmi támogatottsága ha-

talmas, és a sorozatos támadásokat visszaverve nem fog összeroppanni. Talán elhiszem, amit Parragi György végső érvként leszögez: azért a Kisgazdapártra zúduló kíméletlen kommunista pergőtűz, mert a Kommunista Párt körül megromlott a hangulat, számtalan párttag hagyta el a pártot, s a közelgő III. kongresszus előtt Rákosi és elvtársai mozgósítani kívánják, harcra szólítják a győzeleméhes pártkatonákat.

Aztán szeptember végén – feltételezem – Parragi György is újragondolta augusztus 30-án megfogalmazott helyzetértékelését. A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusán (1946. szeptember 28. – október 1.) elfogadott *Kiáltvány a magyar néphez* már nem pergőtűz, hanem bombatámadás. „A Kisgazdapárt reakciós jobboldala a népi demokrácia ellenségeinek szolgálatába szegődött, bomlasztja a kormányzat egységét, bénítja a törvényhozás munkáját, megmérgezi a közéletet. A parasztságot el akarja szakítani leghűbb szövetségesétől: a munkásosztálytól; éket akar verni a két munkáspárt közé; a szabad szakszervezetek kivívott jogait akarja csorbítani a nagytőke érdekében. A parasztságot a munkásság ellen akarja kijátszani, hogy kisemmizze mindkettőt. A dolgozók sorainak megbontásával akarja aláaknázni a demokráciát, nyeregbe ültetni a nép ellenségeit. A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa harcba szólítja a magyar népet, munkásokat, parasztokat, haladó értelmiséget a reakció sötét tervei ellen. Le a belső béke megbontóival! Pusztuljanak a nemzeti egység árulói! Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!”

Hetvenöt év múltán, s nem 1946 augusztusában olvasom Parragi György írását.

Múltidő pergőtűzben. Parragi György 1946 szeptemberében lett a Kisgazdapárt intézőbizottságának tagja. A kommunisták kongresszusán elfogadott politikai programtól (a termelés és a hitel állami irányítása, a bankok és a külkereskedelem állami ellenőrzése, további államosítások, tervezdálkodás) a Kisgazdapárt határozottan, egyértelműen elhatárolódott. A koalíciós pártok között a viszony elmérgesedett.

A teljes politikai és gazdasági hatalom megszerzését végső célnak tekintő, eszközökben nem válogatva törtető kommunisták új fegyvere a *bolsevik demokráciában* a később finomkodva koncepciók perekként nevezett, cinikusan vállalt aljas jogtiprás. 1947. január 5-én a Szabad Nép leleplező írást közöl a köztársaság ellen szervezett katonai összeesküvésről: ötvenöt személyt már őrizetbe vettek, a hatóságok nyomoznak, a Független Kisgazdapárt felső vezetői is érintettek, név sze-

rint a rendkívül népszerű Kovács Béla főtitkár. Február 5-én Parragi György kilép a Kisgazdapártból. Február 25-én a szovjet megszálló hadsereg különleges egysége letartóztatja, később a Szovjetunióba hurcolja Kovács Bélát. Jóbarátja, Kovács Imre, a Nemzeti Parasztpárt alelnöke tiltakozásul aznap kilép pártjából, 1947 őszén végleg elhagyja szülőhazáját. Parragi György 1947. július 20-án Balogh Istvánnal együtt bejelenti a Független Magyar Demokrata Párt megalakulását. A Kisgazdapártból az összeesküvés per kapcsán kizárnak ötven képviselőt. Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnök május 30-án Nyugatra menekül, június 2-án Varga Béla, a nemzetgyűlés kisgazdapárti elnöke távozik Nyugatra. A kommunisták célt értek: a Kisgazdapárt elveszítette abszolút többségét az országgyűlésben.

Parragi György 1947. február 5-én *rádöbbsent* tévedésére: nem a Kommunista Párt körül fogy a levegő – szovjet segítséggel a kisgazdák nyaka körül szorul egyre szorosabbra a hurok. Parragi György elegánsan, időben hagyta el a süllyedő hajót. Új párt, új élet: 1947-ben országgyűlési képviselő, 1948. és 1950. között a Magyar Vasárnap főszerkesztője, 1951. március 15-én Kossuth-díjjal tüntetik ki „a publicisztika terén kifejtett munkásságáért”, 1951. december 14-től 1958. november 26-ig az Elnöki Tanács tagja, 1954 októberében a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnökségi tagja, 1957-től nyugdíjazásáig a Hétfői Hírek főszerkesztője.

Lapozok: *Pillanatképek a hazatérő hadifoglyok fogadtatásáról*. 1946. augusztus: döcögő vonatokon, lepusztult vagonokban jönnek, érkeznek a magyar határra megtörtén, kimerülten, boldogan az évekig szovjet légerekben raboskodó magyar katonák. Ha híre ment egy városban, hogy aznap hadifoglyokat szállító szerelvény érkezik az állomásra, rokonok százai tolongtak a peronon sírva, mosolyogva, reménykedve, hátha...

„Egy ősz asszony gyors tempóban osztja a meleg ételt. Nem figyel másra, csak arra, hogy minden fogoly jóllakjon. Éppen a rokkant katonának meri az ízletes levest, mikor feltekint a munkából.

Fiam, fiacskám, Jancsi, te vagy?

Én vagyok, anyám.

Többet már nem szólnak, a rokkant fogoly abbahagyja az evést. Az édesanya keblére öleli a csonka katonát. A fogoly ruháján patakokban ömlik az édesanya könnye.

Már mindenki elment, a kicsiny hadsereg szétoszlott. Csak az édesanya és fia ülnek egy láda tetején. És könnyeznek. És nevetnek.

És imádkoznak, hogy Jancsit, a rokkant katonát hazahozta a messzeségből az Isten.”

Lajtos Árpád vezérkari őrnagy 1944 őszén a német katonai vezetés parancsát megtagadva kivonta a Szent László hadosztály maradékát a tűzvonalból. Néhány évi szovjet lágerélet után érkezett hadifogolyszállító vonattal Budapestre. Első dolga volt felhívni telefonon rég nem látott szerelmét, az országszerte ismert, csillagszemű színésznőt, Dajka Margitot: *Megérkeztem, elnyűtt, rongyos és koszos vagyok. Rendbe hozom magam, tisztálkodom, holnap reggel felkeresem.*

Margitka 1985 őszén a parányi Hajós utcai lakásban arról mesélt – hármásban frissen süttötte lángost uzsonnáztunk –, hogy akkor egész nap sírdogált, és várta boldogan *haza* Árpádot. Várta, hiába. Lajtos Árpád legközelebb 1956 nyarán jelentkezett, miután kiszabadult a börtönből. Budapestre érkezése napján tartóztatta le az államvédelem. A vád: katonai összeesküvés. Az ítélet: tíz év börtön.

Ettük a fokhagymás, ropogós, illatos lángost. Árpád halkán megjegyezte: *Megborotválkozni sem volt időm. Megbilincseltek.*

Lapozok. A *kortárs* és *szemtanú* Kertész Róbert 1946. augusztus 30-án, a hírlap nyolcadik oldalán rövid, indulatos írásban rója fel az illetékeseknek, hogy dr. Szemák Jenő kúriai tanácselnököt B-listázták. *Csak B-listázták!* A nyilas időkben is embernek megmaradt, szintén B-listázott hivatalnokokkal, tisztviselőkkel egy sorban.

Szemák Jenő a nyilas puccs után lett a Kúria elnöke (1944. november 10 – 1945. április), és a Magyar Életrajzi Lexikon III. Kiegészítő kötete szerint 1945 után távozott Nyugatra. Kertész Róbert szerint a mocskos múltú jogászt 1946 augusztusában B-listázták, s ez a *kortárs szemtanút* – okkal, joggal – mérhetetlenül felháborította. A nyilas Kúria elnökét miért csak B-listázták?

Próbálok megfejteni a Magyar Életrajzi Lexikon dodonai időmeghatározását: *1945 után*. Tehát mikor?

1945 áprilisában kitakarodtak az országból a nyilasok, feltételezem, hogy az „Imrédy előtti hajbókolva hajlongó” Szemák Jenő sem várta meg a szovjet csapatok baráti ölelését, mentette az életét, menekült. De ha már Nyugaton volt, a hazai illetékesek miért B-listázták 1946-ban? Mi célja, értelme volt e következmények nélküli intézkedésnek?

Ha viszont Szemák Jenő 1945-ben nem menekült el, ha 1946-ban még jogászként tengettengett itthon, és csak később hagyta el Magyarországot, akkor Kertész Róbert felháborodása érthető: 1946-ban miért *csak* B-listázták a nyilas Kúria elnökét?

Mikor van *1945 után*?

Valamikor (múltbúvár vagyok, nem bűnügyi nyomozó) felébredtek a magyar hatóságok, és „kikérték” az akkor már Nyugatra távozott háborús bűnös Szemák Jenőt, de a nyugati hatalmak – *hidegháború van most a nagyvilágban!* – nem adták ki a kommunista Magyarországnak. A távollétében itthon halálra ítélt Szemák Jenő 1954-ben telepedett le az Amerikai Egyesült Államokban, évtizedekig egy kaliforniai egyetemen tartott jogi előadásokat 1971-ben bekövetkezett haláláig.

Lajtos Árpád 1954-ben már hosszú ideje börtönben raboskodott idehaza. „Kegyelemmel” szabadult 1956 nyarán, 1957 nyarán feleségül vette szerelmét, Dajka Margit Kossuth-díjas színésznőt, és nyugdíjazásáig ablakmosóként dolgozott, műszaki szövegeket fordított, emlékiratát írta Budapesten.

Kovács Bélát a Szovjetunióban huszonöt év börtönre ítélték, embertelen körülmények között „őrítették”, majd 1955-ben az Államvédelmi Hatóság jászberényi börtönébe szállították. Később Budapestre hozták, megtörtén, betegen 1956. április 2-án szabadult, s térhetett haza otthonába. Nagy Imre második kormányában földművelésügyi miniszter (hivatalosan már 1956. október 25-én, valójában november 2-án lett a kormány tevőleges tagja), majd a kormányátalakítást követően november 3-án államminiszter. November 4. után rettegett attól, hogy újra a Szovjetunióba hurcolják. Meghajtotta a fejét. 1958-ban régi hívei és tisztelői országgyűlési képviselőnek választották. Betegen, megtörtén 1959. június 21-én tért meg Teremtőjéhez.

Parragi György írogatott, főszerkesztett, üldögte az Elnöki Tanács értekezletein. A régi kommunista ellenfél, Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártja első titkára 1955. szeptember 15-én lett az Elnöki Tanács tagja. Az ülések szünetében, kávézgatás, szendvicsmajszolás közben, ha véletlenül egymás mellé sodródtak a büfében, vajon miről beszélgetett Parragi György, a Kossuth-díjas hajdani kiscgazda újságíró az országrontó kis kopasz gazemberrel?

MÓZES HUBA

Nagyobb hatalom minden más erőnél

MÓZES HUBA (1941) Miskolc

Jézustól megtanuljuk „Istent, kedveseinket, hazánkat, népünket” szeretni. Miközben „a legmélyebb, a legteljesebb ismeretre” segít, a szeretet „ott áll az emberiség nagy törekvései, hatalmas küzdelmei” mögött. De semmilyen tudás nem lehet hasznunkra addig, amíg „eleven lényünké” nem válik. Jézus szeretete „személyenként, egyenként mindenikünké, úgy, mintha ki-ki egymaga volna a világon”.

Prohászka Ottokár 1927-ben megjelent *Élő vizek forrása* című könyvét lapozgatva olyan részleteket szemelgettem belőle, amelyeket kedvesem nem is olyan régen, élete utolsó hónapjaiban valamilyen okból a lapszálon megjelölt. A kiragadott sorok emlékképeket és további párhuzamos olvasmányokat idéznek, köztük Il. János Pál *Emlékezet és azonosság* című, 2005-ben közreadott önéletrajzi jellegű kötetét.

A felidézett emlékek kapcsán jut eszembe az a fényképfelvétel, amely 1996. szeptember 14-én a castelgandolfói fogadáson készült. A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság IV. kongresszusának résztvevőit köszöntő pápa, beszédének elhangzása után, meglepetésszerűen a terem közepén termett. Így került sor arra a kézfogásra, amely Il. János Pál rendkívüli kapcsolatteremtő adottsága folytán úgy hat, mintha kedvesemen s az őt üdvözlő házigazdán kívül körülöttük senki más nem volna. Mégsem elszigetelő ez a kézfogás, mint ahogy nem a magányról szól a „személyenként, egyenként mindenikünké” kezdetű hasonlat sem. Ellenkezőleg, a hasonlatban a családhoz, nemzethez, tágabb közösséghez tartozás bensőségességét érzékeljük.

Az *Emlékezet és azonosság* című kötet lapszáleken megjelölt, Sajó Tamás fordította szövegéből a közösséghez tartozás két fontos fogalmának értelmezésére figyeltem fel. Az első fogalom megközelítésének kulcsszava a *szeretjük*: „A hazafiság azt jelenti, hogy szeretjük mindazt, ami a haza része: történelmét, hagyományait, nyelvét, sőt természeti adottságait. Ez a szeretet kiterjed a honfitársak munkájára és szellemük gyümölcseire is. A haza javát fe-

nyezető minden veszély alkalmat nyújt e szeretet bizonyítására.” A másik fogalom értelmezése eredetileg egy UNESCO-konferencián hangzott el: „A nemzet amaz emberek nagy családja, akiket különféle kapcsolatok, ám mindenekelőtt a kultúra fűz össze. A nemzet a kultúra *által* és kultúrájában létezik. Éppen ezért a kultúra az emberek nagy nevelője, amely arra tanít, hogy a közösségen belül »többé« váljunk. A nemzet az a közösség, amelynek története meghaladja az egyén és az egyes családok történetét.” A konferencián foglalta össze Il. János Pál a fogalom értelmezését megalapozó tapasztalatokat is: „Olyan nemzetből származom – olvashatjuk a kötetben –, amelyet a történelem legnagyobb eseményei ráztak meg, amelyet szomszédai többször is halálra ítélték, ám amely mégis fennmaradt, és önmaga maradt. Megőrizte azonosságát, és a felosztások és megszállások ellenére is megőrizte nemzeti szuverenitását, nem fizikai erejére, hanem csakis kultúrájára támaszkodva. Ez a kultúra nagyobb hatalomnak bizonyult minden más erőnél.”

Il. János Pál 1991. augusztusi látogatása alkalmával 20-án a budapesti Hősök tere ünneplő soka-ságában kedvesemmel ott voltunk, de nem voltunk ott néhány nappal korábban, 16-án a Parlament előtt. Nem hallottuk tehát, csak később az egyházi vezetőtestület honlapján olvastuk az összegyűltet „Kedves Magyar Testvéreim”-ként megszólító pápai üdvözlő beszédet. Hadd idézzem itt egy rövid részletét: „Nyilvánvalóvá vált, hogy nyelvek nagyon szép és nagyon igényes, valójában egy szűk kapu. Olyan szűk, mint az a kapu, amelyen át a mennyországba kell bejutnunk. Ez azonban jó jel is lehet a magyarok számára. Mindazok, akik ezt a nyelvet beszélnek, megtalálják azt a szűk kaput is, amelyik a mennyországba vezet.”

A magyar nyelv különlegességét méltató prófécia közvetlenül kapcsolódik a hazafiság fogalmának „szeretjük mindazt, ami a haza része: történelmét, hagyományait, nyelvét” szavakkal megfogalmazott értelmezéséhez.

UTRY ATTILA (1949) | Miskolc

UTRY ATTILA

A szent kereszt ökumenizmusa és a képtisztelet

A Szentháromságban, egy keresztségben, bérmálásban (konfirmálásban), eucharishtiában (oltáriszentségben, úrvacsorában), de mindenekelőtt Krisztus kettős (isteni, emberi) természetében hívő keresztények kezdeményezésére felépítették Ragozinkában az Ige Közösségeinek Templomát és Konferenciatermét. Volt benne ikonosztáz-részlet, három ajtóval, mögötte szentély oltárral. Ikonok, szentképek, szobrok, keresztút-domborművek, valamint a közösen használt szószék, mellvédjén a négy evangélistával, alatta falba süllyesztett tabernákulum szekrény, és még egy szembe miséző oltár. Idehelyezték a katolikusok az Úrfelmutatás eszközeit, közösen használt Bibliát, de a protestánsok a hordozható úrvacsora-készletük részére külön tartót építettek gránitlappal a tetején. Az avatás és a felszentelés ünnepét szeptember 14-re, a Szent Kereszt megtalálásának és felmagasztalásának napjára szervezték, és ezt követően ökumenikus konferenciára, majd szeretetvendégségre invitálták a történelmi egyházak képviselőit, akik a szent kereszt ökumenizmusáról (az egész lakott földre való érvényességéről) és a képtiszteletről fejthették ki véleményüket.

Annál is inkább időszerű volt ez az ünnepség és eszmecsere, mert az ország az ötvenkettedik – a második magyar – Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus megrendezésére készül, amelynek kezdete 2020-ban a Szent Kereszt Felmagasztalásának ünnepére (szeptember 13–14.) esik. Erre a célra alkotott Missziós (vándor)-kereszt lett a szent esemény szimbóluma. A feszület két szárának találkozási pontján az Üdvözítő eredeti csodatévő keresztjének egy darabja található. Az ereklyetartó hasonlít az Oltáriszentség monstranciájához. Az első (Szent István) és az utolsó (boldog IV. Károly) király mellett még huszonhat szent ereklye van a kereszten futó levélornamentikán. A közös keresztény múltból hiányoznak a magyar ortodox keresztény szentek ereklyéi (pl. Hierotheuszé, aki a magyarok első szent püspöke volt; a rusz földeken szentté lett ugrin Mózes, Efrém és György, kárpáti szent Alexij, ugljai szent Jób). Így valójában maga Krisztus és a magyar boldogok, szentek érezhető jelenlétében zajlott az első konferencia (ha nem is teljes létszámban).

„Meváltónk szenvedéstörténetének, megdicsőülésének evangéliumi leirataiban pontosan követhető a tragédia minden fontos mozzanata. A keresztre feszítéstől a kínhalálon át egészen a mennybemenetelig. Most csak a sírba tételt idézzük, felvöljük a Szent Kereszt rövid történetét és ökumenikus hatását” – kezdte a konferencia első előadását Békési János, Ragozinka római katolikus kanonoka, majd így folytatta: „A középkor (*medium aevum*, 313–1453), azaz a bizánci korszak hajnalán a keresztthalál még szörnyű és igen embertelen pogány-római kivégzési mód volt,¹ de talán »tisztelték« az elítéltet annyira, hogy a gerendákat nem használták fel újra, hanem az elítélt kínhalála után az »egyszer használatos keresztfákat« a halott közelében elföldelték. Így történhetett ez a Názáreti Jézussal is, miután levették a keresztről, megmosták, balzsamozták, felöltöztették, és sziklába vajt sírban egy kőasztalra fektették. A keresztet pedig, amin néhány óráig függött, elásták a Golgotán (Koponya-hegyen²). A két lator testének csontjait a zsidók összetörték, majd a temetőn kívül temették el, de az ő keresztfáikat is elásták.

A Megváltó-rabbi tragikus keresztre feszítése és csodás feltámadása utáni 325. esztendőben a császár édesanyja, Heléna (Szent Ilona), bizánci »társcsászárnő« zarándokutatót szervezett a Szent Kereszt felkutatására. A munkálatok során a föld mélyén találtak keresztre feszítésre használt fagerendákat, sőt az »I. N. R. I. táblát« és a szöveget is.³ Makariosz jeruzsálemi püspök tanácsára a megtalált keresztfákat egy menthetetlen beteghez vitték, hogy az igazi keresztet kiválaszthassák. Az egyik hozzáérítésével azonnal meggyógyult a haldokló, s ezért meggyőződéssel állították, hogy ez az a fa, amelyik érintkezett a Megváltó testével és vérével. Szent és Igaz Keresztnek nevezték ezután a két gerendát, mely több mint ezer évig (a reformáció térnyeréséig) az egyetemes kereszténység szimbóluma: a papi áldás, feloldozás, jelvény és nyakékszer eszköze, valamint a keresztvetés ihletője lett. Nagy Konstantin császár elrendelte, hogy építsenek a Koponya-hegyen egy bazilikát a Szent Kereszt tiszteletére. Jeruzsálem püspöke választotta ki a helyszínt, ahol egy pogány szentély állt, melyet le-

romboltak, s így Krisztus temetésének és feltámasztásának helye egy fedél alá került. Ez a közel ezerhétszáz éves Szent Sír Székesegyház, a kereszténység legfontosabb zarándokhelye Jeruzsálemben, ahol minden húsvét éjféلكor fellobban a Szent Láng.

A Szent Kereszt-relikviának ezután igen kalandos élete lett. Az őrzés helyét a Golgota-dombon 335. szeptember 14-én felszentelt Szent Sír-bazilikában jelölték meg. A szent ereklyét három részre osztották. Egyik darab maradt Jeruzsálemben, másik Konstantinápolyba került, és a harmadik Rómába. Később tovább faragták, ajándékozták, és sajnos hamisították is. A keresztzilánkokat díszes ötvös műreemekbe foglalták, és legalább tizenöt kiemelkedő templom féltett kincse lett.

Háromszáz év múlva a perzsák elrabolták, de Hérakleitosz (Iraklios) bizánci császár a perzsák legyőzésével visszazerezte 630. március 21-én, és vitte őrzési helyére – a legenda szerint mezítláb, szegényes ruhában, a saját vállán. (Ezt örökíti meg az *Exaltation of the Holy Cross* ikon.)

Ötszázötvenhét év múlva, 1187. július 4-én a hattíni csatában⁴ elveszítették az ereklye jeruzsálemi részét. A keresztet Akko város püspöke vitte harcba, azonban köntöse alatt vértet hordott. A hagyomány szerint ez súlyos hiba volt, mert hitetlenségre utalt. A veszített csata után a Szent Keresztet is hadizsákmányként kezelték a muzulmánok, és mindmáig nem adták vissza. A konstantinápolyi szoborba rejtették, a rómaiakat pedig előszeretettel osztogatták a pápák. Luther, Kálvin és a protestáns felekezetek szakadása idején már alig hallunk említést erről a szent kegytárgyról – fejezte be mondanivalóját a kanonok, és átadta a szót Mitrics András ragozsán vezető lelkésznek.

„Tudjuk, hogy a kereszt a zsidóknak botrány, a pogányoknak bolondság, de például a protestánsoknak miért szitokszó és elvetendő ereklye? Vajon miért lett a kereszt, az oltáriszentség, a kép- és kegytárgytisztelet »kárhuzatos bálványimádás« (Heidelbergi Káté 1577/2013) a protestánsoknál és számtalan más keresztény/keresztényen gyülekezetnél?

A kérdés most az: hogyan lehet igazi keresztény egység közös hitvallás, eucharisztia, oltáriszentség, úrvacsora-tisztelet, egyezményes jel: szent kereszt, képek és szobrok egyértelmű elfogadása, imádása nélkül? Egyet kellene értenünk Pál apostollal, aki szerint a kereszt magát »Krisztust, Isten erejét és bölcsességét« jelenti (1Kor 1,24).

Az ortodox és görög katolikus keresztényeknél nagy tisztelet övezi a Szent Keresztet. A liturgikus költészetben olyan hasonlatokat használnak, ami

csak Krisztusra érvényes. Hajnali istentiszteleten sorba állás után leborulnak, és megcsókolják, miközben keresztódolási sztihirákat énekelnek, és úgy érzik, mintha magát Krisztust csókolták volna meg. Minden tárgy, amivel Jézus érintkezett, szent ereklyének számít. Az ökumenikus imahéten, amikor az ortodox és a görögkatolikus templomokban felhangzik az ünnepi Tropáion: »Üdvözítsd, Uram, a te népedet, és áldd meg a te örökségedet. Aki győzelmet ajándékoztál a keresztényeknek a barbárok felett, és kereszted által védelmezted a te népességedet«,⁵ akkor érezhetően létrejön valamilyen lelki egység a Krisztust követő emberek gyülekezetei között, de még mindig csak közeledés, nem pedig lényegi egyetértés van a gyülekezetek között.

A Szent Kereszt mellett az Eucharisztia–Oltáriszentség–Úrvacsora értelmezéséről, a képek és szobrok tiszteletéről antagonisztikus ellentét és hitbéli eltérés van korunk keresztényei között is. Az ikonok szerepéről négy példát említenék. Jézus ábrázolható, mert Ő a megtestesült Ige. Az *Ó-szövetségi Szent Háromság ikon* az első szövetség művészi-teológiai feldolgozása Andrej Rubljov örök érvényű ábrázolásában,⁶ 1420-ból. Az Istenszülő Szűz Máriát a gyermekkel Szent Lukács apostol és evangélista festette meg először, és azóta számtalan csodatévő Mária-ikont, -szobrot, -kegyhelyet tart számon az egyetemes kereszténység. A szent kereszt felmagasztalása olyan univerzális jel, ami újra egységbe kovácsolhatná a keresztény/keresztényen testvéreket, és a szent hagyomány újra az érdeklődés homlokterébe kerülhetne. A képtisztelet módját a második nikaiai (niceai), a hetedik egyetemes zsinat (787) határozta meg, amely kimondta a képek kegyes tiszteletét. Indoklásukban Germanosz konstantinápolyi pátriárka fél évszázaddal korábbi téziseit használták fel: »az imádás (*λατρεία/latreia*) egyedüli tárgya Isten lehet, de a hozzá vezető szentképek, ikonok (és részesedés az eucharisziában) egyaránt eszközei lehetnek a tiszteletnek (*προσκύνησις/proszkúnészisz*) és a szolgálatnak (*δουλεία/douleia*)«.

A végső elpártolás idején, amikor idegen istenek ülnek az Egy Igaz Isten trónjára, majd jusson eszünkbe ismét, hogy az imádás egyedüli tárgya csak Isten lehet, és bátran vállaljuk a kereszt, az ikonok, az énekek és a szent hagyományok szolgálatát, az eucharisztia titkát pedig életünk árán is őrizzük meg! Ezek a fontos látható, érezhető eszközök, dolgok, tárgyak és dallamok egy idő után »átistenülnek«, örök érvényűek lesznek, amiként elporladt testünk is újra egyesül majd örök életre teremtett lelkével a feltámasztás napján” – fejezte be hozzászólását Mitrics archimandrita.

„Az emberiség jelenlegi statisztikai adatait idézve látható, hogy a hét és fél milliárdnyi lélekből több mint ötmilliárd ember tartozik valamelyik valláshoz, egyházhoz, gyülekezethez,⁷ de még a keresztények vezetik a statisztikát” – vette át a szót Gróman Magdolna protestáns lelkész, aki a szószékről szólta a nagyszámú hívő sereghez:

„A keresztény/keresztény világ legfájdalmasabb ténye – az egyébként örömdetes ökumenikus törekvések ellenére –, hogy már nincs egységes hitvallása, szimbólum- és misztériumrendszere, eucharisztikus közössége. Csak az egy kereszténységben felvett és meghirdetett bűnbánatban, a Tíz Parancsolatban, a Miatyánk-imában, a Megváltó születésében, feltámadásában, a Pünkösdben, az ó- és újszövetségi Bibliában, zsoltárok tartalmában, a szegények és a rászorulóknak szolgálatában »pislákol még« némi krisztusi egyetértés a keresztények között, de minden más dologban, dogmában, hierarchiában, szentségekben, szimbólumokban és még erkölcsi kérdések megítélésében is nagy a széthúzás, a megosztottság a Krisztus-hívők és a langyoskeresztények között. Nem az a megoldás, hogy áttérünk egyik felekezethez a másikba, mert ez prozelitizmus, vagy közfelkiáltással kijelölünk egy aklot és egy pásztort, hanem az első szeretet, apostoli alázat és türelem visszaállítását kellene szolgálnunk. A felekezetek, ha Istentől áldottak, akkor nem tudjuk egy és csakis egy akolba terelni a különböző nyelvekben és kultúrákban gyökerező keresztény/keresztény hívőket.

A bizánci örökségnek napjainkra kevés nyoma maradt. Az utolsó(?) keresztény generációk már csak jelentéktelen (14 milliós) kisebbséget alkotnak, túlélésért küzdenek a nyolcvanmillió nem keresztény között, és lassan – Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia után félezer évvel – Aleppo, Damaszkusz, Jeruzsálem és még számtalan keresztény város eshet/esik áldozatul az erőszakos hittérítésnek, a szekularizációnak és a félholdnak! [...]

Gyakran gondolok arra, hogy ha a keresztények otthon éreznék magukat egymás templomában, és megismernék a gyökereket, amiből kisarjadt a sokszínű kereszténység, akkor ennek most korszakváltó jelentősége lenne. A cél legjobb eszköze Megváltó-rabbink szent keresztje. Ez vezessen bennünket a közeljövő keresztény egységére!” – a felszólítás után meglepő módon az Ige Közösségeinek Templomában kitört a taps.

A konferencia az ökumenikus közeledés jegyében folytatódott. A protestánsok igéket idéztek, zsolnárokat énekeltek. A katolikusok, uniátusok a Szent Lélek „kettős” eredete nélkül mondták a niceai-konstantinápolyi Hitvallást a többiekkel együtt. Nem

törődtek az évezredes eredetvitával.⁸ Mondván: „szinte senki nem tenné szóvá ma már, ha az eredeti szöveghez visszatérnénk!” – vagy talán mégis?

Végül a papok és a lelkész, együtt, fennhangon felolvastak egy ókeresztény imát:

„Urunk, Istenünk, aki meghajlítottad az egeket, és az emberi nem üdvözítése végett alászállottál, tekints le a Te szolgálóidra és a Te örökségedre. Mert Néked, a félelmetes és embereket szerető Bírónak hajtottak fejet, és vetették alá nyakukat a Te szolgálóid. Nem emberi segítségre várva, hanem a Te irgalmat és üdvözítéset áhítva; kiket is oltalmaz minden időben és ezen az estén és a közelgő éjszakában is minden ellenségtől, minden ellenséges és ördögi cselvetéstől, hívságos gondolatoktól és gonosz emlékeztetéstől.

Legyen áldott és dicsőített a Te Országod hatalma, az Atyáé és Fiúé és a Szent Léleké, most és mindenkor és mindörökkön örökké!” (Ford. D. Dr. Berki Feriz.)

A hétköznapokban természetesen mindenki védelmezi majd a saját vallását és szokásait, a véget nem érő hitviták már nem annyira erőszakosak és türelmetlenek, mint korábban.

A Szent, Igaz és Életadó Kereszt Ökumenizmus (οικουμενισμός = oikoumenismós) már nem terjed ki az egész világra, mint a Krisztus utáni első évezredben, ami komoly hátrányt jelent olyan fundamentális vallási, politikai törekvésekkel szemben, amelyek egyértelmű szimbólumokkal rendelkeznek, és életük árán is képesek ezeket megvédeni vagy más életeket elvenni, megadóztatni, zsarolni, erőszakkal áttéríteni.

JEGYZETEK

¹ Egyébként Konstantin császár (272–337) megtérése és Krisztus iránti tisztelete jeléül eltörölte a Római Birodalomban ezt a barbár kivégzési módot.

² A héber hagyomány szerint itt, a Golgotán találták meg az emberiség ősatyjának, Ádámnak a koponyáját, amelyet Noé magával vitt a vízözön idején a bárkába.

³ Ezt Konstantin császár leveléből tudjuk meg, amelyet *Vita Constantini* című művében közöl Kaiszareiai Eusebiosz: „Megtalálták Krisztus szenvedésének kiváló emlékét, amit annyi éven át a föld gyomra fedett be, és ami igencsak nagy csodálkozást keltett.”

⁴ A Guido jeruzsálemi keresztény király és Szaladin egyiptomi szultán vezette muzulmán sereg csatája a muzulmánok győzelmével zárult. Jeruzsálem haderejének nagy része ott veszett az ütközetben.

⁵ A Krisztus utáni 630. esztendőben született ez az ének.

⁶ Az ikon bonyolult szimbolikájának feltárása után kiderült, hogy a középső angyal maga Krisztus, a bal oldali angyal az Atya, a jobb oldali pedig a Szentlélek. Rubljov angyalai némán, szinte mozdulatlanul ülnek, arcukon szomorúság és átszellemültség.

⁷ Római katolikus: 1,4 milliárd; ortodox és protestáns: 1 milliárd; iszlám: 1,9 milliárd; hinduizmus: 1,1 milliárd, buddhizmus: 521 millió; hagyományos kínai vallás: 394 millió; afrikai hagyományos vallások: 100 millió; szikhok: 30 millió; judaizmus: 14,5 millió; bahá'í: 7 millió (2019-es, becslült adatok, forrás: adherents.com).

⁸ A nyugati változat szerint a „Szent Lélek Atyától és Fiútól (filioque) ered” (1054). Vagyis nem veszi figyelembe a János evangéliumában olvasható tanítást: „Mikor pedig eljövend a Vigasztaló, kit én küldök nektek az Atyától, az Igazság Lelkét, ki az Atyától származik” (15,26).

Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszus magyar jelképe, a Szent Kereszt, valamint magyar boldogok és szentek ereklyéivel. Oszvári Csaba (1963–2009) egyházi ötvösművész alkotása (2007).

Az első „nem emberkéz festette” igazi képmás, amely a keleti hagyományban Krisztus korabeli arclenyomata egy kendőn, amit az edesszai Abdar király kérésére küldött, aki a kép hatására felépült a leprából.

A Szent Lukácsnak tulajdonított Mária-ikon, a Salus Populi Romani (Santa Maria Maggiore-bazilika, Róma)

ANDREJ RUBLJOV, Szentháromság-ikon. Moszkva, 1420. Ábrahám és Sára három vendégét (középen Krisztus, jobbján az Atya, balján a Szent Lélek) ábrázolja, akik átszellemülten tekintenek az Eucharisztíára. A hagyomány ezt tekinti az első (Isten–Ember) szövetség megkötésének és hiteles Szentháromság-ábrázolásnak.

**Szent Heléna társcsászárnő, Nagy Konstantin császár édesanyja (bal oldalon) jelenléte a kereszt megtalálására (4. sz.) utal, ami egy időre elveszett. Iráklisz császár (középen) a 7. században visszaszerezte a perzsáktól, fölemelte, és meztláb vitte az őrzés helyére, a Szent Sír-bazilikába, Jeruzsálembe. Ettől kezdve a keresztény birodalom templomai-
ban szeptember 14-én minden évben ünneplik a kereszt „egyetemes föl-
emelését”, felmagasztalását.**

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Erdélyi anziksz

Nagy Pál (1929–1979) önarcképeiről

UJVÁROSSY LÁSZLÓ (1955) Nagyvárad

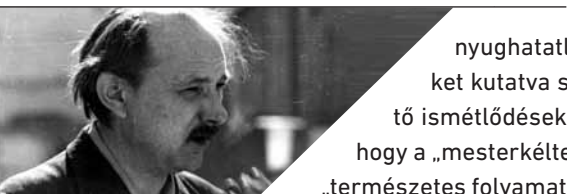
Kilencven évvel ezelőtt Szatmárnémetiben, református lelkészcsalád gyermekeként született Nagy Pál festő, grafikus, művészetpedagógus, művészeti író. Édesapját korán elvesztette, ezért nehéz gyermekkorra volt; 1935–1947 között a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte tanulmányait. Piskolti Gábor festőművész fedezte fel tehetségét, és készítette fel szakmailag a városi festőiskolába való felvételre. Ott szintén kiváló tanároktól, Bordi András és Aurel Ciupe festőktől kapott meghatározó impulzust művészi és pedagógiai karrierje kezdetén. Abban az időben már érett grafikusként készít plakátokat a Székely Színház részére, édesanyját anyagilag támogatja, és magát is fenntartja. Később, 1952-ben kiváló eredményekkel szerez oklevelet a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán Miklóssy Gábor festőművész osztályában.

A főiskola elvégzésétől nyugdíjba vonulásáig, 1976-ig a marosvásárhelyi képzőművészeti középiskola vizuális művészetet gyakorló legkedveltebb oktatójává vált. Tanított dekoratív művészetet, tervezőgrafikát, rajzot, festészetet, metszetet, s mindenekelőtt a mesterség mellett emberi tartást, transzilvanizmust, magyar kultúrát és a köldöknézés helyett nemzetközi lapokból nyújtott tájékoztatást, amennyire a körülmények lehetővé tették. Tehetséggondozó körútjai során a falusi iskolákban fedezte fel többek között a ma Kanadában élő Pusztai Pétert, a Sepsiszentgyörgyön elhunyt Plugor Sándor festő-grafikust. Hosszan sorolhatnám azok nevét, akiknek identitáskeresése körül Nagy Pál bábáskodott. Több ismert alkotótársunk közül most csak egypárat említek, aki Marosvásárhelyről indult: a ma is aktív Bunuş Ioan (Franciaország), a Budapesten élő Elekes Károly, a nemzetközi híró kecskeméti Rajzfilmstúdió rajzoló filmrendezője, Szilágyi Varga Zoltán, a 2004-ben Budapesten elhunyt Szörtsey Gábor. Középkolásainak életre szóló alapozást adott a vizuális művészet nyelvezetéből, és már a kezdetekben bevezette őket a ma sokat emlegetett experimentális művészeti kutatásba. Emberi és művészi kvalitásai miatt nagy népszerűségnek örvendett diákjai körében. Szakmai meg egyéb tanácsok dolgában mindig lehetett rá számítani a főiskola elvégzése után is. Az iránta való rajongás valóságos mítoszt vont köréje, Nagy Pál az erdélyi művészek több nemzedékének szellemi mentorává vált. Az alma mater és benne Nagy Pál grafikaműhelye nappal oktatóterem volt, ahol a mester grafikai feladatok közben az egyetemes és a modern művészetről beszélt, és olykor – írókat, költőket elemezve – a magyar irodalomból többet nyújtott, mint az irodalomtanárok együttvéve. Műhelyét a kiváltságos diákok éjjel nyomdává alakították, ugyanis a terem sokszorosító présén nyomtatták a Zenit című irodalmi, művészeti iskolalap illusztrációit.

Tanítónk pedagógiai tapasztalatait, hitvallását a *Barangolás a képzőművészetben* című kötetben foglalta össze. Ez a könyv a mai napig helytálló ismereteket nyújt a vizuális nyelv iránt érdeklődő fiataloknak és a művészetet érteni, befogadni vágyó embereknek egyaránt. Egy művészetpedagógus alkotói eredetiségéről csak abban az esetben érdemes beszélni, ha ő maga is kreatív alkotóként kísérletezik és alkotási célkitűzései, problémái, tanulságai bekerülnek a tanmenetébe. Mivel Nagy Pál esetében ez történt, a továbbiakban is utalunk vizuális kommunikációs gyakorlatainak pedagógiai hatásaira. Az erről összegyűjtött gazdag anyag kiadásra vár. Az oktató Nagy Pálról most érjük be ennyivel. A tanárról és diákjaira kifejtett hatásáról érdemes lenne részletesen írni és egy nagy kiállításon bemutatni.

NAGY PÁL VIZUÁLIS IDENTITÁSÁNAK KERESÉSE

Buffon szállóigéje szerint „a stílus maga az ember”; ahhoz, hogy eljussunk az emberhez, meg kell ismernünk Nagy Pált, a művészt. Ő mindenekelőtt olyan intellektuális alkotó volt, aki az isteni szárnyas Hermészhez hasonlóan a folytonos metamorfózis gondolatát testesítette meg. Experimentális

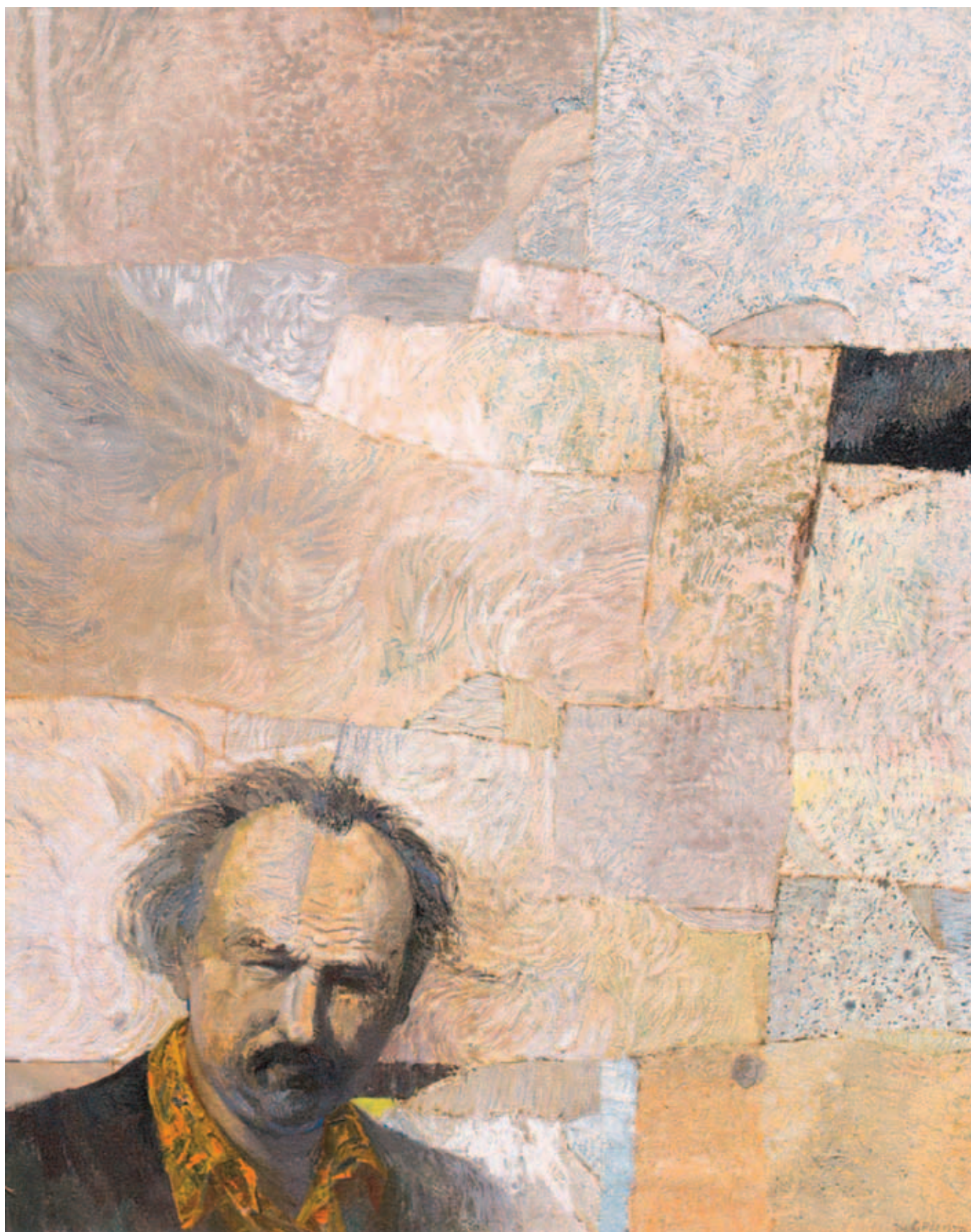
NAGY PÁL (1929–1979)

nyughatatlan volta okán örökösen átalakuló művészetében műfaji átfedéseket kutatva szárnyalt az állandó megújulás útján. Nem érdekelt a felismerhető ismétlődésekben megmutatkozó formajegyek gyűjtése, és diákjait is óvta attól, hogy a „mesterkéltén kialakított” üres modorukat fejlesszék. Inkább, amint ő is teszi, a „természetes folyamat és fejlődés eredményeként” fejlesszék stílusukat. Kompromisszumok nélküli, eredeti, hiteles műveket hozott létre, és gerinces tartással viselte rövid életét. Életműve ötvenévesen, 1979-ben bekövetkezett korai tragikus halálával megszakadt, ennek ellenére számtalan remekművet hagyott ránk, ezek közül most az önarcképeit taglalom. Miért éppen az önarckép merült fel elemzésem tárgyául? A választ egyrészt Nagy Pál írásából veszem: „Az író ön-életrajza visszapillantás; a festő vagy szobrász mindig az adott helyzetben, az őt környező világgal való kapcsolatában mutatja be önmagát.” Ezek után joggal feltételeztem, hogy portréi nemcsak a megfigyelt arcvonásait tükrözik, hanem önképén keresztül saját vívódásait és formai kísérleteinek korabeli jellegzetességeit is mutatják. Másrészt az erdélyi művészek közül Nagy Pál érezte leginkább az önmagával való szembenézés késztetését, ezt bizonyítja a művészettörténeti képmások ismertető magyarázata kötetének több mint húsz oldalán és jelentős mennyiségű önábrázolása. Csodálattal jegyzi meg: „Szinte hihetetlen, hogy a látszólag egyszerű önarckép mögött hányféle magatartásforma, ötlet és művészi megoldás húzódhat meg.” A könyvében említett portréábrázolásokon túl felsorolja azokat az árulkodó jeleket, amelyek alapján a személyiségjegyek az önkifejezés során megnyilvánulnak. Ilyenek például a kép festésmódja, a kép felületén látható vonal, folt és szín, aprólékos vagy gátlástalanul határozott ecsetkezelés, a „harsogó színorgia” vagy „a puhány formakezelés” stb. Általánosságban kitér a fény és árnyék ellentétére szerkesztett képek határozottságára, ami a saját műveire is jellemző.

Tematikája az egész életművét átható természetimádat és a természeti jelenségek ábrázolása, ebben a megtett út szakaszainak határán egy-egy önismereti elemzés, „önfej” született. Elmondhatta volna ő is, mint Rembrandt, hogy csak „portrékat csinálok”. Hiszen Nagy Pál is számos önarcképet festett, és mint minden portréfestő, művében – Jean-Luc Nancy szerint – a tekintetet festi úgy, hogy az „egész arc szemmé válik”, de itt a szemről már nem mint a látás szervéről van szó, „hanem egy örökdő jelenlétről, aki lesben áll önmagára és ugyanakkor a másakra is várva”. Mint minden portré, Nagy Pál önarcképe is a festményen keresztül tovább él, örökdió az idő múlása felett, és a tekintet tükrén át saját stílusát kereső jelleméről, egyéniségéről közvetíti. Ezenfelül arcképeit nézve az éppen napirenden levő szellemi erőfeszítéseit, vizuális gyakorlatainak programját is szemügyre vehetjük. Nem kell mást tennünk, csak időrendbe szedni önarcképeit, és máris láthatóvá válnak kutatásainak főbb erővonalai.

Kezdjük az első ábrázoló időszakával, a szalmakalapos *Önarcképével* (1950), ezen a lokális színék megfigyelésével foglalkozott. Az első komolyabb portréja magán viseli a Pál Lászlót követő tájrealizmus közben szerzett *clarobscur* [clair-obscur] technika elsajátítását, szalmakalapját nézve pedig a mezei emberekkel való szimpátiáját és a festői valőrjein keresztül átsütő tehetségét. Itt említhető a *Csereerdő ősszel* (1952), az *Édesanyám arcképe* (1953), a *Kompozíció vázlat* (1956). Utóbbiban valószínű, hogy az '56-os eseményekre reagálva, a mélybarna monokróm összhangban visszafogott festői szobabelső környezetből a fény által nagy ecsetvonásokkal emelte ki az üldözött férfit. Néhány év múlva már Degas-t tanulmányozza, másolja, és az általa használt színek fokozatosan megélnékelnek.

Amíg az '55-ös portrén őszinte tekintetét lángoló arcszíne hozza lázba, addig az 1958-as világos színekkel festett arcképét a döbbenet és a csalódás kifejezése tartja feszültségben. A képek interpretálásakor ne feledjük a dátumokat sem, mert Nagy Pál politikai állásfoglalásáról érzékenyen üzent önarcképein keresztül is. 1959-ben hideg kék háttér előtt meleg szürkék kontrasztjában festette meg önmagát. Itteni arcképén a tükörtől hátrébb lépve az előbbi közelképen látott nyílt tekintet helyett a szemében megjelenik egyfajta keserű düh vagy szigor. Ez abból adódik, hogy – a fényben úszó arcfelületen levő – egyik szeme hunyorít, a másik pedig az árnyékos oldalon tágra nyílt. Vajon miért e kétértelmű kifejezés? Talán a világban való leledzés értelmére kérdez rá? Vagy az '56 utáni megtorlások miatti kiállását mutatja szándékosan, amit Dürer önarcképén könyvében bizonyított már: ha a függőleges tengely mentén kettéosztott arcot újra összeilleszti úgy, hogy „a jobb és bal fél arcokból külön-külön képet nyer”, akkor kiderül, hogy az addig szabályosnak tűnő arckép nem „részarányos” (szimmetrikus), és az önkifejezés éppen ezért lesz annyira titokzatos, határozottan egyenes és megalkuvás nélküli önábrázolás. Az eddigi arcképkísérletei a festői hivatásra való felkészülés, egyben az önismereti időszak alkotásai.

NAGY PÁL, Önarckép, 1977

ÁTALAKULÁSOK, ALKOTÓI METAFORÁK 1960–1979 KÖZÖTT

Umberto Eco szerint az invenció mechanizmusa kifürkészhetetlen számunkra, gyakran véletlenül, képzetek ellenőrizhetetlen összekapcsolásával vagy tévedésből alkotunk metaforákat. Nagy Pál racionális alkotó művész ugyan, a „véletlen törvényeinek” használatát montázsvelvű intuícióként mégis megtaláljuk alkotásaiban számtalan helyen, főleg a részletekben. Munkáit elemezve a hatvanas évektől csak rá jellemző technikai újításokra bukkanunk, mint például a grafikus vonalstruktúrák festészetbe való beemelése. Ezt nevezhetnénk interdiszciplináris tevékenységnek is, vagy a két műfaj közti határok elmosásának, ami egyben szemléletének megújulásához vezetett. Addigi törekvéseihez képest mind színben, mind formában radikális váltást jelenített meg azáltal, hogy a képfelületet kitöltő portré háttérét vonalgesztussal fedte be (lásd *Önarckép*, 1960). A sötét foltként kezelt szemgolyó melegséget sugall, míg az önuralom maszkja csak álca, hiszen a belső képét tükröző háttér igen zaklatott. Az 1962-es önábrázolását már linóleummetszetben találjuk – ahogy a magasyomást tanította –: a kimetszett rész fehér az igen és a dúcon érintetlen felület, a nyomtatott fekete a nem. Így metszetén az igen a nemmel, vagyis a fény árnyékával együtt válik tömör monumentális egységgé. Ebben az időszakban Nagy Pál a festményein is alkalmazza képgrafikáinak kompozíciós rendjét. Ilyen *Az én városom* (1963) című linóleummetszetének kísérletező terepe, ahol kidolgozta a függőlegesen egymás fölé épített szalagkompozíciót, a frízszerű regiszteres rendezési elvet. Módszerét a későbbi években a következő műveiben tökéletesítette: *Emlékmű* (1966), *Építkezés* (1971), *Falotria II.* (1974), *Üzenet III.* (1975), *Forrás* (1978).

Rendszerető emberként kreatív magányában sokszor egy időben egymástól gyökeresen eltérő kutatásokba kezdett, így a grafikus attitűd mellett felfedezte az olajfesték pasztaszzerű felhordásának száradásából adódó repesztéses technikát, amely hatásosan érzékeltette a fakéreg faktúrájának illúzióját. Ezzel párhuzamosan, de lehet, hogy már hamarabb, jelentkezett a másik lenyűgöző találmánya: festményein a hajdani fatanulmányaiából emberi tulajdonságokkal felruházott alakzatokat formált. A korhadó fűzfákkal való azonosulásában elég korán, már a hatvanas években, a fatörzsnek a művészet ősi formáira visszanyúló, antropomorf jellegű *világfa-nő* jelentést tulajdonított. Kisugárzása olyan mértékű volt, hogy a hozzá közel állók diákkori munkáin érezni lehetett a *fa-lélek* hatását.

A fáról tudjuk: ha született valaki, fát ültettek neki, ez az életfa; a keltáknál lelkes fának mondták, amely az emberi élet mulandósága feletti örökös, a bajokkal szemben állított mágikus szimbólum. De ugyanakkor „az élet, a tudás, az idő fájának, a mindenség közepén álló, a Napot keleten szülő világfának a képe, az istennek, embernek otthont, rejteket adó, emberi módra viselkedő fa, a szerelem, a származás és a bőség jelképe”. Nagy Pál művészetében a fa inkább az idő szimbólumaként szerepel, megalkotta a *Törzsnek* nevezett fa testét (1966), ami nem más, mint egy időkapszula. Mesterkéltnak tűnik, ha leírjuk, hogy a fa törzsén levő odúban egy fiatal lány törzsét látjuk, és ezzel együtt a képbe a festő másodlagos, konnotatív jelentésű árnyakat rejtett. Amint az életfa kezdetben csemete, majd a vastag törzséről lehull a kéreg, és koporsója lesz annak, aki ültette. Mindezt festményébe beleláttni nem véletlen interpretáció, inkább a művész találékonyágának köszönhetően látjuk, amit látunk. A következő, *Én* című konstruktív kompozíciós önarcképét 1967-ből, a festő és modellje témakörből emelem ki; ebben az alkotásában a térkitöltés dekoratív funkcióját hívta segítségül. Festménye nem más, mint szín- és formakontraszt, valamint a sötét színekbe ágyazott szimultán képek egy nagyobb képben gondolatának megvalósítása. Ezt a *Duo* (1968) című álomszerű látomás követi. Ezen a feltételezett pár újabb vizuális metaforában a szerelemhálóba, vagyis egy szürke organikus képződmény üregében szőtt pókhálóba ragadt. Ez a műve, mondhatni, egy tömör, írisznyomású fametszetre emlékeztető káprázatos haiku. 1968-ból még egy fát, azaz gyökér *Gyertyatartó* drámai mementót készít, amely talán a prágai tavasz eltírása elleni tiltakozása volt. A fák összefogott rendjében pedig mintegy felhívást intézett az erőt képviselő *Szolidaritás* (1969) szükségességére. A világban történő eseményekre mindig érzékenyen reagált, így a nagy erdélyi árvíz idején két festménnyel is emléket állít az áldozatoknak. Az egyik a *Valamit visz a víz...* (1970) – az elmúlt gyermekkor pöttyös labdáját –, a másikon a megmaradt öreg fűzfák lyukacsos törzsére tapadt sáron kívül semmi sem maradt, csak az együtt érző fájdalom és az *Árterület* (1972)... a fákban testet öltött emberi tragédia megrázó szimbóluma. Még ugyanabban az évben lázba hozta a NASA földön kívüli intelligens lények számára világűrbe küldött, Pioneer-10 és -11 űrszondákba helyezett üzenete: a Földünket jelképező plakett dokumentuma. A minden idegszálával korábban élő művész experimentális karaktere a maga *Üzenet II.* című festett

változatában függőlegesen csíkozott ezüstszürke vásznon a világűrbe küldött sematikus emberpárt helyettesítve, művészettörténeti Ádám és Éva idézetet rajzolt. Egy nagy kiszáradt gyökér aljára pedig két fehér tojással meg egy kockával telelakott madárfészket festett. A fészekben található három elem (hüllők, madarak, tojásrakó emlősök) által a földön kialakult élet ismert evolúciós útjáról közöl, s az út végén az űrkutatás és a bibliai emberpár segítségével Földünk múltját ismertette, és egyben a jövőképét is anticipálta. Az iménti szimbolikus sűrítmény újabb kutatási terület nyitánya, műfaji áthatásnak számít a plakátművészet és a festészet között.

A folytatásban azok a hetvenes években alkotott munkák következnek, amelyekkel nagy örömmre a tartományi tárlaton találkozhattam. Innen kezdve megszorodnak a rövidebb vagy hosszabb időszakot felölelő, általam sorozatokba foglalt kísérletei. Negyvenes éveiben a legtermékenyebb időszakát élhette a művész, kísérleteinek mind számszerű mennyisége, mind egyedülálló, káprázatos szépségű gyümölcse a sokféleség szempontjából is a legizgalmasabbnak mondható. Ekkor újabb és újabb kísérleteit jegyezhetjük: az átlós és vízszintes párhuzamba húzott vonalstruktúrával felépített ábrázolási technikát, ebből született egyik legszebb olajképe, a *Zápor* (1969), aztán 1970-ben a *Zápor (Önarckép)* vagy a vízszintes irányú *Önarcképének* (1976) tusrajza.

Kutatásaiban jelentős kitérőnek számít az ideoplasztikus gyermekrajz kisajátítása. Ez akkor jelentkezett, amikor növényi stilizált elemekkel a dekoratív térkitöltést oktatta. Az 1971-ben készült *Kicsi fehér ház buja zöldben (Emlék)* című festményén az átlós önarcképének mintájára párhuzamos sávrendszerben kétdimenziós növényi eredetű mintát festett, és a buja késő tavaszi növényzet termélységének illúzióját a sötétzöldekkel érte el. Egy évvel később egy másik, *Lombhullás* (1972) című tájképén vízszintes dekoratív szalagmintával az őszi színek csodálatos kavalkádját festi meg. Ellenben mindkét képen enyhe dimenzióváltással az első képmezőbe fényel és árnyékkal kivitelezett fákat helyezett, ráadásul még az első képben az ábrázolás szabályainak ellentmondva egy kicsi lebegő fehér négyszögű házat is állít. Ezzel a dualista szemlélettel izgalmas eklektikus képvilágot hozott létre – kár, hogy nincs folytatása.

NAGY PÁL, *Önarckép (plakáttér)*, 1970-es évek; *Zápor (Önarckép)*, 1970

A következő váltás egy sajátosan pop-artos technika segítségével, az újságfotó oldószeres frottázs eljárásának felhasználásából született. Ezekben a művekben, mint minden alkotásában, az utánérzést szándékosan kerülte, és még a parafrázisoktól is idegenkedve szigorúan törekedett saját élményének hiteles visszaadására. A fenti nyomtatási módszer Nagy Pált hozzásegítette ahhoz, hogy a fotografikus dokumentumot a képhordozóra átvigye és a festői képbe ültesse, ezáltal újabb horizontú szemléletet tárt közönség elé, így hozva közelebb az erdélyi befogadóhoz a pop-art irányzat legfontosabb értékét, a művészet és az élet kapcsolatát.

NAGY PÁL, Zúzmarás önarckép, 1973

NAGY PÁL, Téli ragyogás, 1978

NAGY PÁL, Zápor, 1969

NAGY PÁL, Köd, 1973

Kötetében ezért is tartotta fontosnak idézni Robert Rauschenberg gondolatát, amely biztosan erősítést adott Nagy Pál hitének: „A festészet egyaránt kapcsolatban van a művészettel és az élettel. Sem az egyiket, sem a másikat nem lehet megragadni többé. Megpróbálok hát a kettő között keletkezett üres térben dolgozni.” Nagy Pál, korlátozott szabadsága okán, életterét kétszeresen üresnek érezhette, hiszen életéből vett reflexióit csak bújtatott metaforák által tudta hírül adni. Sorozatának az *El nem küldött képlevelek* (1970) címet adta, ezért kétem, hogy készítésének éveiben sokan láthatták. Különböző bonyolult montázsok ezek, műfajuk ikonográfiáját a már említett vízszintes szalagsíkú struktúrák határozzák meg, azzal a kivétellel, hogy most az alaprajzolatot találmra kiválasztott folyóiratképek frottázsnymata adja. A lap teréből különvált hangsúlyos kiemelései – megjegyzem, mintha kék-piros, 3D-s szemüveggel készítette volna őket – többnyire szép lányok, gondolom, hogy elterelje a figyelmet az írott szövegről. Nézzük meg közben a kézzel rajzolt lap tipográfiáját: többnyire Szilágyi Domokos, Palocsay Zsigmond, Marin Sorescu verseiből idéz sorokat: „A játék kezdetekor csak az asztalra helyezett gyertya lángja világít **áramkorlátozás... VIGYÁZAT! CSISZOLATLAN atomkór! ÜVÖLT A KÓRUS** dohártyám belereped, alleluja **tapsolunk HURRÁ! HURRÁ! HURR HURR**. Holnap is nap lesz. Holnap folytatódik. **csak csöppenként az életet. Fölrázzák használat előtt.** SZÁMOLD CSAK ÖSSZE BARÁTIDAT ŐSZINTÉN, de **NE TÉVEDJ, KIKET TÉVESZTETÉL ÖSSZE.** Hosszú keresgélés vezetett el ide, pedig már-már bezárult a kör, Emlékezz vissza **SOKAN SEGÍTETEK KIÁBRÁNDULNI. ŐRIZEM A SZEMED MERT NEM VOLT MÁS CSAK EGY** utálatos kritikus aki tudta. Nehéz megállapítani hol végződik a középen beszakított kátrányszínű szigetelőszalag. Pont **ÉN NEM** a mások szeme láttára akarok élni! **FONTOS.** Az ajtón ezek a betűk olvashatók: **IDEGENEKNEK TILOS AKIMENET.**”

Bizonyára nem sérteném meg azzal, hogy minden idők legnagyobb erdélyi átváltozó alkotójának nevezem. Eddigi frottázsképeinek ismeretében már úgy érezzük, kiismertük, de újabb és újabb rejtélyes meglepetésekkel áll elő. A meglepetések közé sorolom az újságfotót felhasználó *Vama Veche* (1969) című, vízszintes sávokban egymás fölé rendelt kompozíciót, a leomlott fa-

lon levő rácsozott *Vakablak* (1971) kereteibe épített tizenkét életmetaforát – a bölcsőtől a korporsóig –, a Petőfi emléket: *Székelykeresztúrtól Fehéregyházáig* (1972), az *Aszályt* (1972) és az ugyancsak ezekben az években megalkotott *Önarcképes plakáttervét*. Nem beszélve a korát megelőző, kuriózumnak számító munkájáról: szüette deszkákról magasnyomással grafikai lenyomatot készített, és ezt a színek adagolásával organikus absztrakt képpé komponálta. Ezzel az *objet trouvé* gondolatának grafikai változatát – talált grafika – alkotta meg. Az elismerés sajnos mindig elmaradt.

Térábrázolásainak kezdeti tájképeihez majdnem minden évben visszakanyarodik, nem hazudtolva meg analitikus természetét, alkatát: zúzmarát, úgynevezett fehér téli képeket festett. Hihetetlen színérzékenységgel, aprólékos műgonddal és türelemmel alkotta meg a *Zúzmará* (1969), a *Téli erdő* (1970), *Zúzmarás önarckép* (1973), a *Köd* (1973), a *Zúzmará* (1976), *Önarckép júdáspénzsel* (1976), a *Havazás* (1977) című festményeit. Ezeket 1977-es remek *Önarcképében* összegzi. A következő alkotások, habár nem önarcképek, ugyancsak a hetvenes évek termésének kimagasló portréi, amelyeket lehet, hogy azért festett meg, mert az arcráncok struktúrája elindította benne a szubjektív formaalkotás izgalmát, és akár a *Bozótjain* levő vonalkereszteszódések, itt is az időszűdő személyiségek rajzolt karakterének lényeges kifejezőeszközei: *Kós Károly* (1971) arcképe, *Egy ember* (1976).

Sokirányú érdeklődése olyan kísérleti kalandokhoz vezette, amelyeknek alkotási folyamatait már nem tudta befejezni. Ilyen volt a furnérozott felületek fényérzékenyítése (*Önarckép*); hogy ezekből mit hozott volna létre, azt már sohasem fogjuk megtudni. A másik a sokat ígérő, kifestőkönyvszerű pauszpapír *Önarckép* (1978). Az arcon belül hat számozott vonallal körülhatárolt foltot látni, talán interaktív módon kellett volna színeznit, szitanyomat-terv? vagy az Andy Warhol által ismert *Csináld magad (Tájkép)* mintára Nagy Pál önironikus önarcképe? Ez is talány marad, mint megannyi kísérlete. Az op-art bővületében is folyamatos kutatásokat végzett, ide tartoznak azok a vizuális gyakorlatok, amelyek főleg a művészetpedagógia területén váltak hasznossá számára. A nyomdai sokszorosítások közül az ofset is foglalkoztatta, jelesen a raszterpontok rendszeréből kialakított optikai képet tanulmányozta. Ennek eredményét, a két művészet, az op-art és a grafikai eljárás kifejezési fúzióját linóleummetszetekben kivitelezte (*Önarckép*, 1976 táján).

Élete végén bukkanunk a legtöbb darabból álló, *Buja formák* (1975–1979) című rajzsorozatra. Ennek kivitelezésére a háromdimenziós térbeli testek ábrázolására alkalmas speciális rácsrendszerrel talált ki. E struktúra segítségével az Erősz energiája által motivált női testek gömbölyded hajtalaiban a szép kategóriáját hozta képbe. Ellenben a nagyszámú rajzolt vonalstruktúrája között megtaláljuk a '78-as *Önarcképét* is, amely inkább a Thanatosz energiájára hallgató, önpusztító énjére hasonlít. Ez a rajz kivételes módon némileg ellentmond a buja vágynak, de Freudtól tudjuk, hogy a kétféle ösztön, a nemi és a halálösztön viselkedésünkben folyamatosan jelen van, ugyanis minden személyiség működésének meghatározói. Ezt az utolsó kísérletét ma generatív művészetnek is nevezhetnénk, hiszen Nagy Pál előszeretettel alkalmaz egy általa talált önálló rendszert, ami mozgásba hozta a fantázia játékának vonalvezetését. Általa, a művész útjának következetes végső állomásán, az említett testek rajzai olyanok, mint amit a fádba addig beelátott, csak most a végén tisztán, szimbolikus jelentés nélkül, a síkbeli vonalrácstól elhagyja, és a felületen túl egy virtuális térben szövö, fonja, alakítja testeit. Szűcs György szerint: „mint a népmesében, a testek itt is vannak, meg nem is, fel is vannak öltözve, meg nem is, csábítóak meg nem is”, erotikus látomások meg nem is, csak illúziók.

Amint láttuk: minden önarcképe komolyságot, vívódást, magával szembeni elégedetlenséget mutat. Az egyetlen, amelyben látni lehet Nagy Pál szellemességének igazi ragyogását, olykor cinikus, sziporkázó humorral megáldott melegségét, mindig jókedvű játékos karakterét, a halála előtt, 1979-ben készült, pasztellel rajzolt *Önarcképe*. Szellemi kisugárzásával hatott a marosvásárhelyi képzőművészeti iskolából kikerülő nemzedékekre, így hosszú távra befolyásolta az erdélyi experimentális gondolkozást a mai és már elhunyt kortárs művészek körében. Ars poeticája is követendő: „Megkísérlem megláttatni a szépséget. A szépség mindig az, ami a dolgokban emberi, ami az emberben a természetből való. A szépség mindig más, mert az ember mindig a legújabb arcát ismeri fel a természetben. Ezt megláttatni – mindig új kísérlet.”

HALMAI TAMÁS

Az egyetemes Babits

HALMAI TAMÁS (1975) Pécs-Somogy

„...a világ minden nagy vallása szükséges szerve a vallásnak mint egésznek, mint élő szervezetnek, mely egy és oszthatatlan. Ébredjünk csak tudatára ennek a ténynek, és máris baráti légkört teremtünk, végtére is az az egyetlen módja a nagy vallások keltette, látszólag disszonáns hangok összhangba hozásának, hogy figyelmesen meghallgatjuk, mit mondanak valójában. Bátran kijelenthetem, hogy ha így teszünk, mennyei muzsikát fogunk hallani.”

Douglas E. Harding: *A világ vallásai. A befelé vezető út*
(Ford. Malik Tóth István)

„– Quo vadis? – kérdezte Péter.

Jézus felelte:

– Mi lelt téged, hogy olyan nyelven beszélsz velem, amelyet nem értek?”

Gárdonyi Géza: *Égre néző lélek*

1

Hogy Babits számára a katolikusság – a szó eredeti jelentéséhez híven – *egyetemességet* jelentett: tudjuk. Például innen:

„Én katolikus vagyok; azaz hiszek a nemzeteken felülálló, egész világnak szóló *katholikus* igazságban! Más szóval: hiszek *igazságban*, mely túl van a politikán, életünk helyi és pillanatnyi szükségletein: az én egyházam nem nemzeti egyház! Nem vagyok puritán: az én üdvösségemnek nem elégséges az, ami szükséges: ami itt és most szükséges.”

(*Örökkék ég a felhők mögött. Vallomás helyett hitvallás*)

Azt azonban ritkásabban szoktuk tudatosítani, hogy ez a szellemi alapállás miféle, dogmáktól, katekizmusoktól, hittételektől nem kötött versvilágot tár nála tágasra. Úgy lehet, a vatikáni kereszténységnél – s általában a nyugati egyházi hagyománynál – szélesebb horizonton tájékozódik nem egy Babits-szöveghely. Ókori bölcsesetekkel, keleti tanokkal s misztikus iskolákkal érintkezően.

Hegyi költészet jele ez, a *magasságélmény* (Nemes Nagy Ágnes) kiterjesztése a földszintes mindennapokra.

Ahogy a költő-tudós fogalmaz: „Bizonyos költő-alkatok olyan hevesen sodródnak fölfelé, mint-ha ellenirányú tömegvonzás kapná fel őket, mintha egy folyó, valahol a föld egy nincs-kontinensén, talán a Herkules oszlopain túl, hirtelen kiemelkedne medréből, és úgy, ahogy van, cseppfolyós állapotában, felfelé kezdene folyni a levegőbe” (Nemes Nagy Ágnes: *A hegyi költő*).

S talán nem blaszfémia Hildegard von Bingen versszavait is idesugározunk:

„Most rátok vetődik tekintetem,
Érdemdús férfiak.
A sötétben át jöttök ide,
Szellemszemmel nézve
A fényt, az élőt, csillogót.

[...]

...Csodával, mint körben forgó kerek, hirdetitek
Titkát a hegynek,
Ami érinti az eget.”

(A prófétákhoz, ford. Mohácsi Árpád)

2

Lehet ugyan Babits parnasszista színezetű, szecessziós-szimbolista költői pályakezdésében pusztán *antik filozófiai szerepjátékok* sorát észrevételezni, de kétségtelen: mégiscsak filozófia öltözött itt költészetbe.

Az első kötet (*Levelek Irisz koszorújából*, 1908) nyitó verse a *pantha rei* ('minden folyik') hérakleitoszi útmutatását s általában a ciklikus időfelfogás hellén–latin mintáit követi. Élet és halál szenvtelen körforgásával szembesülvén nem isteni irgalmat ígér, hanem személyes megszabadulásra biztat a verstudat:

„A láng is hullám. Szüntelenül lobog
főnix-világunk. Így nem is él soha,
mi soha meg nem halt. Halálnak
köszönöd életedet, fű és vad!
Minden e földön, minden a föld fölött
folytonfolyású, mint csobogó patak”

(In Horatium)

A „légy könnyű” s „állj akarattal a / rejtett erőkhöz”: keleti tanításokhoz is hű tanács. („Büvös körömből nincsen mód kitörnöm” – mondja később *A lírikus epilógja*, komorabb ismeretelméletre hajolva. Utóbb pedig az *Esti kérdés* nevezetes fűszálpéldázata kérdez rá újlag a kozmikus ismétlődés mélyebb jelentésére – elégikus tanácstalanságba törődve, de szépségélményekkel gazdagon.)

Két további, a korban népszerű teozófiai okkultizmussal is rokonszenvező vers támogatja ezt a *semmit sejtő* magatartást, indiai szemhatárra függesztve tekintetét:

„s a lelkem indus bölcsességbe olvad:
nincs semmi sem, csak semmi van,
s e semmi én vagyok.”

(Himnusz Iriszhez)

„egy isten óriási arca tartja fenn
szemöldökével a mindent a semmiben,
[...]
S ki hiszi el, hogy jártam, jártam odalent?
Hogy jártam ott, hol nincs világos, nincs sötét,
és láttam azt az arcot és szemöldökét...”

(Theosophikus énekek. II. Indus)

A *Sunt lacrimae rerum* Vergilius-citátum ugyan, ám Babitsnál nem nehéz beleértünk a tárgyi létezésben is eleven lélekre, lelkeségre tapintó (jószerevel *transzhumán* irányú) könyörületességet – mely nem kívánja az életet az élők számára kisajátítani:

„Van a tárgyaknak könnyük.”

Zen koanok belátásaival rokon az a – meglehetősen posztromantikus vetületű – fölismerés, mely tudáson s hiten (tehát a személyes kognitív-mentális kompetenciákon) túlra kalkulálja a végigzsongokat:

„...a legjobb, amit nem tudunk,
a legszebb, amit nem hiszünk.”

(Húnyt szemmel...)

A „fekete az anyag rejtett lelke” (*Fekete ország*) tudományoktól is inspirált imaginációját akárha felülírni igyekeznék a „rejtett forrásu fény” eksztatikus teológiája:

„A véghetetlen portikusznak
egyhangu oldalívei
rejtett forrásu fényben úsznak.”

(Az örök folyosó)

Későbbi verseskötetekben is gondolati, szellemi, szellemi sokirányúságot találunk – hovatovább nyugvópont nélkül. A Babits-líra nem ideológiához köti magát, hanem ideák ajánlatait veszi fontolóra.

Az „Énnékem minden szerelem” (*Mindenek szerelme*) rajongó panteizmusa, az *Örök dolgok közé legyen hired beszótt* hódolatos kívánalma, „az emberi szem nem látta nép” (*Kútban*) mesei látásmódja vagy a „mindenütt csak jó az ég” (*Cigánydal*) rusztikus létbizalma *világokra nyitott* lírai misztikát körvonalaz.

A *meghaladni vágyott* szenvedést a vágyakból eredeztető buddhizmus kulcsfogalmait lépteti színre a *Két nővér*:

„Két nővér megy, ó Lélek, örökkön, az egyik előtted, a másik utánad:
az egyik a fekete Bánat, a másik a vérszinü Vágy.”

Aszketikus megoldással kacérkodik a *Bakhánslárma*:

„Az út végén vár egy kolostor.”

S szinte életvezetési útmutatást foglal művészi szinopszisba a *Szimbólumok (Stanzák)* első darabja – mely a „meghalni bűn” katartikus blaszfémiaijából bont ki megfellebbezhetetlen istenhitet:

„Ne mondj le semmiről. Minden lemondás
egy kis halál. Ne mondj le semmiről.
Minden halál gyilkosság (lélekontás):
Meghalni bűn, ne mondj le semmiről,
Isten művét rongálja bármi rontás,
meghalni bűn, ne mondj le semmiről:
minden vágyad az Isten szava benned
mutatva, hogy merre rendelte menned.”

(1. Ne mondj le semmiről)

Emlékkönyvi rigmus is lehetne a *Babona*, varázs két sora, mely az *amint fent, úgy lent* Hermész Triszmegisztosz-i misztériumát írja bele személyiségünk személyen túli dimenzióiba:

„...ki méltó látni a csodát
az a csodát magában hordja.”

Vö.:

„...ó, ha lankatag énekemet
ilyen egyszerűsége hangozhatnám, hogy, ha egy drága barát
meghallgatná egy este, nem tudná, szavakat hall-e, vagy a saját
szívét dobogni, vagy a szférák zenéjét, vagy engemet.”

(Előszó, Nyugtalanság völgye)

Az ítélkezésmentességen alapuló, nem kettős (nonduális), advaita hagyománynak is becsületére válnék ez a szójátékos létkomolyság:

„Isten szemében nincs szemét”

(A csengetyűsfíú)

A világot egyrészt isteni energiák alakváltozatainak látja, másrészt a semmi szinonimájaként érti néhány további mű. Ezzel a gondolkodás monoteizmusos korlátait s a megismerés ráocsúdó naivitását is elhárítja magától („mert minden szó új korlátot teremt, / a gondolat testének szabva formát” – *Hadjárat a semmibe*):

*„Nem hiszek én egy istenben, mert bárhova nézek,
istent látok, ezért, s nem szomorú a világ.*

[...]

*Semmi az ami csak egy; semmi sem egy, ami él.
Nem hiszem én az egy istent; hiszem az ezer istent:
azt aki adja a fényt; azt aki adja a dalt;
azt kívül a kin is édes, azt kívül a mocsok is szent;*

[...]

*Élnek az istenek és még érzi hatalmukat egyre
bárha nem is hisz már bennük a léha világ:
egy isten se szorult a hitre s az emberi kegyre
egyike zengő ég, másika néma virág.”*

(Hiszekegy)

*„A semmiség virága ez a föld is,
a semmiség virága e világ*

[...]

Röpül a föld – s ők azt hiszik, nyugosznak.

[...]

*Hogyan lehetne, ó hogyan lehetne
halásza lenni az örök sodornak,
amelybe holtig el vagyunk temetve
s mely holtan a semmibe hány ki holnap
úrnél űrebb távolba? hogy lehetne,
kik parttalan medrében véle folynak
a nagy Folyás irányát észre venni,
ha ez a minden és a part a semmi?”*

(Hadjárat a semmibe)

Közbe-közbe közéleti üzenet és szerelemfilozófia is megfogalmazódik Babits költészetében, előbbi a krisztusi szeretet, utóbbi a testi-lelki szépség jegyében:

*„...és mikor azt mondják: Kereszténység és honszeretet!
keresztre feszítik újra Krisztust s a szeretetet”*

(Strófák egy templomhoz. 1918 tavaszán)

*„Segíts, Szerelem! ezt az egész verset neked énekelem,
mert te vagy a Jóság magva és átoma, szent Szerelem,
ki a testi Szépség fáklyáját tartod a lélek elé
és úgy vezeted a lelki nagy Szeretet felé!”*

(A jóság dala)

A *Zsoltár férfihangra (Consolatio mystica)* különösen ékes darabja Babits spirituális lírájának. Az „érted történnék mindenek” alapállása csak látszólag fakad valaminő narcisztikus antropológiából. De akkor sem derítenénk fényt a szöveg minden igazságára, ha bibliai értelemben gondolnánk a teremtet világot az ember számára rendeltetett adománynak. A „ne gondold hogy annyi vagy, amennyi látszol magadnak” sor *felekezet nélküli misztikát* tágít a vers köré; a költemény zárolata pedig a New Age szinkretista ambícióit előlegező, holisztikus aurába vonja az egón túli személyesség világteremtő képességeinek gondolatát:

„...messze Napokban tennen erőd
ráng és a planéták félrehajlítják pályád előtt
az adamant rudakat.”

Nem elvont metafizika épül kötetről kötetre a babitsi műhelyben: a költő istentudó verssorai a cselekvő szeretet, a humanista katolicitás s már-már egy *lelkiségi futurizmus* igényével szólongatják a harmadik évezred olvasóit is. E művek kiáltványos lendülete s sci-fibe illő csillagléptéke elől mindennapi mikrokozmoszaink se térhetnek ki:

„Aludj, barátom! s építsd erőidet a jövőnek!
Aludj, testvér! ó, bár mind testvérek, emberek, lelkek,
kéz kézben, erőt erő táplálva, mint áram áramot,
törnének föl csillagokig!”

(*Csillagokig!*)

„A világ több, mint minden emberi; hiszek a világban, mert eszem el nem éri.

[...]

...magamban is érzem ami ellen küzdök, s tudom, hogy minden rombolás engem rombol. Nem is rombolni akarok, inkább építeni: az ész halkán hasson a tényekre, mint a delej: nem ellensége az erőknél, hanem egy erő a többi közt, együtt építve velük. Az erők a múlt, az ész a jövő: egymásba kapaszkodó fogaskerék.

[...]

Hiszek a művészetben, mely kinyitja elének a világot, mely kiröpít a pontból és pillanatból, mely katolikussá és a kozmosz polgárává avat...

[...]

Hiszek a lélekben, mely szereti a világot; annyira szereti, hogy újracsinálja, annyira szereti, hogy meg sem elégszik vele. Ha érdemes a világ, érdemes szeretni is, érdemes másolni, érdemes a fantáziának folytatni is. Hiszek az alkotásban, mely a lélek nyelve; nem mindenkié, csak a magosabb lelkeké; mint a nyelv sem minden állaté. Hiszek a munkában...”

(*Örökké ég a felhők mögött. Vallomás helyett hitvallás.*)

„Az istenek halnak, az ember él” (*Régen elzengtek Sappho napjai...*): Nietzsche írja tovább ez a verssor, de végső belátásaiban nem istentelenséget konstatál majd a harmicas évek Babits-lírája. A korszak jellegadó fejleményei – a tömegkultúra térhódítása, a technicizálódás új kihívásai és Európa fasizálódása – *reszakralizációs* szándékot hívnak elő s erősítenek meg a költő művészetében. Mi mással felelhet az ember az istennélküliség tapasztalatára, ha nem Istennel?

Esztergom egyszerre lesz a prófétai szerepválság és az evangéliumi megengesztelődés helyszíne. Az előhegyi miliőben – vagy annak hatása nyomán – érlelődik lelki-szellemi valósággá a Jézus magasztalta gyermekiség vágya:

„Bárcsak játszanánk
örökké, mint e gyermekek, kik ostort
kötöznek odalenn magukból, kéz a kézbe
fogózva, és egymást lendítve diadallal!”

(*Szent király városa. Esztergom, Előhegy*)

...a ráhagyatkozó istenbizalom lelkülete:

„Bölcs belátás,
bízni abban, kit nem értünk, Ádáz.”
(Ádáz kutyám)

...a mindenséget *mindenek* foglalatának látó érzékenység:

„Milyen jó együtt látni itt egyet és óriást!”
(Hegyi szeretők idillje)

...a *transzcendens önismeret* bátor lélektana:

„Ki farag valaha bennünket egészre,
ha nincs kemény vésőnk, hogy magunkat vésne,
ha nincs kalapácsunk, szüntelenül dúló,
legfájóbb mélyünkbe belefúró fúró?”
(Psychoanalysis Christiana)

...s a szociális kompassió evidenciája:

„Nem magamért sírok én: testvérem van millió
és a legtöbb oly szegény, oly szegény,
még álmából sem ismeri ami jó.
[...]
Ha holtakat nem ébreszt: mit ér a trombitaszó?
Csak a könny, csak a könny, csak a könny hull
s nem kérdi, mire jó?”
(Cigány a siralomházban)

Babitsnál a magyarok Istene is: „magyarok és mindenek Istene” (*A Magyarok Istenéhez*); amint „a szent Restség fehér zászlait” (*Vers a csirkeház mellől*) a békés ellenállást meghirdető Gandhi is ki-tűzhette volna.

A *Verses napló* (*Esztergom, Előhegy, 1932*) egyik darabjának különlegessége abban rejlik, hogy bár játékos modorban, de az *ahimsza* (a nem-ártás) keleti eredetű – ám mélyen univerzális – elvét érvényesíti:

„Költő vagy, csupa szeretet:
szereted-e a legyeket?
vagy ölnél, ölnél, ezreket,
hogyan megvédd bús kényelmedet?”

Menj ki ahol a szabad ég
lesz szobád: kisebb nem elég,
hogyan megférj és békibe légy
a légygel, és veled a légy!”

(Fél három)

A *Mint különös hírmondó...* sem az önérdekűen részvétlen visszahúzóds verse – sokkal inkább a természeti harmóniába megtérő (a *tao* útjára visszataláló) ember *közérdekű lelki békéjét* propagálja:

„...mit
bánom a híreket én? forrong a világ, napok állnak

versenyt az évekkal, évek a századokkal, az őrült
népek nyugtalanok: mit számít? én csak az őszre
nézek, az őszet érzem, mint bölcs növények és jámbor
állatok, érzem, a föld hogy fordul az égnek aléltabb

tájaira, s lankad lélekzete, mint szeretőké –
óh szent Ritmus, örök szerelem nagy ritmusa, évek
ritmusa, Isten versének ritmusa – mily kicsi minden
emberi történés! a tél puha lépteit hallom,

jó a fehér tigris...”

Személyiségfilozófiai vonatkozásaiban előzte meg korát a *Csak posta voltál* időtlensége:

„...amit hoztál, csak annyira tied
mint a por mit lábad a szőnyegen hagy.
Nem magad nyomát veted: csupa nyom vagy
magad is, kit a holtak lépte vet.”

Hézagmentesen simul a nyelvbölcselet wittgensteini paradigmájába a *Mint forró csontok a máglyán...* költői hitvallása:

„Nem az énekes szüli a dalt:
a dal szüli énekesét.”

Ezzel – a nyelv identítasalakítóan autonóm létmódjának fölismerésével – vág egybe a gondolat köz-
érzeti inverze:

„Hozzám már hűtlen lettek a szavak...”
(Jónás imája)

A végső közlendők pedig mit is illethetnének? Isten és a szabadság kérdéskörét – fájó öniróniával:

„Nem hiszek az Elrendelésben,
mert szabad vagyok: oly szabad,
mint a bolond bogáncs a szélben
vagy vad bozót között a vad.
»Vezessen Hozzád a szabadság!«
így kérem olykor aki vár,
mert nem annak kell az imádság,
ki Istent megtalálta már.”
(Az elbocsátott vad)

...s az elmúlás tragikumát – a tragikumot áthangoló szent tudással:

„...nem is
olyan nagy dolog a halál.”

(Balázsolás)

Az olvasónak – s az olvasó utókornak – küldött utolsó tanácsok se a hit vagy a hitetlenség szomszédos zónáiból származnak, nem is a ráció szenttelen ismereteit közlik. Inkább a létbizalom és az is-

tentudás univerzalisztikus bizonyosságairól adnak számot. Sem korszak, sem kultúra, sem vallás, sem nemzetiség jelét nem viselve magukon:

*„Úgy élj, hogy a lelked is test legyen
melyen színeket ver vissza a nap.
Foglalj magadnak tért a levegőből,
határozott helyet az ég alatt.*

*Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás.
Vigyázz, ne fújjon rajtad át a szél!
Őrizzed árnyékodban szent, komoly
s nyugodt dolgok biztos léleketét.”*

(Ha nem vagy ellenállás...)

E „biztos léleket” fuvalmai legyintenek meg a hátrahagyott töredékek közt kutakodva is. Mint-ha nem is egy magyar poéta, hanem haikuköltő japán mesterek (vagy tusrajznyi bölcsességgel felvéteztet kínaiak) meditációs mantráit olvasnánk:

„Minden éjjeli virág fehér.”

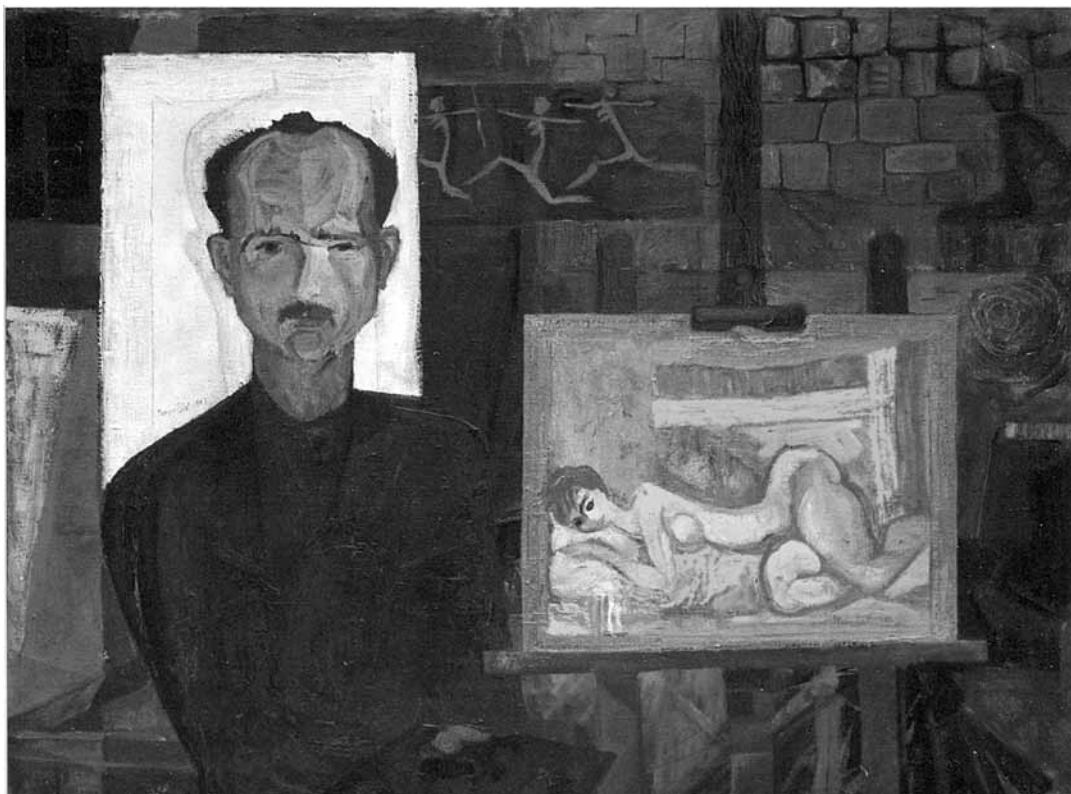
*„az Isten oly mágus
ki csodákat tesz, de
meg nem magyarázza”*

„Az öröm szirmai leesnek, de alattuk érik már a gyümölcs.”

Vajon miféle gyümölcs vár ránk, versek szirmai leesvén?...

3

„Babitsot a viaskodó, kétkedő vallásosság jellemezte. Élete hosszú korszakán át nem volt »gyakorló katolikus«, s valójában csak élete első és utolsó szakaszában” (Pilinszky János, *Balázsolásra*, Új Ember, 1961. január 29.). – „Más szavak kellenének, hogy beszélhessünk róla, de nincs reá nyelv” (Simone Weil, *Ahol elrejlík az Isten*, ford. Reisinger János).

MONOSTORI IMRE

Az elfogadás kínjai

Egy fejezet a Németh László-recepció történetéből
(1956–1960)

MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

POLITIKA ÉS KULTÚRA

A forradalom után az új kommunista rezsim kulturális politikájában lényeges változások mentek végbe. Egyfelől enyhültek a korábbi diktatúra nyomásai, valamelyest szabadabbá vált a szellemi világ, másfelől viszont megmaradt a szigorú ellenőrzések rendszere a kulturális élet valamennyi területén. Ez a kettősség természetesen meglátszott a mindennapokban: számos esetben keletkezett bizonytalanság a rendszer működtetőinél, illetve számos kiskapu nyílt meg bizonyos pontokon, s rendkívüli módon elharapózott a bürokrácia, az aktatologatás, a döntések meghozatala. Az irodalmi és a vele rokon folyóiratok viszont látványos módon megszorodtak 1956 után, s ez a tény valódi értelmet is hordozott: színesebbé, érdekesebbé, nem egy esetben „népfrontosabbá” változott a struktúra. A Nagyvilág már 1956-ban megszületett, majd jöttek a többiek: 1957-ben az Élet és Irodalom című hetilap és a Kortárs folyóirat, 1958-ban a Valóság és a pécsi Jelenkor, 1961-ben az Új Írás, majd 1963-ban a Kritika.

Németh László személyes életében negatív változást is hozott az ötvenes évek közepe, ekkor diagnosztizálták ugyanis nála a két évtized múlva végzetessé váló érrendszeri betegséget. Innentől kezdve viszont még nagyobb erőfeszítéssel igyekezett megfelelni saját írói terveinek. A *Galilei* körüli huzavonák, majd a dráma bemutatója s közvetlen utána a forradalom eseményei és az ezekben való aktív részvétel kimerítették, s a balatonfüredi szívkórházba vonult gyógykezelésre. Hamarosan azonban szembe kellett néznie élete egyik legnagyobb erkölcsi dilemmájával: a Kossuth-díjjal. 1957. február 13-án erről így írt Basch Lórántnak. „Ha [...] kész helyzet elé állítanak, nem utasítom vissza, vakmerő dolog volna, s úgy érzem, bármennyire is kívánja mindenki, hogy valami nyakszegecs dolgot kövessék el; az én kötelességem most, hogy egy-két művet még befejezzem.”¹

Alig telt el egy hónap a Kossuth-díjak kiosztása után (az indoklás szerint elsősorban a *Galilei* és az *Égető Eszter* című műveikért kapta), a Népszabadság részleteket közölt Palmiro Togliatti olasz kommunista pártfőtitkár „elméleti” írásából a magyar írók 1956-os szereplésével kapcsolatban.² Németh László szereplését, az *Emelkedő nemzet* című cikke éberségét és figyelmeztetéseit „értékesnek” és „világosnak” minősíti az olasz pártvezető; ugyanakkor élesen támad is, amikor arról ír, hogy Németh a cikk elején a Horthy-rendszert igazolja, s itt egy „fasiszta rendszernek kispolgárok használatára való szokásos álcázásáról” van szó.³ Az ősz folyamán Kállai Gyula – ekkor művelődésügyi miniszter – pedig azt írta egyik újságcikkében⁴ (mintegy üzenve a magyar értelmiség erre kapható részének), hogy „Németh Lászlót éppen most kell bírálni, amikor pozitív irányban kezd fejlődni”. Rá kell mutatni arra, hogy „még ma is megtalálhatók a régi, helytelen nézeteinek a maradványai”. Segíteni kell őt abban, hogy „minél előbb megszabaduljon tőlük”. (Látni fogjuk, hogy a szellemi téren mozgó, párthoz hű, illetve a párbeszédet akaró kritikusok – akár e figyelmeztetés nélkül is – megértették a helyzetüket és feladatukat ezzel kapcsolatban.)

AZ ÉGETŐ ESZTER SIKERE

Az 1956-os, '57-es és '58-as esztendőik összességében nem szűkölködtek a Németh László-könyvek kiadása tekintetében. 1957-ben megjelent az *Égető Eszter* második kiadása (az első, tétova ki-

Részlet egy készülő könyvből.

adás még a forradalom előtt), a *Történelmi drámák* két kötetének második kiadása (az első kiadás még 1956-ban megjelent), a *Gyász* második kiadása, az *Iszony* új kiadása, majd 1958-ban a *Társadalmi drámák* két kötete.

Az *Égető Eszter* – Németh László talán legszeretettebb regénye, az olvasók között is az – valamelyest már ismerős lehetett: a Válasz és a Csillag számos részletét közölte 1948-ban, '49-ben, illetve '56-ban. Igazából azonban a második kiadás keltette fel a kritika figyelmét, illetve teremtette meg a kritikai átláthatóságot.

Vekerdi László az akkor még negyedéves periodika, az (1955-ben született) Alföld lapjain elemezte és méltatta a regényt.⁵ (Azóta is ez az írás az egyik legszebb és legszakoszerűbb munka erről a könyvről.) Vekerdi először bemutatja a regényt, és „elmeséli” a történetet, majd kiterjeszti a vizsgálódás szemhatárát: a mű történelmi rétegezettségét hozza közel: milyen volt az ország és a társadalom történelmi távlatban és helyileg, Csomorkányon (azaz Hódmezővásárhelyen). Kiemeli, hogy páratlan hely- és emberismeret húzódik meg Németh regényében; maga a metaforikus fogalom, a „csomorkányizmus” szelídebb megítélés alá esik az elemzésben, mint majd a későbbi kritikákban. Mert hiszen ez a vidéki magyar értelmiségi betegség sok szépet és igazat is magában rejtett, rejt. Ez a jelenség a sok „pihent ész” nem egészen hiábavaló megnyilvánulása. „Szabad ilyennek lenni? Bizonyára, mert a »csomorkányizmus« önmagán kívül senkinek se árt.” Vekerdi László rámutatott arra is, hogy bővülő körökben jönnek elő Németh regényeiben a témák (*Gyász*, *Iszony*, *Égető Eszter*): egyre nagyobb sugarú körben fogják be fókuszukba a társadalmat és az egyént. Külön elemzés tárgya ebben a kritikai esszében Németh László regényírói mondatszerkezete. A nagy alapformák: Krúdy, majd Móricz s harmadiknak Németh. Végül Vekerdi azt írja, hogy az *Égető Eszter* megjelenése: ünnep.

Ugyanebben az Alföld-számban még egy kritika olvasható a regényről: Tóth Béla írása.⁶ Ő is központi gondolatnak tekinti a „csomorkányizmust”, Ady magyar ugarához hasonlítja. *Égető Eszter* regénybeli szerepét kiterjeszti és „társadalmasítja”: az egész országnak is szüksége lenne erre a közösségi magatartásra. Sőt, ez a Németh László-i eszme „világgyógyító” érvényű. A regény szerkezete tökéletes, ki van számítva a szimmetria és az egyensúly, maga a mű pedig egyesíti a legjobb magyar regényírói hagyományokat.

Mondhatni, természetes módon, hamar megjelent az ideológiai indíttatású bírálat is, ugyanis a Társadalmi Szemle szerkesztősége is bekapcsolódott a diskurzusba.⁷ A közölt terjedelmes (nemegyszer nyakatekert) írás nem rejti véka alá célzatos mivoltát: abból indul ki, hogy a marxista kritika elbizonytalanodott Németh Lászlóval szemben. Ennek oka pedig az, hogy 1956-os szereplése, kiállása a szocializmus mellett sokakat megzavart: hol fel-, hol pedig aláértékelik. Forgács László, e szóban forgó tanulmány szerzője meglepő kijelentéseket tesz. Például azt, hogy Németh László egyik regénye sem bizonyult maradandó, teljes sikernek, mert mindig lerontotta őket az erős gondolatiság, nemegyszer a spekuláció. Ezek a művek esszéregények: nála „egy leszűkített társadalmiszemlélet harmonizál az egyoldalúan gondolati ábrázolással”. Téves társadalmiszemlélete megakadályozza a regényíró kiteljesedését. Mivel Németh tájékozatlan a marxizmusban, az *Égető Eszter* világa is bizonytalan: „Naiv alakba öltöztetett *romantikus antikapitalizmus*.” Harmadikutas világnézet ez, Németh László ebben a világban él ma is. Pedig ezt az ideológiát a „mélymagyar” szemlélettel együtt megcáfolta már a történelem. Némethnek új válaszai nincsenek, habár... Habár ebben a regényében megjelenik a belülről leleplezés, tehát eredményei is vannak ennek az írói, gondolkodói drámának: „az az eszmei önbírálat, amelyre Németh e művében elég erősnek mutatkozott: írói kiteljesedéshez vezetett”. Szelíden megmosolyogja egykori nagy ideáit s hőseit. *Égető Eszter* alakja valamennyi Németh-regény asszonyalakjánál különb. „Eszter sorsának, lelke »beérése» rajzában az író önnön tegnapsirató nosztalgiái fölött mondja ki az ítéletet...” Jóllehet *Eszter* még nem a szocialista világnézet képviselője. Végül egy tanácsba forduló jóslás az eszmei tisztázgatás végén: ha Németh László „a szocializmusba fejlődő magyar társadalmi valóság mélyben munkáló valóságirányait akarja a gondolat »villámfényénél« átvilágítani – ezen az úton fog továbbhaladni, és odahagyja történelem cáfolta eszmeörökét...”

A kolozsvári Korunk méltatása sem mentes az ideologizálástól, de alapvetően mégis a regény művészi és eszmei értékeit méltatja.⁸ Két bekezdést idézünk belőle: „Az *Égető Eszter* írója már nem kívülálló szemlélője a történéseknek. Már nem is szemlélő: nemcsak érzelmileg vagy szellemileg, hanem tényleges szereplőként részese a cselekménynek... S ha nem is ad egyértelmű, határozott vá-

laszt a felvetett kérdésekre, a kérdések visszhangjából kibontakozik a válasz, a bonyodalmak és a viták irányt jeleznek. Már nemcsak érezzük, hogy »változtatni kell«: az író ezt ki is mondja, kimondatja regénye hősnőjével, Eszterrel. [...] Németh László regénye korrajz, mély pszichológia, kultúr-történeti tanulmány, s minden sokoldalúságával töretlen vonalú, egységes, hatalmas elbeszélés. Lassú lejtésű, dallamos, cizellált mondatai, plasztikus képei, élesen kirajzolt és tökéletesen árnyalt jellemei minden mesterkéeltségtől mentes meseszövése révén – a nagy gondolatgazdagság és a sok intellektuális kitérő ellenére is – elevenen lüktető olvasmány.”

Néhány évvel később a müncheni Új Látóhatárban tette közzé elemzését a regényről Kerényi Magda.⁹ Ez a dolgozat (a Vekerdie mellett) az egyik legjobb írás az *Égető Eszter*ről. A szerző rendkívüli alapossággal és műgonddal szól a műről, elhelyezve azt a magyar regényfejlődés történetében. Fő gondolatmenete, hogy az *Égető Eszter* egyszerre nagy nőregény, tehát a legszemélyesebb vallomás, ugyanakkor történelmi regény a maga szociografikus hitelességével, a magyar társadalomtörténet jelentős, forrásértékű kalauza. Kerényi Magda (Kerényi Károly felesége) nagy figyelemmel mutatja be a szereplőket, külön Méhes Zoltán tanár urat. Arról szól, hogy számos önéletrajzi elemet is tartalmaz a regény, megvan a személyes hitele. Értékes és szép fejezete e dolgozatnak Kárász Nelli és *Égető Eszter* párhuzamba állítása, a kétféle princípium: Artemisz, illetve Démétér mítoszának újraértelmezése. A tanulmány szerző foglalkozik Németh László regényepéitikájának fontosabb elemeivel, realizmuselméletével, elemzi időszemléletét s a regény nyelvezetét. Hosszasan vizsgálja Eszter karakterét, helyzeteit, lehetőségeit, szellemiségét, alakjának etikai tartalmát. Végül lerója tiszteletét az iránt a magyar író iránt, aki „talán a legtöbbet menti át művével korunk magyarságából”.

VITA A MAGYAR MŰHELY KÖRÜL 1957–58-BAN

Németh László gondolatvilágában és alkotói műhelyében már régebb óta formálódott egy őt sokat foglalkoztató szellemi-irodalmi-művészi probléma: a magyar irodalom keretein belül kialakulhat-e egy olyan szellemi áramlat, „műhely”, amely Bartók Béla nagy zenei példájának párhuzamaként ki tudná alakítani a „keleti lélekből” (valójában a „mélymagyarságból”) táplálkozó, ugyanakkor a nyugati modernség eszközeivel megformált, létrehozott új magyar lírát. A még 1956 nyarán írt *Magyar műhely* című esszéje az első számával 1957 szeptemberében jelentkező *Kortársban* jelent meg. Hamarosan érkeztek a kritikai reflexiók.

Az *Élet és Irodalom* adott hírt elsőként az új folyóiratról, és nem siklott el Németh László tanulmánya felett: a Németh-életmű marxista igényű bírálatára hívott fel.¹⁰ „Amennyire helyeselhető – írja a cikk szerzője –, hogy Németh László írásai – és nemcsak az íróé, a gondolkodóé is – hosszú idő után napvilágot látnak, [...] annyira sürgető is a feladat, hogy filozófusaink, irodalomtörténészeink a marxista tudomány alaposságával lássanak hozzá az író nem lebecsülendő vonzerejű műveinek bírálatához.”

A hozzászólások alaphangját az akkortájt a marxista ideológia egyik előműhelyének számító *Tiszatáj* adta meg Kiss Lajos és Szabolcsi Gábor cikkeivel. Az előbbi mai irodalmunk néhány kérdéséről érkezett, lenini és zsdanovi tételeket kérve számon a magyar kritikán. Például amiatt, hogy „mind ez ideig válasz nélkül hagytuk Németh Lászlónak az új magyar irodalmi műhely kialakítására meghirdetett programját”. Vitakozni kell vele, mert új irányvonalként elfogadhatatlan. „E műhelygondolat célja – fejtegette Kiss Lajos – a nemzet »örök« szellemi és lelki adottságainak megőrzése és mintegy örök kiteljesítése [...] Az új magyar irodalom forradalmi problematikája mint közeli hagyomány közömbös e műhely számára.” Ha mégis létrejön irodalmunk „bartóki szintézise”, irodalmunk forradalmi hagyományait fogja folytatni, nem pedig a „keleti lélek” és „nyugati módszer” szintézise lesz.¹¹

A következő *Tiszatáj*-számban Szabolcsi Gábor szólott hozzá a „magyar műhely” kérdéshez.¹² Németh Lászlóval vitázni kell – szögezte le –, de nem elég csak egy-egy tételével szembeszállni: egész szemléletmódját kell vita tárgyává tenni. Például azt, hogy miért olvas ki mást a magyar történelemből és irodalomtörténetből, mint ami a marxista álláspont. Németh lebecsüli a magyar irodalom munkásmozgalmi hagyományait, s a „műhelyek” sorában nem említi a szocialista, a forradalmi gyökerűeket. Nem a kulturális műhelyek, hanem az osztályharc a fontos ma Európa számára.

A vita és a támadások folytatása már a népi írók ellen hozott MSZMP-határozat ideológiai hullámaiba torkollott bele, s áttevődött az ominózus Németh-tanulmányt közlő Kortárs lapjaira.

Diószegi András a fiatal magyar költőnemzedék lehetséges programjairól szólva vetette el a Németh-féle műhely-koncepciót, mondván, hogy ennek a nemzedéknek egy tágasabb igényű programra van szüksége. Félő továbbá, hogy ez a „bartóki modell” beszűkítené a költészet lehetőségeit, a költők modorossá, utánozókká válnának. A helyes, a követendő út a fiatal költőnemzedék számára a „bartóki szintézis” helyett a „forradalmi szintézis: ez lehetne új, modern szocialista líránk programja”.¹³

Koczkás Sándor hozzászólását a júliusi Kortárs közölte.¹⁴ Azt állítja, hogy ez a „műhely” nem a szocialista valóság köre, ebbe tehát nem szabad a fiatalokat bevonni. Németh László példái polgári magatartást és ideológiát sugallnak, a rossz közérzetet testesítik meg. Azokét, akik nem tudnak beilleszkedni a szocialista közéletbe, kultúrába, irodalomba. Ez a koncepció egy újabb „harmadik út” Némethnél: műhely a szocialista és a burzsoá kultúra között. Ez a műhely – lényege szerint – „konzerválná a burzsoá kultúrát”.

A szeptemberi Kortárs különös erővel sugallta a népi írók ideológiai eltávolításának és a Németh László-i „magyar műhely” elv tévutasságának egy töről fakadását. Itt jelent meg K. Nagy Magda írása,¹⁵ amely újra fölerősítette a népi írókról szóló párthatározat szellemét, benne a Némethet elítélő passzusokat. Ugyanebben a lapszámban közlik Vámos Ferenc tanulmányát¹⁶ arról, hogy a paraszti szellemi örökség nem az irodalomban vagy a zenében, hanem az építészetben jelent meg először (Lechner Ödön és Lajta Béla). Ezek után lettek csak képviselői ennek az irányzatnak Bartókék. A népi írók törekvése e téren ehhez képest pusztán „a provinciális felé tartó nagyot-akaráás volt”. Németh László „magyar műhely” és „Bartók-modell” koncepciója leszűkítés: ő csak az irodalomra, ezen belül is csak a lírára vonatkoztatta, holott ennél sokkal szélesebb szellemi körben érvényes volt.

Volt azonban olyan szakértő, gondolkodó is, aki megértette a „bartóki modell” lényegét, s ennek tudatában nyilatkozott meg: Cs. Szabó László a Rómában megjelenő Katolikus Szemle hasábjain.¹⁷ Szellemesen és a Németh-koncepció kritikájában is a lényegre mutatón: „Németh László program-adása – emelte ki Cs. Szabó – a fiatalok számára magyarabb is, rokonszenvesebb is, irodalomban is, mint az ún. marxista »forradalmi szintézis«, amely az ősi, népi, keleti elemek s a modern nyugati kísérletek dialektikájából kellő világnézeti kozmetikával a levitézlett szocialista realizmust akarja életre villanyozni, még csak nem is új cégér alatt. De akármilyen szép is Németh László javaslata, a bartóki nagy szintézis irodalmi változatának a megteremtéséhez nagyon sok minden hiányzik a mai Magyarországon. Mindenekelőtt Bartók lángelméje. Aztán hiányzik a fiatalok mozgási szabadsága Keleten és Nyugaton, hogy a nyugati valóság ne váljék festett éggé, gyerekes mítosszá a képzeletükben. S hiányzik az összeolvasztásra szánt keleti és nyugati elemek eredeti frissessége is. [...] Nyugaton pedig a kísérleti módszerekhez hiányoznak a hitelesítő lángelmék [...]”

A TÖRTÉNETI DRÁMÁK (1956) FOGADTATÁSA

A *Történeti drámák* két kötete összesen nyolc színdarabot tartalmazott (*VII. Gergely, Husz János, Galilei, II. József, Apáczai, Eklézsia-megkövetés, Petőfi Mezőberényben, Széchenyi*). Nem kevés figyelem és hozzáértés kellett a kritikusoknak, ha érdemben szólni kívántak az összképről. Nem is sokan vágtak bele a nagy feladatba, akik viszont vállalkoztak erre, azok az alapvető összefüggéseket keresték, s próbálták összhangba hozni a műveket a Németh László-i világgéppel, világlátással.

Nagy Péter először újságcikket írt a kötetekről, majd hosszabb tanulmányt szentelt a kérdéskörnek.¹⁸ Az újságcikkben azt írta, hogy ezek a drámák gondolatiságukban igen értékesek, azonban mint színpadi művek nem eléggé dinamikusak, sőt inkább statikusak. Mindegyik főhős elbukik, mivel mindegyikük túlságosan elől jár saját korában. E megállapítások után a cikkíró aktualizál, és igazságot próbál szolgáltatni az íróknak: micsoda „tragikus félreértés kárhoztatta némaságra hosszú évek során át a művész Németh Lászlót, s tartotta távol a színpadtól a drámaíróit!”. Ennek a „távol tartásnak” is következménye a gyakorlatlanság, a színpadidegenség, ami meglátszik e drámák szerkezetén: nem tudnak az igazi tragédiák magasába emelkedni, mivel nincs megfelelő ellenerő velük szemben. Ezek a nagy történelmi hősök magukra hagyottan állnak, s hiányzik mellőlük a nagy

női alak. Mégis: ezeknek a történelmi drámáknak fontos szerepük van a tömegek művelésében: a most formálódó irodalmi köztudat kialakításában nélkülözhetetlenek. Az említett tanulmányában Nagy Péter több más részletre is kitért, és pozitívabbnak ítélte meg az összképet. Kiemelte például, hogy bár rendkívül feketére festi az író hőseinek sorsát, szemlélete mégsem pesszimista, hiszen az elbukott sorsok a nemzet és az emberiség javát szolgálják. Ezek a drámák „az évtized legjelentősebb színművei közül valók, sorozatuk pedig a legnagyobb drámai tett, amelyet magyar írók az ezekben az években a javára írhatunk”.

Más nézőpontból, és még inkább aktuálpolitikai éssel közelített a témához a Londonban kiadott (Faludy György szerkesztésében működő) Irodalmi Újságban Márton László.¹⁹ Annak magyarázatára helyezi a hangsúlyt, miért volt kellemetlen a magyarországi politikának Németh László drámaírói művészete: mindegyik drámája ugyanarról az erkölcsi és politikai kérdéstről szól: az igazság morális erejéről. A Moszkvából diktált kulturális politika viszont nem szerette ezt. Ezek a drámahősök vagy nem járják végig saját útjukat, vagy pedig pusztulniuk kell. Mindkét végső forma tragikus. Az új uralkodó elit most megpróbálja kisajátítani Németh Lászlót: a forradalom mellett írt cikkét próbálják a maguk hasznára fordítani.

Különös vállalkozásként vetette össze a *Galileit* és Bertolt Brecht hasonló című drámáját Rényi Péter²⁰ (a Szabad Nép – Népszabadság belső munkatársa). Természetesen ideológiai töltetű ez az elemzés, s természetesen a „haladó” német író javára. Először a két Galilei színpadi megjelenését, karakterét, természetét veti egybe Rényi: Némethnél öreg, beteg, panaszkodó, Brechnél sokkal fiatalabb, lendületes, optimista. Némethnél magányos, Brechnél a nép körében forgolódó. Az ő „tudományos optimizmusa szorosan összefügg a társadalmi forradalommal, amelynek kezdete egybeesik és összefonódik a modern tudomány megszületésével”. Némethnél a főhős „morális-társadalmi problémája [...] magánprobléma. [...] Nem a népnak, nem a társadalomnak, nem tudóstársainak felelős, hanem kizárólag önmagának.” Brechnél a főszereplő a megtöretés után is aktív marad, Némethnél összeomlik. Németh László „objektíve” elítéli a megalkuvást, ám „szubjektíve” felmenti, megbocsátja. Brecht Galileije „az egyszer megalkudott értelmiség erkölcsi *megtisztulásának*, Németh Lászlóé a megalkuvó értelmiség erkölcsi *felmentésének* drámája”. Brecht kiabál, ordít, figyelmeztet, Németh megértést kér a megalkuvó vagy éppen ezen gondolkodó értelmiségi számára. Aligha kell külön elemezni ennek a különben alapos munkának a csúsztatásait, elfogult egyoldalúságait, mindenesetre a magyar forradalom után bő egy évvel erre a gondolatmenetre igencsak szüksége volt az új kommunista rezsimnek (miként az efféle bírálatra – láttuk – Kállai Gyula már 1957 őszen felhívta a figyelmet).

Nem hagyta szó nélkül ezt az egyoldalúságot Gellért Oszkár, aki ugyancsak a Nagyvilágban tette közzé Rényivel vitatkozó esszéjét.²¹ Rámutatott, hogy Rényi aktualizál: mai valóságunkat visszahelyezi a 17. század elejére, és ez nem érvényes párhuzam. Továbbá: „Rényi csak politikai-társadalmi egyoldalúsággal vizsgálja a két drámát, s mellőzi az esztétikai értékelést.” Gellért szerint igenis nagy mű Németh *Galileije*.

A legteljesebb és legmélyebb elemzést a *Történelmi drámák* két kötetéről Bori Imre tette közzé az újvidéki Hídban.²² Találó felütéssel kezdi írását: „Németh László helye és szerepe, jelentősége még tisztázatlan.” (Mármost a hivatalos politikai és kultúrpolitikai körökben – tehetjük hozzá.) Ideológiai, politikai szempontok szerint beszélnek róla évek óta, aki „hosszú éveken át agyonhallgatott író” volt. Ami a drámáit illeti: Németh mindegyikben önmagát keresi: „szerep és ember párharca dúl”. Valóban hősök az ő szereplői, olyanok, akik bele mernek tiporni a világba, s magának Németh Lászlónak is ez a beletiprás a legjellemzőbb tulajdonsága, s ez vitte oly sokszor „a vereség keserűségébe”. A kötetek két pillére a *VII. Gergely* és a *Galilei*. Mindkét főhős sorsa önvallomás: az első a tiszta szándék tragédiája, a második pedig válasz az elnyomóinak, akik nemegyszer próbálták kényszeríteni korábbi nézetei megtagadására. Husz János és bírái harcában az ortodoxia és az eretnokség csap össze, míg a *II. József* a jó szándék tragédiája (s a beteg Németh László reagálása). Aztán vannak még e kötetekben – szintén írói önképekként – „a buzgalmukban mértéktelen hősök”: Apáczai és (Misztótfalusi) Kis Miklós. Széchenyi keserű vallomásai szintén a Németh Lászlóié, éppen úgy kulcsdráma ez is, mint a *VII. Gergely* és a *Galilei*. Ami Bori szerint problematikus ezekben a drámákban: Németh nem tud objektíve rálátni a történelemre: „egyéni indulatokká válnak a népeket és világokat mozgató erők, nem sikerül felállítania a helyes viszonyt az egyéni indulat és a történelmi parancs kettősségében”. Ezek a hősök „csak akkor tudnak [...] életre kelni, amikor már elvesztet-

ték történelemformáló erejüket”. A *Petőfi Mezőberényben* nem Petőfi Sándor, hanem Németh László nagy dilemmája: Petőfi ugyanis éppen úgy tud hű lenni önmagához, hogy elmegy a csatatérre. A *Sámson* úgyszintén személyes, személy szerint átélt dilemmája a szerzőnek. Bori szerint ez az egész drámasorozat nagyszerű és fontos része Németh László írói munkásságának. Sőt: „a magyar irodalom egyik valódi irodalmi értékű, drámákban szegény korszakának legértékesebb termékeivel állunk szemben”.

A SZÉCHENYI RÖVID SZÍNPADI ÉLETE 1957-BEN

1957 májusában a Madách Kamaraszínházban a fiatal Ádám Ottó vitte színre az egyik legjobb drámaként számon tartott tragédiát. Mégpedig a szerző régóta kedvelt, nagy színészével, Tímár Józseffel a főszerepben. Ám csak néhány színházi beszámoló jelenhetett meg róla, ugyanis a „kultúrpolitika” kényes, 1956 leverését észbe juttató „áthallások” (bezártság, Bach-rendszer, üldöztetések, állami erőszakosságok stb.) miatt hamar levetette a színpadról. (Mindössze kilenc előadást élt meg, júniusban már nem játszották.) Így is emlékezetes színházi esemény maradt, a néhány előadás pedig nagy sikerrel ment.

A Film, Színház, Muzsika Demeter Imre beszámolóját hozta.²³ Jól mutat rá a Németh László-i dramaturgia itteni lényeges elemére: „a történelem *magában* Széchenyiben viharzik, mint ahogy a dráma is inkább *öbenne* dobol. [...] hiába mutat a szín lakályosan berendezett, előkelő szobákat, valójában *cella* az, a vergődő lélek és a beteg agy cellája, amelybe bevilágít egy szellemóriás sugárzása.”

Nagy Péter az Esti Hírlapban írta meg szinte elragadtatott véleményét a színházban látottakról mind a szerző nagy művét, mind pedig az előadás főszereplőjét kiemelve.²⁴ (Mostani dicsérő véleménye a színházi előadás hatására több ponton pozitív irányba tolódott el a nem sokkal korábban írt, a *Történeti drámák* köteteiről szóló dolgozatában megfogalmazott első értékeléséhez képest.)

KÖZPONTI PÁRTHATÁROZAT A „NÉPI” ÍRÓKRÓL

1958 júniusában jelent meg először az MSZMP-központ megbízása nyomán a Pándi Pál, Szabolcsi Miklós és (elsősorban) Király István által végleges formába öntött központi bizottsági állásfoglalás, amely az 1956-os „ellenforradalom” gyökereit egészen az 1919 utáni „Horthy-ellenforradalom” ideológiájáig növesztette vissza, s végül is a nacionalista gondolatrendszert nevezi meg fő gyújtóanyagként.²⁵ Ez az „állásfoglalás” Németh Lászlót mint a népi mozgalomnak retrográd vonásokat kölcsönző ideológust bélyegzi meg. Két időbeli periódust említ, amelyekben a szereplése döntő mértékben befolyásolta a mozgalmat, annak szellemiségét. Az első a mozgalommá szerveződés időszaka, azaz a harmincas évek eleje. A pártbírálat szerint ekkor öltött végleges formát és fejtett ki retrográd hatást a Németh László-i ideológia, amelynek forrásai a modern irracionalista filozófia, a renegát szocialisták tanai, a német kispolgári lázadók, a fasiszta álellenzék, valamint a magyar kispolgári nacionalista maradványok voltak. Téves társadalmi nézetei: a „minőségiszocializmus”, a „harmadik oldal” és a „magyar út” voltak. 1943-ban szárszói beszédével a mozgalom „központi ideológusa” lett. Akkori társadalomelmélete a „faji szolidaritást” helyezte az osztályharc elébe (helyébe), és alkalmas volt arra is, hogy „szembefordítson a Szovjetunió győzelme nyomán megnyíló szocialista társadalmi fejlődés perspektívájával”.

S leíródott mindez bő egy évvel azután, hogy Németh Lászlót Kossuth-díjjal tüntette ki ugyanez a pártpolitika. Újabb példájául annak, hogy ez a rendszer felváltva használta személyével (de nemcsak vele) kapcsolatban a megengedés és a tiltás, az emelés és a visszafogás eszközeit.

Aligha különös jelenség az is, hogy hosszú hónapokig (évekig?) folyt ennek a rendkívül nyomasztó központi párthatározatnak a „visszaigazolása” (igazoltatása) a magyar szellemi közéletben és a kulturális, valamint a társadalomtudományi és politikai sajtóban: történészek, irodalomtörténészek, mozgalmi emberek, továbbá tudományos intézetek, fórumok sora sietett csatlakozni az iránymutatáshoz: a „népi írók” múltbeli és jelenkori szellemi súlyának újraértékeléséhez. Az esztendő hátralévő hónapjaiban ez a téma uralta a kulturális közbeszédet, párhuzamosan – újabb jellemző egybeesés – az újonnan megjelenő *Társadalmi drámák* értékelésével, recenzióival.

Mind az akadémiai Történettudományi Intézet, mind pedig az Irodalomtörténeti Intézet megrendezte vitaülését a párthatározatról, s ezeken kívül még több más fórum és folyóirat is foglalkozott a kötelező feladattal.

A történészvita előadásait a Századok című szakfolyóirat közölte.²⁶ Molnár Erik, a régi Németh-kritikus most is a régi húrokat pengette: Németh László antimarxista volt, mindig is szembehelyezkedett a marxizmussal. Nem hitt a haladásban, tragikus életérzést hirdetett. Láttá ugyan a kapitalizmus pusztulását, ám csak kétségbeesett ezen, nem volt képes cselekedni. Sőt, „világnézete velejégig a hanyatló, széjjel hulló polgári kultúrában gyökerezik”.²⁷

Pamlényi Ervin a vita középpontjába helyezte a Németh László-i történelemfelfogást, mivel a „népiek” közül nemcsak a leggyakrabban, de a legjellemzőbben is ő nyilatkozott meg a magyar történelemről, és ez folyamatosan érezteti hatását. Az Erdély-kérdést és a protestantizmust elsősorban lélektani okokkal magyarázta (s érdekes módon jön a történelmi párhuzam): az „erdélyi állam [...] történelmi előképül szolgált a »harmadik út« koncepciójának kialakulásánál”. Bár a szomszéd szláv népekkel való történelmi kiegyezés gondolata pozitív volt, kiütözött benne „a magyar elsőbbség motívuma”, így ez a koncepció is részévé vált „harmadikutas” politikai szemléletének. Ami itt nem volt más, mint az önálló magyar imperializmus programja. Jelen politikai nézeteiben a harmincas években Németh László „a kapitalizmus szörnyű valóságából egy kispolgári, kissé romantikus idill felé keresett kiutat”.

A különösen keményvonalas Andics Erzsébet szintén a „harmadikutas” nézeteket bírálta elsősorban, mégpedig *A minőség forradalma* című négykötetes gyűjteményből vett hosszú idézetek alapján. A népi írók nagy bűnének tartja, hogy illúziókat tápláltak a Horthy-rendszer és a Gömbös-kormány „reformjaival” kapcsolatban, s hogy „a parasztkérdés megoldását ígérték sarlatán módon”. Németh „emelkedő nemzet” gondolata 1956-ban nem volt más, mint a legelső kísérlet a „Horthy-idők nyílt rehabilitására”. (Meg kell jegyezni – már említettük –, hogy Németh László ebben a metaforában nem a rezsimet, hanem a kiemelkedő magyar szellemi és részben gazdasági teljesítményeket dicsérte: ezek tekintetében emelkedett a nemzet. De erkölcsében nem.)

Az Irodalomtörténeti Intézet vitanapján az intézet igazgatója, Sötér István tartott bevezető előadást.²⁸ Németh Lászlóval kapcsolatban kijelentette, hogy a „*Kisebbségben* igen világosan a hitleri előzönlés ellen védekezik, de a mélymagyarság–hígmagyarság elméletének sajátos, külön utas fikciója ellentmondásossá teszi ezt a jó szándékot. Sok finom megállapítás és találó részlet mellett ebből a műből csak a befejezése maradandó, vagyis azoknak az erkölcsi elveknek, normáknak fölállítása, melyek közt a szegényekhez való hűség és a szocializmus iránti nosztalgia is fontos szerephez jut. Valójában a népi írók dilemmája, tragikus meghasonlása ebből a korszakból származik.” Sötér szerint Németh László a társadalmi drámákban és az *Égető Eszterben* leszámolt korábbi utópiáival, illúzióival. „Ebben a vágyban és nosztalgiában benne rejlik már a szocializmus építésének igenlése is, kimondatlan vagy csak sejtetett eszmeként. [...] Újabb művei a világnézeti válságból való kibontakozás ígéréteiben gazdagok.” S az 1956-os „ellenforradalom idején Németh László nyilatkozatai tiszteletre méltó magatartásról tanúskodtak”. Igazából nem is a népi írók, hanem inkább az epigonjaik léptek fel a rendszer ellen akkor, szövetségben a polgári epigonokkal. A népi írókkal kapcsolatban további gondos és alapos vizsgálatra van szükség.

Sötérnek ez a lényegét tekintve pozitív véleménye Németh László gondolkodói karakteréről (különösen a *Kisebbségben* megítélése tekintetében) új és biztató hangot jelentett az általános szellemi offenzíva folyamatában: reménykedni lehetett abban, hogy a másoktól elhangzott súlyos vádak ellenére nem következik be tényleges szellemi kiutasítás.

A népi írók nacionalizmusáról – az egész vitasorozat lényegi kérdéséről – Diószegi András értekezett.²⁹ Rámutatott, hogy a mozgalomban a különálló Németh László fontos szereplő volt: ő kívánt programot adni a mozgalomnak, ideológiai hatása jelentős volt. Már a mozgalom elején, de például még 1943-ban is. Érdeme viszont, hogy mentes maradt az irredenta demagógiától, jöllehet a közép-európai gondolat nem volt mentes a harmadikutas nézetektől. Működött benne a szellemi revízió és a kulturális fölény tudata. Diószegi is optimista felhanggal zárja elemzését: „Mi köze Németh Lászlónak saját, egy nehéz, zavaros kor levegőjében született, jó szándékkal kikövezett, de sehova sem vivő útjaihoz? Semmi sem volna tehát belőle maradandó? Egy igen: az, amit a *Bűnben*, *Galileiben* oly szépen, igazán megmutatott: folytonosan vívódó, önmagával vitaközöző embersége.”

Klaniczay Tibor szintén a mozgalom és benne Németh László ideológiáját bírálta, s élesebben, „vonalasabban” fogalmazott, mint Diószegi.³⁰ Mégpedig a Népszabadságban. Tévhiteknek és végzetesen elkésett eltévelyedésnek láttatja ezt az ideológiát. Németh, bár irodalmilag nem kapcsolódott a népi írókhoz, a mozgalom ideológusának tekinthető. Nemzeti-népi, faji és nacionalista ideológia volt ez, sokat ártott az értelmiségnek.

Egészen más tartalmú (igaz, nem is jelent meg folyóiratban) hozzászólás született ez idő tájt a Prágában élő Rákos Péter, jeles irodalomtörténész tollából.³¹ Németh László védelmében (ezt is kiemeli) azokra a mozzanatokra hívta fel a figyelmet, amelyek elkerülték a megbélyegző központi párthatározat készítőinek figyelmét, vagy pedig amelyeket a vita során elferdítettek. Elsősorban azt a vélekedést tagadja és cáfolja, amely szerint Németh „életműve misztikus és irracionális jellegű, s kicsengése pesszimisztikus volna”. Továbbá: nem lehet őt vádolni sem nacionalizmussal, sem antiszemizmussal. Németh László mindig a dolgok *legmélyéről* indulva vizsgálódik. „Ha úgy tetszik, a »mélymagyarság« pandanja ez, Németh László »mélyszocializmusa«.” S mindezeket elegáns és meggyőző érveléssel bizonyítja is a prágai szövetséges, majd „hozzászólását” ekként fejezi be: „Németh Lászlót szükségtelen mint harmadikutast határozatban leleplezni. Ő mindig fenn hirdette, hogy az. De nem kevésbé jellemzi az is, hogy minden adott helyzetben a lehető kibontakozás útját, a *becsülettel* vállalható modus vivendit kereste.”

A Kortárs (1959 tavaszán) még egyszer visszatért a nagy – és már-már divatos – témára: „mérleget” vonva és „kitekintést” adva.³² Ez a szerkesztőségi kommentár nemcsak az „ideológust” bírálta a kialakult, szokásos szempontok szerint, de Németh László addigi szépírói életművét is leértékelte. Ez utóbbival kapcsolatosan azt írta, hogy „Németh művészete valójában egy keskeny parcellán nőtt, kevesekhez szóló művészet, éppen az a demokratikus többlet hiányzik belőle, amely – a népi írók legjobb alkotásainak az erejét jelenti”.

Vázlatosan bemutatva ekként hullámozott át a magyar szellemi életen a szóban forgó párthatározat Németh Lászlót érintő vonulata, a kritikai észrevételek mellett nem hagyva kétséget afelől sem, hogy ez az újféle kommunista kultúrpolitika nem akarja kiiktatni őt a magyar szellemi életből, ellenkezőleg: bizonyos kritikai fenntartásai mellett tűri, sőt esetről esetre támogatja. Például úgy, hogy az évtized végétől, a hatvanas évek elejétől folyamatosan jelennek meg régebbi és új művei, s a színházakban soha nem látott ütemben és rendszerességgel adják elő drámáit.

A TÁRSADALMI DRÁMÁK (1958) FOGADTATÁSA

Ebben a fent vázolt érzékeny és nem veszélytelen szellemi közegben került sor a kétkötetes gyűjtemény, tíz színdarab³³ (közte a nem éppen oda tartozó *Sámson* című verses tragédia) megjelenésére és a róla szólás kritikai vállalkozásaira. Aligha véletlen, hogy – a már elhangzott oly sok bírálat hatására – a nyilvános érdeklődés ezúttal mérsékelt volt, némelyek elbátortalanodtak a lényegi elemzéstől.

Réz Pál elegánsan oldotta meg a feladatot a budapesti esti újság számára írt recenziójában:³⁴ oda futtatta ki gondolatait, hogy Németh László ugyanazt a témát variálja társadalmi drámáinak többségében, mégpedig az értelmiségi ember küzdelmét saját környezetével. A szerzőre, Némethre igazán illik Ibsen mondása: „Költeni annyi, mint ítélszéklet tartani önmagunk felett.”

Scheiber Sándor a magyar izraeliták kétheti lapjában adott hírt az eseményről, bár csak az ószövetségi történetet, *Sámson* drámáját emelte ki a kötetekből, s ismertette cselekményét.³⁵ A könyvtáros szakma sok településre eljutó lapja is hírt adott a drámakötetokről: Lékay Ottó írt róluk.³⁶ Rámutatott, hogy a régi témák térnek vissza ezekben a művekben: szociális feszültségek, az értelmiségi ember lelki furdalásai, a középosztály morális problémái. A drámai hős vagy kivonul a társadalomból, vagy szenvedve ott marad. Mindkét típus idea-ember, s mindkét típus megbukik.

Komoly, színvonalas elemzést írt a kötetekről Sötér István.³⁷ S gondolatmenetének lényegével segítséget is próbált nyújtani a szellemi életben sokszor meghurcolt szerzőnek. Gondolatilag visszanyúl Gaál Gábor (és Király István) álláspontjához, akik a szépíró Németh Lászlót szembeállították az esszéíróval, mondván, hogy a szépíró cáfolja a tanulmányírót. Nem minden alap nélkül s nem rossz szándékkal vetődött fel újra ez a feltételezett „önbírálat”. Sötér rámutat, hogy

ezek a társadalmi drámák voltaképpen az esszékben kifejtett gondolatok gyakorlati terepei. De igazából nem az eszmék érdekesek és fontosak itt, hanem a drámahősök vergődései. Ezekben a művekben „az író mintegy mérlegre veti meghirdetett programjait és ábrándjait, szembesíti az emberi, a társadalmi valósággal”. Németh hősei a régi rendszer ellen láznak. Olyan álmok igézetében élnek, amely álmokat csak a szocializmus tudja megvalósítani. Tragédiájuk a makacs, külön út. „Tragikus bukásuk után nem a programjuk nyer igazolást, hanem az erkölcsük. Nem a terveik, hanem a szándékaik.” Sőtér kitér az egyes drámák bemutatására, ismertetésére és kommentálására is. Azt írja többek között, hogy a legsikerültebb a *Villámfénynél*, a legkuszább a *Cse-resnyés*. A legradikálisabb a *Sámson*, amelyben az író „nem mutat többé kiutat a kudarcok, a meg hiúsult harcok, a zátonyra futott utópiák malombörtönéből. [...] A *Sámson* valójában az utópiák és reformábrándok végét jelenti.” Ám ez a drámakötet egyszersmind Németh László pályáján egy ígéretes kezdet is: szakítás a külön, meredek úttal. A *Mathiász panzió* például az *Égető Eszter* gondolati előzménye, amely regényben az író és főhőse már a realitásokkal számol: a valóságot kívánja átalakítani odaadó és szeretetteljes cselekvéssel. Ez már közeledés a történelem valóságos menetéhez. „A drámaíró Németh László könyörtelen a programok és utópiák Németh Lászlójával szemben.” Íme: már a „történelem útját” keresi.

UTAZÁS A SZOVJETUNIÓBAN

A jelek arra mutattak, hogy a kultúrpolitika nem kívánt élni – legalábbis Németh László vonatkozásában – a párthatározatban meghirdetett szigorával; ehelyett inkább – ismét – a közeledést, a „barátkozást” választotta: 1959 kora őszén került sor ugyanis a nevezetes és különösen a nyugati magyar emigrációban nagy visszhangot kiváltó, bő egy hónapos útra a Szovjetunióba.³⁸

Sokat őrlődött, rászánja-e magát az utazásra. Király István (az egyik útítárs) ezúttal is hűségesen teljesítette a párt megbízását: Sajkodra utazva kérelmezte ki Németh szándékát,³⁹ miután a Szovjet Írószövetség egyik magas rangú vezetője is fölkereste a meghívással. Végül úgy döntött, hogy neki, aki már tízezer oldalt fordított oroszról, minden oka és joga megvan arra, hogy személyesen is megismerkedjen az ottani világgal. Több cikket írt az út során, interjúk jelentek meg vele az utazás előtt és után, s elkövettek vele szemben hamisítást is az újságírók, szerkesztők. Az utazás ideje alatt is érték irodalmi atrocitások. Először egy Népszabadság-cikk: Mesterházi Lajos munkája,⁴⁰ aki Zilahy Lajosra hivatkozva azt terjesztette, hogy „1939-ben, Bárdossy miniszteri kinevezése után Illyéssel, Féjával és Németh Lászlóval »diadal-kávét« ittak egy budai kávéházban”, majd kitért a népi írók egy része és Gömbös Gyula találkozására. „Olyan epizódja volt az a mozgalomnak, amelyet magyarázni vagy menteni lehet, de igazolni – tisztességes hazafi, mindazok után, ami azóta történt, meg sem próbálhatja. Ilyen politikai analfabetizmus, ilyen naivság – nincs! »Naivság«, amely a »népi« írók ürügyén Gömböst és a magyar fasizmust rehabilitálja?!” A másik fölkavaró hír az volt, hogy az újjáalakult itthoni írószövetség vezetőségébe sem Illyést, sem Némethet nem választották be.

Ami az utazással kapcsolatos cikkeit illeti: Németh László igyekezett mértéktartóan, tárgyilagosan és udvariasan mérlegelni és fogalmazni, régebbi tapasztalatait az újakkal egybevetni, ám eléggé nyilvánvaló, hogy ezek a beszámolók (több ok miatt) túlságosan szép képet festettek a Szovjetunió-beli életről. Különösen – a közhangulat miatt ez is fontos volt – 1956 után három évvel. Másfelől viszont: ha már elfogadta a meghívást, nem sérthette meg vendéglátóit, s nem hozhatta nehéz helyzetbe az utazás közvetlen szervezőit. Egy másik sajátosság – sajtótörténeti érdekesség is egyúttal – az volt, hogy az eredeti Németh-szövegekbe többször kerültek utólagos szerkesztői belenyúlások miatti hamisítások, illetve Németh László még a kötetbe rendezésük során is változtatott egy-egy mondaton.⁴¹ A pártpropagandát szolgáló közléspolitikai természetesen felnagyította és mindenütt kozmetikázta ennek az utazásnak a jelentőségét és idilli szépségét, ráadásul a sokakat meghökkenítő *Pohárköszöntő* című Németh-cikk – az *Élet és Irodalomban* – éppen az október 23-i számban jelent meg.

Mindazonáltal a szélesebb körű, hosszasan reagáló magyarázatok és polémiák egyelőre elmaradtak, majd csak az önreflexív *Utazás* című színdarab megjelenése, illetve színházi bemutatója után, 1962-ben hangosodtak fel.

HÁROM MÉRVADÓ ÁLLÁSFOGLALÁS (SZABÓ ZOLTÁN, KOVÁCS IMRE, SÖTÉR ISTVÁN)

Ami az időbeli közvetlen itthoni reagálásokat illeti, a propaganda-cikkek, „interjúk” után a Népszabadság most beérte egy olvasói levél közlésével, amelyben egy tanárember üdvözlö az író, s megállapítja, hogy sokat fejlődött. Ahogyan írja: üdvözlendő, hogy „pályájának e révbe vezető szakaszán elindult”. Érezte igazán, hogy „tíz- és tízezren az országban és másutt az új élet harcosai »drukkolnak« Önért. [...] és türelmesen megvárják, hogy tehetsége teljes fegyverzetével elfoglalja méltó helyét táborunkban.”⁴² A Nagyvilág *Magyar irodalom Moszkvában* címmel közölt egy beszámolót,⁴³ amelyből megtudható, hogy 1959-ben a *Galilei* oroszul megjelent Moszkvában, s Németh László a látogatása, az „utazás” során arról is beszélt, hogy a nemzeti elzárkózásban a magyar íróknak Moszkván keresztül jut nemzetközi elismerés.

Megjelent viszont ez idő tájt legalább három komoly és szép írás, ha tetszik, nyilatkozat is. Kettő Münchenben, egy pedig itthon. Az egyik esszé – a Látóhatárban jelent meg még az utazás előtt – Szabó Zoltán írta.⁴⁴ Az 1943-as szárszói konferenciáról szólva kitért Németh László szerepére is. A következőképpen: „A nemzeti veszélyérzettel telített előérzetet a részt vevő írók legérzékenyebbje, Németh László fejezte ki. [...] Az új mágnes egyfelől Szabó Dezső esküdt híveit, másfelől a marxizmushoz közel került népieket (Darvas, Veres Péter, Nagy István) vonzotta. A szárszói konferencián ezek kerültek volna szembe egymással, ha Németh László a maga nagyon is messze tekintő előadásával nem vált volna az ifjabbak csillagává s baloldali íróársainak célpontjává. Az ő előadása a viták botrányköve és sarokpontja lett. [...] Németh László az »emelkedő nemzet« alaphangját a háború vég előestéjén Szárszón ütötte meg búcsúzóban az elhanyagolt régi világtól. [...] Igaznak bizonyult – 1945-ben és 1956-ban –, amit Németh László a biztató, felszín alatti társadalmi folyamatokról mondott: minden nemzeti bizottság és munkástanács e bizakodást igazolta. S azt is, amit a mélység és minőség forradalmát fenyegető álforradalomról mondott: a nemzetre rátörő kifejlet éppoly schizoid volt, mint az író Széchenyi alkata. A közösség jövője e kettősség ütemére lépett, meghazudtolva azokat, akik Németh László mondandóját Szárszón egyéni alkatára szabottnak mondták.”

A szintén emigrációban élő Kovács Imrét Némethnek a magyarországi megbékélésre irányuló áldozata készítette arra, hogy nyilvánosan megkövesse őt egy még (láthattuk korábban) 1945-ben ellene írt harcias hangvételű cikke miatt.⁴⁵ Az idő, a történelmi idő – írja most Kovács – Németh Lászlót igazolta. „Míg én az emigrációban lapultam, és aránylag kényelmesen éltem, ők odahaza egyengették a harmadik utat, keresték az új viszonyok közepette, a világ egyik legnagyobb hatalmának hüvelykujja alatt a megmaradás, a nemzeti lét legjobb és legreálisabb feltételeit és azok biztosítását.” Németh László mind műveivel, mind '56-os magatartásával, mind pedig Szovjetunió-beli utazásával ezt az ügyet képviselte, hangsúlyozta e nyílt levelében Kovács Imre.

Mindkét most bemutatott reflexió rendkívül fontos volt akkoriban, s fontos mind a mai napig: árnyalja a szovjet út miatt Németh ellen forduló itthoni lappangó ellenzék és főleg a magyar emigráció köreiben kialakult kép későbbi interpretálását (amely képből nem hiányoztak természetesen – látni fogjuk – a kritikai elemek sem).

Sötér István ismét tartalmaz és nem kevés „kényes” kérdést érintő tanulmánnyal jelentkezett 1960-ban.⁴⁶ Már a bevezetőjében megállapította, hogy „nem maradhat homályban az a belső vívódás és útkeresés, amely Németh Lászlót a gondolkodói becsületesség és következetesség jegyében jó ideje már új nézetek és szemléletek irányában mozdítja”. Németh László „nem marxista alapról kívánja igenelni és elfogadni a marxizmusra alapuló szocializmust” – világít rá a Némethtel kapcsolatos politikai korhangulat legfontosabb kérdésére Sötér. Mert valóban ez az ellentmondásos helyzet a legérzékenyebb pontja a hatvanas években a Németh László-„problémáknak”. Ugyanez a pont (vonal) a vízváltó is az őt elítélők, leckéztetők, illetőleg az ugyanezért erkölcsileg nagyra becsülők között. Mind itthon, mind az emigrációban. Sötér István jóhiszeműen azzal folytatja tanulmányát, hogy a harmincas években Németh László még nem látta világosan „az emberiség történelmi fejlődésének új útjait”, ám a felszabadulás megoldotta ezt a nyomasztó gondot, így ő is leszámolt korábbi illúzióival, föladata a „harmadik út” gondolatát, s szembe fordult a nacionalizmussal. Fölismerte a nyugati civilizáció válságát, s bár az ő egyéni útja még külön út, de már párhuzamosan fut a kelet-európai fejlődés útjával.

1961 áprilisában – 60. születésnapja alkalmából – Németh László megkapta a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetését.⁴⁷ Az Élet és Irodalomban Szabolcsi Miklós (az egyik elítélő a párt-határozatban) köszöntötte.⁴⁸ Azt állapította meg, hogy a kitüntetett megértette a szocialista országok vezető szerepének tényét, és igenli a magyarországi politikai fejleményeket. Közvetlenül e cikk után jelent meg viszont Mód Aladár politikai-ideológiai töltetű tanulmánya is Németh László harmadik útjáról.⁴⁹ Jóval visszafogottabban bírál ugyan, mint a korábbi kommunista állásfoglalások (például Lukács György idevonatkozó írásai), ám ünneprontásnak, valamint a figyelő pozíciót fenntartani akarók jelenlétét képviselni éppen megfelelt. Mód ugyanis itt sokadszorra előadta, hogy Németh annak idején „a minőségiszocializmus jelszavával s a kapitalizmusnak a szocializmussal való összeegyeztetésére vonatkozó elképzelésével lényegileg polgári programot képviselt”.

JEGYZETEK

¹ Németh László *élete levelekben, I, 1949–1961*, szerk. NÉMETH Ágnes, jegyz., ut. DOMOKOS Mátyás, Osiris, Budapest, 2000, 421. Németh László indoklása párhuzamot mutat a *Galilei* eredeti negyedik felvonásbeli álláspontjával: az életmű folytatása, kiteljesítése értékesebb és fontosabb, mint a hatalommal szembeni ellenállás. Másfelől viszont – jelzésértékűen – a Kossuth-díj átvételére nem ment el (betegséget színélve elrejtőzött, a díjat felesége vette át), majd pénztámogatást nyújtott bebörtönzött '56-osok családjainak, a Kossuth-díjjal járó pénzösszeget (ötvenezer forintot) pedig a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium könyvtárának fejlesztésére adományozta. Kicsivel később személyesen és levélben járt el Kádár Jánosnál – sikertelenül – a bebörtönzött Bibó István érdekében. Ezekkel a „jóvátételi” gesztusokkal érezhette úgy, hogy nem terheli erkölcsi felelősség a díj elfogadása miatt. (Az írók közül Németh mellett még Heltai Jenő, Fodor József és Szabó Lőrinc kapott Kossuth-díjat.)

² Palmiro Togliatti cikke az *Irodalmi Újságról és az írók szerepéről a magyarországi eseményekben*, Népszabadság, 1957. ápr. 16.

³ Az ellenforradalmi Horthy-korszakról a valóságnak megfelelően írta itt Németh László: „A magyar emelkedés főként szellemi és gazdasági téren volt szembeszökő.”

⁴ KÁLLAI Gyula, *Válasz az értelmiség néhány kérdésére*, Népszabadság, 1957. okt. 6. Kiemelés az eredeti szövegben.

⁵ VEKERDI László, *Németh László: Égető Eszter*, Alföld, 1957. tavasz, 14–16.

⁶ [Cím nélkül,] *Uo.*, 16–18.

⁷ FORGÁCS László, *Eszmetörténet és történelem. Megjegyzések Németh László Égető Eszteréről*, Társadalmi Szemle, 1957/4–5, 72–87. Kiemelés az eredeti szövegben.

⁸ BÉKÉSI Ágnes, *Németh László: Égető Eszter*, Korunk, 1957/9, 1262–1264.

⁹ KERÉNYI Magda, *Belátás vagy örültség? (Németh László Égető Eszter című regényéről)*, Új Látóhatár, 1962/1, 1–24.

¹⁰ KIS Tamás, *Kortárs. Új irodalmi folyóiratunk első számáról*, Élet és Irodalom, 1957. szept. 27., 2.

¹¹ KISS Lajos, *Mai irodalmunk néhány kérdéséről*, Tiszatáj, 1958/1, 1–2.

¹² SZABOLCSI Gábor, *A 'magyar műhely' és a történelem parancsa*, Tiszatáj, 1958/2, 1.

¹³ DIÓSZEGI András, *Két világ határán. Egy költőnemzedék problémái.* = *Kortárs*, 1958. 5. sz. 754–767.

¹⁴ KOCZKÁS Sándor, *Valóság vagy utópia? Strófák a „Műhely”-ről s a kétféle közérzetről*, *Kortárs*, 1958/7, 119–124.

¹⁵ K. NAGY Magda, *Sziget vagy tenger?*, *Kortárs*, 1958/9, 384–391.

¹⁶ VÁMOS Ferenc, *Magyar műhely – Bartók modell*, *Kortárs*, 1958/9, 392–401.

¹⁷ Cs. SZABÓ László, *Azért is irodalom. Kelet és Nyugat közt*, *Katolikus Szemle*, 1958/3, 117–119.

¹⁸ NAGY Péter, *Németh László történelmi drámái*, *Esti Hírlap*, 1957. febr. 22. Uő, *Irodalomtörténet*, 1957/2, 179–182.

¹⁹ MÁRTON László, *Ismét Mezőberényben? Gondolatok Németh László történelmi drámáiról*, *Irodalmi Újság*, 1957. jún. 1., 7–8.

²⁰ RÉNYI Péter, *Két Galilei. Bertolt Brecht: Galilei élete (1938/39). Németh László: Galilei (1953)*, *Nagyvilág*, 1958/2, 248–260. Kiemelés az eredeti szövegben.

²¹ GELLÉRT Oszkár, *A két Galilei*, *Nagyvilág*, 1958/4, 580–582.

²² BORI Imre, *Egy lélek drámája kilenc színdarabban*, *Híd*, 1958/7–8, 825–830. (Bori ide számította – joggal – a csak folyóiratban, a *Kortárs* 1958/1. számában megjelent *Sámson* című drámát is.)

²³ DEMETER Imre, *Széchenyi. Németh László drámája a Madách Kamaraszínházban*, *Film, Színház, Muzsika*, 1957/2, 8–9. Kiemelések az eredeti szövegben.

²⁴ NAGY Péter, *Széchenyi*, *Esti Hírlap*, 1957. máj. 16.

²⁵ A „népi” írókról. Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösségének állásfoglalása, *Társadalmi Szemle*, 1958/6, 38–69. *Ua*, *Kortárs*, 1958/7, 3–26. Erről lásd N. PÁL József, *A népi írókról szóló állásfoglalás és politikai-ideológiai háttere* = Uő, *„Tisztának csak a tisztát őrizzük meg”. Tanulmányok, kritikák a huszadik századi magyar irodalomról és történelemről*, Felsőmagyarország, Miskolc, 2001, 355–389.

²⁶ *Történésvita a népi írókról*, *Századok*, 1958/5–6, 732–757. Lásd még MÁRKUS László, *Történésvita a népiesek történetfelfogásának főbb kérdéseiről*, *Magyar Tudomány*, 1958/10, 439–441. Továbbá Sz[ABOLCSI] M[iklós], *Az Irodalomtörténeti Intézet vitája a „népi írók” kérdéséről*, *Magyar Tudomány*, 1958/10, 436–438.

²⁷ Lásd még MOLNÁR Erik, *Irracionalizmus és ösztönösség*, *Kortárs*, 1958/10, 569–571. A hatvanas évek elején

a magyar történettudományban újra napirendre került s hosszú évekig téma volt a magyar nacionalizmus elleni harc problémaköre (Molnár Erik-vita), illetőleg – már a hetvenes években – a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus kérdése (Király István-vita). Ezekben a vitákban Németh Lászlóval kapcsolatban már nem voltak releváns vitakérdések.

²⁸ SÖTÉR István, *Irodalomtudományunk feladatai a népi írók vitájában. Vitaindító előadás az Irodalomtörténeti Intézet 1958. szept. 8-án és 9-én tartott vitaülésén*, Magyar Tudomány, 1958/8–9, 297–304.

²⁹ DIÓSZEGI András, A „népi írók” nacionalizmusáról, Kortárs, 1958/9, 373–383.

³⁰ KLANICZAY Tibor, A 20. századi népiességről, Népszabadság, 1958. szept. 16.

³¹ RÁKOS Péter, *Néhány megjegyzés Németh László életművéhez [1958–59]* = Uő, *Tények és kérdőjelek*, Madách, Bratislava, 1971, 278–287. Kiemelés az eredeti szövegben.

³² *Vita a „népi” írókról. Mérleg és kitekintés*, Kortárs, 1959/4, 598–606.

³³ A két kötet a következő drámákat tartalmazta: *Bodnárné, Villámfényénél, Papucshős, Cseresnyés, Erzsébet-nap, Győzelem, Mathiász-panzió, Szörnyeteg, Pusztuló magyarok, Sámson*.

³⁴ RÉZ Pál, *Olvasás közben*, Esti Hírlap, 1958. júl. 6.

³⁵ SCHEIBER Sándor, *Magyar dráma Sámsonról*, Új Élet, 1958/16, 5.

³⁶ LÉKAY Ottó, *Németh László: Társadalmi drámák I–II.*, Könyvtáros, 1958/9, 709–711.

³⁷ SÖTÉR István, *Németh László társadalmi drámái*, Népszabadság, 1958. szept. 21.

³⁸ A szovjet út előzményeiről, tartalmáról és az utóhatásokról lásd BABUS Antal tanulmányát: *Németh László szovjetunióbeli utazása* = Uő, *Árral szemben. Tanulmányok, esszék, kritikák*, Felsőmagyarország, Miskolc, 2007, 11–30.

³⁹ Vö. Király István feljegyzése az Illyés Gyulával és Németh Lászlóval folytatott megbeszéléseiről. 1959. jún. 5. = *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra. 1956–1963*, szerk. CSEH Gergő Bendegúz, KALMÁR Melinda, PÓR Edit, Osiris, Budapest, 1999, 139–141.

⁴⁰ MESTERHÁZI Lajos, *Amit egy vita elárul*, Népszabadság, 1959. szept. 23.

⁴¹ Lásd ezzel kapcsolatban MONOSTORI Imre, *Illusztrációk a Németh-filológia nehézségeihez* = Uő, *Az idők szellemei. Újabb tanulmányok és kritikák*, Felsőmagyarország, Miskolc, 2007, 79–89.

⁴² BARNA László, *Levél Németh Lászlóhoz*, Népszabadság, 1959. okt. 29.

⁴³ Alekszej GERSKOVICS, *A magyar irodalom Moszkvában*, Nagyvilág, 1960/1, 113–114.

⁴⁴ SZABÓ Zoltán, „Szárszó”, Új Látóhatár, 1959/1, 9–15.

⁴⁵ KOVÁCS Imre, *Németh László megkövetése*, Új Látóhatár, 1960/2, 117–119.

⁴⁶ SÖTÉR István, *Németh László, a tanulmányíró*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1960/3, 342–357.

⁴⁷ Lásd *Kitüntetések*, Népszabadság, 1961. ápr. 18.

⁴⁸ [SZABOLCSI Miklós] Sz. M., *Németh László hatvanéves*, Élet és Irodalom, 1961. ápr. 21.

⁴⁹ MÓD Aladár, *A harmadik út és Németh László útja*, Valóság, 1961/5, 16–34.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az **Írók Boltjában**, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

CSONTOS MÁRTA

„Zászlótestvérek, bús fenyők”

A lírai szövegszubjektum szerepe

Reményik Sándor költészetében

CSONTOS MÁRTA (1951) Sándorfalva

Ki vagy, te félelmetes idegen,
Akit költőnek nevez a világ...
(Az a félelmetes másik)

A szövegértelmezést meghatározza Reményik költészetében a művészi cselekvést megvalósító alany, a költő pozíciója; egyrésztől minősíti a dolgokat, másrésztől a dolgokhoz való viszonyát is feltárja. Ez elsősorban önmaga és a természethez való viszonyrendszer, amelyben a „dolgok lelke” – esetében a fák, sziklák, vizek és virágok, természeti élőlények antropomorfizált megjelenítése – olyan egzisztenciális szférába emelkedik, ahol a rendületlen kitartás, a feladatvállalás szükségességének metaforájává válik. Másrésztől versbeszédének alkotóját jellemzi az eleve elrendelésbe vetett hite, amely szerint minden elkerülhetetlen sorsszerűségben történik, erkölcsiségének mozgatórugója az örök törvény, ez minden cselekedetének alapja. „Nem az enyém a fény, csak bennem jár / Istennek köszönjétek, – ne nekem” – hangsúlyozza *Azt mondják...* című versében, s érezzük, hogy a deszakralizálódó, dehumanizálódó világban, önként vállalt alkalmazkodáskényszere tudatában eljártssa a kiválasztott szerepét, s az alkotói folyamatban „etikai értékrendszere következetes és ellentmondásmentes, erkölcsi-formai mélyszerkezete szilárd és egyértelmű”.¹

Az egyén szubjektív érzéseit hálás „anyagnak” tartja Reményik a kor feltérképezéséhez. S mivel egy irodalmi szöveg létrehozása mindig és szükségképpen történeti aktusnak minősül, érthetővé válik számunkra az a heideggeri kijelentés, amelynek értelmében „amikor a művészet történik – azaz ha jelen van a kezdet –, lökés támad a történelemben, a történelem először vagy éppen újra kezdődik”.² Szembe kell tehát néznie saját történeti pozíciójával, s szubjektumként kell fogadni az objektumot, amely a poétikai diszkurzusban a nyelv segítségével feloldódik, s megszünteti az ellenállást.

Reményik úgy véli, hogy a különböző világnézetek harca, a felbukkanó társadalmi problémák, a vallásbölcseleti eszmék a poézis kiteljesedéséhez vezettek, ugyanakkor elmarasztalja az alacsony világfelfogást és a „túltengő szimbolizmust”, ezek ugyanis értelmetlenné teszik a gondolatok, érzések világosságát, felismerhetetlenné teszik a kommunikációs szándékot. Ez a vélemény utal arra az alkotói felismerésre, mely szerint „a költő azonban köteles gondoskodni legalább halvány lehetőségéről annak, hogy verseit rajta kívül más is megértse”.³ A szöveg és befogadó közötti interszubjektív viszony megvalósulását fémjelzi ez a megállapítás, ugyanis az „interszubjektivitás feltételezi, hogy a szöveg is valamiféle szubjektum lényegjellegzetességeivel kell, hogy bírjon”.⁴

A biografikus szubjektum stratégiáját nyilvánvalóan módosítja az alkotói folyamatot meghatározó tapasztalatok sokasága, így válik a lírai szubjektum szerves részévé.

Reményik művészetértelmezésének középpontjában áll a törekvés a konkrét és absztrakt elemek sikeres összeegyeztetésére. A műalkotásban egyéni vonásokat kell összekapcsolni az általánossal, az egyénin túlemelkedve hordoznia kell az „igazság szimbólumát”. „Az érzés pedig – írta maga a költő –, mit versemben kifejezek, kell hogy közösséget tartson valamivel, ami már nem csak az enyém.”⁵ A konkrét és elvont elemek keveredési arányán túl ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az esztétikai princípium milyen módon van jelen (jelen van-e egyáltalán) az erkölcsi ítéletben, ezért Reményik számára a költészet nem lírai intuíció, nem érzelmek és képek összekapcsolása elsősorban. „Az erkölcsi és az esztétikai értékelés szorosan egymás mellett állnak, rokonságuk közös gyökere az, hogy mindkettő a szellem önértéke. *Nemességük foka ugyanaz.* Köztük nem lehet szó alá- és fölérendeltségről, csupán *mellérendeltségről.*”⁶

Valójában a versben a költő valóságához való viszonyának sajátos módon történő megrajzolásáról van szó, amit nyilvánvalóan biografikus tények és képzelőerő módosítanak, mégis üzenetének referenciája az igazság kifejezésének igénye. Az „in der Welt-Sein” igénye, a világban „benne-lét” állapota az önmegértés lehetősége mellett a valóságot nem pusztán empirikus tapasztalatok útján kívánja megragadni.

A versszövegekből kiemelkedő költő a létezés háttérében saját értelmével a körülötte lévő viszonyrendszereket egységben kezeli, s úgy marad sajátos jelentésvilágában, hogy a valóságot újraírja metaforikus beszéd alkalmazásával, ami számára csak a megvilágosodás segítségével történhet. Ez a megvilágosodás csak Istennel folytatott párbeszéd esetén lehetséges, amely transzcendentális szférában valósulhat meg. „Az embert és a sorsát meghatározó történelmet az Istennel való találkozás lehetősége biztosítja”,⁷ ami a szubjektum szellemi szférába emelését teszi lehetővé, hiszen számára a *lélek* az ember maga. A testet el kell viselnie, de megbékélni sohasem tud ezzel a testtel, amelyet mint lélek egyszerűen használatba vett földi élete során. Így kerül az általa létrehozott szöveg fölé, így írja újjá a valóságot a maga privilegizált módján.

*Sötét anyag: ím lebirkóztalak
Belőled lettem: ám urad vagyok,
A ködbeszédült völgyfenék fölött
Az ormokon – az én fényem ragyog...*

(Forma)⁸

Reményik vállalt szerepében, „melyet meg nem ingat semmi csáb”, a szubjektum megtartó ereje emeli őt magaslatokra, a szubjektum és az általa létrehozott szöveg között azonban folytonos az idegenségérzés, ezért folyamatosan az elfogadás és taszítás dichotómiájában mozog.

*Ki vagy, te félelmetes idegen,
Akit költőnek nevez a világ...*

(Az a félelmetes másik)

Az analitikus pszichológia és a költői műalkotás kapcsolatát vizsgálva Jung az alkotót „második személyként” kezeli, a költőnek „engedelmeskednie kell, és követni a látszólag idegen impulzusokat, érezve, hogy műve erősebb, mint ő, és ezért olyan hatalmas van fölötte, aminek nem írhat elő semmit. Ő nem azonos az alkotó formálódás folyamatával; tudatában van annak, hogy műve alatt áll, vagy legfeljebb mellette, mint egy második személy, aki egy idegen erő bűvkörébe került.”⁹

A kettősség kínzó érzésének feszültségteremtő ereje vonul végig egy másik vers sorain:

*Hát én, a teremtés elfeledettje,
A hivatások nagy számkivetettje?...
Számomra hol legyen a hely, a pont,
Mit végórákra a végzet kioszt?*

(Hívás közben)

Reményik személyiségének kiteljesedéséhez, kontemplatív szerepvállalásához az „Isten-kép archetípusa”¹⁰ felé fordul, s ezzel egyidejűleg „önidegenségét azonosság provokációjával”¹¹ kívánja feloldani.

*Egy istenarc van eltemetve bennem,
S most ásót, kapát, csákányt ragadok,
Testvéreim, jertek, segítsetek,
Egy kapavágást ti is tegyetek,
Mert az az arc igazán én vagyok.*

(Istenarc)

A jó és a rossz ágostoni megközelítése, a szabad akaratból történő választás lehetősége központi probléma Reményik költészetében. Mindez magában foglalja a változtatás képességét is, hiszen ez a kulcs a jó és a rossz megkülönböztetéséhez. Csak az isteni kegyelemben részesülők képesek arra, hogy a jóra való szabadság birtokosai legyenek, ez pedig abban a predesztinációban nyilvánul meg, amely elfogadja, hogy Isten figyelemmel kíséri az egyes emberek számára kijelölt életutat. Ennek elfogadása közelít Kierkegaard álláspontjához, amely Isten iránti szenvedélyes elkötelezettségről tesz tanúbizonyságot. Ezért a lényegi megismerést az egzisztenciára, a szubjektivitás igazságára vonatkoztatja. „Létező személy számára csak a szubjektív igazság lehet vezérlő, melyet objektív bizonytalanság és szenvedélyes bensőség jellemez. Miközben soha nem rendelkezhetünk objektív bizonyossággal Isten létezéséről, az egyén saját életében igazzá teheti Isten létezését azzal, hogy elkötelezi magát, és úgy él, mintha Isten valóban létezne.”¹² S a morális személy, miként a fenti vers is mutatja, Istennel való önazonosságát hangsúlyozza.

A reményiki szubjektum pozícióját nagymértékben meghatározza az a tény, hogy olyan egymás mellett élő kultúrkörökkel kereste a párbeszédet, amelyek egy közös hagyományban gyökereztek, ez az interkulturális pozíció teremtette meg az elfogadást, a befogadást, a visszautasítást, az előítéleteket. (Lucian Blagának ajánlott versében nagyszerűen tükröződik az a beszédpozíció, amely a közös történelmiség elfogadása mellett a kialakult helyzetben mégis egyfajta visszautasítást, távolságtartást fogalmaz meg). „A történelem utal a valóságra, még akkor is, ha a történelem a múlté.”¹³

A megváltozott politikai viszonyok keltette „világfájdalom-közvetítés” kivonja Reményiket a történelmi objektivitásból, saját szubjektumának kudarcélményét vetíti elének távlatnélküliséget sugárzó önelidegenítési szándékával.

*Még élek és még mindig dalolok,
De már a szívemet
Kitépték keblemből a viharok,
S úgy zengetik: tőlem idegenül.
Rajtam át
Dalolnak régelhantolt istenek,
S önnön beszédemre nem ismerek –
És rajtam át a Végzet teljesül.*

(Még élek...)

A szövegsubjektum pozíciója tehát szorongástudatának világbavetettséget interpretálja, a létezés hátterében, alkotói folyamata újrajátszásában, egy örökké elérhetetlen horizonton, intellektuális tisztánlátással vállalja az önelrejtettséget, amelyben kívülről kikezdehetetlen elkötelezettséget tudatállapotának szkepticismusa gyengíti. Éppen ez a kettősség teszi szükségessé a viszonyokat feltáró ellenpólusok alkalmazását, a jelentések interakcióját, az erkölcsi-formai mélyszerkezet összefonódását.

*Mert én vagyok a foglalat,
Mely minden arcra egybegyűjti
Az ős testvér-vonásokat.
Én vagyok az ötvözet
Melyben tűz a vízzel összefér,
S a híd vagyok, mely átvezet,
S a sarkoktól a trópusokig ér.*

(Ötvösmunka)

A szövegvizsgálatból azonnal egyértelműen kiderül, hogy „ötvözet” volta okozza megfeszítettségi állapotát, hiszen az „ellentmondások minden dárdáját szívembe mártva” adja teljes önmagát, amely hol erősíti, hol gyengíti karizmáját.

„Diszharmonikus elemekből harmóniát teremteni: ez a költő feladata tulajdonképpen”¹⁴ – vallja Reményik a *Gondolatok a költészetéről* című írásában, amelynek fő vonalvezetésében a költő magánya és az alkotó egyénisége rokon fogalomnak tekinthetők, mindezt szükségesnek tartja az egyetemes emberi feltárásához. Ebben a kettősségben a küzdés fontossága az egyéni lelkiismeretről a közösség életének területére fókuszál. „Az életküzdelem, melyet sorsvállalásként és kötelességként ismernek el, majdnem kizárólagosan úgy látszik [...] mint bizonyos közösség küzdelme [...]. Ezt kultúrfeladatnak tekintik. Nem más tehát, mint küzdelem bizonyos nyilvános bajokkal szemben. Ezeknek a bajoknak az elítélésében felcsendülhet őszinte erkölcsi meggyőződés is [...]. Minél inkább érinti azonban ez a baj a közösség jólétét, annál jobban redukálódik a baj fogalma belső gyengéség fogalmára, melyet le kell küzdeni, és külső ellenállására, melyet le kell győzni.”¹⁵

A reményiki szövegszubjektum pozíciója tehát nyilvánvaló; egyrésztől önmagához való viszonyában lesz teljességgel önmaga, igazi énje pedig Istenhez való viszonyában új minőségben jelenik meg. Sajátos paradoxon ez, amikor önmagát állítja Istennel szembe mint a „teremtés elfeledtje”, fél azonban önmaga megsemmisülésétől, hiszen kétségbeesésében is mindenképp önmaga próbál lenni, ezért (akárcsak Balassi Bálint tette) feltételeket szab Istennek. „Ha azt akarod, hogy dicsérjelek / Szárnyaló énekekkel, én Istenem: / Adj enyhülést, ne próbálj engemet!” (*Ne próbálj*)

Kierkegaard gondolatait érezzük a sorok közül kicsengeni, aki így tárja fel az énjéről való tudat fokozatait: „...új minőséget és minősítést kap az énem azáltal, hogy ő az Istennel szemközi énem. Ez az énem többé már nem a pusztán emberi énem, hanem az, amit abban a reményben, hogy nem értenek félre, teológiai énemnek, az Istennel szemközti énemnek neveznék. Micsoda végtelen valóságot kap az énem azáltal, hogy annak a tudatára jut, hogy Istenért van itt, azáltal, hogy olyan emberi énné lesz, melynek mértéke Isten!”¹⁶

Az Istennel szemközti én önreflexiójában Reményik saját bizonytalanságának csapdájába esik, önmaga számára is megközelíthetlenné válik, „az értelmező és az értelmezés tárgya azért nem tud elkülönülni egymástól, mert a tárgyat imagináriusan maga az interpretáció hozza létre a saját maga számára”.¹⁷ Saját biografikus énjével és történeti pozíciójával szembenézve Reményik nem igazán tudja a számára végleges megoldást kínáló stratégiát felállítani, így önmaga számára is megfejthetetlen marad.

*Akinek lénye nem rokon velem,
Annak a pillantása fennakad
Egy fénytelen, vak, konok üvegen.
Az nem látja meg bennem önmagát,
Az engem magának százszor felád
S én százszor megoldatlan maradok,
Hieroglif, hieroglif vagyok.*

*Isten előtt így állok én is,
Az Ős-hieroglif előtt,
S oldozgatom, oldozgatom,
De annyit értek csak belőle,
Amennyi lényemmel rokon.*

(*Hieroglifek*)

A szövegszubjektum rekonstruálása nem könnyű feladat a nyelv interszjektív voltának következtében, a szerző jelenléte azonban szubjektumának jellegzetes vonásait kell, hogy mutassa. „A szöveg mint az egyedi beszédaktus megvalósulása nemcsak mindenkor individuális, hanem kiküszöbölhetetlenül személyes is lesz; amennyiben tehát az irodalmi – s főként a lírai szöveget beszédaktusként tekintjük, nem tagadhatjuk meg tőle a szubjektumra valló természetet.”¹⁸ A versszöveget elrendező szubjektum, jelen esetben Reményik, érezhetően írás közben alkotja meg a szövegszubjektumot, amely számtalan alkalommal bizonyítja, hogy önismerete hiányos, önmaga elrejttségében nem képes igazi valóját egyértelműen feltárni.

*Az élet-erdőn eltévedtem,
Elvesztettem magam,
Önnönmagamat veszítettem el...*

(Az igazi)

*Ne nyúlj hozzám...
A Hangulat vagyok,
Isten szívéből most szakadtam le...*

(A megfoghatatlan szól a poétához)

Az egzisztenciális megértés valósága számtalan Reményik-versben megmutatkozik, ezek közül egyet tanulmányozunk részleteiben: a *Lobogódísz* címűt, ahol Reményik testi, érzékelő lényként számon tartható mivolta fölött uralkodóvá válik a szellemi szubjektum, vagyis eljut önnön szellemi meghatározásához azáltal, hogy kilépve önmagából, transzcendentális szférákba emelkedve jusson el ismét önmagához, s ez az önmagán kívüli lét meghatározza történetiségét, tér-idő relációit. „A szellem szabadságnak tekinthető szubjektivitás, és a transzcendentális differencia viszonyában áll minden objektivitással.”¹⁹ A szövegsubjektum pozícióját igazán meggyőző módon illusztrálja az említett Reményik-vers.

LOBOGÓDÍSZ

*Fekete fenyőlobogók közt
Lobog egy hófehér:
Én vagyok az, – fehér ruhámba
Belemarkolt a szél.*

*Az Isten ezt a szirttetőt
Lobogódíszbe vonta,
Fennen lobognak zászlai:
Fekete-fehér pompa.*

*Zászlótestvérek, bús fenyők,
Rivalljon most az ének:
Egy roppant kéz utánam nyúlt
És kitűzött közétek.*

*Zászló vagyok, zászlók között,
És feszülök a szélbe,
És nőni érzem magamat
Az időbe s a térbe.*

*S az időn túl s a teren túl
Az örökkévalóba,
Én, lélek, egyetlen való:
Az Isten lobogója.*

A zászló-metaphora nem véletlenül jelenik meg ebben a versben, az „Én” metamorfózisa alakváltozásban nyilvánul meg, s az egzisztenciális történés egész folyamatát végigkíséri. Az 1917-ben írt *Zászló a szélben* ugyanazt a sajátos pozíciót teremti Reményik számára, mint a Radnabereken írt *Lobogódísz*, de az előzőben a zászló alakváltozatban megjelenő költő önértékvesztését is megfogalmazza saját történetiségének valóságában. „A játszi szél a szövetembe kap: / Ma zászló – holnap rongydarab” versszakokat indító sorai egyrészt az érzelmi-hangulati hatás erősítését szolgálják, másrészt hozzájárulnak a mondanivaló megerősítéséhez is. Nem utolsósorban figyelemfelkeltő

hatásuk sem mellőzhető. A „játszi szél” kedves, évődő hangulatával erősen paradoxon a rongydarabbá változó zászló képe, a ma–holnap kettőssége fokozza a bizonytalanságot, ezért az elrejtőzészándékával zárja le a verset, hogy kényszerhelyzetében ne tudjon mást tenni, mint „Az eszmék, álmok, harcok, hiúságok / Sírján kacagni az egész világot” (*Zászló a szélben*).

Érzéki-szemléletes formában, a poliszémia eszközeivel alkotja meg sajátos jelentésvilágát. A művészi szöveg teremtő eszközei közvetett módon járulnak hozzá a transzcendentális magasságokba nyúló világ hiteles ábrázolásához.

Reményik már az első versszakban is ellenpólusokra épít, a „fekete fenyőlobogók” és a hófehér ruhás Én ellentétpárja analóg a fény–sötét kettőssével. Ilyen módon sajátos jelentéskondenzációt valósít meg, utal eszmékre, tökéletességre, rejtett módon a gonosz erők munkájára, a halhatatlanságra; de szoláris, szakrális és theophanikus töltettel is rendelkezik. Mindemellett a keresztény értékek megerősítését is szolgálja.

A kezdés szokatlan képi kapcsolódásában a „fenyőlobogók” mellérendelő szerepet kapnak az Én „fehér ruhás” alakjával, kiemelve az együttlét fontosságát, de ugyanilyen szokatlan a harmadik „zászlótestvérek” metaforája is, hiszen a fenyők antropomorfizációjával az ember, a dolgok és a jelenségek viszonya kap sajátos töltetet. A természetben együtt élő fák mint „zászlótestvérek” és a magányos költő-ember világban való létét az emberiség történetiségében tárja fel. A „fehér ruhás”, egyes szám első személyben megjelenített Én könnyű lebegését megzavarja a szél mozgalmasságot sugalló, dinamikus „cselekedete”, a cselekvőképességet felerősítő „belemarkol” ige a költőt is kimozdítja kontemplatív szrepéből. A vizualitás fokozásának szolgálatába állított szokatlan képi kapcsolódásokat Zalabai Zsigmond „kettősképi gondolkodásnak” nevezi.²⁰

Reményik Isten munkáját dicséri a fekete-fehér pompában. A teremtés mesterműveként jelenik meg a táj, az ember nélküli állapot méltóságába és megbonthatatlan szépségébe azonban belép az ember, megvalósul a világgal való együttlét. Az összekapcsolódás mégsem problémamentes, erre utal a „bús fenyők” jelenléte és a „rivalljon” ige, amely nem pozitív töltésű, hangulatában éppenséggel sértő, mintha a nagy, békés összetartozást valami erőszakosan megzavarná.

A fekete-fehér ellentétpár ismétlése az első két versszakban érzelmileg is indokolt, a szubjektum pozíciójának kiemelését teszi lehetővé. A „zászlótestvérek” és „fenyőlobogók” kettős képei az összetartozás mellett helyhez kötöttséget, cselekvőképtelenséget is sugallnak. Mindezt Reményik magára is vonatkoztatja, ez az állapot passzív heroizmusának megtestesítője. „Kitűzték” a magaslatra, a figyelem középpontjába kerül, de a valós cselekedetek helyett útmutató lélekként emelkedik a számára elérhető örökkévalóságba.

A fenyő és az Én összekapcsolódás, önazonosulás, a szél a megpróbáltatás, a fekete a sötétség misztériuma.

A teremtéstörténetet idézi a harmadik versszak: „Egy roppant kéz utánam nyúlt”, mondja, majd ez a kéz kitűzte, megjelölte a helyét. Az egyén sorsában itt mégis megjelenik az általános, az emberi sors elkerülhetetlensége, amely a korábban írt *Predestináció*ban is központi gondolat.

A „Zászló vagyok a zászlók között” kijelentésben érezhető, kiválasztottnak érzi magát a kiválasztottak között. Pozícióját dinamikus igékkel jelöli ki („feszülök a szélbe, nőni érzem magamat”). Az embert térben és időben jeleníti meg, így helyezi bele önmagát a történetiség folyamatába, így érti meg a teremtett ember világrajöttének értelmét, a világhoz való tartozásának szükségességét. Az ember léte időhöz kötött, az idő végessége határt szab ittlétének, az ittlét történetiségének vége pedig a halhatatlanságba, az örökkévalóságba vezető út.

A lírai szövegsubjektum – itt összegzett formájában – Reményik életművére általánosan jellemző. A legelső és a legutolsó verseskötete között természetesen tapasztalható egyes esetekben bizonytalanság, tisztázatlanság. És – természetesen – neki is vannak kevésbé sikerült versei, amelyekben az általánosan jellemzőnek gondolható karakter mellett más, eltérő pozícióban jelenik meg a lírai én.

JEGYZETEK

¹ KÖDÖBÖCZ Gábor, *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében. A poétikai módosulások természete a da-loktól a „szövegekig”, szerk. BITSKEY István, GÖRÖMBEI András, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2002, 23.*

² MARTIN HEIDEGGER, *A műalkotás eredete*, Európa, Budapest, 1988, 117.

³ REMÉNYIK Sándor, *Kézszerítés. Írók, művek, viták 1918–1941*, Polis–Luther, Kolozsvár, 2007, 391.

⁴ HORVÁTH Kornélia, *Tűhegyen, Versértelmezések a későmodernség magyar lírája köréből*, Krónika Nova, Budapest, 1999. Vö. 29–30.

⁵ REMÉNYIK, *Kézszerítés... i. m.*, 394.

⁶ *Uo.*, 404.

⁷ NYÍRI Tamás, *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Szent István Társulat, Budapest, 126–129.

⁸ A szellemtudományos lélektan eszméjének felvetése során Dilthey *Über vergleichende Psychologie, Beiträge zum Studium der Individualität* című munkájában összehasonlító lélektan keretében kidolgozta azokat a típusokat, amelyek például a költőt, a vallásos emberek vagy a gyakorlatias dolgokban jártas személyt jellemzik. Az interpretáció véleménye szerint szellemtudományi, filozófiai, ismeretelméleti tényezőket is igényel. A világnézettípusok kialakulása során embertípusok alakulnak ki. Ezzel a vizsgálódással Dilthey már a karakterológia felé mutat. Nyilvánvaló, hogy a kultúrájuk segítségével, azoknak birtokában juthatunk el a lelki tevékenységek mélyebb megértéséhez. Dilthey hermeneutikájában Reményik életformája nem a küzdelem, emberi alapmegnyilvánulásaiiban sokkal inkább sorolható a kontemplatív típusok közé. Talán pontosabban képet kapunk a Dilthey halála után három évvel később színre lépő Sprangertől: az ő „életforma”-gondolata szerint a személyiség etikája lelki struktúrákat alkot, amelyek hozzájárulnak a karakter megítéléséhez. Ezek ismeretében Reményik kontemplatív-passzív heroikus alkat, mivel a cselekvőképességre való hajlandóság ott van a sorok között, csak fizikai állapota és életfelfogása nem teszi lehetővé a heroikus attitűd felerősödését. Vö. LÉNÁRD Ferenc, *A lélektan útjai*, Franklin-Társulat, Budapest, 1989, 167–170.

⁹ Carl G. JUNG, *Az analitikus pszichológia és a költői műalkotás = Pszichoanalízis és irodalomtudomány*, szerk. BÓKAY Antal, ERŐS Ferenc, Filum, Budapest, 1998, 99.

¹⁰ Carl G. JUNG, *Gondolatok a vallásról és a kereszténységről*, ford. BODROG Miklós, Kossuth, Budapest, 1966, 30.

¹¹ BALÁZS Tibor, *A romániai magyar létköltészet története 1919–1989*, Budapest, 2006, 121.

¹² *Bevezetés a filozófia történetébe, A preszokratikusoktól Derridáig*, szerk. BOROS János, LENDVAI L. Ferenc, Osiris, Budapest, 2009, 169–170.

¹³ Paul RICOEUR, *Az interpretációról = A diszkurzus hermeneutikája. Paul Ricoeur válogatott tanulmányai*, ford. és szerk. Kovács Gábor, Argumentum, Budapest, 2010, 9.

¹⁴ REMÉNYIK Sándor, *Gondolatok a költészetéről = Kézszerítés, i. m.*, 455.

¹⁵ Johan HUIZINGA, *A holnap árnyékában, Korunk kulturális bajainak diagnózisa*, Windsor, Budapest, 1996, 95–96. A szerző az *Élet és küzdelem* fejezetben hangsúlyozza, hogy az ember egész lelki életének terminológiája a küzdelem birodalmában mozog, ugyanakkor az etikában követelmény, hogy a cselekvést az „egyéni lelkiismeret mélyén nyugvó kritériumának kell jóváhagynia”.

¹⁶ Søren KIERKEGAARD, *Az énemről való tudat fokozatai, A határozmány: szemközt Istennel = A filozófia*, szerk. TURAY Alfréd, NYÍRI Tamás, BOLBERITZ Pál, ford. TURAY Alfréd, Szent István Társulat, Budapest, 1992, 164.

¹⁷ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Történetiség–Megértés–Irodalom*, Universitas, Budapest, 1995, 68. I.

¹⁸ HORVÁTH Kornélia, *Tűhegyen, i. m.*, 24.

¹⁹ Arno ANZENBACHER, *Bevezetés a filozófiába*, Herder, Budapest, 1993, 286. A transzcendentális differencia arra utal – Kant transzcendentális reflexiójára építve –, hogy empirikus módon megszerezhető tapasztalatoktól távol tartunk a transzcendentális én-szerű, szubjektum-szerű megnyilatkozásait, vagyis ami transzcendentális, nem lehet olyan módon objektív, mint egy tapasztalati tárgy. Nyelvileg megragadható módon azonban meggyőzően beszélhetünk arról, ami kívül esik az empirikus megtapasztalás tartományán.

²⁰ ZALABAI Zsigmond, *Tűnődés a trópusokon*, Kalligram, Pozsony, 1998, 25. A szerző esztétikaelméleti munkájában a trópusok szerepével foglalkozik. Úgy véli, hogy a „szókép” kifejezés nem túl szerencsés, mert a „megnevezés [...] azt sugallja, hogy a kép az egyes szóban van (ám ilyen módon a szótól jelölt valóságdarab »tárgyképe« értendő rajta), a lényeges vonást viszont, hogy a képszerűség szavak (jelentések) kombinációja által jön létre, nem hangsúlyozza. Márpedig éppen a kombinatorikus jellegben kell keresnünk a kettősképek megkülönböztető vonását.” *Uo.*, 39–40.

JÁSZ ATTILA (1966) Tata

Szabad akarat, avagy a b/irodalmon innen és túl

Francisko Kocsis interjúja Jász Attilával

▼ **Kedves Attila, amikor megállapodtunk az interjú kereteiről – főleg a román és a magyar irodalom közötti kapcsolatról manapság –, nem számoltam azzal, hogy az olvasók nem ismernek ugyanolyan mértékben, mint én, ezért nem maradhat el a bemutatkozás: ki is Jász Attila, a József Attila-díjas költő? Nagyon hosszú volt-e az út ahhoz, aki vagy ma?**

▼ **Jogos az észrevétel, erről gyakran elfeledkezünk, és belterjesekké válunk. Nem tudom egészen pontosan a mában elhelyezni, hogy ki is lennék, ahogy az idő telik, egyre kevésbé tudom. Mostanában a gyerekkoromról írok valamit, egyszerre fiktív és valóságghú, ezért tudom, hogy már gyerekkoromban biztosan költő voltam, amennyiben ez egy szemléletet, egyfajta szemlélődést, érzékenységet jelent. Noha nem írtam verset akkoriban, költőien láttam a világot, a környezetemet, és egészen biztosan univerzálisan is. Szerettem egyedül lenni, időtlenül bolyongani nagyszüleim kertjének fái, bokrai között, vagy éppen valamelyik gyümölcsfa tetején gubbasztani, onnan nézni az égen a felhők vonulását vagy a rovarok, lepkék jelenéseit. Köpködni a cseresznyemagot lefelé.**

▼ **Ez csak egy bekezdés, egy vers a gyermekkorról, a mindenkori gyermek istenien gondtalan létéről, egy nosztalgikusan felidézett korról, de hát nem lehetett éveken át cseresznyemagokat köpködni, nem álltak meg az évszakok, ősz jött és tél lett, le kellett szállni a fáról, iskolába kellett menni, meg ilyenek. Folytasd, kérlek!**

▼ **Dehogynem lehetett, fejben abszolút, hamar megtanultam az elraktározott emléke energiákból élni. A külső körülmények, a szüleim válása, veszekedések, új családkezdemények, egyebek rákényszerítettek. Annyit akartam mondani bevezetésként, hogy az alap, az indulás mindenkinek egyformán megadatik, minden gyerekkor boldog, a külső körülmények ellenére is. Mindenki 100%-ról indul. Rengeteg mindent rám kényszerítettek, balettozást, talajtornát, aminek később persze meglett a maga haszna, de azt hiszem, a legfőbb ihletőforrásom akkor is az egyedüllét volt. Az iskola eleinte nehezen ment, komoly problémáim adódtak, de negyedik osztályra már kitűnő voltam, mert elhatároztam, hogy az leszek. Később azért nem lettem kitűnő, mert nem a tankönyveinkből készültem, többet tudtam, és mást is, sokszor régi könyvekből hibásan. És alapvetően reál beállítottságú voltam, bár a történelem is nagyon érdekelt, és olykor verseket is mondtam a magam halk hangján. Aztán gimnázium vége felé találkoztam József Attila költészetével, ami eldöntött mindent. És látszólag rengeteg tévelygés után, már felnőtt fejjel kezdtem el komolyan irodalommal foglalkozni, vegyipari egyetem, kosárlabdázás, rockzenélés és más keresgélések után. Utólag könnyű belátnom, hogy mindez segített abban, hogy az lehessen majd, akire rákérdeztél nyitókérdésedben. Érdeklődő, nyitott szellemiségű, nemcsak irodalomban, hanem kultúrában, szellemben gondolkodó emberi lényé válhattam. Az irodalom, a képzőművészet és a zene mellett mindig érdekelt a filozófia és a teológia is.**

Sok idő telt el csendben, visszavonultan éltem, egyedül, olvastam, szemlélődtem, írtam, mintha nem létezne idő. Aztán egy nap úgy döntöttem, eljött az idő, megmutatom a világnak, mire jutottam. Írásban. És ha nem is kerültem óriási reflektorfénybe, jól alakultak a dolgaim. Tudtam, hogy nem a pillanatnak, hanem az örökkévalóságnak dolgozom, és hogy mindez nem kifelé lesz érvényes majd, a műveimre vonatkozólag, hanem befelé, arra a valamire értve, amit magammal viszek majd, ha elveszem magamról ezt a nevet a testtel együtt. És igen, hosszú volt nagyon ez az út, ami a mai napig vezet. Az eleje, de főleg a közepe nagyon nem volt könnyű, sőt. De hittem benne, hogy ezt kell csinálnom minden nehézség ellenére.

▼ **Mikor jöttél rá, hogy magyarul verset írni olyan, mintha egy szigeten lagnál? Egy kis szigeten. És akartam is kérdezni, hogy kik voltak az első költők, akiknek meghatározó, döntő szerepe volt abban, amivé lettél.**

✔ Mindig is úgy éreztem, mintha szigeten lagnék, így amikor verset írtam, csak tovább erősödött ez a furcsa-izgalmas helyzet, így amikor kétségbe eshettem volna, hogy magyarul írni egyfajta önkéntes száműzetés, már nem tűnt olyan ijesztőnek. Másrészt remek bennszülötteket találtam a szigeten, és ahhoz képest, hogy milyen kicsi a sziget, elég sokat. Hogy csak két alapszerzőmet említsem, Pilinszky Jánost és Weöres Sándort, és friss halottaimat is, Borbély Szilárdot, Vasadi Pétert és Tandori Dezsőt. És a mai napig érzem Takács Zsuzsa és Tolnai Ottó kitüntető figyelmét, azt hiszem, megnyugodhatok. Az alakuló kétségbeesésben, hogy mennyire egyedül vagyok, ők nagyon sokat segítettek. A nyelv miatt. Mert pontosan értettem, mit mondanak. Nem úgy, mint Shakespeare *Viharát*, amit gimnazista koromban kezdtem el angolul olvasni, de több kárt okoztam az régi angol szókinccsem fejlesztésével, mint hasznot. Viszont szembesülhettem a fordítás zsenialitásával, úgy emlékszem, a Babits-fordítást olvastam párhuzamosan, az igazi költészet volt, magyarul. Más volt a helyzet Pessoa-val, őt először Somlyó György átköltésében olvashattam, mai napig a legszívesebben ezt a fordítást veszem elő, az én Pessoa-képemhez az ő verziója áll legközelebb. Mert a kilencvenes évektől rengeteg fordítótól jelentek meg a művei, köztük kedvenc kortárs költőimtől is, de hiába jött át valami nagyon erős szellemi-rokoni vonzalom a szövegeken, nem egészen az volt, ami bennem élt róla, tőle. Somlyónak köszönhetem amúgy fiatal korom legintenzívebb-inspirálóbb fordításélményeit, a francia új költészet, szürrealizmus utáni antológiáját, a *Hallomás* című kötetet. Benne Yves Bonnefoy és Michel Deguy számomra meghatározó verseivel. És természetesen, és mindenki más előtt Borgest.

✔ **Lassan-lassan kezd körvonalazódni egy kép, kezdesz láthatóvá válni az olvasó számára is. Mivel már volt szó Pessoa-ról, a másság, a heteronímia – vagy tudathasadás? – gyártójáról, mondd, mennyire befolyásolta a te irodalmi identitásaidat, hajlandó vagy-e beszélni róluk? Milyen mértékben segíti az író az önkifejezésben egy kitalált, képzelt identitás? És mivel magyarázható az ál-identitásokhoz való vonzódásod? Nem érzed hamisnak, félrevezetőnek vagy megtévesztőnek?**

✔ Írtam már a fordításról, és talán az is kiderült, hogy szeretek kísérletezni. Egészen fiatalon készítettem már ál-haikufordításokat, amelyek egy kitalált kortárs japán szerző nevének futottak, abból a megfontolásból, hogy Európában, ill. nem japán területen térben és időben eléggé problémásnak tűnt a hagyományos haiku-írás. Engem viszont nagyon izgatott, nekem való műfaj volt témájában, ami a természethez köti, és rövid, esszenciális formájában. Epigrammaszerű, de mégsem az, nagyon nem. A Pessoa-val, műveivel és heteronímiáival való találkozás megnyugtató, lehet ilyet csinálni, és érvényes lehet költészetileg a dolog, ha elég átfogóan műveled. Sőt. Nem szerepversekről van szó ugyanis. Ezekkel a kitalált személyekkel ő teljes mértékben azonosult. És természetesen valahol mindegyik ő, szellemiségében, pedig a négy fontos heteronímiája négy önálló életművet hozott létre. Klasszikus ódaitól az avantgárdig.

Számomra ez a halál komoly játék az alteregókkal lehetőséget ad, hogy olyasmiről is írhatok, amiről egyébként, Jász Attilaként nem írnék, írhatnék érvényesen. Ezek a kitalált személyekkel való együtt-dolgozások egyszerre tér- és időutazások, a százötven évvel ezelőtti Vadnyugat éppúgy megjelenik a maga állandós világával, mint egy száz évvel ezelőtti indiai-magyar festőnő káprázatos világa. El kell áruljam, hogy ez alkotói izgalmat is jelent, mondjuk, a bombázószerűen gyönyörű Amrita Sher-Gillel, aki hihetetlenül érzékeny és érzéki művész is. Az elcsúszás, a hamisság lehetősége benne van természetesen, de ez az alanyi költészetre is éppúgy áll. Teljesen oda kell adnod magad a közös ügynek, olyan módon, hogy a saját egódat elnyomod. És jó sok mindent ki kell próbálni technikailag, mi hogy lesz működőképes. De ez is része az izgalomnak. Összefoglalva, egy másik valóság megteremtésének és átélésének lehetősége van benne.

✔ **Mindezek vonzó és talán serkentők is az alkotó szögéből, de nem befolyásolják a valóságot? Nem okoznak önkirekesztést? Vagy ez egyfajta szertartásos önkeresés, önmegismerés, és akkor minden rendben van? Hogyan reagálnak a többiek erre a fajta másságra? Nem tartják különködésnek?**

✔ Szerintem befolyásolják, ahogy minden jó, igazi művészet befolyásolja az életet. Az indiános verses regényem, amelyben Xantus János, alias Old Shatterhand alteregója vagyok, egy indián törzsfőnök megmentése után arról mesél pipázás közben a tábortűznél, hogy mi, magyarok Európa indiánjai vagyunk. Arról, hogy honnan jött és miért van ott, az indiánok egyből megértették. Ugyanakkor egyszerűsítette és aktualizálta is Xantus a tizenévekkel ezelőtti úniós helyzetünket. És mivel mindig vidéken éltem és dolgoztam, eleve a periféria volt az otthonom, de mindig centrális problémákra

koncentráltam a műveimben. Egy ideig volt megkésetttség-, kirekesztettség-érzésem, de ez elmúlt, mert mindebből a másságból, más nézőpontból erényt tudtam kovácsolni, és azt hiszem, ma már inkább kíváncsiak erre a másságra az olvasók. És talán meg is védett a túlzott egoépítéstől ez a perifériálét. És valóban az írás számomra az önkeresés, önmegismerés lehetősége is az önfelszámolás felé vezető úton. Mindig kultúrában, szellemben gondolkodtam, nem leszűkítve csak irodalomban.

▼ **Miután tisztáztuk, amennyire lehetett, a más szerepekkel való játszadozást, és visszakanyarodunk az irodalomhoz, mondd el, kérlek, hogyan írsz. Mennyi „inspirációt” és mennyi izzadságot jelent számodra az írás mint munka? Nehéz váltogatni a műfajokat, vagy ugyanolyan könnyedséggel – vagy erőfeszítéssel – írsz verset, prózát vagy esszét?**

▼ Nem becsülném alá ezt a játszadozást, ezek valóban halálosan komoly játékok, akár az élet maga. Számomra legalábbis.

A munkamódszerem sokat változott az évtizedek során. A nehézségeket a körülmények okozták, ugyanakkor a lelki békét éppen a környezet, a család biztosította. Amíg kicsik voltak a gyerekeim, a keretek, az íráslehetőségem keretei jobban korlátozva voltak. Lassan, töredékesen írtam. Ma, hogy van időm, sokkal gyorsabban megy a munka, folyamatosan. Nem kapkodok, nem akarok feltétlenül írni, csak ha muszáj. Ha az a bizonyos belső angyal nagyon nem hagy békén, mutatja, hogy mit kéne leírnom, és diktál. Olyan, mintha hallomásból jönne, amit írnom kell. Nem mindig letisztultan, kicsit hallássérült vagyok. Ezért a nagyjából kész szöveget félreteszem, és újra és újra előveszem, simogatom, tisztítgatom, amíg úgy nem érzem, hogy ilyesmi volt, amit hallottam.

Izzadságot soha nem jelentett az írás, legfeljebb várakozást, amíg megnyílik az a bizonyos kapu. Amíg elkezdenek működni a dolgok bennem, általam. Rajtam keresztül. Ezt egyébként tudom stimulálni, főleg inspiratív zenékkal. Olykor képekkel.

Nem nehéz váltogatni a műfajokat, de a legnagyobb koncentráció, készenlét a vershez kell. Inkább a téma, az érdeklődésem határozza meg, hogy mikor mit írok. És az egyikkel való foglalkozás pihenteti a másikat, ami jól tesz neki, frissebb szemmel tudok ránézni. Jobban látom, észreveszem az esetleges hibákat.

▼ **Mit írsz most? Mik jelenleg a legfontosabb terveid, amelyeket szeretnél megvalósítani? És vannak-e távlatiak?**

▼ Lassan araszolgatva többféle dolgot csinálok egyszerre, ahogy mindig, ahogy a csiga is mászik a Fuji teteje felé, megáll, pihen, körülnéz, megy tovább. Megosztva dolgozom különböző műfajú dolgokon egyszerre, mikor melyikhez van inkább kedvem, nem szeretem erőltetni az írást. Jó pár éve finomítgatok egy emlékszöveget a gyerekkorról és az indiánságról, ez lassan kész lesz, úgy látom. Van egy útitársam, Fausztina nővér, akivel együtt sokat utazunk (fiktív és valóságos módon is), szemlélődünk, és közben folyton jegyzetelünk, ez is évek óta tart, jó nagy anyag jött már össze (vers, napló, prózavers), ezt szeretném majd rendbe rakni. Csendes Sirály Toll néven írtam egy jó nagy ciklusnyi indiánverset, ő korábban csak prózát írt. Ez is feldolgozásra vár. És a saját költői énem újabb képekben szeret bolyongani megint, a kalandozásokról szóló versekből épül egy labirintus, ami leginkább izgalomban tart mostanában. Ez valamiféle összegzése is lesz annak, amit e témában eddig csináltam, amit gondolok ezzel kapcsolatban. Alapvetően képekben gondolkodom, írok.

▼ **Mikor fordították le az első írásodat? És milyen érzés volt idegen nyelven látni azt? Ismerted vagy sem a nyelvet, amelyre lefordították? És megpróbáltál-e, egy ismerős által, aki beszéli azt a nyelvet, vagy netalán szótár segítségével információt szerezni a fordítás minőségéről?**

▼ A kilencvenes években egy bolgár fiú fordította a dolgaimat, ő fordított le idegen nyelvre először. És nagyon vicces volt látni bolgárul, nagyméretű újságban a verseket, de leginkább a nevemet, cirill betűkkel. Bolgárul nem tudtam, de orosz tagozatosként valamit értettem belőle. Nagyon jó szerzőket fordított, ez garancia volt számomra, de azért megkérdeztem egy bolgár fordítót, egy magyart, hogy milyenek bolgárul a szövegeim, azt mondta, nagyon rendben van. És amúgy a fordítás kapcsán rendszeresen beszélünk a problémás részokról a bolgár fiúval, lakott is nálunk egy ideig, mindig éreztem, hogy nagyon alapos, és el is gondolkodtatott a kérdéseivel, hogy biztosan elég pontos voltam-e az eredeti versben. Aztán később franciára és angolra is fordították a verseimet egy antológia számára, és ott volt lehetőség kiválasztani a fordítót, ami garanciát jelentett, ott is a korábban lefordított művek és egy franciául tökéletesen tudó magyar barátom által. A német fordítással – ez már kötetecske volt, saját – is szerencsém volt, olyan kétnyelvű költő fordította, akinek az írásait magyarul is nagyon kedveltem, de németül írt már verseket. Közel voltunk egymáshoz lelkileg-szel-

lemileg. Egy nemzetközi fesztiválon összefutottam Michael Krügerrel, aki fiatal koromban nagy hatással volt rám filozofikus verseivel, megkérdezte, ki fordította a verseimet németre, majd azt válaszolta, hogy ez a fordító biztos garancia.

► **A tény, hogy lefordították az írásaidat, késztet arra, hogy nagyobb érdeklődéssel szemléld a befogadó nyelv irodalmát és kultúráját? Netalán többet olvastál, hogy jobban megismerd és értékeld azt a kultúrát?**

✔ Mindig izgatott az idegen nyelvek irodalma, sokat tanultam a másságukból. Nyilván a jó fordítások szólítottak meg elsősorban. És a számomra rokon világok. A saját fordításaim kapcsán mindenképpen kiéleződik bennem a figyelem, főleg amikor a fordítóval szorosabban és hosszabban dolgozom együtt. Oda-vissza hat a dolog, a saját dolgaimra is, ahogy már írtam, és általában én is lenyomozom a fordítót, körbeolvasom, kíváncsi vagyok, miért választotta az én szövegeimet. Egy jó, már bevált fordítótól amúgy is szívesen olvasok számomra ismeretlen szerzőket. Olyan világok nyílnak ki, amelyeknek lehet érintkezése az enyémmel. Szerkesztő is vagyok, tehát ilyen szempontból is nyitott szemmel olvasok. Azt vettem észre, hogy amilyen nyelvre lefordították a műveimet, annak a nyelvnek az irodalmával megváltozik a viszonyom. Nemcsak többet és érdeklődőbben olvasok, hanem másként, figyelmesebben, mélyebben. Nemcsak a kíváncsiság hajt, hanem létrejön egyfajta belső rokonság, elindul egyfajta hangolódás. De ez leginkább tudatalatti szinten működik, működött, amúgy a kérdésedig nem gondoltam még – ebből a szempontból – így át.

► **Mennyire ismered a román irodalmat? Melyek voltak az első művek, amelyekkel találkoztál, az első írók, akik felkeltették kíváncsiságodat? Gondolod, hogy eleget tettek az írók, a fordítók a két kultúra kölcsönös megismeréséhez? Mit lehetne még tenni? Vagy honnan lehetne várni biztatást, támogatást?**

✔ Az első általam megismert román írók nem szépirodalmárok voltak, viszont nagyon is meghatározóak számomra. Elsősorban Mircea Eliade, akinek olvastam a novelláit is, de nem azok hatottak rám igazából, hanem az irodalmi nyelven megírt kultúr- és szellemtörténeti esszéi, tanulmányai. A következő nagyon meghatározó hatás Emil Cioran szépirodalmi igényességgel megírt, tömör aforizmái és esszéi, annak ellenére, hogy alkatilag nem vagyok pesszimista. És végül egy későbbi felfedezés, Andrei Plesu szintén nagyon erős nyomot hagyott gondolkodásomban, alkatilag és témáiban is rokon irányokkal. Az *Angyalok* című könyve volt a nagy reveláció, majd a *Tescani napló* is fontossá vált. Fiatal koromban, rokon világokat, megerősítéseket keresgélős korszakomban szívesen olvastam Ion Barbu költeményeit, mert ő is konstrukciókban gondolkodott, mivel matematikus volt, így ő is példa értékű volt számomra, hiszen én is a természettudományok felől érkeztem, hasonló elképzelésekkel a fejemben. Ionescu drámái is nagyon fontosak voltak egy időben. Mircea Cartarescu posztmodern prózakísérletei is érdekesnek tűntek (és letisztultabbnak, mint a magyar kísérletek) a kilencvenes években. Ami meghatározó volt, és talán a mai napig meghatározó, egy 1997-ben kiadott költői antológia, *Füst a dombról – Négy román költő*. Mind a négy (Nichita Danilov, Aurel Dumitrescu, Bogdan Ghiu, Ion Muresan) nagyon izgalmas, és olyan, mintha kitaláltak volna maguknak egy új nyelvet, amit költészetnek neveztek el. Nyers, erős képek finom nyelvi megoldásokkal, merész társításokkal. Üdítő és rokonszenves másság, tele számomra rokon gondolatokkal. Aurel Dumitrescu versei őszinte és egyszerű közvetlenségükkel például nagyon közel állnak hozzám. Szerkesztőként is felfedeztem és lefordítottam tavaly egy izgalmas kortárs román költőt, író, Cosmin Perțát. A román költészetből, a régebbi, klasszikus szerzőket felvonultató és frissebb antológiákból mindig egyfajta nyitottságot érzékelek, ami nekem azért is tetszik nagyon, mert ez a magyar költészetre nem annyira jellemző.

► **Persze, nem könnyű megismerkedni egy irodalommal, főleg egy kis nyelv irodalma nem annyira vonzó sem a fordítók, sem az olvasók számára. Ezt észre lehet venni az általad felsoroltak nevekből is, mert például nem említetted meg Eminescut, a legfordítottabb román költőt, sem Arghezit, a legnagyobbak közül, vagy a modern és gyönyörűen lefordított Nichita Stănescut, akit egy másik zseniális költő fordított, Szilágyi Domokos. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy nagyon sok magyar író és fordító ismeri a román nyelvet, így átültetett magyar nyelvre számos művet. Ezek alapján tudnál egy hasonlatot állítani a két irodalom között, és elhelyezni őket a világirodalomban? Éreztél, észleltél valamilyen kölcsönhatást? Témában, stílusban, tendenciában?**

✓ Említettem, hogy a klasszikus román költők antológiáját végigolvastam, és nem akartam lecke-szerűen fölmondani a kötelezően ismert, mainstream neveket. Azokat a szerzőket említettem név szerint, akik ténylegesen hatottak rám, és valamilyen módon fontosak lettek a szövegeim számára. A helyzet az irodalom szempontjából tényleg szerencsés, az erdélyi magyar költők, írók és fordítók rengeteg román szerzőt lefordítottak, így szinte a teljes román irodalom olvasható magyarul. És ez a mai napig így van. Szilágyi Domokos tényleg nagyon nagy költő, így bizonyára a fordításai is remekek. Az általam említett szerzők nagyrészt kortársak, így frissek, és az alkotói kíváncsiságomat jobban vonzották. Azt gondolom, hogy a két nyelv közötti együttműködés egyirányú folyamat, hiszen visszafelé nem tud azonos mértékben működni (ezt te a kicsi és a nagy nyelv problémájaként látod), de más szempontból sem. Jó ellenpélda erre a zilahi költőtálalkozó, *A költészet tavasza*, ahol személyesen is találkozhattunk végre, és éppen a román kezdeményezésnek köszönhető, hogy a verseim eljutottak hozzád, és egy kötetnyit később le is fordítottál. Éppen most olvasok egy frissen megjelent költői antológiát, *„Napjaink költésze”* a címe, amelyben jó pár román költő is szerepel, többek között az általam is emlegetett Cosmin Perța, ami azt jelzi, hogy világviszonylatban is komoly helyet foglal el a román kortárs költészet napjainkban. (Mondjuk, több szerzővel, mint a japánok. Nem mintha mennyiségben lehetne mérni a költészetet, mégis viszonyítási alap lehet.) Nyilván minden ilyen próbálkozás esetleges, de a jelen pillanat aktuális szeleteként elfogadható számomra. Amire jobban van rálátásom, a kortárs irodalom, ott a fiatalabb generációknál (az erdélyi magyar irodalomra gondolok) feltétlenül érzek kölcsönhatást, mindenben, témában, stílusban, tendenciában, de még a mai közép- és fiatalok számos kiváló alkotójánál is.

✓ **Úgy gondolom, fontosabb lenne megismerni a szomszédos irodalmakat, és együtt lépni a világ-irodalom küszöbére, több elismerést tudnánk szerezni így, közös erővel. Vagy ez is csak a kis irodalmak önámításai közé tartozik? Pedig a művek okot adnának ilyenféle szemléletmódra...**

✓ Nekem ez az elképzelés, ötlet nagyon tetszik, a maga idealisztikusságában is. A nyugati irodalmak számára még mindig Kelet-Európa vagyunk, egyben. Legalábbis ezt tapasztaltam egy svájci felolvasókörúton, inkább egzotikumnak tűntünk, mint művészeti partnernek.

A magam részéről fontosnak gondolnám, hogy a szomszédos népek nyelveit is oktassák nálunk, illetve elsősorban azt tanulják meg a gyerekek már az iskolában, mondjuk, az angol mellett második kötelező nyelvként, hogy jobban érthessük, megismerjük egymást és egymás kultúráját. És ez remélhetőleg kihatna a művészetre is, vagyis a nyelv miatt elsősorban az irodalomra. Mindenképpen termékenyítő hatású lehetne. *Ebből* a szempontból irigylem a határon túli magyar irodalmárokat, a felvidékieket a szlovák nyelvért, a vajdasági magyarokat a szerbért és horvátért, az erdélyi magyarokat a románért. Általában ők is fordítják ezeket az irodalmakat, nem az anyaországi magyar költők, fordítók. Nagyon fontos lenne ez az átjárhatóság kultúránk között. Egyébként éppen nemrég Kolozsvárott színházban járva azt tapasztaltam, hogy a színházi világban már remekül működik a dolog. A rendezők és színészek, magyarok és románok között.

✓ **Megsejtetted, mire gondolok, és mit akarok kérdezni, mert szeretném, ha megerősítenéd vagy megcáfolnád azt a régi érzést – amelyet néha-néha még észlelek – a politikai határokon kívül írt román irodalommal kapcsolatosan, azaz hogy nehezen elfogadott, és egyesek úgy tekintenek rá, mintha az Everestről néznék. Magyarországon mennyire érzitek „magyarnak” az erdélyi irodalmat (és más magyar lakta vidékek irodalmát), mennyire elfogadott, befogadott és otthonosított az a magyar irodalom, amely a határon kívüli magyarajkúaktól származik?**

✓ Gondolom, ma már tudunk úgy tekinteni az egykori politikai határokon túl született művekre, bármilyen nyelven, hogy elsősorban az értékeikre figyeljünk. Magyarországon szeretjük hangoztatni, hogy egyetlen magyar irodalom van, a magyar nyelven íródott összmagyar, de valójában nem így van. A speicifikumok, a kirekesztettségek ma is érvényesek, ezt jó és rossz értelemben is értem. Egy határon túli fiatalnak nehezebb érvényesülnie egy ideig, viszont lehetősége van rá, hogy megtegye. És talán a mai napig van egy jellegzetes vajdasági, erdélyi, felvidéki irodalom. Egy sajátos íz, amit én szerkesztőként nagyon kedvelek. És sajnálnám, ha eltűnne, elmúlna. Az erdélyi irodalmat érzem legerősebbnek manapság, ami a közös, román–magyar gyökerekből is táplálkozik.

✓ **Szerinted mennyi véletlen, sorsszerűség, divat vagy politika húzódik meg a kultúra exportálásában, ki dönti el, hogy mikor és mit kell lefordítani, ami jellegzetes, vagy ami nagyobb érdeklődést kelthet új nyelven? Tudom, hogy ez egy roppant nagy kérdés, és kétélű, de megpróbálnád átgondolni?**

✓ Majdnem úgy kezdtem a válaszomat, hogy sajnós így megy. Így dőlnek el a dolgok, hogy kit és mit fordítanak, és miért. De a véletlenben nem hiszek. A legjobb cáfolata éppen te vagy. Hogy mindettől, minden érdektől függetlenül lefordítottad és ki is adtad egy kötetnyi versemet. Hiszek abban, hogy ami jó, az előbb-utóbb eljut az emberekhez, akár azokhoz is, akik más nyelven álmodnak. Sokszor vannak evidens dolgok, amiket le kell fordítani, és sokszor csak évtizedek múlva érik be egy-egy költészet (vagy a világ válik addigra befogadóbbá, érettebbé rá). Ma az a divat, hogy az írók, költők fordíttatják magukat, nem bízzák a kiadóra vagy a „véletlen” sorsszerűsége, az a biztos, amit saját kezükbe vesznek, és elintézik maguknak. De önjelölt menedzserzenik mindig is voltak. Kérdés, hogy tényleg azok-e, vagy csak a kötelezőnek gondolt nyomulást művelik. Nincs is ezzel baj. Ezeket úgylis lehet tudni, és visszaütni minden ilyen tett az elkövetőre. Hogy mi fordítható, ez izgalmasabb kérdés. Ami sláger az eredeti nyelven, többnyire nagyobb érdeklődésre tarthat számot más nyelveken is. Most nem a kortárs költészetéről beszélek. Annak is vannak populáris irányzatai, amelyek sikeresek is a maguk nemében. De egy komoly mai költészet általában nem az. Nincs recept. Valami angyali segítségre van szükségük a jó műveknek, nem önmenedzselésre. És hitre, a teremtett műben. A sajátjában is és az Övében is. Szabad akarat van, lehet fanyalogni, szomorkodni, hogy miért nem fordítanak engem, miért őt. Becsapni, kikerülni a másikat a saját érdekedben, mindent lehet. Mindenki a saját felelősségére csinál bármit.

➤ **Kedves Attila, te nem hiszel a véletlenben, de ahogyan hozzám jutottak a verseid, az a tiszta véletlen játéka. Sok évvel ezelőtt, amikor a Vatra és a Tiszatáj folyóiratok egy kulturális csere alkalomával fordításra javasoltak fiatal szerzőket, te is szerepeltél köztük. A Századvégi változatok („A fű néma volt, mint az olvadás szó utáni / boldogtalan domboldalak”) utolsó két sora felhívta rád a figyelmet, és azóta követtem, amennyire lehetett, amit írsz. Így született meg a *Dâre de lumină* (Fénysávok) című fordításkötet. Tehát megvan a véletlennek is a szerepe, úgy, ahogy az általad említett „szárnyas” segítő kéznek is lehet. Manapság mindenki felteszi a kérdést, ezért én is így teszek: hogyan látod a jövőt, főleg a verseskönyvekét?**

✓ Kedves Francisko, ugyanarról beszélünk. (Persze, nem teljesen.) Véletlen, sorsszerűség, kegyelem néven. Nem vagyok látnok, így csak a jelenre figyelek. Azt pásztázom, és igyekszem nyakig benne állni a pillanatban, és tenni a dolgom, írni. Vagy ha kell, hallgatni, és csak figyelni hosszan. Gyönyörködni. És minél több emberhez eljuttatni a verset, a verseket. Nemcsak az enyémetek, hanem azokét, akikben hiszek, akiket szeretek. Így képzem a jövőt, sok munkával, utazással, figyelemmel.

Az jut még eszembe a kérdésfelvetésed kapcsán, hogy mi véletlen, mi nem, hogy a versírást fel foghatjuk-e irányított véletlennek is. Vagy magát a művészi tevékenységet. Én biztosan így tudnám legpontosabban megközelíteni az alkotófolyamatot. És ez a megközelítés számomra le is fedi.

A könyvekről kérdezel még. Nemrég kezembe került több, húsz-harminc évvel ezelőtti kiadvány, verseskötet. Rácsodálkoztam, ma mennyivel szebbek a könyvek. Mert régóta azt gondolom, hogy a könyvtest megjelenése része a verseknek. Az új kötetemmel (*Belső angyal*) teljesen elégedett vagyok, külsőt-belső tekintve, de ehhez hozzátartozik, hogy a könyvbe tördelt versek nagy részét át kellett formáznom a kiadás előtt, mert nem illeszkedett szervesen a könyvtestbe. Régóta onnan tudom biztosan, hogy kész vagyok egy kötettel, ha már sejtem, hogy milyen kép fog szerepelni a borítóján. Azt gondolom, hogy a könyvek nagy részét lehet digitálisan olvasni, de a verseskönyv biztosan olyan produktum, ami nyomtatott könyv formátumban működik igazán. Leülsz egy kávé, egy tea vagy egy pohár bor mellé a kertben a kisasztalhoz, és szerzel mellé egy verseskötetet. Nem baj, ha már olvastad. Sőt! Közben pedig nyugodtan le lehet tenni kinyitva, vagy fűszálkönyvjelzővel becsukni, emésztetni, hagyni működni egy kicsit csendben, nyugalomban az olvasott sorokat. Nyilván konzervatív vagyok, de én még így csinálom egy ideig a verseskönyvekkel.

➤ **Lapszerkesztő is vagy, tehát része a kulturális sajtónak. Milyen nehézségekkel küzd egy művészeti folyóirat Magyarországon? Hogy biztosítja a finanszírozását és a fennmaradását? Milyen a könyvkiadás és a terjesztése?**

✓ Tíz éve örökölttem meg a főszerkesztői széket, bár ez inkább csak cím volt, szék nem járt hozzá, ahogy szerkesztőség se, és semmilyen infrastrukturális háttér. Azt a minimális támogatást, ami addig volt, amit a megye adott, elvették. Így nulláról kellett építkezni, minden tekintetben. Szellemileg voltak elképzeléseim és álmaim, azzal sosem volt baj, de a kivitelezés nem volt egyszerű. Vállalkozást kellett indítani, amihez nem érttem, se a magam köré gyűjtött fiatal szerkesztők. A székhelyünk ma is a saját hegyi házam. A szerkesztőségi értekezleteket egy romkocsmában tartjuk. És ezt

nem gondolom speciális esetnek, minden jelentős folyóirat anyagi gondokkal küzd jelenleg Magyarországon. Az egyetlen hely, ahonnan pénzt lehet pályázni, a Nemzeti Kulturális Alap, akik legjobb esetben is a pénz felét adják, és azt is a tárgyév végén. Szerintem ez önmagáért beszél. Kiált. Ha az anyagiakon, a matérián múlna a lapkiadás és -szerkesztés, nem jelenne meg egyetlen szám sem. A rendszerváltozás óta eltelt évtizedekben folyamatosan és fokozatosan kellett megtanulni, hogyan éljük túl az adott évet, úgy, hogy a csillagokat súroló terveink mégis megvalósuljanak. Nyilván nem szabad feladni, nagyon kell akarni. Ha valaki elfárad, egyszerűen kimarad a dobásból. Senki nem fogja megkönnyezni, mindenki a jelenre koncentrál. A jövő pedig tökéletesen bizonytalan.

A könyvkiadás nem kevésbé. Legalábbis a közepes és kis kiadók számára, amilyenek mi is vagyunk. Fontos és különleges könyveket adtunk ki, amiket a nagy kiadók nem vállalnának. És ők nincsenek is bajban. Könyvet úgy adtunk ki, hogy innen-onnan összespóroltunk egy minimális összeget. Most úgy látom, a könyvkiadásról le kell mondanunk, örülünk, ha a nyomtatott lapot ki tudjuk hozni valahogy. Az se biztos, hogy a szerzőknek-szerkesztőknek tudunk majd fizetni. Az online folyóiratunkra évek óta nem kapunk támogatást, azt mindenki ingyen csinálja. A terjesztés megint egy másik műfaj. Ha átveszik is a könyveinket, nem kerülnek a boltokba, az olvasók nem tudnak hozzáférni, maradnak az alternatív megoldások. De azokat még ki kell dolgozni, jól ki kell találni.

▼ **Van egy olyan kérdés, amit szeretnél volna hallani, de nem tettem fel? Válaszolj erre a fel nem tett kérdésre, és időzz mindazok felett, amit még szeretnél elmondani magadról, tevékenységedről, irodalmi elképzeléseidről, környezetedről, törekvéseidről.**

✓ Jó, hogy nem az előző kérdéssel fejeztük be, arra nem sikerült túl pozitívan válaszolni. Amit még szerettem volna újra hangsúlyozni, hogy a magam részéről nem csak irodalomban gondolkodom általában, bár a tevékenységem ide látszik leszűkülni. Szeretem a dolgokat nagy egészben látni, kultúrában, szellemben, hogy aztán a legkisebb dolognak, részletnek is örülni tudjak, amit felfedezek. Az irodalom mellett nagyon fontos számomra a zene, főleg a jazz, és a képzőművészet, ahol a régi képek mellett a finom, érzékeny kortárs munkák is nagyon izgalomba hoznak olykor. Jó több felől, különböző irányokból közelíteni a kedvenc témákhoz, motívumokhoz. A könyveimben is ezt teszem. Azt hiszem, a hivatalos és nem hivatalos irodalmon innen és túl kezdődik az igazi izgalom, a lényeg. Számomra legalábbis.

NAGY PÁL, (Fotóemulziós) Önarckép, 1978

FÜZI LÁSZLÓ

Együtt élni képpel, verssel

élmény – ihlet – inspiráció

FÜZI LÁSZLÓ (1955) Kecskemét

Élmény – ihlet – inspiráció? Úgy érzem, irodalom és képzőművészet egymásra hatásával, műveket kölcsönösen inspiráló voltával kapcsolatosan villanásokat és állandó mozgásokat bemutató írással kellene előállnom. A kép, amely előhívott egy írást, a vers, ahogy annak képi megjelenítésére ösztönözte a grafikusművészt, példák sorát kellene bemutatni ahhoz, hogy bizonyítsam a művészeti ágak egy-többől fakadásának és egylényegűségének tételét. Vibráló, művek sorát felidéző esszé lehetne a válasz az előbbieket során felvetett kérdésekre, legalábbis az első tűnődések során gondoltam ezt, aztán azt éreztem, hogy már a kérdés felvetése során is a megfoghatatlanság tartományába kerültem, merthogy joggal kérdeztem magamtól azonnal a választ is sejtve: újrateremthető-e egy vers a grafika eszközeivel, avagy elmondható-e a kép egy vers által?

Nem beszélve arról, hogy magam verset sem írtam sohasem, úgymond, szépprózát sem, festeni-rajzolni pedig soha nem rajzoltam, így a kérdésre sem tudok mindkét oldal sajtószereplését figyelembe vevő választ adni. Így a villanások és vibrálások helyett maradok az epikusságnál, arról beszélek, hogy a magam világában hosszú évtizedek művészetre figyelő érdeklődése során miképpen él együtt az irodalom, a képző- és az iparművészet.

Mondják és tudjuk, a magyar szellemi élet irodalom-központú, legalábbis hosszú századok során, még a 20. századra rányöven is az volt. Történelmi képzeinkben mindig az írók *mellett* élnek a képzőművészek, s róluk kevesebbet tudunk, mint az írókról. Ha művészeti életéről beszélek, akkor is az irodalom-központúság ugrik egyből elő, most is mondom, még a 20. században is. Gyerekkorom az irodalomhoz való kötődés kialakulásával telt, könyvtárakba jártam, ha tehettem, könyvet vásároltam, s korán, a gimnáziumi évektől olvastam az irodalmi folyóiratokat. Azt mondhatom, ha szociológiai értelemben nem is, de az érdeklődésem irányát tekintve egyenes út vezetett az egyetemre, ott is a magyar-történelem szakra, mindazon kérdések megválaszolását, amelyek akkor foglalkoztattak, ezen szakok segítségével tartottam megválaszolhatónak. A kép akkor, s még sokáig hiányként volt jelen a gondolkodásomban. Tudtam, éreztem, hogy szükségem van rá, de nem tudtam, hol találok magamnak általam is elfogadható képet. Még diákkoromban, s azután is maradtak a rep-rók... Gyerekkoromban nálunk otthon nem voltak képek a falakon. Egyik távoli rokonunk rajztanár volt, nagybátyámék tőle vásároltak egy képet, ez volt az első „eredeti” kép, amelyet falon láttam. Ma is figyelem a barátaim, ismerőseim szobájában a falakat, a képek, könyvek sokat elmondanak egy családról és egy gondolkodásmódról. Az egyetemistaként megismert értelmiségieknél, itthon is, Erdélyben is a falak mindenütt képekkel és könyvekkel voltak tele.

A tanítás sem segítette művészettörténeti-képzőművészeti vagy éppen zenei érdeklődésem kialakulását. Az általános iskolai rajztanítás kimerült abban, hogy egy almát vagy téglát kellett lerajzolni, minden magyarázat, előkészítés nélkül, ezért aztán mindig ugyanúgy rajzoltam le az aktuális almát vagy téglát, semmiféle „fejlődést” nem tapasztaltam ilyen jellegű tevékenységemben, énekórán lemezt hallgattunk, ez ismétlődött a középiskolában is, igaz, akkor némi zenetörténet előkerült már, a műalkotások elemzésére kijelölt órák azonban csak úgy csöndesen elteltek... Ma sem tudom, hogy lehetne ezeket az órákat ismereteket adva, élményszerűsége törekedve és a készségeket fejlesztve megtartani. Ezen a ponton mindig felidéződik bennem Németh László 1939. januári napló-bejegyzése: „Magdával reggelenként a franciát gyakoroljuk: most kezdte, s az anyját akarja új tudományával meglepni a születésnapjára. Amíg az iskolába érünk, elragozunk egy ígét, át vesszük húszszavas liliputi szótárunk, s csinálunk egy-egy mondatocskát. Délután, ha magunkra maradunk, olvasni tanul. Azt hiszem, kitűnő érzéke van a nyelvekhez, s izgat, hogy mit tudok kihozni belőle. Délben ott várom az Áldás utcai iskola előtt, amíg kiengedik, s idehaza az egész délutánt elherdálom azzal, hogy a francia

Schidlofból a szavakat fontosságuk rendjében négy csoportba osztom, s egész kis elméletet dolgozok ki, hogy lehet az első három-négyszáz szócsoporthoz begyakorolni. Az igékből indulok ki, van negyvenötven ige, a többinek szinte anyja, s mindenik más nyelvtani alak begyakorlására alkalmas. A főneveket tíz-tizenkét fogalomkörbe osztottam (test, rokonság, ház, város, világ stb.), ez is mindenik más-más ágakhoz húz; ki lehet dolgozni egy táblázatot, melyben oldalt az igék, fölül a főnévcsoportok, majd a begyakorlandó nyelvtani alakok állnak...” Mit kellene még tanítani, kérdezem, ha ez a szöveg eszembe jut. Ma az alaptantárgyak mellett egészségtant, gazdasági, jogi ismereteket, számítástechnikát, hogyan kapcsolódhatnak mindehhez a művészeti tárgyak, az irodalom, a művészettörténet és a zene? Vagy az alapokat kellene lerakni, s az érdeklődést felkelteni, hogy mindenki azon a területen tájékozódhasson, amelyikre hajlama és érdeklődése viszi?

Az irodalom, legalábbis számomra, kevés ismeretet adott a képzőművészeti-művészettörténeti érdeklődés kialakulásához. Németh hatalmas terjedelmű életművében, ezt az életművet már középiskolás koromban olvastam, képzőművészettel kapcsolatos utalásokat alig találtam, s ha olyan, a külső körülmények miatt késve megismert klasszikus írókat nézek, mint Márai Sándor, akkor ebben a vonatkozásban először a naplójában rögzített heves Picasso-ellenes kirohanásai jutnak eszembe. Itt csak egyet idézek közülük, 1957-ből: „Egy folyóiratban Picassót kérdezteti egy amerikai. A Mester, hetvenöt éves, a francia Riviérán villájában fogadja a látogatót, fiatal szeretője társaságában. A közhelyek, amelyeket mond, elképesztően együgyűek. De Picasso beszélgetés közben felkiált, mondván, hogy soha ennyi bölcsességet nem mondott a nyilvánosság számára. (Sic!) A reneszánszban megpofozták volna ezt a buja, arrogáns öreg pojácát és csalót.” Tudom, természetesen tudom, hogy Márai a Picasso-jelenséget utasította el, elvonultságában, magára utaltságában a világsztár művész elfogadottsága ingerelte, ahogy, mondjuk, Illyés-ellenes kirohanásai mögött is ott állt Illyés elfogadottsága s önmaga kiszorítottsága. (Itt csak zárójelben Márai gőgjét is megemlítem, s ehhez hozzáteszem, hogy volt mit és volt is kitől örökölnie azt. Ugyancsak a napló 1957-es kötetében idézi édesanyja első, '56 után írt levelét: „Mi tudjuk, hogy más nem segít, csak az idő. De az időben még a vízcseppből is cseppkő lesz. Olyannak kell lenni, mint a kő.”)

Mindezzel együtt Márai idézett megjegyzése esztétikai ítéletet is tartalmaz. Szépségeszménye – ne felejtjük, ő fordított magyarra először egy írást Kafkától – a múlt századok eszményeit őrizte, miközben idegenül állt 20. századi alkotások előtt, példának okáért D. H. Lawrence képei szerinte ideges sietséggel érzékeltetik azt az „erotikus zavart, amely könyveiben messianisztikus fellengzősséggel nyilatkozott meg”. Valamiféle séma működött nála akkor, amikor a maga esztétikai beidegződöttségein kívüli munkákkal vagy életművekkel találkozott, s ez számos más esetben is befolyásolta a véleményét.

Tudom, egy-két példa semmit nem bizonyít, ezért elővettem az utóbbi időszak legnagyobb terjedelmű esszéválogatását, *A magyar esszé antológiája* négy kötetben, 2006-ban és 2007-ben jelent meg az Osiris Kiadónál közel négyezer(!) oldalon. Reprezentatív antológia, következtetéseket mégis nehéz levonni belőle, főképpen a kiadás körülményei miatt. Az első két kötet Domokos Mátyás szerkesztésében látott napvilágot, ezek a kötetek a *Sorskérdések* alcímet viselték, a harmadik kötet már Domokos Mátyás halála után jelent meg, az ő szerkesztői alapvetését Lakatos András teljesítette ki, ennek a kötetnek az alcíme az *Irodalom* volt, míg a negyedik kötetet Takáts József szerkesztette *Esszék a kultúráról* címmel. Ebben a kötetben, ha jól számoltam, huszonöt tárgykör szerepel, ezek egyike a képzőművészet (*Művészfejek* a fejezet címe), s összesen három ide sorolt írást találunk itt, egyet Fülep Lajostól, egyet Alexander Bernáttól és egyet Hoffmann Edithről. Irodalmunk reprezentatív esszéantológiájában ez a három írás foglalkozik művészettörténettel. Egy antológiából mindig hiányoznak írások, a „műfaj” megkerülhetetlen sajátossága ez, az arányok mégis utalnak valamire... Most is azt mondom, ellenkező példákat is elő lehetne venni, mondjuk, Kassák Lajostól elindulva Fülep Lajoson át Cs. Szabó Lászlóig, Nagy Lászlóig, Juhász Ferencig, Tandori Dezsőig és Tolnai Ottóig vagy éppen Térey Jánosig (akinek az építészet iránti érdeklődése közismert volt, s akinek, merthogy akkor egyikünknek sem volt ideje rá, amikor itt járt, Kecskemét építészetéből semmit nem tudtam megmutatni) és Géczy Jánosig, s Markó Béla verseiig, a hiányokat azonban egyetlen ellenkező előjelű példa sem pótolja.

Az irodalom iránti érdeklődésemben és tanulmányaim első hullámában nem találtam olyan kiindulópontot, amelyik a képzőművészet felé is elindított volna, noha képet már ekkor is vásároltunk, egy

Martyn Ferenc-szitanyomatot, ez volt az első közös képünk Ágival. Előtte egyikünknek sem volt semmi, s pénzünk képvásárlásra később sem nagyon volt. Kecskeméten – miután a Forráshoz kerültem 1982-ben – azonban mégis másképpen történt minden. Itt közelebb voltam a művészeti-kulturális intézményekhez, mint korábban bárhol. Igaz, Szegeden, egyetemistaként nem is lehettem volna közel hozzájuk, s számomra fontos volt, hogy Ilia Mihály, Lengyel András és Baka István közelében lehettem. Egerben tanítottam, a tanítás mellett irodalmi esteket szerveztem, ez lekötötte az energiáimat. Kecskemétre a hatvanas és a hetvenes évek nagy hulláma után kerültünk, ekkor már erős művészeti élet volt itt. Létezett a Naiv Múzeum, a Szórakaténusz, a felújított Cifrapalotában 1983-ban nyílt meg a Kecskeméti Képtár nagyszerű gyűjteményekkel, s itt minden testközelben volt, mindenkivel mindenről lehetett beszélgetni. A naiv anyag megdöbbentett, Tóth Menyhért szintén. Sokszor mentem vissza megnézni a nagy képeket, egészen addig, amíg azok belém nem ívódtak. A Forrás a nyolcvanas években fedezte fel a maga számára a kecskeméti kulturális-művészeti hagyományokat, természetesen igaz, hogy előtte is foglalkozott mindezzel, de a nyolcvanas évek közepétől, a „politizáló” számok után fontos tematikus számok jöttek, a Cifrapalotáról, Kodályról, ide sorolom a népfőiskola-számot, több írás foglalkozott a naiv festőkkel, valójában a képanyagot válogatva ismertem meg a munkásságukat, Tóth Menyhért munkásságának rétegeit is így ismertem meg, s számos közlés után, ezek közül Sümegi György *Tóth Menyhért: levelek, vallomások* című közlését említem meg, írásos hagyatékának részleteivel is találkozhattam, ennek az írásos hagyatékunk is meg kellene jelennie egyszer. Kecskeméten meglepett az is, hogy mindenki együtt volt, tudtak és beszélgettek egymással az emberek. Amikorra mi Kecskemétre kerültünk, Romsics Ignác már nem dolgozott az itteni levéltárban, az emlékezéseiben azonban olvastam, hogy sokat beszélgetett Buda Ferencsel és Zám Tiborral, a legtöbbet pedig Komáromi Attilával. Ferivel és Tiborral – vele sajnos nagyon rövid ideig – a Forrásnál együtt voltam, Attilával szinte az idekerülésünk pillanatától sokat beszélgettünk és beszélgetünk máig. Egy délután Buda Ferivel kimentünk Lakitelekre Lezsák Sándorhoz, ott volt nála Zám Tibor és Pócs Péter, így volt együtt az itteni világ, a közösségiségnek ez a természetessége erősen inspiráló erővel hatott rám. Ekkor ismertem meg Bahget Iskandert, így akkor a szociofotó felé nyílt meg előttem egy csatorna.

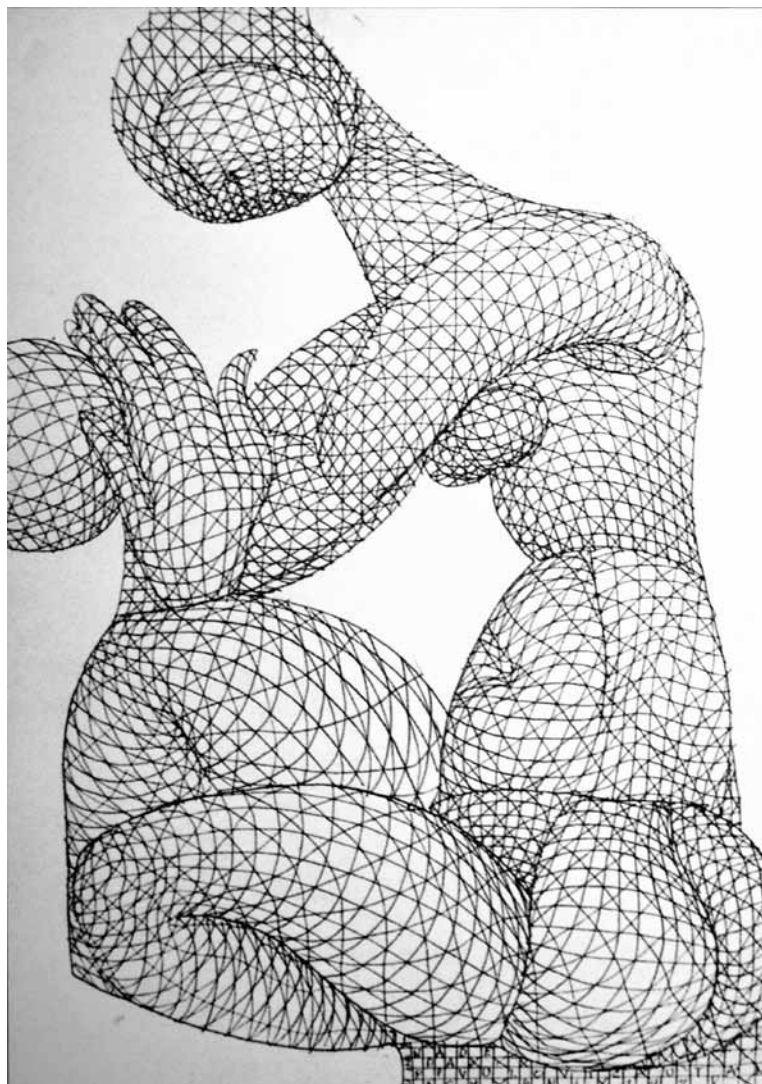
Irodalmi-művészeti világban éltem akkor, ahhoz azonban, hogy a képzőművészethez a korábbiaknál közelebb kerüljek, még újabb mozzanatokra is szükség volt. Nem csupán ebben a vonatkozásban, hanem egész életutam felől nézve is fontos volt a megismerkedésem Benes Józseffel. Benes ismert és jelentős festőművészként a politikai és rendőrségi üldöztetések elől 1978-ban települt át Szegedre, Gerle Margit keramikumművész akkor már a felesége volt, majd onnét költöztek át Kecskemétre. Az itteni Bolyai Gimnáziumban rendezte meg Bánszky Pál megyei múzeumigazgató Benes kiállítását, ennek a kiállításnak a megnyitóján láttam először a képeit. Először megdöbbentettek a munkái, évek kellettek, hogy közel kerüljek hozzájuk, évek s beszélgetések hosszú sora...

A vajdasági világban is írók közt érezte jól magát, Kecskeméten is így volt ez, a baráti találkozók során pedig mindig újabb történetek kerültek elő. A beszélgetések során Benes beszélt a vajdasági írókkal való barátságáról, hallgattuk az anekdotáit, s beszélt a képeiről is, a motívumairól, színeiről, indíttatásairól. Ott és akkor Benes képei és Gerle Margit kerámiái számomra nem úgy voltak képek és műtárgyak, ahogy a múzeumokban lévő képek és műtárgyak azok, hanem tudni lehetett róluk, hogy megteremtőiknek miért volt fontos a létrehozásuk. Az évek-évtizedek során a változásokat is megfigyelhettem rajtuk. Egyik, éppen a Forrásban megjelent esszéjében Domokos Mátyás idézte a huszonnyolc éves Bartók Béla Ziegler Mártához írott leveléből a következőket: „Erősen hiszem és vallom, hogy minden igaz művészet a külvilágból magunkba szedett impressziók – az »élmény«-ek hatása alatt nyilvánul meg. Aki azért fest egy tájképet, csak hogy éppen tájképet fessen, aki azért ír egy szimfóniát, csak hogy éppen szimfóniát írjon, az legjobb esetben is nem egyéb egy jó mesterembnél. Nem tudok másképpen művészeti termékeket elképzelni, mint alkotója határtalan lelkesedésének, elkeseredésének, dühének, bosszújának, szarkazmusának megnyilatkozásait. Azelőtt nem hittem, míg magamon nem tapasztaltam, hogy valakinek a művei tulajdonképpen életrajznál pontosabban jelölik meg életének nevezetes eseményeit, irányító szenvedélyeit. Persze csak igazi és igaz művésztől beszélünk.” Az idő változásait, átalakulását megismerkedésünktől Benes József képein figyelhettem meg, rétegről rétegre, színről színre, motívumról motívumra lehetett nála nyomon követni a változásokat. Sokat írtam már róla, ezért itt csak annyit mondok, hogy

a korszerűség és az a szépség, ami a 20. század végén és a 21. elején még egyáltalán elképzelhető volt és elképzelhető, az én számomra Benes képein mutatta meg magát.

Azt viszont, hogy a képekkel és műtárgyakkal együtt lehet élni, Géczi Jánostól tanultam meg. A kilencvenes évek elején-közepén sokat voltunk Jánoséknál. Veszprémi lakásuk, paloznaki nyaralójuk képekkel volt tele, emlékszem, a paloznaki szőlősorok között egy Várnagy Ildikó-műtárgyra bukkantunk rá. János vitt el bennünket Veszprémben Szilágyi Lászlóhoz és feleségéhez, Zoéhoz. Nem tudtunk nem vásárolni tőlük, János javaslatára látogattuk meg Salföldön Raffay Bélát, „Sanyikát”, ahogy barátai hívják, s családját, hosszú, végigbeszélgetett napot töltöttünk náluk. Újabb képek, barátságok, kiállítások következtek, újabb tétetek, művészi törekvések megismerésének pillanatai. A Keserü Ilona művészetével foglalkozó esszéjében Nádas Péter az író és a festő párbeszédének lehetetlenségéről ír: „A vizualitás nyelvének és a verbalitás nyelvének olyan szinten kéne a kifejezésben találkoznia, amilyen szinten ők nem társalognak egymással” – írja, majd hozzáteszi: „A kívánatos szinten nincsen kimunkált nyelvük. Habár egymással való közeledésüknek minden kultúrában, koronként is különbözőképpen, de megvan a maga bejáratott, hogy ne mondjam, konvencionális módszere.” Ehhez a vitathatatlan igazságot tartalmazó megállapításhoz annyit teszek hozzá, hogy az irodalmi alkotás esetében sincs ez másképpen, sőt, egyáltalán nem hiszem, hogy bármilyen műfajban született bármelyik mű leírható és elmondható lenne a verbalitás szintjén. A megértés valahol máshol történik, az érzelmek és az érzelmeket is elfogadó értelem területén.

A képeké is, s a verseké is...

NAGY PÁL, Bujá formák, 1975–79

Krimiírással a sznobizmus ellen

Hlavacska András beszélgetése

Cserhádi Éva krimiíróval

detektívtükör

CSERHÁDI ÉVA (1975) Budapest

Cserhádi Éva első regénye – több mint két évtized műfordítás után – 2016-ban jelent meg. A Palackposta annak az öt évnek az élményéből született, amelyet egy kis vitorlásra töltött a Földközi-tengeren hajózva. Krimisorozatának első kötete a Prae Kiadó Krimi Ma sorozatában jelent meg. A Sellő titka – A K. É. Z. első esete jelentős kritikai visszhangot váltott ki. Írás mellett a szerző fordítói és krimiműhelyeket tart.

➤ **Semmi sem szolgálja úgy a magyar krimi ügyét, mint egy jól megírt bűnügyi regény. De azt hiszem, nyugodtan kijelenthetjük, hogy az utóbbi időben az írás mellett „mozgalmi szinten” is sokat tettél a magyar krimiért. Hogyan látod ma a műfaj hazai helyzetét? Mesélnél egy kicsit a kezdeményezéseidről?**

➤ Nagyon kevés olyan szerző van ma Magyarországon, aki kimondottan krimiírónak vallja magát. Szerintem azért, mert a műfajnak itthon nincs erős irodalmi hagyománya. Azaz a magát krimiírónak valló szerző nem tud mihez csatlakozni, nem lát elődöket és folytonosságot. Ezért általános az a jelenség, hogy sok alkotó, aki ír egy krimit, úgy nyilatkozik róla, hogy az csak „krimiféle” volt, egy kitérő a műfajba, nem végiggondolt része az írói pályának. Nem tartják a krimit főállalhatónak. Ennek oka a magyar könyvpiacra uralkodó irodalmi sznobizmus. Nálunk egy mű vagy szépirodalom, vagy lektúr. A kettő között nincs semmi. A szürke zóna, amit jobb híján szórakoztató irodalomnak nevezünk, sokak számára egyenlő a ponyvával. Más országok irodalmában nagy hagyománya van annak, amit angolul a *middlebrow* jelöl. Mi ezt csak körülírni tudjuk: igényesen vagy irodalmi igénytelően megírt szórakoztató irodalom. Nekem ez a körülírás magyarázkodásnak, szabadkozásnak tűnik, de jobb megjelölést én sem tudok. Remélem, ha beszélünk, írunk róla, akkor a terminológia is ki fog alakulni.

Engem borzasztóan érdekel a krimi műfaja: szerkezeti, műfaji, társadalmi, történelmi szinten. A krimiírás és annak felvállalása számomra egy folyamat, amely arról szól, hogyan ne legyek sznob. Engem is annak nevelt a család, az iskola, a társadalom, és valamennyire az is maradtam. Az egyetemen még én is azt hittem, hogy ciki krimit olvasni.

Sokat gondolkoztam rajta, hogy krimiírónak valljam-e magam, vagy egyszerűen írónak. Ha krimiírónak vallom, azzal megkülönböztetem magam a többi szépírótól, holott pont azt képviselem, hogy mindannyian írók vagyunk. Ha viszont nem teszem meg ezt a megkülönböztetést, akkor úgy tűnik, mintha nem vállalnám fel a műfajt, nem lennék tudatos annak kiválasztásában. A krimiírást illető aktivizmusomnak ezen a pontján, úgy érzem, hasznosabb, ha krimiíróként jelölöm meg magam. Kicsit olyan ez, mint a női író-író kettősség. A megkülönböztetés addig fontos, amíg láthatóvá tesz egy jelenséget.

Félig Angliában élek, ahol beléptem a brit krimiírók szövetségébe (Crime Writers' Association). Itt tapasztaltam meg igazán, hogy a műfajnak milyen megbecsültsége van, és azt, hogy az itteni alkotók hogyan szerveződnek csoportba. Aktívan részt vesznek abban, hogy olvasóközönség alakuljon, annak ellenére is, hogy 2017 óta Angliában több krimit adnak el, mint másfajta irodalmat. Hatalmas tehát a krimi olvasottsága, a szerzők mégis időt és energiát fordítanak rá, hogy építsék és ápolják a kapcsolatot az olvasókkal. Itthon más a helyzet.

A magyar krimikről szóló minden második interjú és kritika azzal kezdődik, hogy a magyar krimi úgy általában lehetetlen, nem is létezik, de ha valaki véletlenül mégis ilyesmit ír, akkor az annyira rossz, hogy jobb lett volna, ha nem is próbálkozik. Miközben azért van egy pár tucat aktív szerző, aki ebben a lehetetlen környezetben publikál. És egy csomó olvasó, aki krimit vásárol. Csak meg kell nézni: például a Libriben asztalokat tölt meg a krimi. Nagy ellentmondásnak tartom, hogy ennyi krimiolvasó ellenére magyar szerzőktől nem elfogadott a műfaj. Emögött is az irodalmi infrastruk-

túra van. A nagy struktúrákat pedig csak mozgalmak képesek megváltoztatni. Ennek fényében próbálkozom én is. Publikálok krimi-témában – bár sokkal többet is lehetne. Emellett elkezdtem szervezni egy magyar krimiírói csoportot. Elég nehéz elérni a szerzőket, az elején úgy kellett vadászni őket, most már azért jelentkezgetnek. Örülök, hogy a Prae Kiadó krimipályázatát indított. Ők nyíltan felvállalják a magyar krimi ügyét.

Indítottam krimiírói műhelyeket: 2019 őszén egy kétnapos program keretében, a karantén alatt pedig online formában. Ezek kimondottan alkotói műhelyek. Persze beszélgetünk művekről is, de inkább arról, hogy mi a krimi, milyen alműfajai vannak, hogyan kell nekifogni az írásnak, milyen technikák léteznek. Ez utóbbi nagyon fontos számomra: minden írásnak, de a kriminek különösen sok mesterségbeli fogása van, ami tanítható és tanulható is. A mentorálás közben sok ígéretes szerzővel találkoztam. A kriminek rengeteg buktatója van – hihetetlen melóval jár elsajátítani a műfaj szabályait.

▼ Hol tartasz most ebben a tanulási folyamatban?

✓ Főleg írás közben – de olvasás során, vagy akár a kritikákból is – folyamatosan tanulok, és ezt a tapasztalatot próbálom a következő regényekben hasznosítani. Az első krimim, *A Sellő titka* tapasztalata például az, hogy sok szereplőt mozgatok, akiket viszont nem szabad egyszerre bevezetni, mert így nehezen lesznek követhetőek az olvasó számára. A következő kötetben, amely elkészült, és amelynek *Szabadulószoza* a munkacíme, szintén sok szereplő van, de nagyon figyeltem arra, hogyan vezetem be őket. Magamról mint krimiíróról is sokat tanultam, rájöttem, hogy az a fajta író vagyok, aki először a cselekményt dolgozza ki nagyon részletesen.

Még *A Sellő titka* megírása közben is restelkedtem, hogy hónapokat töltök a cselekmény csi-szolgáltatásával. Az az iskolában, de főleg egyetemen elsajátított alapelv élt bennem, hogy az irodalom elsősorban a szöveg szépségéről szól, a nyelvhasználatról, az alakok megformálásáról. A cselekmény sokadlagos. Nem emlékszem egy olyan órára vagy szemináriumra sem, ahol azzal foglalkoztunk volna, hogyan épít és vezet cselekményt a szerző. Ezért azt hittem, velem valami baj van, hogy ennyi időt szánok rá, ahelyett, hogy szép mondatokat alkotnék.

Aztán tavaly elnyertem az Angol Művészeti Tanács alkotói ösztöndíját, és lehetőségem lett eljárni krimifesztiválokra. Kiderült, hogy a szerzők nagyon nagy része hónapokat tölt kizárólag cselekményépítéssel. Ki táblázatot ír, mások, például Jo Nesbø, hihetetlen hosszú szinopszist készítenek. Kevesen vannak – például a csodálatos Mick Herron vagy Minette Walters –, akik nem készítenek előre cselekményt. Ők viszont átlagban egy tucatszor dolgozzák át a kéziratot. Én inkább olyan vagyok, mint az észti krimiíró, Indrek Hargla, aki szerint a krimiírás mérnöki munka. Ezt a mérnöki munkát nagyon élvezem.

Általában van egy alapötletem, egy kép. Felépíték köré három-négy cselekményt. Ebből lesz egy jó, amit elkezdek kidolgozni. Ezt egy táblázatban, jelenetre lebontva vezetem – az összeállítására több hónapos munka. Nyilván írás közben valamennyire még változik a cselekmény, de nekem nagyon kell látnom, hogy merrefelé tartok. Ez a második kötetnél már sokkal jobban ment, mint *A Sellő titkánál*. Most a harmadik könyvön dolgozom. A munka már sokkal könnyebb. Magabiztosabban kezdem, és remélem, magabiztosabban fogom befejezni is. A könyveim végével ugyanis bajban szoktam lenni. Az az érzésem, hogy néha elsietem őket.

▼ Az egyik, talán ars poeticaként is értelmezhető esszédben olvasható: „Amikor krimi írok, akkor szembehelyezkedem azzal a kánonnal, amelyben felnőttem, amit évekig tanítottam, ami két évtizeden át meghatározta a működésem.” Hogyan zajlott le ez az írói, olvasói fordulat?

✓ Mindig is írni szerettem volna, de eleinte nem mertem, ezzel szerintem fiatal korunkban sokan vagyunk így. Az íráshoz a legközelebb a műfordítás állt, ezért is kezdtem el ezzel foglalkozni. Eddigi irodalmi pályámnak a nagy része műfordítói pálya. Aztán 2005-ben kikerültem Spanyolországba, egy vitorlázóhajón töltöttem öt évet, rengeteget fordítottam. Azelőtt nem nagyon olvastam krimi, pedig szerettem a műfajt, de úgy éreztem, hogy ciki olvasni. Az egyetemen vizsgaidőszak végén mindig engedélyeztem magamnak egyet. A hajóra kevés könyvet vihettem magammal, nagyjából tízet, viszont a kikötőkben voltak könyvtárak, ahol a hajósok letették a könyveket, és ezeket szabadon el lehetett vinni. Ezekben a cserekönyvtárakban főleg krimik voltak. Így kezdtem el nagyobb mennyiségben krimi olvasni – és rájöttem, hogy imádom.

▼ Az első, 2016-ban megjelent, *Palackposta* című regényed is részben erről az időszakról szól. Nem bűnügyi regényként indul, de van benne krimiszál is. Hogyan tekintesz ma vissza erre az írásodra?

✓ Gyerekkoromban megígértem magamnak, hogy negyvenéves koromig megírok egy könyvet. Ez akkor elég távolinak tűnt. Aztán hat hónappal a negyvenedik születésnapom előtt rájöttem, hogyha most nem írok meg egy könyvet, akkor elárulom önmagam. Visszamondtam egy doktori ösztöndíjat, lemondtam minden munkát, és írtam. Ebből lett a *Palackposta*.

Eredetileg a nők és a vitorlázás kapcsolatáról akartam írni, és arról, hogy mi az otthon és mi a haza. Ez mind bele is került a könyvbe több-kevesebb sikerrel. A mű felénél járva váratlanul gellert kapott a történet, és átment krimisztoriba. A befejezése után már pontosan tudtam, hogy krimi akarok írni. A *Palackpostát* ma is szeretem összes tökéletlenségével együtt. Itt született meg Admin alakja, és felvillan Telki-Nagy is egy pillanatra. Őket átmentettem a krimisorozatba, ahogy a vitorlázás témáját is.

Most, *A Sellő titka* után – illetve a sorozat következő darabját is befejezve – még inkább úgy érzem, hogy krimiírással szeretnék foglalkozni. Az ember tanul, miközben ír, azzal is szembesül, hogy milyen író ő. Az első kötet nagy lecke volt, és ráébresztett, hogy érdekelt a cselekmény, a cselekményépítés. Nem az az író vagyok, aki esszéisztikus vagy mélyen pszichologizáló. Szeretem, ha történnek a dolgok. Nagy kihívásnak élem meg, hogy hogyan vezessem félre az olvasót és a nyomozóimat is egyszerre, de másképp. Hogyan írjak meg egy történetet a végéről visszafelé, és közben haladjak előre az időben. Hogyan tegyek hihetővé valószerűtlen eseményeket.

✓ **A cselekményesség mellett *A Sellő titka* az aktuális, érzékeny társadalmi problémák, a kirekesztettség, a megbélyegzettség különböző formáinak megjelenítésével is jellemezhető. Feltűnő például, hogy a klasszikus detektívtörténetekkel szemben itt nem egy önállóan dolgozó mesteri elme fejti meg a rejtélyt, hanem egy csoport. A nyomozás egyik nagy kérdése, hogy a csoport tagjai tudnak-e kooperálni. Miért tartod alkalmasnak a krimi műfaját aktuális társadalmi témák feldolgozására?**

✓ A cselekményesség egy formai dolog, a társadalmi problémák feldolgozása tartalmi kérdés. A kettő jól megfér egymással. A krimi egy nagyon friss műfaj, gyorsan tud reagálni társadalmi kérdésekre, ezért viszonylag gyorsan el is avul. A nagy klasszikusoktól eltekintve kevés olyan krimi van, amelyeket ma is szívesen újraolvasunk. A legtöbb krimi a történet, a szóhasználat szintjén is gyorsan avítottá válik.

A társadalmi problémák nagyon foglalkoztatnak. És az, hogy ezeket a problémákat milyen különbözően látjuk. Volt olyan kiadó, aki tartott attól, hogy olyan krimisorozatnak adjon helyet, amelynek szociografikus vonásai vannak. Ami azért megmosolyogtató, mert az olvasók imádják a skandináv krimi, amelyben pedig mindig megjelenik valamilyen társadalmi probléma. Ha a magyar olvasó nyitott az aktuális társadalmi problémákat feszegető skandináv vagy angolszász krimire – hogy csak a legismertebbeket említsem –, akkor nem értem, hogy miért fél ettől a tartalomtól a magyar kiadó. Egyébként azt gondolom, ez részben abból is fakad, hogy a kiadók többsége nem ismeri a műfajt. Nagy vonalakban vannak elképzeléseik: Agatha Christie-ről, a francia szerzőkről, most meg a skandináv krimiről – de azért a krimi ennél sokkal színesebb műfaj. Talán kevésbé tartanának a magyar krimi, ha jobban ismernék a piacot.

Ami a nyomozóimat illeti, a kooperáció központi kérdés volt *A Sellő titkában*. Semmiképp sem akartam egyetlen szuperdetektívet, aki mindent megold (például mint Sherlock Holmes). Inkább a különféle személyiségekből álló csapat mellett döntöttem. Ez sem az én találmányom, természetesen. Nagy hagyománya van a hetvenes évek óta az amerikai krimi irodalomban.

A K.É.Z. egy olyan csapat, amelyben több generáció van jelen, akiknek más a történelmi tudása és tapasztalata. Nekem ez alapvetően fontos volt, hiszen a bűnügyek mindig a múltba vezetnek vissza. Engem nagyon izgat, hogy mi, akik Magyarországon élünk, hogyan látjuk az államszocializmus idejét és a rendszerváltás utáni évtizedeket. Hogy ezek a különböző tapasztalatok mennyire távolítanak el minket egymástól, és mi az, ami összeköt.

Az első kötettől kezdve krimisorozatban gondolkodtam. Pusztán azért, mert imádom a sorozatokat. Érdekel a szereplők magánélete. Sokszor azért veszem kezembe a következő kötetet, hogy megtudjam, mi történt velük az elmúlt időszak alatt. Az általam kitalált öt nyomozó nagyon közel áll hozzám. Rám is igaz, amit egy krimiszerző fogalmazott meg az egyik fesztiválon: „A férjemnek elege van a képzeletbeli barátaimból, akikről mindent tud, de soha nem fog velük találkozni.” A K.É.Z. tagjai ilyen barátaim. Azért is volt nehéz az első kötet, mert ezt az öt embert be kellett vezetni. Az volt a terv, és ehhez is tartom magam, hogy a sorozat egyes köteteiben közülük mindig más és más

fog kiemelkedni. A *Szabadulószoza* Vanda kötete, a harmadik, amelynek a munkacíme *Gyilkosság a zarándokvonaton*, Vasvárié – a negyedikben valószínűleg Köteles és Telki-Nagy kerül majd előtérbe, az ötödikben még bizonytalan vagyok. Körülbelül öt-hat kötetesre tervezem a sorozatot.

➤ **Talán megkockáztatható az a kijelentés, hogy az utóbbi évek magyar irodalmában a történelmi krimi aranykorát éli (Lengyel Péter, Kondor Vilmos, Baráth Katalin, Csabai László, Hász Róbert – csak néhány név azok közül, akik sikeresen kísérleteztek a műfajjal). Hogyan értékeled ezt a hagyományt? A *Sellő titka* hogyan viszonyul ehhez az örökséghez?**

✔ Egyrészt örülök neki, hogy a történelmi kriminek sikere van nálunk. Ugyanakkor számomra ez is azt mutatja, hogy a krimi önmagában még mindig nem egy elfogadott műfaj itthon. Ezek a regények a történelmi szállal be tudnak csusszanni a történelmi regény kategóriájába, így nyernek irodalmi legitimitációt. Másrészt azzal együtt, hogy az említett alkotók műveit nagyra tartom, azt is gondolom, hogy íróként sokszor biztonságosabb a múltba helyezni a történetet, mint a jelenbe. Én ezzel a technikával nem élek, vagy csak módjával, mert így pont az a téma kerülne háttérbe, ami engem nagyon is foglalkoztat: a mai Magyarország helyzete. A külföldi krimi irodalomnak egyébként nagyon nagy része kortárs környezetben játszódik. Nálunk is vannak ilyenek kezdeményezések, de sokkal kevesebb, mint a történelmi környezetben játszódó krimi.

Ahogy már mondtam, nagyon erősen foglalkoztat, hogy mit gondolunk az elmúlt negyven évről. Ezért is koncepcióm, hogy a krimisorozatomban a bűntény mindig kötődjön az 1948 és az 1990-es évek közötti időszakhoz. A nyomozócsapatban azért is van sok generáció, hogy látványossá váljon, mennyire mást jelenthet egy-egy ember számára a múlttal való szembenézés.

A *Sellő titka*ban a nyomozás a 2015-ös görög válság és a görög menekült gyerekek történetével fonódik össze. Kimondottan nem akartam a migránsválságról írni. Az egész cselekményt úgy építettem fel, hogy a nyomozás lezáruljon az első komoly hullám előtt.

Sokan kérdezik, honnan jött a görög menekült gyerekek témája. Nehéz erre választ adni anélkül, hogy lelőném a regény poénját. A lényeg, hogy volt egy kezdőképem, és annak kapcsán véletlenül kezdtem olvasni a második görög diaszpóráról. Nagyon magával ragadott a történetük, és bele-mélyedtem. Elolvastam mindent, amihez hozzá lehetett jutni. Görögül sajnos csak keveset tudok, de annyira elég volt, hogy Makrisz Zizi hihetetlenül izgalmas történetét megtaláljam a neten. Sokat olvastam angolul azoknak a nőknek az életéről, akik megtorlást szenvedtek el a görög polgárháború után. Illetve nagyobb monográfiákat arról a huszonhétezer gyerekről, akiket 1948 és 1950 között a baráti szocialista államokba evakuáltak. És beszélgettem Fokasz Nikosszal, aki foglalkozott a második görög diaszpóra történetével. A kriminek szaklektora is volt Vincze Xénia személyében, aki a témát kutatja, és publikált is erről.

A következő kötet, a *Szabadulószoza* 1974-be megy vissza, az abortuszbizottságokkal foglalkozik, és az egykori Nagykőrösi Konzervgyár történetén keresztül a magyar élelmiszeripar szétesésével.

➤ **Ha már a mai magyar krimi megítélése szóba került: az idei Libri irodalmi díj kapcsán volt olyan kritikus, aki a *Sellő titkát* szerette volna jelölni, de ezt nem engedték, azzal érvelve, hogy krimi. Hogyan élted ezt meg? Van rá esély, hogy irodalmi körökben változzon a krimi megítélése?**

✔ Nem voltam nagyon meglepve, de egy kicsit azért rosszul esett. Főleg azért, mert azt megértem, hogy a Libri-díjra nem lehet jelölni – de akkor hova lehet? Megint ugyanoda lyukadunk ki. Nincs irodalmi infrastruktúra, amely támogatná a magyar krimi jelenlétét, amely reflektorfénybe állítaná az arra érdemes műveket.

Egyébként Angliában ehhez hasonlóan volt nagy vita arról, hogy lehet-e bizonyos, nagy presztízsű irodalmi díjakra krimi jelölni. Pár éve eldöntötték, hogy lehet – volt is nagy fölzúdulás. Itthon a sci-finek és a fantasynak nagyobb az elismertsége, mint a kriminek. Van több fórum, kiadó, ahol komoly műhelymunka folyik. Remélem, ez hamarosan megvalósul a krimi területén is.

➤ **A *Sellő titka* egy sorozat első tagjaként készült. Már a második esetet is feldolgoztad. A nyomozásnak ezen a pontján – még az ügy lezárása előtt – milyen információkat oszthatsz meg a közvéleménnyel?**

✔ A munkacíme egyelőre *Szabadulószoza* – lehet, hogy ez is marad. A sorozatomban azzal is kísérletezem, hogy mindig a krimi egy újabb alműfaját írom meg: az első sorozatgyilkosos volt; ez pedig *closed circle mystery* – olyan bűnügyi történet, ahol a gyanúsítottaknak egy meghatározott köre van. Egy szabadulószozában történik a haláleset, amiről nem tudni, hogy baleset-e vagy gyilkosság. Ha gyilkosság, akkor csak a bent lévő öt ember közül lehetett valaki az elkövető. A másik történeteszl

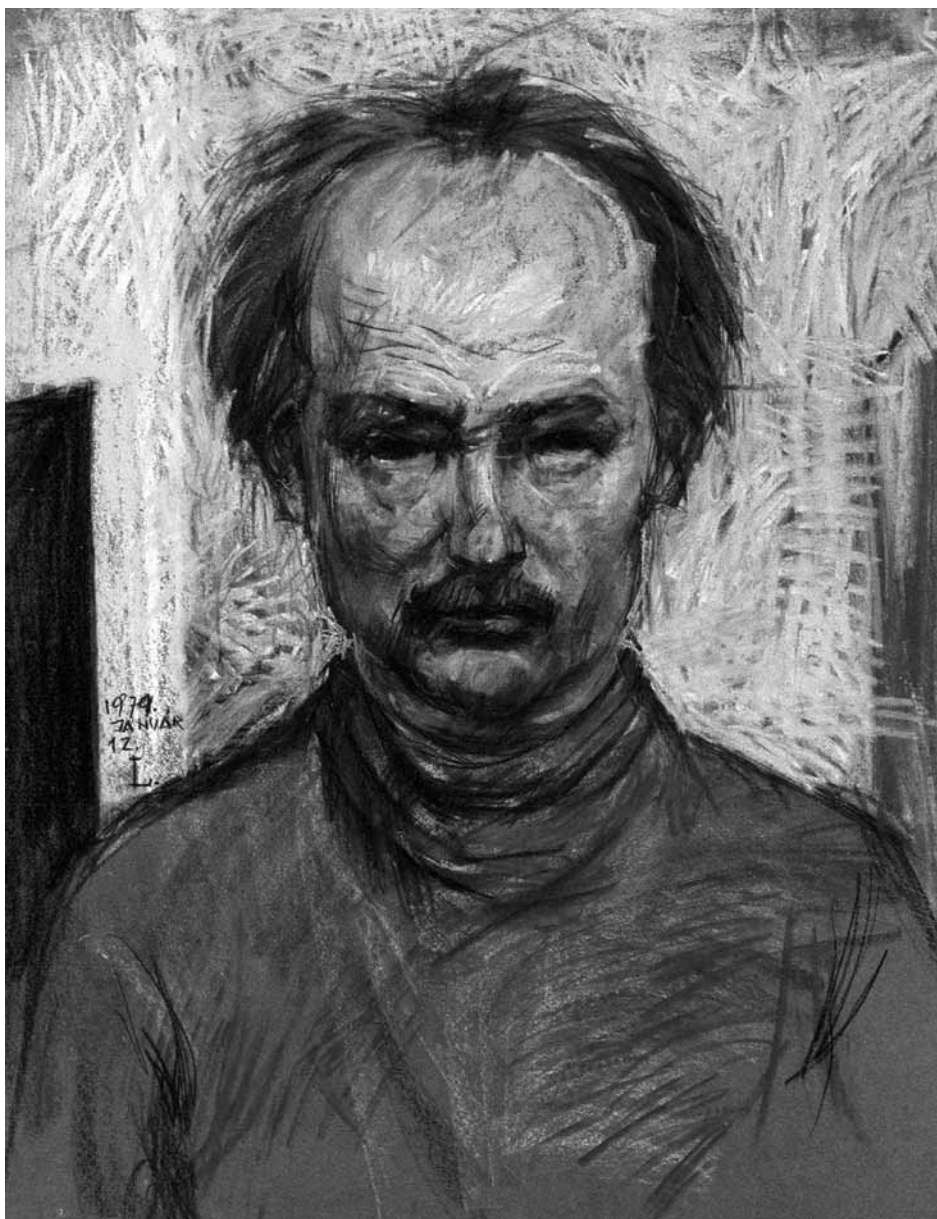
NAGY PÁL, Törzs, 1966

◀ **NAGY PÁL, A fagy, 1975**

1974-be, a nagykőrösi konzervgyár munkásnőinek világába visz vissza, és öt abortuszbizottságra váró nő áll a középpontban. Egyikőjük, miután a bizottság elé állt, hazafelé eltűnik. Az 1974-ben eltűnt asszony annak a fiatalembernek a nagymamája, aki 2016-ban életét veszti a szabadulószozában. És aki halála előtt két héttel magánnyomozót bíz meg a nagymama eltűnésének kiderítésével.

▼ **Az esszéidből kiderül, hogy magyar írók közül nem csak krimiszerzőket olvasol. Kik a kedvenc kortársaid? Magyar krimi- és nem krimiszerzők közül kiket olvasol legszívesebben?**

✔ Kondor Vilmost nagyon nagyra tartom. Az ő munkássága nélkül a magyar krimi megbecsültsége még a mostaninál is kisebb lenne. Baráth Katalintól az *Arkangyal éjjelt* olvastam, az nagyon tetszett, főleg a szerkezete és a narrátor hangja, amelyen a történet megszólal. A Dávid Veron-történetekbe még nem vágtam bele, a *cosy crime* távolabb áll tőlem. Kolozsi László és Hász Róbert írásaival is szeretnék jobban megismerkedni. A kortársak közül nagy hatással van rám Tompa Andrea, Mán-Várhegyi Réka, Tóth Krisztina. Jelenleg viszont leginkább a magyar szórakoztató irodalom érdekel. Nagyon szeretem Moskát Anita könyveit. Fantasyt nem olvasok sokat, de tőle mindent. Az *Irha és bőr* szerintem a tavalyi év egyik legfontosabb könyve. A cselekmény szerkezete mesteri, az alakok élnek, hihetőek. A szerző megvalósítja azt, amit én is tanítok a leendő krimiíróknak, hogy egy valószínűtlen történetet olyan hiteles hangon ír meg, amelytől az hihetővé válik. Ez minden fikciós műre igaz, de különösen a krimire és a fantasyra. És ha már a hiteles hangnál tartunk, akkor meg kell említenem Kalapos Éva *F mint* című regényét, amely szintén ebbe a nehezen körülírható „irodalmi igénytel megalkotott szórakoztató irodalom” kategóriába tartozik. A főszereplő Fema hangja annyira tökéletes, hogy szerintem a művet iskolában kellene oktatni. Amikor Moskát vagy Kalapos műveit olvasom, tudom, hogy nem vagyok egyedül. Vannak még a magyar könyvpiacra, akik írással küzdenek az irodalmi sznobizmus ellen.

NAGY PÁL, Önarckép, 1979

GÖMÖRI GYÖRGY

Beszélgetések Varga Imrével

GÖMÖRI GYÖRGY (1934) London

A nemrég elhunyt Varga Imrében én a 20., kora 21. század egyik legkiválóbb magyar szobrását tiszteltem, olyan művészt, aki talán minden kortársánál többet ért el és nagyobb elismerést kapott életében. Varga Imre nemcsak szuverén művész volt, aki ugyan – mint a reneszánsz nagy festői és szobrászai – „állami” megrendelésre is alkotott, de mindig a művészi, nem a politikai-propagandisztikus szempontokra összpontosította figyelmét. Szent István-szobra egy olyan királyt ábrázol, akit (Harangozó Márta szavaival) „a vállalt feladat tragédiákkal, megpróbáltatásokkal teli végrehajtása tett érdemessé arra, hogy a szentek sorába lépjen”. Szent Margit-szobra is a fiatal királynő önként vállalt sorsát hangsúlyozza, azt, hogy ez esetben az önsanyargató kolostori életmód vezetett a boldoggá, majd évszázadokkal később a szentté avatáshoz. Drámai metafizikai konfliktust jelenít meg Bad Kissingenben felállított *Jákob harca az angyallal* című, nagyalakú bronz-krómacél szobrával. Újabb kori szobrai közül kiemelkednek a Budapesten felállított egész alakos Wallenberg- és Radnóti-szobrok, valamint a Bartók Béla-szobor Londonban. De aki járt már Varga Imre óbudai, Laktanya utcai múzeumában, látni fogja, milyen univerzális művésszel állunk szemben, akinek alkotásai láthatók Aachentól és Rhöndorftól Tel Avivig és a londoni South Kensingtonig. 2001-ben Magyarországon kívül még hét országban voltak Varga Imrének kisebb-nagyobb, gyakran többalakos szobrai, emlékművei.

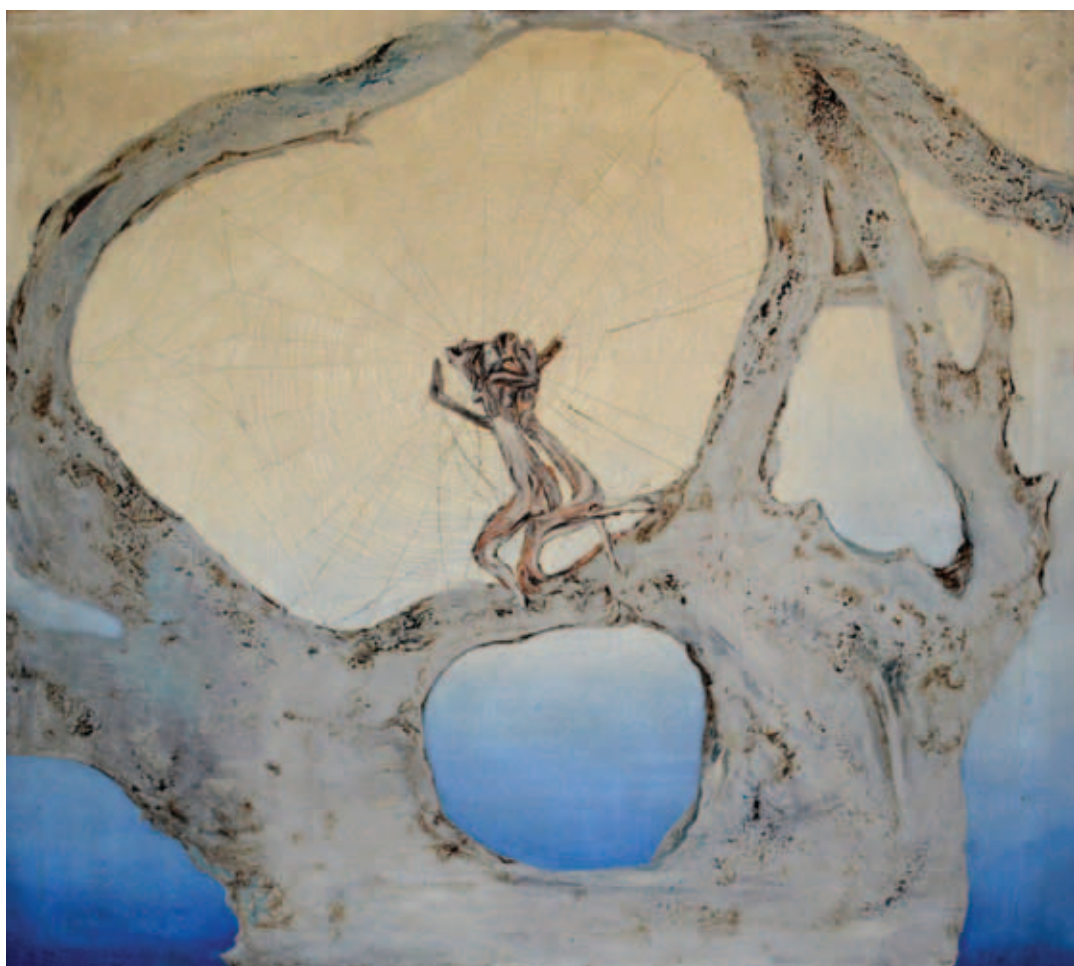
Varga Imrével én csak 2002-ben barátkoztam össze, de hírből ismertük egymást már több mint húsz évvel korábban. Amikor ugyanis első angol Radnóti-kötetünkre (Carcanet, 1979) keresztünk fedőlap-illusztrációt, valaki (talán Vas István?) Varga híres, Radnóti Miklóst ábrázoló szobrát ajánlotta, ám akkor nem a teljes szobrot használtuk a fedőlapon, hanem csak annak fejrészét. Időközben Szentendrén Vasék kertjében egy kézfogás erejéig találkoztunk is, de mi elmenőben voltunk, Varga pedig éppen érkezett, hosszabb eszmecsere így nem kerülhetett sor. Viszont 2003-ban, amikor egy év múlva ugyanez a kötet, aminek újra a *Forced March* címet adtuk, bővített és javított formában került kiadásra, színes címlappal, fordító társammal, Clive Wilmerrel újra megkértük Varga Imrét, engedélyezze, hogy rátegyük most már teljes Radnóti-szobrának fényképét az Enitharmon Kiadónál megjelenő kötet fedőlapjára. Ezt nagyon kedves levélben tette meg, annak ellenére, hogy az első angol Radnóti-kötetről lemaradt a neve! Amit én akkor meg is írtam Vas Istvánnak, hogy nevemben kérjen bocsánatot Vargától ezért a kiadó által elkövetett hibáért.

Varga Imre levele magán-levélpapíron, géppel íródott 2002. október 21-én, és első néhány sora így szólt:

„Kedves Gömöri György, aki elképzelésem szerint Gömöri György költővel azonos (!)

Természetesen emlékezem a »FORCED MARCH«-ra, és ahogyan akkor, úgy most is megtiszteltetésnek tartom, hogy Radnóti-szobromra esett a választás. Mellékelek egy hozzájárulást, de hogy ez angolul van-e?”

A levél második részében – mivel tudtam, hogy jól ismeri Radnóti özvegyét, Fannit – Varga Imre arra válaszolt, hogy korábban hozzájárulását kértem a jogdíj ügyében, ugyanis Fanni ügyvédje többszöri kérésünkre sem jelölte meg a kért összeget. Ez nem sokkal Varga telefon-közbenjárása után megtörtént, és 2003-ban így meg is jelenhetett ez a nagyon szép angol Radnóti-kötet,² amit egy kis hampsteadi színházban mutattunk be Wilmerrel, meglehetősen közönségsikerrel. Fenti leveléhez Varga még csatolt két saját fordítást, egyet latinból, egyet meg angolból: a „Nunc est bibendum” öt sorát és Shakespeare második szonettjét. Ebből látni, hogy Varga nemcsak a szobrászmesterséghez értett, a klasszikus lírában is otthon volt. De hogy teljes legyen a baráti közeledés gesztusa, kézírással még két mondatot illesztett a géppel írott fordítások alá:

NAGY PÁL, Gyertyatartó, 1968

„Gömöri Györgynek, bizonygatva, hogy nincs más megismerés, mint a kifejező megismerés, legyen az bármilyen esendő.

Köszönöm a »Váltott hangokon«-t.³

Varga Imre”

Ezen a barátságos levélen felbuzdulva, feleségemmel hamarosan felkerestük Varga Imrét Laktanya utcai múzeumában, ahol szombat délelőttönként fogadta a vendégeket. Imre itt kényelmes karosszékben üldögélt közel a kerti ajtóhoz, titkárnője vagy a múzeum akkori vezetője pedig kávéval és pogácsával, sós rudakkal traktálta a vendégeket. 2003-ban Varga Imre már nyolcvanéves volt, de jó erőben, alkotó tehetsége csúcspontján (londoni Bartók-szobrát például 2006-ban készítette), sok külföldi és belföldi vendége volt, akikkel szívesen beszélgetett. Engem elsősorban Varga élete és művészete érdekelt, de közben gyakran cseréltünk eszmét aktuális politikai ügyekről és fejleményekről is, illetve beszámoltam saját kutatásaimról, vagy vittem neki újabb könyveimből. Először az került szóba, hogyan lett Imréből szobrász, kinek a segítségével vették föl a második világháború után a Képzőművészeti Főiskolára. Elmondta, hogy ezt Pátzay Pálnak köszönheti (a szép bajuszú Pátzayt én is ismertem, gyerekkoromban föl járt a Medveczky-műterembe, nagyra becsülte nevelőapám, Medveczky Jenő festészetét). Pátzay korán fölismerte Varga különleges tehetségét, hiszen ő már kamaszkorában szerepelt egy művel a Párizsi Világkiállításon. Varga Imre 1956-ban kapott diplomát, de még sokáig nem rendezhette saját kiállítást.

– Ez nyilván összefüggött „priuszoddal”, azzal, hogy repülőtiszt voltál a háborúban?

Igen, így volt. Mivel siófoki földbirtokoscsaládból származott, és úgy látszik, különleges kalandokra vágyott, Varga Imre húszéves korára már vadászgépen harcolt az orosz fronton. De elbeszélése szerint 1944-ben már a magyar ellenállási mozgalom megbízásából Itáliába kellett volna repülnie (vagy legalábbis ez volt a terv), hogy fölvegye a kapcsolatot a szövetségesekkel. Emiatt valaki följelentette, és Varga csak úgy úszta meg a letartóztatást, hogy egy német repülő kollégája segítségével áthelyeztette magát Wiener Neustadtba.

Viszonylagos biztonságban érezhette tehát magát 1945 tavaszán, amikor Ausztria felszabadult. De volt egy öccse... (itt Varga Imre tekintete elborult), aki tudta, hogy szeretett bátyja hol van, és a háború utolsó hetében megpróbált eljutni hozzá Wiener Neustadtba. Nem tudom, levante korú volt-e még ez a fiú, inkább már fiatalon besorozott katona lehetett, mindenesetre megszökött az egységétől, hogy eljusson Imréhez. Elfogták, és mint dezertőrt rögtönítélő hadbírószág elé állították és agyonlőtték. A háború utolsó napjaiban.

– Ezért gyűlölöm a háborút! Ezért is gyűlölöm. Minden háborúnak sokkal több polgári, mint katonai áldozata van. Én nem a katonákkal – Radnótival, a költővel és az embermentő Raoul Wallenberggel vagyok szolidáris.

És persze Bartók Bélával, aki a Hitlerrel szövetségre lépő Magyarországról emigrált Amerikába. De Károlyi Mihályt, akiről szép emlékművet készített (azóta áthelyezték Siófokra), sem marasztalta el annyira, mint a jobboldali közvélemény. Imre úgy gondolta, 1919-ben, abban a helyzetben, amit a vesztes háború és az összeomlás jelentett, Károlynak nagyon kevés mozgástere maradt, benne a művész egy jó szándékú, de szerencsétlen és frusztrált politikust látott. (Nem messze áll különben ettől Bryan Cartledge, a kitűnő angol történész véleménye, aki kettős könyvet írt Károlyiról és Bethlen Istvánról.) Vargát nagyon bántotta, hogy Károlyi emlékművét politikai döntésre el kellett távolítani a Parlament melletti kis parkból.

– Úgy tudom, jó kapcsolatban voltál Aczél Györggyel.

– Igen, ő engedélyezte első kiállításomat 1967-ben. Hagyott dolgozni, aztán kaptam Kosuth-díjat és megbízásokat. És amikor Aczél már visszavonult, minden tisztségéről lemondott, még tett nekem akkor egy szívességet: elhozta az összes rólam írt följelentést! Elég vaskos paksaméta volt...

Ezek a följelentések lehet, hogy már korábról is datálódtak, de nekem Varga Imre csak egy 1956 utáni esetről beszélt. Az történt, hogy amikor a forradalom első napján kigyulladt a Nemzeti Múzeum, a frissen diplomált Imre találkozott Makrisz Agamemnon görög képzőművész kollégájával, aki elhívta tüzet oltani. Mire Imre, aki félt attól, hogy útközben megtámadhatják, magához vette (háborúból maradt?) pisztolyát, és ment segíteni a tűzoltásban. Emiatt „szerepe lett az ellenforradalomban”, vagyis 1957-ben Makrisz, hogy magát mentse, egy kihallgatáson

bevallotta, hogy a forradalom alatt Imre fegyverrel járkált, ami akkoriban súlyosan terhelő adatnak számított.

– De nem ez volt az egyetlen följelentő, a többiekkel mit kezdtél?

Imre legyint:

– Semmit. Tudomásul vettem, hogy milyen ember X meg Y. Mi mást tehettem volna?

Imponált nekem Varga Imre nyugalma. És rendkívüli tehetsége. Ami az 1990 előtti politikai rendszerhez való alkalmazkodását illeti, arról Michelangelo jutott az eszembe, aki nem nagyon kedvelte Gyula pápát, de mégis neki dolgozott, és az eredmény őt igazolta. Az ötvenhatos forradalom emlékéért Varga Imre különben megtisztelte Nagy Imre mellszobrával és azzal az emléktáblával, amit kérésemre a Piarista-ház (az akkori Bölcsészkar) falára tervezett, és amit Sólyom László köztársasági elnökkel együtt koszorúztunk és avattunk 2009-ben.⁴

Egy évvel korábban májusban ezt írtam be jegyzetfüzetembe: „Imre külön a mi kedvünkért lejön a galériába.” Ez alkalommal annak a szobornak a tervéről beszélt, amit Koestler Artúrnak tervezett állítani a Lövölde téren, közel az író szülőházához. Imre elmondta, hogy eddig nem kapott állami támogatást az emlékmű felállításához: „a magyar írók nem szeretik Koestlert”. (Gondolom, a jobboldaliak azért, mert Koestler sokáig kommunista volt, a baloldaliak pedig a szovjet szocializmusból való teljes kiábrándulása és hidegháborús szerepe miatt.) Egyetértünk, hogy Koestler jelentős író volt, és bár főműve kétségtelenül a *Sötétség délből*, más írásai és tanulmányai is fontosak. Például az a beszámoló (*Scum of the Earth – A föld söpredéke*), amit vernet-i internálásáról írt nem sokkal a második világháború kitörése előtt, amelyben megírta a francia közhangulat teljes defetizmusát: Hitlerrel sok francia szerint csak az volt a baj, hogy németnek (osztráknak) és nem franciának született. A Koestler-szobrot végül 2010-ben állították fel Budapesten, jelen voltam az avatásán.

Más kortárs írókról, költőkről is beszélünk, például az éppen nyolcvanéves Juhász Ferencről. Imre anekdotázik: hogy jutott még a Kádár-korszak közepén egy magyar Szolzsenyicin-regényhez (ami alighanem csak a nómenklátúra embereinek fordított zárt kiadás volt). A könyvet Örkény Istvántól kapta kölcsön, az meg Juhásztól szerezte. Varga Imre: „Juhász jó költő, de nagy baja, hogy mindig szeretett jóba lenni a hatalommal.”

Nem tudom pontosan, hogyan került szóba 1919 és az ellenforradalom, alighanem úgy, hogy elmondtam Imrének hírlapi vitámat (a Bécsi Naplóban) egy jobbos történésszel, aki megtámadta Romsics Ignácot amiatt, hogy Romsics a fehérterror áldozatainak számát sokkal többre becsülte, mint a vörösterroret, és azt a véleményét sem rejtette véka alá, hogy Héjjas Iván és társai a politikai bosszú mellett számos gyilkosságot követtek el, gazdag (zsidó) polgárokat raboltak ki és ölték meg. Imrének a fehérterrortól volt egy hajmeresztő emléke, amit akkor elmondott: kamaszként egy dobermant sétáltatott Siófok környékén, és egy homokdombból a kutya emberi kezet kapart elő. Kiderült, hogy 1919-ben a különítményesek 20-25 vöröskatonát végeztek itt ki a lehető legkegyetlenebb módon – egyszerűen rájuk döntötték a homokdombot, és a szerencsétlenek homokba fulladtak. Imre különben Romsiccsal és velem értett egyet a kétféle terror nagyságrendje ügyében.

2009-ben már hetedik éve jártunk rendszeresen ki az óbudai múzeumba. Egyik alkalommal feleségem, az Imre által különösen kedvelt Mari – aki már többször gondolt arra, jó lenne, ha nekem is lenne szobrom Imrétől – vette magának a bátorságot, hogy megkérdezze tőle, vajon vállal-e magánmegbízást. Erre ő azzal válaszolt: „Gyurinak jó feje van, én már korábban is gondoltam, hogy megmintázom.” Mari kérdésére, hogy ez mennyibe kerül, Imre csak legyintett.

– Elég pénzem van ahhoz, hogy ezt ingyen megcsináljam. Végül is (hogy nekem is legyen belőle), két példányban készítette el kicsit idealizált, mert fiatalabb éveimre emlékeztető, nagy hajú szobormásomat, az egyik ma is londoni kertemben áll, roppant levendulavirágok veszik körül, a másik pedig Imre múzeumában van, jó helyen, mert Molnár Ferenc és Nagy Imre, egy sikeres magyar író és egy mártír politikus mellszobra között.

Utoljára Imrét 2013-ban vagy 2014-ben láttam a gyűjteményben. Akkor kapott megbízást, hogy elkészítse Koszorús Ferenc ezredes szobrát, amit aztán 2015 júliusában avattak fel a budai Várban. Koszorús legendája az volt, hogy 1944. július 6-ra virradóra, Horthy parancsára tankjaival ő akadályozta meg, illetve hónapokig késleltette a budapesti zsidóság deportálását

– ez részben tény, de az már nem, hogy ezt emberbaráti vagy antifasiszta indítékból, meggyőződésből tette volna. Az elfogulatlan történészek szerint bár bizonyos hírek alapján Horthy azt hitte, Baky László puccsot szervez ellene, ez nem felelt meg a valóságnak, Baky csak folytatni akarta, amit vidéken sikerrel elkezdett: a zsidóság (többnyire Auschwitzba történő) deportálását... Nem is lett kegyvesztett, és Koszorúst sem tüntette ki Horthy Miklós külön azért, hogy júliusi parancsát teljesítette. (Különben Horthy augusztusban újra akarta kezdeni a deportálásokat, csak a román kiugrás és Bethlen István beavatkozása miatt állt el szándékától.) Varga Imre szkeptikus volt az ezredest illetően: megbízást kapott a mellszoborra, tehát megcsinálja, de ő személy szerint nem tekinti hősnak Koszorúst (aki különben amerikai fogságba esett, és később Amerikába emigrált, ott is halt meg), csak olyan katonának, aki nem szegte meg a kormányzónak tett esküjét, amit 1944. október 15., Horthy fegyverszüneti kérelme után számos magas rangú magyar katonatiszt megtett, amikor felesküdt a német puccsal hatalomra jutott Szálasinak.

Ez az utolsó beszélgetés már azután történt, hogy Varga Imre combnyaktöréssel kórházba került, és majdnem belehalt – ettől csak az mentette meg, hogy pár nap után hazavitette magát, és külön ápolónőt vett föl, hogy kezelje. Tudom, hogy volt egy hűséges „Gyurija” is, aki sok munkát elvégzett a Bartha utcai házban, ahol Imre kétszer is vendégül látott bennünket. A nagy baj akkor kezdődött, amikor már Imre lemondott a személyes szombati beszélgetésekről – túl fáradt vagy beteg volt ahhoz, hogy bejárjon a gyűjteménybe. Nekem mégis maradandó élményem maradt a hozzá fűződő barátság, aminek tárgyi bizonyítéka a két Radnóti-kötet fedőlapja és a 2009-ben elkészült mellszobrom.

JEGYZETEK

¹ Ennek a kötetnek volt még egy szépséghibája: a hátsó borítón, ami Radnóti életéről szólt, „Szerbia” helyett véletlenül „Sibériát” írt a kiadó. Kérdés, hogy ezt hány angol olvasó vette észre, illetve hányan észlelték sajtóhírbának.

² Miklós RADNÓTI, *Forced March. Selected Poems*, ford. Clive WILMER and George GÖMÖRI, Enitharmon Press and The European Jewish Publication Society, 2003.

³ GÖMÖRI György, *Váltott hangokon*, Kortárs, Budapest, 2002.

⁴ Az emléktábla szövegét én fogalmaztam: „Ez elől a ház elől indult el 1956. október 23-án a forradalomhoz vezető diáktüntetés, és itt működött a forradalom alatt az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság.” Jelenleg az emléktábla egy étterem melletti falon látható.

**NEMZETI KONZULTÁCIÓ
A KORONAVÍRUSRÓL
ÉS A GAZDASÁG ÚJRAINDÍTÁSÁRÓL**

A TE ORSZÁGOD. A TE HANGOD.

A NEMZETI KONZULTÁCIÓ 1. KÉRDÉSE

▶ A járvány újabb hulláma esetén Ön az alább javasolt intézkedések közül melyiket támogatná?

- Kijárási korlátozás bevezetése
- Távolságtartás elrendelése
- Maszkviselés elrendelése
- Országhatárok lezárása
- Az oktatási intézmények bezárása, és áttérés a digitális oktatásra
- Rendezvények korlátozása
- Védett időszak a 65 év felettieknek
- Védekezéshez szükséges eszközök kivételének korlátozása
- Ingyenes parkolás

Mondja el Ön is véleményét!
Kérjük, vegyen részt a Nemzeti Konzultációban!

Készült Magyarország Kormánya megbízásából.

STURM LÁSZLÓ

A badacsonyi burzsoázia tündöklése és kisajátítása

Ungváry Rudolf: Balatoni nyaraló

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

A regény a németországi Düren városából a 18. században Tapolcára költöző zsidó Lessner (Leszner) családról szól. A nemzedékek során szépen szaporodnak és gazdagodnak, Tapolca legmódosabbjai közé kerülnek, majd országszerte, sőt Európa-szerte is több vállalkozásuk lesz. Badacsonyan nyaralót építenek és borászatot hoznak létre. (Az elbeszélő szerint „ameddig a 19. században a bevándorlók és néhány helybeli nem vezette be a fejlettebb nyugat-európai technikát és a nemezebb fajtákat, a badacsonyi bor nem volt versenyképes”). A nyaralóhoz odaköthetőek a szétágazó család fontosabb sorsváltásai. A katasztrófálisan nagy változást természetesen a zsidóüldözés jelenti. Sokukat meggyilkolják, másoknak, így vagy úgy, sikerül átvészelnie. Majd pár jobb év múlva jön a kommunista diktatúra, és újabb szenvedések, veszteségek, de a helytállás újabb példái is.

Ungváry gyors iramban, jól követhető, világos mondatokban mesél, a számos, alig szétválasztható sornál nem időz különösebben, inkább az egybedarált események adják ki a családi, tágabban a magyarországi zsidó sors általános panorámáját. A listaszerű sorsábrázolás miatt nyilván elvesz a karakterek számos belső árnyalata, összefüggése. De az információbőség és az olvasót élenkítő tempó tartása a nyereség oldalára könyvelhető. És néha egy-egy pillanatra belelátunk egy-egy sors titokzatos örvényébe. Például amikor csak ennyit tudunk meg egy mellékszereplő haláláról: „Örbői dr. Örfly Imre 1945. május 7-én, hajnali négykor, kiskamondi birtokán, a nyilas zaklatást és az orosz bevonulást túlélve, pisztolyával öngyilkos lett.”

Számos történelmi, helytörténeti, gazdaságtörténeti érdekességgel szolgál a „történeti földrajzi rege”. Rege, mert „pontosan adatszerű”, és egyben, épp emiatt döbbenetesen „elképzeltetlen”.

A könyv tehát a maga fordulatosága, tárgyilagos világossága, információgazdagsága miatt könnyen olvasható. Ám ehhez egy provokatívan határozott világnézet társul. A szerző mindenről értékítéletet mond, vagy legalábbis sugall, a megírás jelenének politikai viszonyaiig bezárólag. (Az utóbbi például a náciizmussal és a Rákosi-érával állítja párhuzamba, sőt, mintha a végén a környezeti katasztrófaért is a magyar kormányt tenné felelőssé. A rendszerváltás utáni első húsz évet ezzel szemben a szabadság fényes korának látja.)

A határozott ellentétállítás, akár ellenségállítás nem okvetlenül zavaróan leegyszerűsítő vagy hamis. Az azonban elgondolkodtathatja az olvasót, hogy Ungváry nemcsak erkölcsi területen hoz erkölcsi élességű értékítéletet, hanem szinte mindenben. Dürenhez képest Tapolca „sivár fészek”. Dürenben magában is a rövidebbet húzza a gótika (a „bumfordi késő gót homlokzatokkal”) az uralkodó reneszánszsal szemben. Még a Balaton is elmarad a fejlett nyugati tájak szépsége mögött: „a közeli Balaton is szép volt, csak nem kellett az alpesi tavakhoz vagy a francia Riviérához hasonlítani”.

Mindez úgy lehetséges, hogy az elbeszélő számára eleve erkölcsi ellentét nyilvánul meg az olyan szembenállásokban, mint Kelet és Nyugat, magyar és nyugati, úri-paraszti és polgári. Úgy tudja, csak egyetlen helyes út van: a polgáriság. Ehhez kapcsolódik a Nyugat, a demokrácia, a kapitalizmus („Az erős egyéniségek előtt a kapitalizmusban mindig szabad a pálya”), a korszerűség, a sokat emlegetett „versenyképesség”. Ami ezen kívül áll, az bűn vagy legalábbis illúziókergetés.

Lajstromot lehet összeállítani a könyvből a polgári erényekből, és az ezzel szemben álló – többnyire a magyarsághoz rendelt – hibákból. A polgár képes gondoskodni a megélhetéséről, még akkor is, ha a keretek szorongatóak („Eszes emberként megtanult gúzsba kötve táncolni”). Kritikai szellemével (értelmiségiként) el tud szakadni a társadalmi megszokásoktól, és bátorságával, tettrekészségével, magabiztosságával, rugalmasságával kiharcolja a maga érdekeit, létrehozza a maga világát. Szigorúan racionalista a szemlélete, az észszerűség révén átlát a kínálkozó illúziókon. Önmaga kitűzte célját segít elérni, egyben enyhít a racionalitás rideg haszonelvűségén, hogy lelkiismeretesen szorgalmas. (Zavarba ejtő ezekután, mikor azt olvassuk: „Egy öntörvényű ember volt, eleve nem a polgári tradíciók szerint élt.” A megtévesztő szóhasználat ellenére az a polgáriság, amin Egry kívül áll, nyilván nem az ideális, hanem csak az igazi halvány magyar mása.)

A keleti, a magyar, vagyis a gyenge polgársággal rendelkező népesség ellenben illúziók közt, merengő önkábításban él. A szigorúan átlátott igazságok helyett „titkokat” keresgélve lemond a végiggondolásról. Látszólagos vonzó tulajdonságai is mind káprázatként lepleződnek le. Ilyen például „a kelet-európaiak állítólagos közvetlenségének, vendégszeretetének káprázata”. De épp ennyire hamis a (például egy cserkészbemutató sugallta) biztonság vagy a zsidók befogadásának, a nemzeti egységnek a hite. (Igaz, itt nem az egyetemes, hanem az ortodox zsidó ész nevében ítélt az elbeszélő: „Szép élmény volt ez egykor, még ha szigorúan ortodox ésszel akár az ördög munkájának is betudható.”) A náccal való magyar szembenállás, nyugati szövetségkeresés szintén pusztán sznobizmus, törleszkedés: „A magyar politikai elit, amely addig is kezét-lábát törte, hogy a gróf megtisztelő jelenlétét élvezhesse, megpróbálta tovább szabotálni a német követelést. [...] Igazi, tösgyökeres magyar megoldás született [...] Örfy Imre [...] arrafelé forgódott, ahol nyugati kapcsolatokat is ápolhatott [...] Ugyanakkor igyekezett nem összerúgni a patkót a szélsőjossal. A közvetítés, a kompromisszumok embere volt, nagyon hitte, hogy ezek az eszközök mindenkivel szemben alkalmazhatók.” Vagy ha nem törleszkedés, akkor is hihetetlen, tehát elbogatellizálandó, elviszonylagosítandó, végül is ironikusan ellentétébe fordítandó. Mint a fehérterror idején: „A Lessnerekhez nem nyúltak, bizonyára (noha ez csak spekuláció) nemcsak a híruk, a nemrég lezajlott túszedráma miatt, de talán/ esetleg/véletlenül azt bizonyítván, hogy nem minden magyar antiszemita, a tapolcai nem zsidó középosztályban is akadtak, akik persze/végül is/ugye/mégiscsak kiálltak mellettük.” A tévképzetek közt küszködő emberek szükségszerűen gyűlölik a tisztánlátókat, tehát ha a tapasztalat mást mond, akkor a tapasztalattal van valami baj – sugallja a fogalmazás.

Az észszerűség egyértelműségével szemben marad a magyaroknak a részérdekek, részigazságok állandó mérlegelése: az egyeztetés, valamint a relativitások játékát élvező kedélyesség. A határozottsággal szemben áll a szemérmes naivitás, tehetetlen csodavárás, amelyet zavar a polgári-zsidó talpraesettséggel, így a vallásos felhangú erények végső soron náci jellegűek: „ezt németül sokkal szebben kifejezték: *judenrein*. Ebben a »rein«-ban, amely egyszerre jelenti a színtisztát, makulátlant, ártatlant, szűzieset, minden benne van, ami a zsidótlanságra vágyó léleknek üdvöztetően hangzik.”

Úgy tűnik, minden értékeset, legalábbis „versenyképeset” a polgárság, tehát nagyjából a zsidóság hozott a magyar életbe. Az eredeti, „ősi magyarról”, ahol ilyen említődik, mindig kiderül, az nem is eredeti magyar (az „ősi magyar” Tapolca neve szláv, az „ősi magyar” Korkovány-dűlő neve német). Annál inkább az a nyilas karszalag. Bár elég zavarosan, de azt hiszem, erre utal a karszalag leírását bezáró mondat: „A közös nemzeti ősiség semmi mással nem felcserélhető politikai esztétikája.” A leleplező-lejárató indulat tisztázatlan feltörésére kell gyanakodnunk, amikor semmi egyébbel nem tudjuk indokolni a gúnyos hangot. Önleleplező, amikor „A thébai Remete (anachoréta) Szent Pál nevét viselő »színmagyar« pálos rendről” ír. Tehát nem magyar a pálos rend, mert egy thébai remete nevét vette föl?!

A kommunizmus is a hamis, vagyis a realitások iránt vak, annál inkább vágyvezérelt szemlélet szülötte. Logikusnak látszik, hogy akkor a nép, a nemzet hamis tudatának épp kapóra jött, vagy akár abból sarjadt. (A nép és a nemzet Ungváry számára maguk is hamis fogalmak: „A nemzet vagy a nép eszméjébe csomagolva minden sokkal mérgezőbben adható el.” A haza helyére a demokrácia kerül: „Ő így cselekedte meg, amit megkövetelt a demokratikus meggyőződése.”)

Ungváry a sok évszázados magyar-zsidó együttélést eleve a magyarok részéről rosszhiszeműnek látja, ezért békés, virágzó korszakait is csapdaként értékeli. Vagyis szerinte elkerülhetetlenül katasztrófához kellett vezetnie a polgári és nem polgári kibékíthetlensége miatt. (Érdekes, itt emlékezetem szerint nem megoldott, fel sem vetett kérdés, hogy akkor mért a németek, akik maguk is jelentős polgársággal rendelkeztek, voltak a zsidóirtás fő felelősei.) Vajon tényleg ennyire determinálva volt-e ez a vég?

A polgár fölényének végső oka az, hogy nemcsak gondolatilag tisztánlátóbb, mint a paraszti-úri népség, hanem az emberi természetnek is a kapitalizmus, a polgári demokrácia és verseny felel meg igazán. Legalábbis a modern világban ők az erős emberek. Számos alkalommal hivatkozik az elbeszélő szereplői jól működő, tanulástól – vagyis a társadalom hamis tudatától – még meg nem rontott ösztöneire. A valódi, idealizálástól mentes készleteseinek tudatában lévő ember ura sorsának: „Ferenc ösztönei ennél erőteljesebben működtek; az életútját maga tudta megszabni.” Az idealizáló káprázatok elvetésében ész és ösztön együttműködik: „Egyszerűen elméjében túl sok tudás – és talán a génjeibe is bevésődött történelmi tapasztalat – halmozódott fel ahhoz, hogy a benne

működő értelmet a valóság megtéveszthesse.” (A „valóság” itt: az álvalóság.) A zsidóság talán azért is van előnyben, mert génjeibe ivódtak az évezredek tapasztalatok: az állandó készenlét, kritika. Ez magyarázhatja, hogy míg a (magyar) nemzethez kötődés butító, a zsidóságra találás épp ellenkezőleg: „csak Hajós György tudott elmenni Izraelbe. Az ehhez szükséges szabadságot bizonytalansággal meg erősödött zsidó tudatának köszönhettem.”

A magyarságnak még a jóakarató része is foglya a magyar káprázatnak. A derék Szabó Zoltán is – bár kiváló szociográfus, tiltakozik a zsidótörvények ellen, szervezi a szellemi ellenállást – csak belecsábul a badacsonyi táj andalító hangulatába! Badacsonyi kis írásában színekkel, hangulatokkal jellemez. „Meg a jelzők magyar zsongása!” Bizony, még a jobb magyarok is hangulatokba menekülnek a szikár tárgyilagosság elől. „Azon nincs mit segíteni, hogy zsidóként aligha ezt a szöveget írta volna.” A magyar stílus „cukrosan ragad, mint a sárgabarack”. (Az idézet eredetileg Mészöly Miklóstól származik.) A „magyaros” stílus jellemző képviselője Ungvárynál a badacsonyiként kapóra jövő Tatay Sándor. (Igaz, ami igaz, több művét rontja le a korabeli hatalmi viszonyokhoz való alkalmazkodás, de azért vannak jelentős írásai. Ungváry azt is megjegyzi, kommentár nélkül, hogy a népi írókkal barátkozott. Ez az ő köreiből valószínűleg eleve kizárja Tatayt a komoly művészek köréből.)

A méltatlan országhoz (Magyarországhoz) fűző honvágys szintén káprázaton alapuló belső kényszer, rabság. Azokat illeti dicséret a szerzőnél, akik ki tudnak törni ebből a káprázatból: „A nyugatra kimenekült magyarok közül persze többen is visszatérnek valamilyen sajátos belső kényszer miatt, amely ifjabb korukban olyannyira foglyul ejtette őket, hogy a külföldön eltöltött élet sem bizonyult elegendőnek megszabadulniuk tőle.” A gyökerek lehúznak: „A fiatalabb Lessner utódok java része (hasonlóan a magyarok túlnyomó többségéhez) sem tudott elszakadni a gyökereitől. Nem kerültek a közelébe annak a belső szabadságnak, amely például Lessner Richárdot jellemezte 1938-ban, és Klein Györgyöt 1948-ban. Csak nagyon kevesek osztályrésze, hogy képesek kiszabadulni emlékeik fogságából.”

Mindez indokolhatja a sorskatalógus listaszzerűségét. A belemélyedést kerülő bemutatás azt érzékeltetheti, hogy ebben a közegben nem tudott a polgári-normális élet sem igazán kiteljesedni: „az ő regéjük is kerekdedebb lett volna, nem csak a Buddenbrookoké. De nem. Ehhez túl kevés halmozódott fel polgári kultúrában itt, Európa szélén.” Így is ez az alapvetően zsidó polgárság képviselte Magyarországon Európát. Egy a családot ábrázoló egykori fényképről írja a dicséretet: „Ez is készülhetett volna akár egy másik európai országban.”

A szerző azért néha elismeri az úri középosztály egy-egy tagjának a kiválóságát. Van, amelyikük még alkotóan is tud gondolkodni (a megfogalmazás szerint, nyilván szabályt erősítő kivétel): „Krassay Vilmos törölmetszett úriembernek számított, s noha de genere brogyáni (de ez már túlságosan elhalványult), volt benne innovációra való készség, ráadásul még tárgyyszerű történelmi ismeretekkel is rendelkezett.” (El nem halványuló nemességgel aligha emelkedhetett volna polgárközelbe.)

Az egykori házak, berendezések is árulkodóak. A polgárok tudták, „mindent meg lehet csinálni úgy, hogy szép legyen”. „És semmi flanc. Semmiből nem több, mint amennyi elég.” Ezzel szemben Örfly Imre földbirtokos kiskastélya milyen? Szép, szép, de a „neobarokkos” és a „pompázatos” jelző bizony flancra utal. A másik a paraszt. Az is megcsinálta a maga badacsonyi stílusát, na de az csak lecsüllyesztett Nyugat, végül is: „a parasztbarokk esetében, lerántva a haza földjére a barokk gazdag, önfeledt nyugati szárnyalását”. Hiába, csak a polgár a tökéletes, parasztnak és úrnak szűkösek a kortárai.

Az igazi polgárok azonban joggal tartják magukat elitnek, felsőbbrendűnek. (Bár Ungváry folyton hangsúlyozza a szereplők származását, nemesi előnevüket vagy zsidóságukat, de nem arról van szó, hogy a náci nem zsidó–zsidó szemléletet egyszerűen megfordítja. Inkább a korabeli szem-

lélet képtelenségére utal ironikusan a fentiekkel. Bár igaz, ami igaz, magyar nála nem nagyon lehet makulátlan ember, hacsak nem kerül zsidókkal családi kapcsolatba, vagy nem olyan rangú művész, mint Egry József. Zsidók pedig nem nagyon tűnnek föl ellenszenves szerepben, az egyik ős borhamisítása is a versenyképességet szolgáló ügyességnek bizonyul csupán.) Mivel „az igazi tehetségnek” nem állhat „semmi az útjába” (még a kommunizmus alatt sem), a lemaradók, a kevésbé sikeresek a másod- és sokadvonalba kerülnek. („A bizakodók persze a másodvonal voltak.”) Vannak, akik számítanak, és vannak, akik nem. A káptalantóti termelői piac mikrovilágában is pontosan megmutatkozik, ki hova tartozik: „Olyankor mindenki ott van, aki számít, még Budapestről is. Amikor majd a tömeg elviselhetetlenné válik [...] már senki sem lesz ott, aki számít.” Aki számít, azok „inkább értelmiségiek, művészek és a kevés megmaradt úri nép”. Ők tudnak finoman élni, és a sorukat is irányítják, sikeresek. A többiek? „Velük a történelem csak megtörténik [...] Őket nem lelkesítette ideológia, nem tette kritikussá.” Ugyan bennük is élhet a „természetes, étellel szembeni bizalmatlanság, de többnyire körkörös, minden irányban”. Ezzel szemben Ungváry azt sugallja, hogy nem körkörös kell óvatosnak lenni, csak egyfelé. A liberális nyugati demokrácia egyértelműen jó, a nemzetinek nevezett oldal pedig a rossz. És hát a lakosság, jellemző, a megírás idején az utóbbit választotta (bezzeg a felvilágosult külföld): „liberálisok lettek és kiálltak a polgári demokrácia mellett [...] Mára mintha nem lennének sehol. Pedig csak nem voltak eszközeik az újra feltámadt nemzeti erővel szemben. Ilyenkor megint csupán a külvilág segít.” (Annak idején sokak szemében, úgy emlékszem, nem tűntek a liberálisok eszköztelennek. Ma sem. Az is elgondolkodtató lehetne egy demokrata számára, hogy a lakosság nem támogatja. De az elmondottak alapján a lakosság a csökkent értékű, az elitet csak a fejlett Nyugat érti. Bolsevik logika? A párt mint élcsapat? Ne menjünk ilyen messzire. Inkább arisztokratikus. Ez akár elfogadható lehetne. Csak itt mintha önjelölt arisztokratákról lenne szó.)

A szabad, liberális demokratának az teszi lehetővé a határozott cselekvést (a versenyelőnyt), hogy egyértelműen elkülöníti a rosszat a jótól. A rossz oldalra kerülők olyan ellenség, amelyet gyűlölni kell („De tudni, pontosan [...] és gyűlölni”). De annyira, hogy az még a túlvilágra is elkísérje: „Nekünk meg marad az erkölcsi elégtétel, hogy ezt a túlvilágon pusztán a tisztítóúzzal nem úszhatják meg.” (Mindezt a tomaji közigazgatás vezetőinek szánja, mert – valóban elítélendő módon – hagytak néhány korábbi utat elbozótosodni.)

Filozófiai gondolatot is tetten érünk a szerző beállítottságában. Eszerint a valóság megismerhetetlen, nincs eleve adva. A dolgok önmagukban semmik, üzenetet, jelentést látni beléjük a titkokban hívő gyengéknek való: „puszta fizikai dolgok, mégis a lét részeivé válnak. Néha, amikor az ember valamit sejt abból, ami az ilyen élmények összefüggésében történt, úgy érzi, mintha ezek a dolgok maguk lennének titkok hordozói. Pedig nem hordoznak semmit. Mégis, örülnek az ilyesminek a titkok kedvelői.” Az erős ember visz jelentést a dolgokba: „fogalmak, szavak, történetek nélkül csak a semmi van”. Az ilyen létre tudja hozni a maga világát a semmiben.

A semmi azonban valószínűleg nem semmi, csak el van zárva előlünk. Sőt, néha hírt is ad magáról: „A létnek lehet szerkezete, csak semmit nem tudunk róla. Egyszerűbb elmék sorsot, végzetet emlegetnek. Nagyon ritkán azonban fölfeslik ez a szerkezet – és akkor különös érzéseink támadnak.” (Nem tudom, miért bonyolultabb elme, aki *lét szerkezetét* mond, ahelyett, hogy *sors*. Talán mert a bonyolultabb szóhasználat teszi az értelmiségit?) A világ titok, a beláthatóban kell ésszel, ép ösztönökkel előrejutni, sulykolja a szerző. A végén, lám, mégis eljutunk a „különös érzésekig”. Tehát mégis van értelmes csodavárás? (Akkor a magyaros karakter se végletesen elhibázott?) Persze, lehet, csak azoknak, akik az eszüket már teljesen kiélesítették korábban. (A megfogalmazás viszont pontatlan: a szerkezet fölfeslése inkább a rend megzavarodását jelenti, nem pedig a szerkezetet fedő homály eloszlását.)

Ilyen mitikus pillanattal zárul a regé: miután a család egyik ága visszaszerzi, véletlenül, az előzményekről nem is tudva, a nyaralót, létrejön ott a szerző és a család egy másik ága közötti találkozás. Visszatér az emlékezet, és kicsit csodás igazságszolgáltatás is ez. Mégsincs vége a történetnek – ez az utódok reménye. Hogy miként folytatódhat, az már a felfeslő ég titka.

Hogy az olvasó miként vélekedik a regényről, azt hadd ne rágjam a szájába. Nyilván lesz, aki bátran leleplező, mások indulatoskodóan önleleplező könyvnek látják majd. (*Jelenkor*, 2019)

**NEMZETI KONZULTÁCIÓ
A KORONAVÍRUSRÓL
ÉS A GAZDASÁG ÚJRAINDÍTÁSÁRÓL**

A TE ORSZÁGOD. A TE HANGOD.

A NEMZETI KONZULTÁCIÓ 2. KÉRDÉSE

► A koronavírus-járvány a világ sok országában az egészségügyi rendszer összeomlását eredményezte. Magyarországon sikerült a járvány terjedését lelassítani, ezzel időt nyertünk, hogy az egészségügyi rendszert kellően felkészíthessük. Ugyanakkor egy újabb járványhullám veszélye továbbra is fennáll.

Ön egyetért-e azzal, hogy a járványügyi készültséget mindaddig fenn kell tartani az egészségügyben, amíg fennáll a járvány visszatérésének kockázata?

**Mondja el Ön is véleményét!
Kérjük, vegyen részt a Nemzeti Konzultációban!**

Készült Magyarország Kormánya megbízásából.

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

MÁRKUS BÉLA

Göncz László: Ember a pannon végeken

Magyar Nyugat, 2019

Szerzőről és könyvéről alapos ismertetést nyújt Gyurác Ferenc *Sorsok tükrében szemlélt történelem* című utószava. Innen tudható, hogy Göncz László, mint annyi írástudó, költőként indult, majd prózával is próbálkozott, miközben helytörténeti és a muravidéki magyar népcsoport-történeti kutatásait is végezte. A jelenleg a ljubljanoi Nemzetiségi Kutatóintézet munkatársaként dolgozó történész-szociográfus monográfiát írt a muravidéki magyarság 1918–1944 közötti időszakáról, s ez a mostani kötetnek (alcíme: *Huszdik századi sorsok a magyar–szlovén határ mentén*) éppúgy előzménye, mint a 2006-ban Budapesten megjelent *Egy peremvidék hírmondói*.

Szintén az utószó hívja fel a figyelmet a kötet szerkezetére, a huszonhét „szociografikus portré” hét nagyobb fejezetre tagolására, s hogy az első hat címe földrajzi utalásokat, helymegjelöléseket tartalmaz, Európától a Lendva-vidékig és külön Alsó-lendva városáig, illetve az Őrségtől a Hetésig és a Kerka-patak mentéig. A hetedik fejezet a muravidéki magyarok kollektív meghurcolásáról szól, középpontban azzal a hírhedt hrastoveci gyűjtőtáborral, ahová alighogy véget ért a háború, júliustól kezdődően már tömegesen szállították el a magyarokat, akik harminckilós csomagokat vihettek magukkal. Volt, akiket innen a sternhali lágerbe vittek – utólag is úgy gondolják, elhurcolásuk fő oka a magyarságuk volt. Így vélik azok is, akik Filócra vagy Mariborba kerültek – a táborok neve ismerős már a korábbi fejezetekből, ahol az elhurcoltatás drámái nemcsak a szlovénok önkényét, hatalmi erőszakoskodásait jelenítik meg, hanem a magyarokét is, a negyvenes–ötvenes évek fordulójától. Így rajzolódik egy hiteles, teljes kép a mára már tízezer lelket sem számláló szlovéniai magyarság 20. századi sorsáról, hányattatásairól, kiszolgáltatottságáról, nemzeti önazonossága megőrzésének próbáiról és ritka lehetőségeiről.

Az, hogy az egy évszázadnyi múltból mekkora s milyen szeleteket metszenek ki az emlékezetkutató által szóra bírt interjúalanyok, nyilván szorosan összefügg születésük idejével, ennek következtében a személyes emlékekkel, de azzal is, ami a családi vagy tágabb közösségi emlékezetben őrző-

dött meg – még ha a hallgatás parancsa sokáig fejletésre is ítélte ezeket. S mivel a megkérdezettek java része – talán csak egy kivétellel – az 1920-as vagy a '30-as évek szülötte, a legelevenebben az iskolás éveiket idézik fel, aztán azt a nagyjából három és fél évet, 1941. április 16-tól, amikor is a magyar hadsereg katonái bevonultak a Magyarországhoz visszacsatolt Muravidékre és Muraközbe. A harmadik időszak az emlegetett meghurcoltatásoké, egészen a magyar–jugoszláv viszony elmérgesedéséig, 1948 után a két ország közötti védővonal építéséig, „vasfüggöny” húzásáig, a határsávon bunkerek ásásáig. A határ innenső oldalán történtek közül meglepően sokak szenvedték meg a kitelepítéseket, a hortobágyi drótkerítéssel elzárt táborokba, birkahodályokba kényszerítésüket. Néhányan beszámolnak az '56-os forradalom kiváltotta vegyes érzelmeikről is, meglepő módon például Mindszenty beszédén furcsálkodva, merthogy a számonkérésre is utalt, szó esik továbbá a szovjet megszállás miatt az országot elhagyókról, akik ezen a vidéken keresték a menekülés útjait. Végül – mert vagy szülőként, vagy pedagógus hivatásuk miatt egy páran érintettek voltak – a Szlovéniában az 1959/60-as tanévben bevezetett kétnyelvű oktatási modell céljáról, értelméről, a magyar kisebbség önismertének gazdagításában vagy szegényítésében játszott szerepéről töprengenek többen is.

A közösségi emlékezetben úgy maradt fenn az első világháború vége körüli, még Trianon előtti időszak, hogy mintegy másfél éven át a délszláv katonaság megszállva tartotta a vidék nagy részét, s a békeszerződés aláírását követően, csak 1921-ben vonult ki. Különös, de még szépít is az emlékezet: történelmi tény ugyanis, hogy az 1918. december elsején kikiáltott Horvát–Szerb–Szlovén Királyság csapatai a következő év augusztusában úgy lépték át az antant meghatározta demarkációs vonalat, hogy ott is állomásoztak egészen 1922. február elejéig. Megívva közben, 1920. augusztus elsején (azaz már Trianon után) azt a csatát, amelyre Szomoróc község fegyverrel felszerelkezett lakói indították őket, s amelyből, mivel győztesen kerültek ki, jogot formáltak megszállóként maradni. S maradtak is úgy másfél évig, míg a Határmegállapító Bizottság nem döntött a

kivonulásukról, a falu pedig csatlakozott az anyaországhoz. Göncz beszélgetőtársainak egyike büszkén említi: Szomoróc 2008-ban elnyerte a Legbátrabb Község (Communitas Fortissima) címet; eligazít a tekintetben is, hogy a település ma Kercaszomor néven szerepel, miután „egyesítették” Kercával. A húszas éveket idézi valaki egy anekdotába illő jelenettel: egy gyermek a magyarországi nagynénijétől háromkerékű biciklit kap, rajta a szélrózsa piros-fehér-zöld színváltozatban, mire egy csendőr kötelezi őket az egyik színsáv eltávolítására, „szörnyű, államellenes gyerekbiklinek” nevezve az ajándékot. A délszláv állam közigazgatásáról, a magyar–szlovén viszonyról – nyilván a szülő-k-családok tapasztalatait továbbadva – az a vélemény alakult ki, hogy jelentős különbség volt az őshonos szlovének és a „távolabbról” érkezett tisztviselők, csendőrök viselkedése között, és később is, a már Jugoszláviában szocializálódtak esetenként „tudatosan uszítottak a magyar ellen”, Muravidék múltját, történelmét „szláv-centrikusan” mutatták be. Akárcsak Csehszlovákiában, és akárcsak Romániában, ott a dákáromán „kontinuitás” jegyében – tehetnék hozzá a megszólalók, azzal együtt, hogy körülöttünk a helyzet változatlan, vagy: alig változott.

A harmincas évekre emlékezve két csomópont köré tömörülnek az interjúkban felhozott kisebbségi gondok. Az egyik a nyelv-, a másik a földhasználat. A jugoszláv asszimilációs politikát példázva emlegetik, hogy a hivatalokban a magyarok nem beszélhettek egymással az anyanyelvükön, hogy gyakran hangzott el a figyelmeztetés: „beszélj az állam nyelvén” – utóbb anekdotának hangozhat, hogy az évtized végén azért zártak be valakit, mert olyan magyar irredenta nótákat énekelt, mint a „Szabadka, Zombor, Újvidék...” Tényként említették, felháborodás nélkül beszéltek róla, hogy ebben az időben a magyar többségű falvakban sem folyt anyanyelvű oktatás, csak szlovénül tanítottak a muravidéki iskolákban. A földhasználat sajátos volta abból fakadt, hogy a tájegység kettészakításával, a békeszerződésben kijelölt államhatárokkal a gazdálkodók földjét sok esetben elvágták a lakóhelyüktől. Így jött létre az ún. kettősbirtokos státus, ami annyit jelentett, hogy a földjüket csak határátlépési engedéllyel művelhették, amely csupán három napra szólt, miután a határátkelő egyik oldalán a gránicsárok, vagyis a határőrök, a másikon pedig a fináncok, a vámok ellenőrizték, szuronyszerű éles szerszámmal beleszúrva a szekerek szállítmányá-

ba, hogy nem rejtőzik-e benne valaki, nem visznek-hoznak-e tiltott holmit. Ez a státus – leszámítva, természetesen, a „magyar időket” – lényegében egészen 1948-ig érvényes volt. Ettől kezdve, miután teljesen lezárták a határt, azok a gazdálkodók, akiknek tizenöt kilométeres határsávba esett a földjük vagy a rétjük, csak az ún. határmegközelítő engedéllyel mehettek a birtokukra, és egy-egy nap is csak meghatározott ideig tartózkodhattak ott.

Ahogy az utószó is állítja, a visszaemlékezések döntő többsége „a magyar igazság érvényre jutásának mámorító állapotaként” fogadta s élte meg a vidék Magyarországhoz történt visszacsatolását. Elébe mentek a magyar csapatoknak, szétfűrészelték a határsorompót, hogy könnyebben s hamarabb érhessenek hozzájuk – az évtizedekig kisebbségi sorsban, szülőföldjükön mintegy megtűrt idegenként élők szabadságérzete egypár emlékező szerint mégsem volt teljes, hisz hamarosan szembesülniük kellett a „magyarok önkényeskedésével”: 1942-ben a hatóságok Sárvárra hurcolták az ún. beguncokat, az első világháború után betelepített s a magyaroknak a vogrin gúnynevet adó szláv származásúakat. E bosszúként is fölfogható eljárásához képest kevésbé elítélően, néhányan szinte megértően beszélnek azokról az embertársaikról, akik két év múlva a nyilas párt tagjai lettek. Jobb életkörülményeket ígért nekik, német segítségre alapozva, s tán mentességet is a háborúba, frontra vonulás alól – szólnak az érvek. Hogy mégsem mentik fel őket, az az ún. „partizán önkényeskedésről” szólván bizonyosodik be. Ugyanis még véget sem ért a háború, 1945 tavaszán máris

partizáncsapatok verbuválódtak, közöttük olyan tagokkal, akik néhány héttel korábban még nyilasok voltak – csúfnevük, a „májusi cserebogár” kártevő rajzásukat szemlélteti ugyan, ám félelmetes voltukat szelídíti. A közbeeső hónapokról, az „oroszok” – véletlenül sem hívnák „szovjeteknek” vagy „felszabadítóknak” őket – garázdálkodásáról szörnyű történeteket adnak elő a puskatussal kivert aranyfógtól kezdve az eszméletlenül erőszakolt nőről, akit talicskán kellett eltolni az orvoshoz. Az, hogy megitták a kölnvizet, vagy hogy szennyes vödörben főztek a krumplit, mára már mosolyra fakasztja az emlékezőket. Nem feledkeznek meg azonban az „oroszok” érdeméről sem: ők űzték ki a horvátokat, akik meg akarták „kaparintani” a Lovászi környéki magyar olajkutakat.

A legnehezebb 1951 és '53 között volt – állítják, illetve személyes példáikkal szemléltetik jó néhány

nyan. Igaz ez a határ mindkét oldalán élőkre, a többségi magyarokra – a könyörtelen és jogtalan kitelepítések miatt – még inkább, mint a kisebbségekre. Ami közös volt a sorsukban, az a kölcsönös kémkedésre kényszerítés. A jugoszláv állampolgári szolgálat, az UDBA versenyezhetett a magyar ÁVH-val, hány embert tud beszervezni – az interjúalanyok sosem mondanának besúgót vagy spiclit – kémnek. Tragikus sorsok tárulkoznak föl: a „kémkedésig zaklatott” s Magyarországon elkapott jugoszláviai magyará, akire hat év rabság várt; a feladatot megtagadó, a határon átszökötté, aki majd csak a hatvanas évek elején találkozhatott a szüleivel, hogy aztán újabb négy évig ne kapjon útlevelet.

Ennek az időszaknak a közös gondjai, akár szülőkről, gyermekekről, akár pedagógusokról van szó, a már említett, az 1959 szeptemberében bevezetett kétnyelvű oktatási modellel kapcsolatosak. Egyrészt azzal, hogy az egész Muravidéken nem volt ekkor magyar nyelvű középiskola, általános iskolai tagozatok ugyan működtek még, ám képzett magyar pedagógusuk alig akadtak, tanítóképző csak a Vajdaságban, Szabadkán volt. Gondot okozott másrészt, hogy a programot szakmailag teljesen előkészítetlenül, módszertani útmutatás, tankönyvek, taneszközök nélkül indították el, azt hangoztatva, hogy „a két nyelv egyenrangú, az oktatás kivitelezését rátok bízuk”. A modellel szemben – főleg a szlovén szülők és pedagógusok részéről – tanúsított magatartás „erejét” mutatja, hogy alkotmányos pernek is tárgya, „vád-

lottja” volt. Az interjúalanyok utóbb azt furcsállják igazán, hogy noha a vállalkozás valójában a magyar nemzeti kisebbség anyanyelvét és nemzeti tudatát gyengítette, mégsem a magyarok tiltakoztak ellene. Igaz, bevallják többen is, hogy a „magyarságtudatra nem helyeztek különösebb hangsúlyt”, különösebben nem bántotta őket, hogy a közszférában, az állami intézményekben nem érvényesült a jogszabályokban rögzített kétnyelvűség. Annyira becsülték a „korabeli államszövetséget”, Jugoszláviát, hogy úgy vélték, nem éri meg a magyar nyelvvvel foglalkozni, „annak kevésbé veszik hasznát a gyerekek”. Beszéd példája egy pedagógus-házaspár esete: úgy döntöttek, a szlovén környezetbe való sikeresebb beilleszkedés érdekében a szlovén iskolába íratják be a lányait – s ezt az elhatározást utólag is helyesnek értékelik, miközben az anya büszke arra, hogy „mindig magyarul érzett”.

Az írások nem őrzik meg a kérdés-felelet formát, közvetlenül csak a riporter-történész szólal meg. Előnye ennek a tömörítés, hátránya viszont az oral historyhoz képest is az élőbeszéd elevevesztése, színességének elvesztése. Így fölmérhetetlen, mennyire szépen és tisztán beszélnek az anyanyelvet. A szerző előadásmódja, stílusa is nagy kívánnivalót maga után, néhol közhelyes volta, néhol a „szülei házassága... jött létre”-féle fordulatok miatt. Mindez azonban alig csökkenti egy kevésbé vizsgált és ismert magyar kisebbség sorsát idéző könyv értékét, érdemeit.

HAKLIK NORBERT

Keresztesi József: Inverz Ophelia

Jelenkor, 2019

Közhely, hogy a jó kötet cím fél siker (az *Anna Karenináról*, a *Copperfield Dávidról* és a szabályt erősítő többi kivételről pedig most ne essék szó). Keresztesi József legújabb kötete e tekintetben biztosra megy: alcímében – *eltávolítógyakorlatok kezdőknek és haladóknak* – könnyedén tetten érhető a Hrabal-utalás, amely a cím által megidézett klaszikus irodalmi kontextus mellett a közép-európai tapasztalatának tematikáját is játékba hozza. Ami pedig magát az *Inverz Ophelia* címet illeti, a hamleti hősnő örülete és halála Shakespeare-nél, úgy mond, mellékes tragédia csupán – olyannyira,

hogy pusztulása ténylegesen nem is szerepel a darabban, csak Gertrúd királyné elbeszéléséből értesülünk róla. Karaktere mégis jelentőségteljes: olyannyira, hogy Hamlet és Laertes ellentéte, amely a végzetes párbajhoz vezet, éppen az ő sírjánál robban ki. (Nem véletlen, hogy számos olyan művet ihletett a *Hamlet* az irodalomban, de a filmművészetben is, amely a dán királyfi helyett tragikus sorsú kedvesét helyezi a középpontba, s így lel új perspektívát a shakespeare-i dráma innovatív megközelítéséhez.) Mindez mintha azt sugallná a leendő olvasó számára, hogy Keresztesi kötete majd ama

Grandiózus Témákkal szembesíti, azonban impozáns nagytotálók és drámai kulminációk nélkül, a „mellékes tragédiákat” tartva fókuszában, úgy, hogy közben a kultúra és a hagyomány különféle rétegeivel nyit párbeszédet.

S ha már az ígéreteknel tartunk: a kötetindító *A Nagy Brém reggelije, avagy rövid dialógus az emberi állapotról* önmagában is elegendő bizonyítékként demonstrálja, hogy a fűl-szöveg okkal írja a szerzőről: olyan költő, aki „dalolni is tud, és gondolatai is vannak” – mármint ami az állítás első felét illeti. Bár a megírásra érdemes gondolatok inkább a kötet további ciklusaiból bontakoznak ki, a nyitó darab kiválóan szemlélteti a Keresztesi-féle versnyelv egyik sajátosságát: azt ugyanis, hogy ezekben a szövegekben előkelő szerephez jutnak a hétköznapiság elemei, amelyeket aztán a rímek gyermekversekbe illően játékos használata ment meg az unalmassá válás veszélyétől. Így kerülnek egymás mellé olyan rímpárok, mint a „várva csenget” és a „málnadzsemmet”, avagy a „Legrosszabb Tanítvány” és a „Lábával kalimpál” – és ez képes feledtetni az olvasóval, hogy itt valóban a Nagy Brém és a Kis Brém reggelijéről van csupán szó, ami, ha nem így szólna, ugyan kit érdekelne. A következő, *Sírvers* című darab pedig a már-már kínrímek csatornáit nyitja tág-ra, s ont az olvasóra többek között ilyenféle kreálmányokat: „mi is van itt” és „tücsök vonít”, vagy mint a verset záró telitalálat, amely egyszersmind az ironikus távolságot is megteremti az effajta verseléshez: „Vakító fehérség, körötte tenger, ég. / Az ordító kék a pofátlanul néma mélykével egybeég. / Elnézi hosszan, mert tudja: az élet giccse / arra való, hogy a halandók szívét melegítse.” A Parti Nagy Lajosnak ajánlott *A pingpongasztal* a Keresztesi-féle verselés egy másik regiszterét szólaltatja meg: az egyszerre alulstilizált és lendületes mondatvezetést, amelybe például olyan intertextuális utalások is beleférnek, mint amikor – József Attila *Eszméletéből* kölcsönözve a frázist – a Jelenkor folyóirat remittendájáról szólva közbeveti a szerző: „lány volt, szőke és másfél mázsa”. A hasonló versnyelvel dolgozó Bertók László-*hommage* után aztán ott a meglepetés: az *Anziks* ugyanis Keresztesi szülővidékének népköltészeti hagyományát – az északmagyarországi, felező nyolcasban szóló betyárbaladákat – idézi meg, mintha *A Vidrócki híres nyája* kottáját követné. *A Sátán lakomáján* pedig nemcsak a Jób-tematika okán jutathatja eszünkbe Térey Jánost, hanem az irodalmon kívülről ismerős nyelvi

regisztereket a tökéleteshez közeli összecsengésekkel ötvöző rímpárok-kal is, mint például a következő: „A gazdaság is, úgy hallotta, szárnyal, / Huszonkétezres állatállománnyal.” Helyet kap itt a sportnyelv és a vallásos téma összejátszatása – „Hiába bőség s balsors árapálya, / Végső soron az Úrnak lejt a pálya” –, vagy éppen a mára a köznyelv részévé vált, technikai eszközökhöz és online felületekhez köthető szavak beemelése olyan sorokba, amelyek ezek nélkül akár

száz évvel ezelőtt is íródhattak volna: „Nem látod már az emberek kezét – / dohányt sodor, vagy stampót osztogat, / vagy rázoomol utolsó mosolyodra, / és nem látod a Facebook-posztokat.”

A különféle nyelvi rétegek összejátszatása jelen van a kötet második, *Elburjánzó történet* című ciklusában is, a legmarkánsabban talán az *Ophelia-projekt*ben, amelynek archaizáló, az Arany János-féle *Hamlet*-fordításból vett idézetekkel bőségesen megspékelt szövegében a politikai elemzésből és a történelemkönyvekből ismerős fordulatok is szerephez jutnak, efféle eklektikumot eredményezve: „...ám midőn a kényes egyensúlyt személyes / Ambíciók veszélyeztetik, / Változást szenved az erőviszonyok / Architektúrája. / Az udvarbéli tömeg a saját / Tehetetlenségi erejénél fogva / Úgy helyezkedik, hogy igazodási / Kényszere folytán kiszámíthatatlan / Mozdulatokra készíti magát. / Ráadásul ott a norvég trónigény.” A hosszúvershez toldott jegyzet szerint az *Ophelia-projekt* Varga Rita festőművész *Valamit hoz a víz* című kiállításának társalkotásaként jött létre, amely három sorozata közül kettőt olyan nagy közfigyelmet kiváltó események ihlettek, amelyeknek áldozatai nők voltak, s amelyek hatalmi vonatkozásoktól sem voltak mentesek. A szöveg önértéke szempontjából dicséretes módon ezek a konkrét történések nem válnak hangsúlyossá a szövegben, amely ennek köszönhetően képes arra, hogy általános érvénnyel szóljon – arról például, milyen egyéni reakciókat képes kiváltani az, amikor a hatalmi viszonyok változóban vannak, avagy amikor „Eltolódnak a / Hatalmi / Centrumok”. A ciklus többi darabja is közéleti ihletésű, Keresztesi mégsem áldozta be egyiket sem az aktuálpolitika oltárán. Igaz ez a címében Sartre-ra utaló *Egy vezér öregkora* című darabra éppúgy, mint a *Nemzeti dalra* is – ráadásul ezek a versek olyan szólelemenyekkel gazdagítják az olvasót, mint a „kézivezérlőcsillag”, a „kurátortenyérdörzsölés-szerű”, vagy a „tűzokagaték”. Hasonlóképpen *A megérkezés* is megghiúsítja az aktualizáló olvasási kísérleteket,

amikor Atlantisz elsüllyedésének mítoszával eljátszva ragadja meg az impériumok bukását követő hatalmi vákuumokban rejlő lehetőségeket és veszélyeket: „És ne féljeteK némi rombolástól: / szedjétek szét, mit készen kaptatok, / hiszen valódi pusztítást nem képes / végezni semmi, csupán az idő. / Ne félj képedre alakítani. / Erős állkapcsok, vakító mosoly: / harapj nagyot a túlrejt gyümölcsből, / s ne azt búvárold, ami elmerült!” A vers – amely látásmódja és klasszicizáló nyelve révén Rakovszky Zsuzsa *Történesek* című kötetének emlékezetes darabjával, *Az utolsó napokkal* ápol rokonságot – akár a klasszikus motívumokból és megoldásokból bátran szemezgető Keresztesi-féle költészet ars poeticájaként is olvasható: „Ám ha úgy tetszik, válogass hát bátran: / piszkálj ki a múlt zsarátnokából / egy-két szemrevalóbb darabot, s abból élessz magadnak új tüzet.”

A kötetben szereplő versciklusok közül talán csak a harmadik ad okot némi hiányérzetre. A *Wrocław – Egy napló árnyéka* – mint a kötetet záró megjegyzésekből kiderül – annak a hónapnak az élményeivel dolgozik, amelyet a szerző ösztöndíjasként töltött az alsó-sziléziai városban. Az itt olvasható versekkel voltaképpen nincsen semmi gond – többek között olyan emlékezetes sorok szerepelnek bennük, mint a „varjúhímlős ég a kiskertek fölött”, és az „Európa-patchwork” ismerős idegenségének élményét is érzékletesen ragadja meg a szerző. Ráadásul a tematikai merítés sokfélesége, valamint az ezzel járó versnyelvi változatosság is dicséretes: a *Majmos cukor* például Agata Duda-Grac *Viharrendezése* (lám, megint Shakespeare!) kapcsán teremt apropót gyermekkori emlékfoszlányok megidézésére, mindemellett a mai és régi lengyel bankjegyek kiállításáról, valamint az 1982-es világbajnokságon Lengyelország és a Szovjetunió között játszott mérkőzésről is szól egy darab. Tadeusz Rózewicz *A költő hajsza* című költeménye egy háromtétéles versesszére teremt apropót, hasonló-

képpen ahhoz, ahogyan a *Széljegyzetek* a Pan Tadeuszhoz szolgál elegáns eszmefuttatással a Mickiewicz-mű kapcsán. A versciklusból azonban éppen maga Wrocław hiányzik, pedig a Breslauból lengyellé lett város történelme és jelenének mindennapjai a színházak és a galériák falain kívül is bősséggel kínálnak megírnivalót. Talán célravezetőbb lett volna kigyomlálni a versciklus címéből a hangsúlyos utalást Wrocławra, mert ez így olyan olvasói elvárásokat teremthet, amelyeket aztán a szöveg nem teljesít be maradéktalanul.

Azonban ezt a hiányérzetet sikeresen feledteti a kötetzáró, *A szegényről* című ciklus önreflexív metatextusaival. A *Manifesztumtöredék* című darab igen meggyőzően véli felfedezni Tolsztoj *Háború és békéjének* egyik passzusában Kazimir Malevics *Fekete négyzetének* konceptuális előképét, *A szegényről* pedig a költészet mibenlétének megfogalmazására kínál expresszív, színes-hangos alternatívát – „A gazda egy parcellát elkerít, / kimetszve egy tesszőleges formát, / és alapot ás a betonkerítésnek. / Miután pedig elkészült, engedi, / hogy az őserdő birtokba vegye / az ápolt kertek, kövér legelők / övezte telket: sűrű aljnövényzet, / liánok, indák, örök félhomály, / édesen bomló, puha korhadék, / elviselhetetlen páratartalom, / rikácsolás, csattogás a lombok / felső szintjén. Kiismerni sok, / elveszni kevés. Nagynéha egy-egy / tarka tollú, csillogó madár / szem elé kerül” –, hogy aztán rögvest eltávolítsa magától a túlon túl magabiztos, ezért megkérdőjelezhető érvényű megfogalmazást: „A költészet egyetlen valódi / tárgya: meghökkentő, kissé / kivagy, mégis erős felütés, / határozott és figyelemre készlet, / magára vonja a tekintetet.”

Mindent összevetve tehát indokoltak a fülszöveg dicsérő szavai Keresztesi Józsefről – alaposan átgondolt, eszköz- és gondolatgazdag költészet az övé, amely magabiztosan talál helyet magának a kortárs törekvések és a hagyomány sokrétű kontextusában.

GERENCSÉR ANNA

Szecsődi Tamás Leó: Sirák fiai

Kortárs, 2019

„Amikor az egyházat érintő – időnként megrázó – problémákról, botrányokról szólok, nem azért teszem, mert ezek manapság divatos témák, hanem azért, mert számomra mindez megélt valóság” –

mondja könyvéről Szecsődi Tamás Leó. Ez az az érzés, amely áthatja a regény minden sorát: bár az olvasó tudja, hogy kitalált szereplők kitalált cselekedeteiről olvas, annyira eleven, annyira igaz minden

mondat és tett, amennyire csak valós lehet valami, amit nem közvetlenül magunk tapasztalunk meg.

Ez nem csupán annak köszönhető, hogy az író kiváló mesélő: volt ferences szerzetesként közvetlen, személyes tapasztalatként élte meg mindazokat a problémákat és konfliktusokat, amelyek regényében megfogalmazódnak. A *Sirák fia* mégsem önéletrajzi regény, legalábbis nem abban az értelemben, hogy bármely szereplő útja, gondolatai vagy világnézete megfeleltethető lenne az író fiatalkori önmagának. Ahogy maga is mondta könyvről, az öt főszereplő közül egyik sem ő maga – s mégis mindegyikük magában hord egy kicsit az ő érzéseiből és kételyeiből is. Ez azonban csak azt segíti elő, hogy a figurák elevebbek legyenek, könnyebben tud velük azonosulni az olvasó, s nem teszi túlzottan vallomásossá, önéletrajz jellegűvé a regényt. Szecsődi Tamás Leó itt is megőrizte azt a távolságtartást, már-már személytelenséget, amelyre a legtöbb kritika rámutatott korábbi verseiben és írásaiban: még mikor saját érzéseiről és véleményéről ír – például *Vándorbot nélkül* című kötetében –, akkor sem tárulkozik ki teljesen, az írása őszinte marad, de nem lesz toladó vagy érzélgős. Olvasói szempontból ennek az a legnagyobb előnye, hogy az ember nem érzi úgy, hogy a könyv rá akarna kényszeríteni egy gondolkodásmódot vagy világnézetet, vagy épp az arcába tolná a tanulságot, inkább csak felvonultatja a különböző véleményeket, rámutat a potenciális értékekre és emberi hibákra, és hagyja, hogy az olvasó maga vonja le a következtetéseit.

A regényben arányosan keverednek a valós és fiktív elemek. A rendszerváltás valósága, a politikai környezet és a helyszínek a legtöbb olvasó számára ismerősek lesznek, míg a kitalált alakok és a fiktív filippiánus szerzetesrend gondoskodik arról, hogy senki ne próbálja meg szó szerint venni a leírásokat, és ne véljen valós személyeket felismerni a szereplőkben. A filippiánus rend, bár külsőleg a megtévesztésig hasonlít a ferencesekhez, nem egyezik meg vele, s ez a fikció elejét veszi annak, hogy az olvasó megpróbálja a könyv eseményeit és alakjait egy konkrét ferences közösségre vagy az író életének történetére rávetíteni.

Ez a regény páratlan a maga nemében: a magyar irodalomban nem született még olyan regény, amely ilyen élethűen, részletesen és elevenen ábrázolná egy szerzetesközösség, legfőképpen pedig a novíciusok életét. Szecsődi Tamás Leó emellett nyíltan ír olyan témákról is, amelyekről katolikus körökben részben képmutatásból, részben félelemből kevés szó esik: nem fél kimondani, hogy egy tiszta szándékokkal rendelkező fiatalembert sem szabadít meg a hivatástudata a szexuális vágyaitól,

s az elkötelezettség sem feltétlen teszi könnyebbé a lemondást. Megjelenik a könyvben a másik tabu-téma is, amelyről szintén nem sokan mernek beszélni: miben kellett megalkudnia annak, aki a kommunizmus idején is szerzetes kívánt lenni, mi több, esetleg vezető pozícióba akart kerülni?

A történet négy fiú útját követi, akik elszánták magukat a szerzetesi életre: velük tartunk attól a pillanattól kezdve, hogy tizennyolc évesen belépnek a kolostor kapuján, a kötelező sorkatonaság alatt, egészen a noviciátus végéig. Négy különböző szempáron át láthatjuk a két közösség – a rend és a seereg – belső dinamikáját, s négy különböző nézőpontból tekinthetjük át az egyházzal, vallással és hittel kapcsolatban felmerülő kérdéseket. Nemcsak a vélemények és a gondolkodásmód eltérése teszi különbözővé a négy szereplőt, de egyedi hangjuk is: Erasmus például kifinomultan és iskolázottan fogalmaz, egy leheletnyi gúnnyal minden kérdésében, Márk tömören és szókimondóan, amely pontosan adja vissza szigorú, a világot feketére és fehérre felosztó személyiségét. A fiúk beszélgetéseiből és visszaemlékezéseiből kirajzolódik négyük életútja is, gyökeresen eltérő tapasztalataikkal. Olyan apróságokról van szó, amelyek kívülről nézve talán nem tűnnek különösen nagy horderejűnek, mégis döntően befolyásolhatják egy ember életét: Csanád gyermeki lelkesedése és hivatástudata nagyrészt egyetlen istenélményre vezethető vissza; Márk meggyőződésének kialakulásában meghatározó szerepe van az erős, támogató közösségnek, amelyben felnőtt; Erasmus megnyilvánulásait áthatja az örök kívülálló keserűsége; míg a félig román, félig magyar Nathan viselkedését leginkább a kisebbségi lét bizonytalansága és elveszettsége, a sehová sem tartozás legyőzhetetlen félelme határozza meg.

Azt is mondhatnám, ennek a könyvnek nincs főszereplője, mert a négy nézőpont tökéletes egyensúlyban van: míg a négy fiú ügyesebben vagy esetlenebbül próbál navigálni kételyeik és reményeik labirintusában, az olvasó egyetlen percig sem érzi, hogy négyük útja közül bármelyik helyesebb vagy hibásabb lenne, mint a másik háromé, vagy bármilyen okból több figyelmet érdemelne, nagyobb hangsúlyt kapna. Bár azt tökéletes bizonyossággal meg tudom mondani, melyikük állt hozzám a legközelebb, azt nem tudom eldönteni, melyikük-től tanultam többet.

Talán nemcsak azért van ez így, mert mind a négyen annyira eleven, életszerű karakterek, hanem azért is, mert mind a leírások, mind a situációk hibátlanul teremtik meg a történetnek megfelelő atmoszférát. Ez a könyv legnagyobb érdeme: már-már kísérteties pontossággal ábrázolja nemcsak

a magyar katolicizmust, hanem a közösségi élet pozitív és negatív oldalát is. Erasmus és Márk pár mondatos vitája a Regnumról élesebben hozta vissza iskolás éveim emlékét, mint szinte bármelyik regény, amely ténylegesen egy iskolában játszódik: ez a rövid beszélgetés tökéletesen megragadja, milyen érzés egy erős és összetartó közösség megbecsült tagjának lenni, egyben azt is, milyen kívülállónak lenni, akit ugyanez a közösség könyörtelenül kirekeszt, mert egy kicsit kilóg a sorból. Ugyanezt az életszerűséget éreztem a szerzetesek szavaiban és viselkedésében is: Balduin atya mélységes felháborodása egy provokatív kérdésen – „Nincs benned semmi tisztelt az Anyaszentegyház legszentebb titkai iránt?” – éppoly valós és hiteles, mint Sirák magiszter racionális és gyakorlatias, már-már tudományos megközelítése. Miután a könyv megjelent, több olvasó is megkereste az író, hogy elmondja neki, sosem olvasott még ilyen tökéletes leírást a katonaeletről – ők ugyanúgy felismerték a könyv alakjaiban saját tisztjeiket és bajtársaikat, mint én egykori tanáraitam és diáktársaimat. József Attila szavaival élve: ez a könyv az igazat mondja, nem csak a valódit.

Itt kell szót ejtenünk az események történelmi környezetéről is: mialatt Csanád, Márk, Erasmus és Nathan az útját keresi, lezajlik a rendszerváltás, ennek minden bizonytalanságával. A könyv nem politizál, mégis megragadja a kor uralkodó érzését, az aggodalmat, mert senki sem tudta, mit hoz a jövő, s a reményt, hogy ezek után minden jobb lesz. Most, majd' húsz évvel később, kiábrándultan és cinikusan talán hajlamosak vagyunk minden politikai pártot és mozgalmat az országot sújtó kisebb-nagyobb átoknak tekinteni, akkor azonban minden párt egy új reménységet jelentett, a szabadság és a jólét ígérését. Különösen annak a korosztálynak lehet megrázó olvasmányélmény ez a rész, akik a szerzetesjelöltekkel egyidősek, azaz a rendszerváltás egybeesett felnőtté válásukkal, s talán illúzióik elvesztésével is. Sirák magiszter fogalmazza meg, mi a legtöbb, amiben reménykedhetünk minden változáskor, s mi az, ami a legjobban fájhat: „szívesebben élnék egy olyan világban, melyben az ellenségeim követnek el szegyenletes tetteket, mint egy olyanban, ahol a testvéreim”.

Annek ellenére, hogy számtalan hasonlóan kényes kérdést vet fel – vagy talán épp azért –, ez a könyv nem dönt és nem ítélezik. Különösen nagy dolog ez, mert nemcsak az egyházban és a hitélet során, de az irodalomban sem szoktak pártatlanok

maradni az emberek: a legtöbb könyvben egyértelmű, ki a gonosz és ki a jó, vagy, ha kevésbé sarkított kategóriákat szeretnénk használni, ki a pozitív és ki a negatív szereplő. Ebben a történetben azonban nincs jó és rossz, csupán emberi, ennek minden előnyével és hátrányával, s ha vita támad két szereplő között, az sosem zárul egyértelmű eredménnyel, habár ez már-már hihetetlennek hangzik, ha végignézzük, milyen megosztó kérdéseket vet fel a regény.

Szükség van-e cölibátusra? Hogyan viszonyul a vallás a homoszexualitáshoz? Mi a fontosabb: a hit vagy a megértés? Melyik írja felül a másikat: a lelkiismeret szava vagy az engedelmség parancsa? Mit kell feladnia valakinek, ha szerzetesi hivatást választ, és mit élvezhet továbbra is a világ örömeiből? Lehet-e egy szerzetes ambíciózus, vagy egy magas pozíciót is csupán kényszerű szolgáltatásként vállalhat el? Még sokáig sorolhatnám a kérdéseket, amelyek a négy fiú útja során felmerülnek, anélkül, hogy akár egyetlenre is egyértelmű választ kapnánk. Ez a regény nem afféle példabeszéd, amelynek a végén ott áll az egyértelmű tanulság: a szereplők – s az olvasók is – kénytelenek beérni a különböző példákkal és véleményekkel, s végül kénytelenek a saját lelkiismeretük, véleményük vagy világnézetük alapján maguk dönteni; nem szájbarágós, hanem elgondolkodtató.

Megragadó, letehetetlen történet nagyszerű megfogalmazásban – egyetlen hibájaként azt róhatnám fel, hogy befejezetlennek hat, a felénél elvágottnak. A regény ott ér véget, hogy a négy novíciusból három leteszi a fogadalmát, egyet pedig elbocsátanak a rendből, s bár a novíciátust lezáró fogadalomtétel természetes keretet ad a történetnek, az olvasó akaratlanul is azt kérdezi: mi lesz ez után? Mihez kezd valaki, aki Isten szolgálatának akarta szentelni az életét, de elutasították? S milyen szerzetes lesz a három másik fiúból? Helyes döntést hozott-e az, aki ingadozott? Boldog lesz-e szerzetesként, vagy megbánja a döntését, s ha ez történik, elhagyja-e a rendet? A könyv végén számtalan kérdés marad megválaszolatlanul, s az olvasó, aki a fiúk sorsára kíváncsi, úgy érezheti, hoppon maradt.

Ha azonban a történetet nemcsak a négy fiatal szemszögéből, de a címszereplő Sirák magiszter szempontjából nézzük, természetes, hogy itt ér véget: nem négy teljes életrajzot olvasunk ugyanis, hanem *Sirák fiainak* történetét. Bár azt mondtam, a könyv nem ítélezik és nem dönt, ez nem azt jelenti, hogy ne fogalmazza meg bizonyos ér-

tékeket: a nyitott gondolkodás, a hűség és a becsület, a szükséges ravaszság és keménység, de a lelkiismeret parancsának mindenkor követése mind Sirák alakjában ölt testet, aki nélkül sem az ifjú szerzetesjelöltek négyszöge nem maradhatna egyensúlyban, sem a történet nem maradhatna pártatlan. Sirák magiszter nemcsak felügyel, de tanít és nevel: személyiségével, példájával és tetteivel formálja a négy fiú világvilágképét, s központi szerepe lesz abban, hogyan viszonyulnak a rendekhez és a szerzetesi hivatáshoz. Ez a történet csak annyiban a négy fiatal története, hogy ők vetik fel a kérdéseket, amelyekre minden szerzetesnek, váltságos embernek vagy akár mindenkinek választ

kell találnia élete során – emellett azonban Sirák magiszter története, egy világnézet és egy ideál története.

Ideál, mert Sirák magiszter a tanító, mester klasszikus ideáját testesíti meg: olyan ember, aki nem a saját képére akarja formálni a rá bízott tanítványokat, hanem arra neveli őket, hogy nőjenek fel, s találják meg a saját útjukat. Segít, de nem veszi saját kezébe az irányítást; szigorú, de nem kegyetlen; megértő, de nem elnéző. Sirák alakjában testesül meg a könyv filozófiája: nincsenek készen kapott, kényelmes válaszok, hanem – bármennyi segítségét kapjon is az induláskor, s bármerre is menjen – mindenkinek a maga útját kell járnia.

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Bene Zoltán: Áramszünet

Kortárs, 2018

Huxley írta levelében tanítványának, Orwellnek 1949-ben: „...milyen kitűnő és milyen rendkívül fontos könyv”. Természetesen az emberi sorsot, az emberi faj szellemi elferdülését, fajtalanná válását kémlelő munkáról van szó: 1984. Bene Zoltán, *Áramszünet* könyvét olvasva, Huxley nyílt, kertelés nélküli, sommás véleményére hangolódik rá az olvasó: kitűnő és fontos.

A fenti két világirodalmi név azt is jelzi, hol keressük Bene Zoltánnak és munkájának helyét. (Mert minden írás tartozik valahová. Ez alól talán csak a *Biblia* kivétel!) Bene szellemrokonai azok a gondolkodók, akik a Földön zajló emberi színpjáték tengelyferdülésére vetették vigyázó szemüket, akik – aggodva, féltve bár, de – kimondták, hogy kérlelhetetlen fizikai, kozmológiai vagy ideológiai erők végveszélybe sodor(hat)ják az életet a glóbuszon. A leghíresebb utópiáírók, életfilozófusok: Orwell, Huxley, Ortega y Gasset, Oswald Spengler, Arthur Koestler és a mi számunkra annyira kedves Szathmári Sándor *Kazohinia* remekművével. Természetesen ősmóddal Madách is a falanszter, az úr, illetve az esz-kimó jeleneteivel. A keret, a toposz, az idol tehát adva van. Attól függ, mit kezd vele egy 21. századi író. Attól függ a könyv minősége, mivel tölti meg a szerző a meglévő keretet.

Bene Zoltán a legfárasztóbb utat, a legnehezebb megoldást választotta: akora ismeret- és tudásanyagot görget maga előtt, hogy elegendő lenne

az legalább öt munka megírására. Filozófia. Történelem. Kultúra. Szociológia. Tudománytörténet. Mitológia. Mágia. Horoszkóp. Teológiák. Vallástörténet.

Az alapötlet egyszerű, és – mondhatni – lógott a levegőben. A technikai civilizáció a Földön annyira bonyolult, ugyanakkor annyira egyoldalú (s emiatt törekeny), hogy az dönti végső romlásba az embert. Az áram, a villany, az elektromosság lett a földi isten. Be is következik a katasztrófa, napkitörések miatt megsemmisül minden elektromos készülék, minden áramforrás a Földön, de ez a baleset csak ürügy Bene számára, hogy elmondhassa véleményét, sőt ítéletét az ember gyengeségéről, a barlangból hozott gyilkos indulatairól, a civilizáció és a kultúra törekenységéről, a szabadságról, a rabságról, a szellemi, testi restségről, a hősiességről és a gyávaságról, a kitartásról és a meghunyászkodásról, a férfi és nő viszonyáról, a szexualitásról... Csak megszakítani lehet a felsorolást, befejezni nem.

De a teve akkor igazán teve, ha két púpjá van. Bene Zoltán „kitalálja”, hogy Czeredi Hunor Gábor, az elbeszélő-főszereplő tökéletesen zárt tubusában megmaradtak az adathordozókon (pendrive) a följegyzései, harminchárom file, és így két könyv keletkezett. Egyik könyv a sötétségbe borult világról szól, a másik könyv, apróbb betűvel szedve, az áramszünet előtti, békésnek hitt, civil, polgári életéről. Így párhuzamosan fut az áramszünet előtti és az aközben bekövetkező eseménysor. Ikerkönyv.

Egyik mű futurológia, a másik tulajdonképpen napló.

S mielőtt elmerülnénk (belebonnyolódnánk?) a fogalom- és eszme-rendszerekbe, gyorsan jegyezzük meg: Az áramszünet semmiképpen sem CSAK technikai meghibásodás eredménye. Bene ezt tételesen leszögezi, nyitva hagyván a képzelet, a fantázia számára minden ajtót és ablakot: „És amikor ránk szakadt az Áramszünet, és megszűnt a szellemünket és lelkünket helyettesítő technológia, néhányan talán észre is vették, hogy hibádzik valami. A többiek értetlenül téblábolnak azóta is. *Ha lett volna szemünk a látásra, már rég rádőbentünk volna, hogy évtizedeken át csupán képzeltük, hogy ég a villany. Valójában réges-régen sötétség borul ránk*” [kiemelés tőlem – H. I. J.]. Egyenes beszéd. Lényegében a szemet elhomályosító, szívet kövesítő, szellemet tompító 21. századi civilizációról van szó, amely bukórepülésben zuhan a pokol legmélyebb bugyra felé.

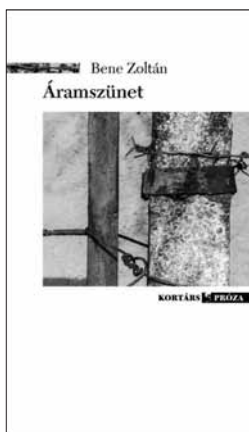
Ezek után olyan jó lenne alkatrészeire szedni a könyvet, figyelni az okos filozófiai, esztétikai eszme-futtatásokra, kalandozni Benével az őskorban, ókorban, középkorban, újkorban, de egy munkát a recenzióban nem lehet, nem szabad megismételni. Választani kell egy vezéreszmét, ami köré csoportosul minden fogalom.

Legyen ez a vezéreszme az aggodalom. A kortárs humanista, Bene Zoltán aggódik értünk, miattunk, a Földért, amit ezer veszély fenyeget. Mire figyelmeztet? Mitől óv? Mindenekelőtt az embertelenség veszes eluralkodásától. Az atavizmustól. A brutális körülmények miatt újból fölemelkedő Káin-husángtól.

Russell angol filozófust megkérdezték, milyen fegyverekkel fogják vívni a harmadik világháborút. Válasz: „Nem tudom. De a negyediket kőbaltával.” Ez a rém kísért a Bene Zoltán könyvében.

Az áram kiesésével, az elektromos készülékek pusztulásával az ember kiesett a civilizáció amúgy is gyatrán megépített fészkeiből. Mivel a megélhetés, az életben maradás lett az egyetlen cél, hordák, magányos bűnözők, perverz hajlamú betegek ölnék, rabolnak, gyilkolnak, nőket erőszakolnak, foglyokat kínoznak halálra. A mindennapi betevő falathoz csak úgy lehet hozzájutni, ha szomszédodat, útitársadat, rokonodat megöled. (Az eszkimó mondja a *Tragédiában*: „Szomszédimat igaz / Agyonverém már mind, de hasztalan, / Mindég kerülnek újak...”)

És villódnak a két könyv gondolatai! A napló-szerű rész kiegészíti, földúsítja az Áramszünetről

szóló fejezeteket. Ha az alapgondolat az iszonyú végre, a pusztulásra figyelmeztet, a napló számon kéri az emberiségtől a tudást, amely Ádám-Kepler homlokán földereng. Számon kéri a tapasztalatokból levonható tanulságok elmaradását. Bene több esetben kiesik (szándékosan kimarad?) a narrátor, az elbeszélő szerepéből, s moralizál. Talán nem is moralizál, hanem intelmek sokaságával kísérli meg a lehetetlent: jobb belátásra bírni az embert. Nem sok re-

ménnyel, igaz: „Egy civilizáció haláltusája pedig mindig megrendítő, az volt Egyiptomban, az Rómában vagy a Maja Birodalomban, és az most is, amikor saját szellemi világunk, életmódunk, mindennapi közegünk végóráit éljük. Sajnos, a hanyatló civilizációk közötti párhuzamok hiába szembeötlőek, sosem tanulunk a történelemből...”

Itt, ezzel már utolértük, megértettük Bene könyvének sarkalatos pontját: A civilizáció és a kultúra viszonya, kölcsönhatása érdeklí módfelett. Melyik volt előbb? Az őseMBER remekműveket rajzolt a barlang falára. Kultúra az a javából, pedig akkor még nem volt civilizáció. De mi történt a kultúrával a civilizáció olvasztótégelyében? Nem jó belegondolni! Salman Rushdie indiai brit író idézi, akit a *Sátáni versek* miatt halálra ítélt az iszlám, a fél világ pedig összefogott megmentésére, elrejtésére. Ez a nagy gondolkodó írta, hogy „a civilizáció az a bűvészműtárvány, amely elrejtje előlünk a természetünket”.

Nem lenne más tehát a civilizáció, mint az a két fügefalevél, amely eltakarta Ádám és Éva szemérmét? Messzire vezető gondolatok. (Ortega y Gasset spanyol filozófus szerint: „Az embernek nincs természete, csak történelme van.”)

S ha összeomlik a civilizáció? Mi történik az emberrel, a társadalommal, a felhalmozott tudásanyaggal, a metafizikus eszme-halmazokkal, ha összeomlik a civilizáció? Bene Zoltán nem hagyja légtüres térben kóvályogni ezeket a súlyos gondolatokat. Választ is ad kérdéseire.

A megmaradás kulcsa és garanciája a közösség. Nem mondja ki, de az olvasó joggal hozzáteheti: a nemzetközösség. Sem a pártok, sem a szekták, sem a bandák, sem a csordaszellemű tömegek nem biztosítanak emberhez illő, emberhez méltó életet: „Továbbra sem volt kétségem, hogy az új körülmények között egyetlen kiút létezik: a közösség.”

Nem idegenkedik a mozaikszerű szerkesztésről. Számtalan filozófiai elmélkedés, számtalan al-lúzió, példabeszéd sorjázik, s szívesen követjük

a szerzőt, mert nem öncélú kalandozások. Mérő Lászlót idézi, aki felboncolta Puccini *Tosca* című operáját, annak révén állította fel úgynevezett fogydilemma-elméletét.

Egyik fejezet címe: *Útinapló extrákkal, avagy az idő egyetlen iránya*. Bene Zoltán, egy utazás ürügén, olyan tökéletes Balkán-képet rajzol meg, hogy azt külön füzetben, világnyelveken kellene sok példányban kiadni. Mert ha azt írta előbb, hogy a történelemből az ember nem tanult semmit, itt, ebben a ragyogó esszé tanulmányban azoknak a feszültségeknek a gyökereit ássa ki, amelyek szétfeszítették Európát. De ebben a térségben maradt meg a szívós vitalitás az emberekben, itt tudtak ellenállni a nemzetek a Nyugat erjesztő bacilusainak. Itt lehetne valamilyen modellt találni, amit kifinomítva alkalmazhatnának más tájakon is. Megedzette az itteni népeket a történelem?

Hátborzongató esetet mond el Shkodra váráról. Ostromolták a törökök – sokáig sikertelenül. Aztán: „Katapultokkal leprésokat hajigáltak a falak mögé, majd megvárták, míg a járvány végez a várbéliekkel. Ezután a janicsárok bevonultak, mérszszel fertőtlenítették az összes épületeket, s három hónap elteltével az oszmán hadsereg birtokba vette az erődítményt.” Hozzáteheti az olvasó: Megelőlegezték a mustárgázt és a krematóriumokat.

Szembenézésre kényszerít a könyv. Önvizsgálatra int a szerző. De úgy mutatja föl az Embert – *Ecce homo* –, hogy nem lök, nem taszít pesszimizmusba. Ez Bene Zoltán titka. Nem oldoz fel senkit, nem hirdet bűnbocsánatot, nem kongat vészhangot. Demokratikus szellemű könyvet ad a kezünkbe, és társai leszünk a szerzőnek gondolkodásban, töprengésben, a lét értelmének, tartalmának keresésében.

ARTZT TÍMEA

Fábián László: Kékliliom

Kortárs Kiadó, 2019

Impozáns kötetborító, kellemes tapintású könyv és sokat ígérő cím. A könyvajánló szerint: „Négy olyan história áll előttünk, amely a vágy tárgya és a szerelem metafizikája közötti pingpong-effektusra épül. Négy szerelmi állapot – adekvát megközelítésben. Elsőként a kamasz-szexualitás, a századfordulós irodalmi érzékenység megidézésével. Majd a halálnak, az elmúlás fiziológiájának párhuzamos tudatregényei. Aztán egy fürgeteges érzékiségű, kicsorbuló kapcsolat roncsolt boldogságképei. Végül a boldog szerelem teljessége, visszatérő idősíkjai, körkörösége, világegysége. Együtt ez a négy már-már valamiféle szerelem-tipológia, a varázslat, az ismert-ismeretlen titok földeitése. Négy kisregény más-más poétika szerint elbeszélve, ám töretlen nyelvi invencióval és lenyűgöző művészi eszköztárral, tudásanyaggal, bölcsességgel. Bolyongások a lélektérképen a kékliliom illatában.” A sokat ígérő ajánló ámulatba ejti a csodákban hívő, még Novalis költészetére is fogékony irodalomrajongót, s már nyúl is a kivételesen formás „szerelemvirágért”, melyről igen hamar kiderül, hogy mérgező. S nem azért, mert megidézi Apollinaire *Kikerics*eit és még kismillió szerzőt, hanem bábeli nyelvazete miatt.

Az 560 oldalas regényfolyam akkora próbatétellel terebélyesedik, hogy vagy félrehajítjuk, vagy hosszú hónapokig küzdünk, hogy a végén kevésbé mazochista élvezetek felé fordulhassunk. A magas irodalom jelképrendszerében bolyongó szerző futamait kutatva különböző nyelvi rétegek erdejébe jutunk, s nincs kiút az öregedő, de férfiasságát őrizgető grafomán esztéta birodalmából.

Az első történet még tartogat némi bájot, hiszen a kamaszkori szerelem felidézése hálás téma. Ám a könyv 73. oldalán már erősen lankad a figyelmünk, hiszen ha filmszerű jelenetekben gondolkodunk, még mindig csak a negyediknél járunk: utazás vonattal a faluba, egy ismeretlen kartonruhás lány várakozik az állomáson; a szülői ház szemrevételezése (ez a gyermekkori idill/aranykor helyszíne); egy mókusra lövő baka, aki a kartonruhás lány első szeretője/sógora; tehénpásztorkodás a mezőn, s a megrontott lány virággal történő behitése.

A patetikus, nosztalgikus alaphang olykor-olykor egyszerűen szól, s bárcsak úgy maradna, de ez pillanatnyi csoda. A kezdetben még szerethető elbeszélő, finom érzelm- és gondolatvilága féktelen tudálékossággal társul, érdektelen önreflexiókban és túllontúlírt sorokban ölt formát. A falusi (ál)idillt kife-

ARTZT TÍMEA (1977) Monor

jező egyszerűség helyett egy esztéta tudásanyagától roskadozó mondatai sorjáznak. Minden egyes szép és megkapó képet (metaforát, hasonlatot) agyoncsap az azt követő bölcselkedés, a magyar és idegen nyelvű citátumok és a rossz stílusimitációk sora. Az egymás mellé cibált idézetekben nem érhető tetten az egyedi gondolat vagy stílus, csak az elbeszélő személyisége körvonalazódik az önéletrajzi ihletésű regény(ek)ben.

A *Mindig van másnap* (pastiche)

című I. regényrészben a gyermeki narratíva helyett és mellett egy esztéta intellektuálisan felülírt reflexióit olvassuk: „én pedig a rét elnyűhetetlen zöld szőnyegén, nyugodtan közhelyesíthetem: bársonyán táncoltam éretlen, emiatt önfeledt mímusaimat; igyekszem tárgyilagos lenni a múltidézésben, mégsem szeretném, ha túlzásokra ragadtatnám magam, netán valami megkésett önmarcangolásba tévednék, azt sem szeretném, ha a lélekelemzések éppen divatos csapdáiban toporognék”. Különböző stílusértékű szavak, divatjamúlt tartalom. Az elbeszélő a tudatregények struktúráját, ritmusát igyekszik a központozás részleges elhagyásával lekpezni, ugyanis nincsenek mondatvégi írásjelek, csak végeérhetetlen gondolatok. A forma korszerűségének ellenére az elbeszéléstechnika nagyon is elavult: kiszólások az olvasóhoz, lapos reflexiók az alkotás folyamatára vonatkozóan, dőlt betűvel szedett idézetek tömkelege. Esszéyszerű önelemzések, avitt szóhasználat és nagyzó jelzők bukkannak fel, úgymint „divinikus”, „fausti” szerelem; s mindez egy „pásztorregényben”.

Egyedül azokkal a részekkel könnyű azonosulni, amikor a szerző a saját stílusára reflektál: „nem több körvonalatlan ömlenynél, de mint ömleny mégiscsak súlyosnak tetszik, a kitérés előle úgyszólván megoldhatatlannak tűnik (mennyi fosztóképző egymás hegyén-hátán!)” – írja Fábíán. „*A mai modern próza kiváló mestere*” – ahogyan a *Litera Könyvheti gyorsjelentés* – '19 című cikkében aposztrofálják – visszalép a nyelvújítás korába, s még stilisztikai észrevételeket is tesz. A 19. század eleji nyelvhasználat „ódon eredményei” és „az emlékezés reáliái” keverednek egy körülbelül nyolcvan évvel ezelőtti szókinccsel. Az archaikus, népies elemeket tartalmazó visszaemlékezésbe visszavonhatatlanul bekúszik nemcsak a kigyó (toposz), de a *lúzer* szó is.

Az *Akkor fölé hajolva* című II. regényrész egy nő haldoklását írja le a saját és az őt figyelő férfi/hozzá tartozó nézőpontjából. A haldokló asszony belső monológja mindössze 23 értékes és hiteles oldal.

Zaklatott, töredezett mondatfűzés jellemzi, kihagyásos, asszociatív szerkezet; de pontosan követhető érzelmi és gondolati ívek. A poétikailag is kimunkált szövegrész után visszacsöppenünk az eredeti regénybe. Újra magához ragadja a hangot a nő fölé hajló férfi, aki elmagyarázza a női szólamot. Visszakapjuk a kötet elején megismert érzékeny és tudáskereső férfit. A regény valójában erről a túlburjánzó, narcisztikus, grafomán virágról szól, aki stílusterésektől hem-

zsegő szövegvilágába belerángatja a világ- és a magyar irodalom nagyjait. Még jó, hogy az időt álló óriások ellenállnak az erőszakoskodásnak.

A III. regényrész – *Duff. Múltak árnyai* (*Borágó-regény*) – eklektikus címe és közhelyes témája ellenére a *Trisztán és Izolda* szüzséjére játszana rá. Egy szerelmi háromszög, amelynek egyik pillére a férj által biztosított anyagi jólét, még ponyvának is rossz választás. Mindez a hatvan felettiek szexualitásának közhelyes és szentimentális, patetikus és triviális leírásában kulminál: „ez a nyár, mint a tők ászon: kiperzselte belőlünk a vétek csárait is”. Elég borzongató téma, de még csak ez után következik a hetven felettiek szerelmi életének bemutatása.

A tükör (motívum) is gyakran előkerül, ám ez Fábíánnál nem több, mint újabb szereplehetőség, álca: „az érzélgős, nagyképű idézetekkel teletűzdelt ál-intellektuális rizsa visszatetsző és komikus is”. A már-már elviselhetetlen stílusburjánzást a szerző is felismeri, mégsem sikerül elnémitani az elbeszélőjét, aki folyton híres költők sorait szajkózza, miközben *hendinek* nevezi a mobilját, *fészekajnyi*, *legföllebb*, *nyeglés-kedj*, *fölfortyan*, *pruszlik* szavakkal él, hovatovább szólásokkal meg virágokkal, virágnyelvvel.

A *Rondel* című IV. regényrészben (*Egy rögeszme tiszteletköreib*) visszavonhatatlanul felüti a fejét a „giccseMBER”, s többé már lehetetlen elhessegetni: „téged olvaslak, te, kiolvashatatlan könyv, netán írlak, te megírhatatlan regény, mondhatnám: életem regénye, de ez ócska és érzélgős közhely, miképpen a szerelem minduntalan felszínre serkenti a giccsembert, nincs az a szégyenérzet, az az ízlés, amely ezt kivédhetné, jöllehet, olykor legalább igyekszem fragmentálni, széttördelni, megszakítani, részint elhallgatni a vércikket (à la posztmodern), ha csak nem vérciki az egész: a szenvedély giccsembere vagy a giccseMBER szenvedélye – e kettő közül lehet választanom...” Fábíán László regénye kapcsán mi, olvasók még beszélhetünk választásról, de immár megkésett minden szerzői, szerkesztői, kiadói döntés. A borító egyszerű és szép, de ez nem más, mint megtévesztés.

TAR PATRÍCIA

Szappanos Gábor: A zöld Krisztus

Pro Pannonia, 2019

TAR PATRÍCIA (1976) Szombathely

Szappanos új regénye zavarba hozza a kritikust. Hogy stílszerűbben kezdjem, bocsássa meg az Úr, de nem tudom komolyan venni *A zöld Krisztust*. A nagyobb baj, hogy a második eljövettel prófétáló, illetve tematizáló könyv egészében a parodisztikus-humoros értelmezésnek is ellenáll: egyszerűen túl komolyan veszi magát Gábor, az „isteni krónikás”. Ami egyfelől érthető, hiszen korszak- és kultúrkritikával megtámogatva többé-kevésbé koherensen felépített rendszert tár elénk az isteni tervről és a végítéletéről, de valahogy végig az az érzésünk, hogy valójában ez a kissé elbizakodott – no persze, van oka rá, ő a végítélet krónikása! –, néhol túl bőbeszédű, túlbuzgó, a világot és az embereket romantikus leegyszerűsítésben látó alteregó-narrátor a főszereplő, s a regény valódi témája az őt Istenhez hasonlatossá tévő teremtőereje, a logosz birtoklása, kiválasztottsága. S amin eleinte derülnék – például hogy Gábor Krisztus eljövételét testközelből megtapasztalva elsőként falafelt készít magának, hiszen a falafelárust már elragadták az angyalok –, azon a harmadik fejezettől már nem tudunk, mert egy apokaliptikus szöveget olvasunk próféta(i stílus) híján; a magyar nemzet László király vezette világmentését (a magyarok imájának ereje, „imapa-jza” térít el a Földtől egy becsapódó bolygót) humor híján; s az isteni krónikás főlévelő pályafutását önirónia híján. De óvatossá kell lennem, hiszen szerzőnk bezabiztosítva magát eleve óva int az értetlen olvasóktól: „Nekem is vigyáznom kell, mert a magyar írókra különösen jellemző [...], hogy nagyon megüthetik a bokájukat.”

Főhősünk, Szappanos alteregója a fikció szerint a 2030-as években utazik Jeruzsálembé, hogy anyagot gyűjtsön Krisztus második eljövételéről szóló könyvéhez. Politikai okok miatt a városban reked, s húsvétkor a Gecsemáni kertben csodát lát, sőt ízlel (iszik vérből, könnyből, amely egy olajfa törzséből szívárog), a kert fája a sci-fi műfajt idézve elkapják az örököt, miközben egy pillanatra megáll az idő. Az elbeszélő ezt az időpontot jelöli meg igazán hívővé válásának pontjaként, olyan pontként, amely a kert archetipusos jelentéseit is működtetve beavatja,

küldetésére „választja ki” a narrátort, annak ellenére és mindamellet, hogy „örök szkeptikusként” beszél magáról, aki szellemileg közelít a hit dolgaihoz, ami jelen esetben is a szerzői intenció része: „De egy íróféle mindig gondolkodik, még akkor is, ha nem tud róla, és a kétely mindig ott munkál a tudata mélyén.” Az utazás célja tehát az anyaggyűjtés, s ez a küldetés – „Isten krónikásának lenni” – denotatív jelentésűvé válik, ugyanakkor egy metaforikus történetet olvasunk, amelyet csak ugyanannyira lenne helyes szó szerint értelmeznünk, mint akármelyik bibliai próféciát (nem beszélve a krónika – fikciót és tényeket egyaránt tartalmazó – műfajának hangsúlyozásáról): ez mindegy is, a lényeg, hogy Gábor új regényének születését, a „laptopba pötyögés” írás-aktusáról szóló szöveget tartjuk a kezünkben. Persze, mivel a regénytörténet eleve jövőbe helyezett, az apokaliptikus műfaját is hozza a szöveg, amennyiben a jövő feltárása a cél – az isteni akaratnak megfelelően.

Az isteni akarat pedig Gábrielt választja ki, ennek oka többek között az író többször hangsúlyozott tisztánlátása és írástudása. Szappanos korábbi szövegeitől sem idegen az önéletrajziaság, illetve az írás majdnem pügmalióni teremtésként való felfogása. A biográfia többszörösen átszövi a regényt: egyrészt van egy író-alteregónk, a szerző alakmása, az elsődleges elbeszélő. Ez utóbbi elismerően megemlíti a szöveg elején Szalai Gergelyt, a szerző írói álnevét, tehát szövegbe emel egy fiktív szereplőt, aki később „lepleződik le” (*Kegyelem, hidegvérrel* című novellájának/novellájuknak szűzséjétől sem kímél minket Szappanos); s ne feledkezzünk meg Gáborról, aki az apokaliptikus-krónika szereplője és egyben elbeszélője (aki egy drámarészletét is

beemel a regénybe): a narrátor tehát a témából, a műfajból és a szerzői intencióból kifolyólag többszörösen hasadt, de ezen megkülönböztetésen túl az alakmásokat nem hozza komolyabb játékba a szerző. Ami szintén nem lep meg minket egy Szappanos-szövegben, az Szindbád (feltámasztásának) megjelenése, és általa az alkotás-teremtés párhuzamba hozásának kissé didaktikus/túlírt szerepeltetése. Az világos az

eddig leírtak alapján, hogy a narrátor szerint a „ki-mondott és leírt szónak ereje van”, tehát a regény megírása „siettetni” a második eljövételt, közhelyesen: az irodalom írja az életet. Parodisztikusnak hat viszont a fikció valóságalkotó hatása, mikor az úgy jelenik meg, hogy Krisztus túlvilági cselekedeteiben igazodik a próféták jövendöléséhez. Mivel Jánosnak „Mindig látomásai voltak a hosszú böjtölés közben”, vad képzelete vad képeket alkotott a végítéletéről, „csak azért igazodtam írásaihoz [...], hogy a hitetlenek, látván mennyei hatalmamat, azonnal higgyenek bennem” – vallja meg Krisztus. (Persze értjük, hogy az egyház krisztusi tanoktól való elidegenedésére való utalás is indokolja ezt a gondolatot, hiszen részben erre épül az *Asztali beszélgetés* fejezete: Krisztuson és a krónikáson kívül Szent Ferenc, Aquinói Tamás, Szent László király foglal helyet a közös asztalnál, s kissé túlírt beszélgetésben nyilatkoznak recepciótörténeti aspektusként saját végítélet-verziójukról, amely megnyilvánulásokat Gábel kérdései s az Úr válaszai rendre meg-megszakítják. A jók és rosszak szétválasztása egyébként az *Egy kis terepmunka* című fejezetben már-már középkorisan plasztikus: a csaló brókereket és a prostituáltakat drogozás és paráználkodás közben lepik meg és hajítják ki az ablakon a fekete angyalok.) A mennyei asztalnál jelenik meg Szindbád alakja is, akit valóságos élete után irodalmi szereplőként elsőként ama keleti mesegyűjtemény, majd Krúdy, aztán 2005 körül Szalai Gergely támasztott fel „akarata ellenére”, példázva, hogy az értékes irodalom, ami – klasszikusan, Horatiust követve – egyszerre tanít és gyönyörködtet, fikciót és kendőzetlen valóságot elegyít, azzal a céllal, hogy az emberek lássák, „mennyire letértek az igaz útról”. Az Úr az alkotó mellett ilyenén módon

Szindbáddal is eléggé vitatható és indokolatlan párhuzamba kerül Krisztus értelmezése alapján, miszerint minél többen olvassák a róluk szóló történeteket, az emberek annál jobban hisznek valószínűségükben, „aminek egyenes következménye, hogy csakugyan valóságos alakként látszik létezni”. A regény végeztével – habár az Krisztus beszédével zárul, amelyben vázolja a jók túlvilági létének mikéntjét és hogyanját – megerősödik az olvasóban, hogy ez a heterogén szöveg valójában inkább a küldetéses narrátorról szól, aki remek egészségügyi állapotát is – „meglepő, hogy milyen fiatalos maradtam” – elégedetlenségével magyarázza, azzal a vággyal, hogy megtudja az igazságot „a világ működéséről és az emberek dolgairól, és hogy mindezt írjam is meg szép művekben”. Bár a fő cél a mottó tanúsága szerint is Isten emberi arcának megmutatása, ez az említett figura megnyilatkozásainak stilisztikai megoldásaiban jut csupán érvényre. Hangsúlyosabb a krónikás-narrátor emberi arcának kirajzolódása, akinek kérdései gyakran érintik a túlvilági létben a sexualitás, illetve a gyereknemzés lehetőségét (s ne feledjük, a regényből kiderül a „ne paráználkodj” parancsról, hogy eredetileg sokkal megengedőbben hangzott), s aki beszámol arról is, hogy életében mennyit szenvedett a nőktől, míg rá nem talált Líviára, akivel folyamatos e-mail-kapcsolatban van utazása ideje alatt. A regényben felüldülést jelentenek az anekdotikusnak ható részek, betétek, amelyek nem képezik szerves részét a szövegnek, mégis a legjobbnak mondhatók. Ilyen a történet az Úr haragja által szénné égett pesti zöldségárusról vagy Celesztin pápa titkos „billogjáról”: ezekben mutatkozik meg igazán – s ezért sajnos nem elégszer – a történetmesélés és -befogadás valódi öröme és értelme.

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

Fekete Vince: Szárnyvonal

Magvető, 2018

„Amit eddig biztosan tudunk, hogy a múlt században csak ketten voltak” – ezzel a mondattal mint különálló versszakkal zárul a kötet nyitó verse, az a keretszöveg, amely különállásában is szerves része a *Szárnyvonal* címmel megjelent verseskötetnek, Fekete Vince elégikus regényének. Ez a „ketten” szövegszervező, az elbeszélő hol a másiktól, hol a

másikhoz beszél, ha pedig egyiket sem teszi, magáról, de mindig a másikkal viszonylatban. Akkor is, ha beteljesülésről, akkor, ha hiányról ír.

Ha az ember, mint tudhatjuk Pilinszkytól, „tér és idő keresztjére verve” létezik, igaz ez a kapcsolataira is, ahol a fizikai közelség és az időiség érzékelésének relatív volta mindig az aktuális jelenben

mozoghat, ezért az erről szóló közlések, legyen akár visszaemlékezés, akár előre tervezés, a másik hiánya okozta fájdalmat is hordozza. És hogy ez valamelyest oldható legyen, mind a tér, mind az idő kezelése eszköz a feloldáshoz: a *Szárnyvonal* verseiben ennek költői megoldása kerül az olvasó elé.

A költészet nyilvánvalóan egészen többet mond el viszonyokról, összefüggésekről, mint ami tényeknek vagy adatoknak említésével elmondható. Fekete Vince szövegeiben ennek a több ezer éves hagyománynak folytatódását tapasztalni, és nem csak akkor, amikor tudatosan is behívja a lírai előzményeket – lásd a kötetmottóként megjelenő Szabó Lőrinc-idézet, illetve a mottó feletti, jobb híján kötetfeliratnak nevezhető két monogram, amelynek feloldása Szabó Lőrinc és titkos szerelme, Kozári Erzsébet. Ennek a monogramosításnak párja így jelenik meg: „estefelé még ráérősen sétálnak, / nevük kezdőbetűit az egyik bástyatorony / fehér belső falára, mint másnap reggel / a páras tusolófülke plexijére írják”. A költőelőd a 21. századi kötet belső lapján, a versbeszélő évszázados épület falán és hamar elillanó módon egy zuhanykabin falán: a kötet kompozíciójában is ragyogóan költői.

A vershelyszínek pontos, sok esetben a kimerítőtől is túl részletes leírása egyebekben is többféle célt szolgál. A legtöbb esetben szimbólumok lesznek az objektumokból: „Jobbról és balról, az út mentén fák strázsálnak, / mint valami mozdulatlan, fekete fal. / Talán a fákra gondolnak mind a ketten. / Vagy a falra. / Talán a falra mind a ketten. / Hogy ott van. / Hogy ott van köztük. / És hogy fekete, fekete, fekete” (*Fal*). Az együtt töltött időhöz képest a távolság miatt az idő is egészen másképp számolódik, másképp zökken ki: „Aztán a távolsággal együtt, / a több óra / Eltéréssel együtt összezavarodik minden, / Hogy mikor volt nappal és mikor éjszaka, / S mikor érhatték volna utol egymást az éterben...” (*Ahol hiába*). Az aprólékos leírások kapaszkodók: a múltat megidéző eljárásban bizonyító erővel bír a táj. A természet és az épített környezet valóságos, egykor biztosan és a jelenben is feltételezhetően létező valósága azt hivatott igazolni, hogy mindaz, ami elmondható, létezett. Ily módon Fekete versei fényképek, a szó barthes-i értelmében, ahol „a Fotográfia nem (vagy nem feltétlenül) arról beszél, ami nincs többé, hanem csak arról, ami egészen biztosan volt”. A *Szárnyvonal* nem célként, eszközként használja a tájat, és játszatja rá az ember belső tájaira. Ez az eljárás is erénye a kötetnek, és az

sem lehet véletlen, hogy az elejétől a végéig egy nagy kompozícióba egyetlen dedikált vers fért bele, a lírát a fentiekkel nagyon is összhangban művelő Szálinger Baláznak szóló *Dinamika*.

Az idő megjelenítése, különösen a kötet ívét figyelembe véve, amelyben az indulás–zajlás–befejződés linearitása mindenképp tetten érhető, versnyelvi is bravúros. Fekete a fogalmak jelentéstartományát kedve szerint bővíti, líraisága alapvetően nem a szavak felhasználásában, még kevésbé a jelzők, határozók gazdagságában, sokkal inkább a használat módjában erős. A *Philemon és Baucis* című versben a jövő megidézését még az aznapból indítja, de elfoglalt nézőpontja már beleér a jövőbe: „A másnap aztán, a fürdőhely, / az összefonódott fa párosával, / a séta le az erdő között, a rövidítésen, /

s ahogy állnak a lúdbőrző víz szélén, a köveken, majd a kápolna mellett, hátratett kézzel a távolba, tágul – és egyre képtelenebb – jövőjünkbe kémlelőn.” Ugyanígy a *Bovaryné* címűben, ahol ráadásul a szituációban nem tisztázott, hogy az adott idő az utolsó együtt töltött idő-e, vagy csak egy az utolsó között: „Tudják, hogy utolsó napjaik egyike ez. Hogy tán épp / [a legutolsó. / De úgy tesznek-vesznek, mint akik nem akarnak / [tudomást venni róla.” A leíró (és így megfigyelő) pozíciójából tudhatatlan tények a megfigyelték (és leírtak) viselkedéséből épp azért következtethetők ki, ami miatt az egész jelenetsor létrejött: és adódik a kérdés, vajon a „nem akarnak tudomást venni” az a tudomásul vétel része-e. Úgy vélem, igen. Ennek feszültsége pedig nemcsak a versnek, hanem a teljes kötetnek egyik legerősebb szervezője, olyan (komoly) játék térrel és idővel, amire csak költők (és/vagy szerelmesek) képesek. Az idézett vers így folytatódik: „A járkálás, a beszélgetés, a vacsora, a / [filmnézés, az ébredés, a reggeli rituáléja, / a teázás, a fekete / [kortyolgatása álmatagon, ami most már az utolsó, a legutolsó is lehet – / [együtt” – ahol ez az „együtt” a kulcs, mert az egyidejűség és egy helyen létezés (nem túl nagy nyelvi ugrással az egyesülés) magában hordozza a külön-lét tragédiájának bekövetkezését. Amely tragédiának a *Szárnyvonal* mint kötet tulajdonképpen emlékművet épít.

És mivel a létezés öröme, a „csoda, varázslat” az *együtt*ben van, annak végével nem egy valamilyen sérült, de mégis működő élet jön újra létre, hanem, és itt a költői túlzás sem túlzás: a semmi: „Mit is várhatott volna vajon ettől a naptól? / Csodát, varázslatot? Hogy amikor a kert aljára, a patakig leér,

ismerős zúgás jön vele szembe, / a fák hangja, és egy egykori illat, hajdani virágoké rebben / élje a part mentén. / Úgy bandukolt a kihalt utcákon végig, mint akkor, együtt. Pedig a novemberi éjben senki, sehol" (*Visszaút*). Az idő nem kézben tartható: „aztán az idő lassan elcsöpög, meg sem zörrennek, / ahogy távolodsz, a száraz ágak, levelek" (*Nothing else matters*).

A már említett kötetkompozíció tagolása mintaha a fentiekre rímelve. A hosszabb, egy (a) történet részleteiről beszámoló verseket betoldott versek (mintha a lírán belüli lírai betétek lennének, egyfajta *songok*) tagolják részekre. Melhardt Gergő a litera.hu-n megjelent kritikájában a legtöbb esetben jóval kevésbé sikerültek, olykor erőltetettnek hatónak tartja ezeket. Kétségtelen, hogy némely esetben, különösen az olyan nagyversekhez képest, mint a *Cété*, ezek a szövegek esetlenné mutatkoznak. Azonban a kötet egészét nézve ezek a közhelyes közlések helyükön vannak, amennyiben feloldó szerepük van. A tér, az idő, a szerelem, a táj: csupa hétköznapi, csupa általános, csupa emberi. Ezek, például a Dsida Jenőt idéző *Széljegyzetek* vagy például a szintén kiváló *Szembeéj* című épp hogy tágítják a horizontot, rajtuk keresztül – még ha a közhelyesség veszélye fennforog is – általánosabbat, egyetemest olvasunk.

A kötet versei különböző irodalmi folyóiratokban (*Élet és Irodalom*, *Bárka* etc.) *Kizökkenő idő* gyűjtőcímmel jelentek meg. Miközben komoly váltásnak tűnik a *Szárnyvonal*: mégsem az. „A vasúti mellékvonal olyan térségi jelentőségű vasútvonal, amely az országos jelentőségű hálózatból kiágazik (szárnyvonal)” – így a lexikon a szárnyvonalról. Az idő kizökkenése, ahogy a leágazás, a fővonalhoz képestiség (már megint: térben és időben is): mellékesség. A kötet eközben épp arra példa, hogy mennyire a szárnyvonal a „fő”, és hogy a kizökkenő idő a valódi. Mindehhez hozzávehető még, hogy a szárny kifejezéshez a repülést – ehhez pedig a szabadságot –, a szárnyvonalhoz mint képzelt ívhez egy test kontúrjait lehet azonnal társítani, nyitva ezzel egy egészen más értelmezés felé. Maradva mégis a kötött pályás közlekedésnél: a lexikon azt is írja, hogy: „a mellékvonalakat a gyengébb műszaki kivitel, alacsonyabb építési és fenntartási költség, csekély forgalom és alacsony bevétel jellemzi”. Ezt pedig a kötet kiállítására is érve mindenképpen cáfolni szükséges: Fekete Vince kötete formájában is – nem utolsósorban a Magvető Kiadónak és nagyszerű Időmérték sorozatának köszönhetően – kitűnő.

Ezen a *Szárnyvonalon* az olvasó nagy bevételre számíthat.

BERETI GÁBOR (1948) Miskolc

BERETI GÁBOR

Szabó Imola Julianna: Lakása van bennem

Jelenkor Kiadó, 2019

Legalább két művészeti ág, a képzőművészet és a verselés sikeres művelője Szabó Imola Julianna. Erre legutóbbi, *Lakása van bennem* című verskötete is meggyőző bizonyíték. Mivel szerzőnk kötetét a versek közötti, elsősorban illusztratív funkciójú rajzain túl a ciklusokat elválasztó, egészoldalas (tábla) képei mintegy önálló, szuverén alkotásokként gazdagítják, az olvasó így mindjárt két műfaj alkotójaként is találkozhat vele, és kontrollálhatja benyomásait: hogy például a női princípiumot karakterizáló jegyek jóval markánsabban jelennek meg költészetében, mint a felülethez, a vonalhoz kötött képzőművészeti alkotásaiban.

A magát „betűéspixelrakodómunkásként” aposztrofáló szerző korábbi köteteinek elegáns kivitelezé-

sével elnyerte a könyvszakma díjakban és ösztöndíjakban megnyilvánuló elismerését, s most e kötetének az öt plusz egy ciklusába szerkesztett verseivel mintha ezen előzmények rangot adó újrázását vagy immár a poézis terén való túlszárnyalását tűzte volna célul maga elé. Mindenesetre a *33*, a *lakkott falak*, a *kartondobozok*, a *pongolyában jönnek az éhes nénik*, a *bácsik zsebében* és az egyetlen versből álló *körfolyosó* című ciklusok a korábbi kötetek szintjét meghaladó színvonala erre enged következtetni.

A fejezetek tematikailag jól elkülönülnek, s ez inkább a hagyományos kötet szerkesztést, semmint a manapság gyakori, a különböző tartalmú verseket a ciklushatárokon áthullámoztató gyakorlatot jut-

tatja eszünkbe. Az első ciklus versei jobbadán a gyermekkor emlékmozzait hozták közel, a második egy szövevényes párhuzamot eseményeinek üzenője, a harmadik az elválás, az anyaság és a magányélmény dokumentumaival szembesít, a negyedik témája az, amit a kissé hosszú cikluscím is ígér, zsánerképek néniéről, az ötödik ugyanennek a bácsikról szóló változata, míg a kötet zárata az egy hosszú körmondatba foglalt s egy stilizált csigavonallal is illusztrált, *körfolyosó* című vers. Az opus tündő stílusú, metafizikus tartalma, mintegy a kötet egész hangulatának önreflexív összefoglalása: „ami elillan a köldökzsinór elvágásakor / nem tér vissza / idegen lesz ami közeli volt / akkorra már rég elfelejtem / miért is igyekeztem évekig / nélkülem élni”. Szerzőnk munkáiban a nagybetűket és a központozást egyaránt mellőzi.

Szabó Imola Julianna versei a női látás és láttatás hol pointillista, foltokból összerakott mozaikjai, hol markáns, realista vonalakkal kontúrozott háromdimenziós plasztikák. Képek, amelyekhez meg kell találnunk a megfelelő látószöveget, hogy felismerjük a félhomályba burkolódó részletek valós arányait. E munkát igénylő techné egyik jeles példája az *utcára néző* című vers értelemhordozó felhangokban gazdag, sokrétű szövege: „addig állni az ablak előtt / amíg belenősz / hozzátapadsz / és veled nyílsz / csapódsz / kívülről tudni a lámpák ritmusát / és a villamosok menetidejét / hajnalra egy piros és négy sárga / a szomszéd ilyenkor tablettákat vesz be / de bennem egy gyerek / nem tudok már áttetsző és üres lenni / csak ez az ablak / lassan alig látni ki rajta / de az utca nélkül is tudom / ez már így lesz / valaki vár / valaki késik / a boldogságnak / állítólag színe is van / de innen még sosem láttam”. Soraival elsősorban nem a veszteséget rögzíti, ahogy azt első pillantásra gondolnánk, hanem az éppen zajló folyamat érzületébe léptet be, mintegy megjelenítve az én létének, a személyiségnek épp ebben a folyamatban megragadható lényegét. A kontrasztok kontaktusait, a veszteségnek a múlt és a jövő közti folyamat szakadásából eredeztethető hatását ábrázolja. Az elfogadhatatlan és mégis mindent belengő szorongás állapotát, amit – megszabadulni a hasonlóságtól – egy ambivalens viszony allegóriájaként („a szomszéd ilyenkor tablettákat vesz be”) mutat fel. A szöveget egy meg nem jelenő, ám mindvégig jelen lévő, mert az öregedés, az idő természetes múlásán túlmutató társadalmi paradigma – „csak ez az ablak / lassan alig látni ki rajta” –

lassú eluralkodása súlyozza. Ezáltal válik érzékelhetővé az anyagtalanság és a reflexiók szöveget behálózó, materializálódó szövéténeke.

Szabó Imola Julianna a lélek finom, szinte elvont rezdüléseinek markáns, már-már naturalisztikus megjelenítésének mestere. Verseiben ilyenkor az értelem érzékenységgel párosulva válik esztétikumká, és soraival a szavak primer jelentésén túl is érzékelhető effektusait láttatja. Bár a metaforákkal takarékosan bánik, vannak versei, amelyek szépségét épp a hasonlatok szokatlansága emeli meg: „ket-

tétört tojásból átbillegtetni / a sárgáját a fehérjétől / valószínűleg én is / résznyire feszíteni a völgyet / hátamra emelni az elejtett mondatokat / mint lencsevékony térben a fénykarok / úgy görnyednek a sebhez a vérlemezkék / az orvos szerint merített papír az arcom / szerintem csak egy gödör / ahol átvészelem az évszakokat” (*törés*). Olykor bizarr képzetársításokkal él, mintegy bizonyítva a nyelvalkotás iránti fogékonyságát („szénmonoxid levelek”, „a homokon sestetegő tépelődés”), s látva a

szótársítások és a hasonlatképzés terén megnyilvánuló képességét, csak sajnálhatjuk visszafogottságát. Ezért érezhető, hogy a könyvön végigvonul egyfajta nyelvi szikárság, ami ugyan a témavilág narrációját kifejező nyelvválasztásnak tűnhet, de amely így, ebben a hangoltságában inkább az impresszivitás elszegényítését eredményezi.

Máskor meg a női élményvilág naturalisztikus megjelenítője. „inkább a mosdóban öblögettem lábad / félttem hogy kicsúszol a kezemből / akár a hasamból pár hete / úgysem tudom hogy mit jelent tisztának lenni / sebes vagyok és véres” (*körbeér*). A kötetben az anya-gyermek kontextusban megjelenő élmény többször a betegség vagy az elmúlás traumát hordozó hatása alá kerül, s így nem válhat a megnyugvás, az egymásra hangolódás poétikai képletévé. A hozzátapadó képzetek tőle idegen perspektívát kapnak. Az empátia hagyományálya nem válhatnak a poézis részévé, s az ehhez kötődő mentális olvasat helye üresen marad. A „csecsemő fogzó szája / ahogy a nyál habarcs lesz az ajkaid körül / minden összezár / a méhszáj összeszűkül / a daganat hagyományra duzzad // [...] átforrósodik a heg / ahogy a távozók arca / ráolvad az érkezőkére / mint egy röntgenkép / ahol semmi törés / csak az idő” (*felvétel*). Az olvasó a megfosztottság élményével válik „gazdagabbá”.

A forma nála inkább tipográfiai megjelenés, ornamentális arculatválasztás, és nem a tartalomköz-

vetítés eszköze. Lírájában a szépségért meg kell szenvedni, sőt, érte az elmúlással is meg kell küzdeni. Ez a nőiség megjelenítésének egyik esszenciális, a tematikai kínálatot ha nem is kisajátító, de a kötet poétikai karakterét fémjelző megnyilvánulása. „körénk tágul az üresség / gyomorszájjal szorítom vissza / hogy megtartsam az egyetlen formát / amitől könnyebb lesz elhinni hogy ez nem öregség / csak egy állapot” (*valami lesz*). Munkáit, ha traumalírának nem is, konfliktuslírának azért nevezhetjük.

Kötetének második felében két cikluson át zsánerképeket sorjázta. Ezeket a portrészzerű skicceket terjedelmük és koncentrált karakterképzésük okán az enteriőrversek kategóriájába sorolhatjuk. A hölgyekről szóló gyűjtemény darabjait a gyermeki látásmód varázsolja groteszkké, míg a férfiak portréit helyzetük kilátástalansága komorrá. Az utóbbiak kö-

zül egyikük-másikuk arcélét a Szabó Imola Julianna verselésére egyébként nem jellemző szociális, társadalmi árnyalat is színezi. „ételhordóban hordta a hegyet / a hegy hordta őt dél felé / a zakó zsebében felpúposodik a só / a nyelv helyén meghajlik a kanál / Ernő bácsi élete három egyszerű fogás: / tiltott túrt támogatott / a fehér asztalnál” (*menza*). Bár a kötet lelkületétől a politikai-közéleti vállalás távol áll, verselésébe ezek az elszórt villanások mégis egyfajta közérzületi hangulatot lopnak be.

Lírája egészére a monológszerű előadásmód jellemző. A fikcióba kódolt én többnyire a szerző egyéni adottságait közvetíti, verselése a maskosodás divatarculatát nem ölti magára. Szabó Imola Julianna nemzedékének karakteres egyénisége. Aki elolvassa kötetét, a modern líra egy magas színvonalú munkájával találkozhat.

HENDE FRUZZSINA

Kelecsényi László:

Ideje van: Ottlik-tanszerláda

Savaria University Press, 2019

HENDE FRUZZSINA (1987) Budapest

2019 őszén jelent meg Kelecsényi László új könyve, amely a szombathelyi Ottlik Könyvtár ötödik kiadványa. A sorozat első három kötete a különböző ottlik-i évfordulók alkalmából rendezett konferenciák előadásainak szerkesztett szövegeit tartalmazza, míg a negyedik Fűzfa Balázs Ottlikhoz kapcsolódó tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. Ezt a szálát követi Kelecsényi László könyve is, akinek nevéhez olyan munkák kötődnek, mint a recepciót áttekintő és bemutató szöveggyűjtemények, az *Ottlik: Emlékkönyv* (1996) és *Az elbeszélés nehézségei: Ottlik-olvasókönyv* (2001), valamint Ottlik Géza életrajza. Ez utóbbi 2000-ben látott napvilágot *A szabadság enyhe mámore: Ottlik Géza életei* címmel, 2013-ban azonban megjelent a szöveg javított kiadása is, immár *Ottlik Géza életei: A megértés iskolája* címet viselve. E több mint harmincéves múltra visszatekintő Ottlik-kutatás publikációiból kaptunk most kézhez egy csokorra valót.

Már a cím jelzi, hogy egyfajta összegzés és értékelés eredményeképp született meg a könyv, hiszen nemcsak egy ottlik-i, hanem egy bibliai idézetet is magába foglal. *A Buda (Egy békebeli temetés)* című fejezetében a főhős, Bébé édesanyjával utazik az asszony szülővárosába egy családtagjuk teme-

tésére. Az események hatására Bébé végiggondolja addigi életét, választ keresve arra, hogyan viselkedjen immár végzett negyedéves növendékként gyerekora szereplőivel. „Ideje van a gügyögésnek. Ideje van a visszarugdosásnak. Ahogy ideje van a megszületésnek és ideje van a meghalásnak a nap alatt” – olvashatjuk Bébé végkövetkeztetését, amit még egyszer megfogalmaz a fejezet zárásában is: „Ideje van a megszólalásnak, és ideje van az elhallgatásnak.” Ezek a mondatok a *Prédikátor* könyvében leírt tételek parafrázisai: „Mindennek rendelt ideje van és ideje van az ég alatt minden akaratnak. Ideje van a születésnek és ideje a meghalásnak [...] Ideje van a keresésnek és ideje a vesztésnek; ideje a megőrzésnek és ideje az eldobásnak.” A könyv címének értelmezését egy külső tényezővel, a megjelenés évével is kiegészíthetjük. 2019-ben az *Iskola a határon* első megjelenésének 60. évfordulója volt, ami, figyelembe véve a könyv *Függelékét* is, az eddigi munkásság áttekintéséhez egy olyan megállót jelenthetett, mint amilyen a kecskeméti utazás volt Bébé számára.

A könyv a sorozatszerkesztő Fűzfa Balázs rövid előszavával nyit, amit öt nagyobb, tematikus egység követ. Ezek a címhez hasonlóan egy-egy

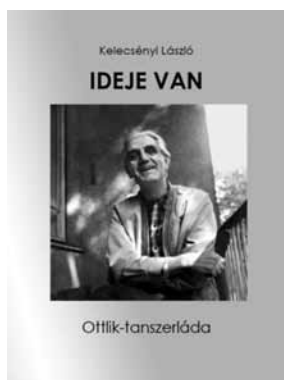
idézettel lettek jelölve. Az első fejezetben – *Amit ki nyomtatnak* – a *Továbbélők* utószavát, illetve egy-egy, a *Hajónaplóról* és a *Budáról* írt recenziót olvashatunk. A *Nincs is más humánus tevékenység* és a *Néző vagy az ingyen moziban* cím alatt a bridzsel és a mozival foglalkozó írások kaptak helyet. Az *Ideje van a megszólalásnak* című fejezet szövegeiben Kelecsényi az Ottlikot ért plágiumvádát cáfolja, egyúttal a saját munkáit ért kritikákra is reagál. Az ötödik, *Azé, aki akarja* nevet viselő részben személyes dokumentumok, levelek és dedikációk segítségével árnyalja az Ottlikról kialakított képünket. Külön részt alkot a *Függelék*, amiben az *50 szó iskola* címmel megírt, az *Iskola a határon*-ból kiválasztott szavakhoz írt értelmező szótár kapott helyet. A korábbi írást, az elmúlt évekre reflektálva tíz új elemmel bővítette a szerző. A könyv végén még két bibliográfia szerepel, az első tartalmazza a kiválasztott szövegek első megjelenési helyeinek és időpontjainak leírását, míg a másodikban a kimaradt kötetek és írások jegyzékét olvashatjuk. Az azonos témát feldolgozó szövegeknek gyakran van valamilyen közös pontjuk, például a mozival foglalkozó két esszében és a tanulmányban is szerepel Dömölky János 1981-es látogatása Ottliknál, fő mondanivalójukat tekintve mégis önálló szövegekről van szó, amelyek között épp ezek az ismétlődések teremtenek kapcsolatot.

A kiválasztott írásokban az Ottlik-életmű darabjainak irodalmi elemzése háttérbe szorul, inkább kérdésfelvetéseket kapunk az egyes regények, novellák kapcsán, amelyek megválaszolását, ahogy *Az ősváltozatban* írja, a „szűkebb szakma majd elvégzi”. Ennél fontosabb lesz, hogy az író életének kiválasztott eseményeit a kellő alaposággal és részletességgel írja le, aminek érdekében számtalan adattal és információval szolgál egy-egy téma kapcsán, legyen szó akár Ottlik személyes kapcsolatairól vagy műveinek keletkezéséről. Mindezeket figyelembe véve a könyvet az életrajz kiegészítő köteteként is értelmezhetjük. Az *Ideje van: a Továbbélők kézirat- és kiadástörténetéről* című tanulmányban például részletesen beszámol a hagyatékban maradt regény publikálását megelőző filológiai munkáról. Hasonló aprólékossággal ír a *Kalandos hajózás a bridzs ismeretlen vizein* című könyv születéséről és Ottlik bridzsvilágáról, aminek kapcsán idéz például a világhírű zenész, Koromzay Dénes vagy az író jó barát, Örley István által írt ál-olvasói levelekből is. Ugyanilyen teljességgel ismerteti Ottlik kapcsolatát a film és a mozi világával.

Egyrészt tételesen bemutatja azokat a filmszínházakat, amiket Ottlik a műveiben említ, így szinte testet öltenek az olyan nevek, mint a Simplon vagy a Bodográf. Másrészt az adaptációk ismertetésében is túllép a Jancsó Miklós által tervezett *Iskola a határon* feldolgozás és a két elkészült Dömölky-film leírásán, s beszámol nemcsak a 2000-es évek fiatal rendezőinek rövidfilmjeiről, hanem például egy mára már elveszett Makk Károly-műről is. A barátokkal, íróársakkal való kapcsolata rajzolódik ki az utolsó fejezetben, ahol Ottlik és Nemes Nagy Ágnes barátságáról, az *Iskola a határon* fogadtatásáról ír Kelecsényi, idézve az ide vonatkozó levelekből és dedikációkból.

Az életrajzot árnyaló adatok sokasága mellett sem vált a könyv száraz információhalmazzá, köszönhetően egyrészt a kiválasztott szövegek műfaji sokszínűségének, az esszék és tanulmányok váltakozásának, másrészt Kelecsényi László szövegalkotásának, amit Fűzfa Balázs így dicsér az *Előszó*-ban: „Íme, lehet irodalomról tudományos érvénnyel s mégis közérthetően, világosan beszélni. [...] mármár a szórakoztató irodalomtörténet határait súrolják Kelecsényi László mondatai [...] kellemesen tárgyilagos a szövegezés, ugyanakkor újszerű sok-sok megállapítás.” Stílusára jellemző, hogy a tudományos témát ötvözi szépirodalmi szintű leírásokkal. Szívesen játszik az élőbeszéd elemeivel, gyakran tesz fel kérdést, amit rendszerint meg is válaszol, de az is előfordul, hogy kiszól vagy kikacsint az olvasó felé egy idézettel vagy utalással.

Tartalmát tekintve sikerült egy érdekes, nem mindennapi kiadványt összeállítani, azonban néhány kiegészítéssel talán teljesebbé válhatott volna a kötet. Fűzfa Balázs előszava mellett helyet kaphatott volna egy összefoglaló Kelecsényi Lászlótól is a kötet szerkesztésére vonatkozóan. Érdekes lett volna olvasni a válogatás szempontjairól, az esetleges javítások, húzások okairól (*Az Ottlik-mozi* című tanulmányból például kimaradt egy, a *Hajónapló* és a televízió kapcsán írt közbeszűrés), magáról a munkafolyamatról. Továbbá felmerült bennem a kérdés, vajon az 1990-es évek végén, 2000-es évek elején született írások állítmásaival maradéktalanul egyetért-e ma is a szerző, s ha nem, miben változott a véleménye. Például a *Végre Buda!* című ismertetőben írja: „Senki olyannak nem ajánlom olvasásra a *Budát*, aki legalább egyszer nem olvasta végig az *Iskola a határont*.” Ezt a nézetet sokan osztották akkoriban, mostanra viszont mintha kezdene teret nyerni az a

gondolat, hogy a *Buda* az *Iskola* előismerete nélkül is érthető. Az ilyen változásokra való reflexiók kerülhettek volna lapalji jegyzetbe.

A részletgazdag beszámolók mellett, sajnos, néhány pontatlan megfogalmazás és hivatkozás a végleges szövegben maradt. A Kortárs folyóirat *Ottlik 101* különszáma duplán lett feltüntetve a kötetben nem közölt művek bibliográfiájában, egyszer 2012. májusi, majd a következő oldalon 2013. novemberi dátummal. Ehhez hasonló pontatlanság, hogy a *Buda* (*Bagatell*) fejezetének egy idézete kétszer is szerepel, két különböző szövegben, két különböző helyesírással és szedéssel. Előfordulnak olyan tartalmi tévedések is, amelyek hátterében Ottlik Géza és a regénybeli narrátor személyének összemosódása állhat. Így válhattak íróvá a *Hajónapló* kapitányai („Két író összejön egyikük lakásán”). Hasonlóképpen vált eggyé a *Budában* szereplő Júlia, Bébé nagynénje Ottlik Géza nővéreivel, Pál-

mával: „Szeretett nővére (a regényben Júlia) szelíd zongoraszóval ébreszti álmából a kislíút, azaz Bébét (*Buda*, 12.)”, majd később: „Nők vették körül egész életében [...] Az édesanya: Szabó Erzsébet Kecskemétről (a *Budában* Éva), anyja húga, a *Budában* Júliaként emlegetett megértő nagynéni.”

Kelecsényi László tavaly ősszel megjelent könyve olyan kérdésekre és témákra hívja fel a figyelmet, amelyek az eddigi kutatásokban kevés visszhangra találtak, noha Ottlik életében meghatározóak voltak: milyen szerepet töltött be a regényíró életében a bridzs, milyen kapcsolatban volt a 20. század végi magyar filmesekkel, milyen kapcsolat fűzte kortársaihoz, Nemes Nagy Ágneshez, Koromzay Déneshez vagy Örley Istvánhoz. Az írások szabatos, mégis könnyed és személyes hangvétele révén pedig nemcsak az irodalmi szakma képviselőinek, hanem a széles olvasóközönségnek is újabb bepillantást enged Ottlik Géza életébe.

SOLTÉSZ MÁRTON (1987) Budapest

SOLTÉSZ MÁRTON

Payer Imre: Fényből van a fal

Tipp Cult, 2018

Az 1961-ben született s 2012-ben József Attila-díjjal kitüntetett Payer Imre nevét a kétezres évek végén, Szántó Daniella kolléganőmtől hallottam először, aki lelkesen beszélt (utóbb, a Szépirodalmi Figyelő hasábjain ünneplő kritikát közölt) a költő *Pattanni, hullni* (2009) című ötödik kötetéről. Az ominózus versgyűjtemény megjelenése óta bő egy évtized telt el, elővéve mégis azt kell mondjam: Payer szövegei állnak az időben. Bár költészetének mélyén – számos példát adnak erre a 2018-as *Fényből van a fal* versei – mindig ott zúg-búg az aktuális szellemi-politikai viszonyokra, a kortárs individuum lelki-egzisztenciális szituáltságára utaló-reflektáló lírai regiszter (*A fejlődés az fejlődés; A diktatúra olyan*), művészete mégsem áldozódik fel a – manapság már-már kényszerítő erejű – közéletiség, politikum és referencialitás oltárán.

Épp ellenkezőleg. A létbehívás és létzárulás közötti időtérben, a forrásponthoz hevített közvetlenség és az anyagszerűségbe közvetítő idegenség között szólnak meg ezek a versek – élet és reflexió, emlékezés a múltra, odafigyelés a jelenre, látvány és látomás szintézisét nyújtva. Különös aktualitást

kölcsönöz ugyanakkor – hogy most csupán egyetlen példát említek – az *Állomás-ritus* című versnek a lobosodó klímakrízis. Óvó figyelem szólal meg, árad szét e szövegben. Jól látszik: a lét által határozódik meg a közélet és a személyes élet is. Nyelv, én, élet együtt van jelen a kötetben: bonthatatlan teljességet képezve, mutatva fel. Olyan, mint egyetlen nap, amelyben benne van Isten egész ideje a keletkezéstől az elmúlásig – átitatva az új nap reménysugaraival.

Noha Payer verseiben az én nem heterogén és kontinuum – ellenkezőleg: az autonóm nyelv játékanak kitett s e játékoságot sokszorosán gyümölcsötető fenomén, a koherencia nem vész el: az egyes ciklusok – problémaérzékelésükön, kérdés-fölvételükön keresztül – jól körülhatárolható tömböket alkotnak. A hét „fejezetre” tagolódó kötet első szövegegységének fókuszában az eredet, az „anya”, a legitimitás és az azonosság képzetkörei állnak. „elveszett az, ami egyben tartana”; „Van-e jogom földön járni, ha anyám a földbe zárva van?”; „Egyszerre felmagasul most is itt egy villaépület / a homlokán betűk, semmit sem jelölnek, itt va-

gyok”; „Hívom vissza anyám” – idézhetném a *Káprázat-kert* és a *Szárnyakká lesznek* megindító sorait. Végül itt foglal helyet a címadó költemény, a „képrázó káprázat” verse – még ha valamely rejtélyes oknál fogva kimaradt is a tartalomjegyzékből –, amelyről találónan állapította meg a fülszöveget jegyző Németh Zoltán, hogy „a kötet origójaként működik”.

A *Fényből van a fal* egyik sorspárja – „Mert nem folynak a napok, kizárólag / erőből építem meg őket” –, a művészi erőfeszítésre történő utalás átvezet egyúttal a második ciklus verseihez, amelyek a „költői szerep” tényezőit, az alkotás mozgatórugóit s az alkotó ember diszpozícióját (léttel szemben elfoglalt helyét) árnyalják. „De szeretnék iniciálé lenni! / Rajzolt alak, aki betű!” – közli az ars poetica-igényű *Így vagyok úgy* lírai énje; „Egyszerre vagyok ijedt és kíváncsi” – állapítja meg az *Alattomos vezetőkéké*. Mert – ismétlem – hangok, szólamok, „én”-ek nyilatkoznak-felelnek e kötet lapjain – amelyeket még az olyan narratív szövegek elbeszélői hangja sem írhat felül vagy homogénizálhat, mint az *Egy iskolatársamról*. Még számomra – az elfogult, beavatott olvasó számára – sem, aki pedig ebben a szövegben érzem és lokalizálok Imre barátom – tucatnyi meghitt találkozás százféle emlékéből kikristályosodó – alakját. El kell ugyanis mondanom: a 2010-es évek első felében, az egykori PoLiSz folyóirat alkotói közösségében nemegyszer beszélgettem Imrével élet és alkotás műhelyitkairól. Már ekkor megfigyelhettem, milyen szenvedélyesen érdekl az emlékezet és önmagasság kertészi összefüggése: az emlékezetmunka mint önmegértés narratív folyamata. Nem csoda hát, hogy a Volán-buszon távolodó-közeledő iskolatárs jelenlétének tükrébe pillantó – s e találkozást mint profán jelenést átélő – szubjektum számvető sorait olvasva az egyes szám első személy mögött Imre hangját vélem hallani. „Elvesztettem. Akkori magamat is. / A hidat a két part között. / Így, most, visszalátva – szeretném, hátha megsegítene a felidézés. / Beszédfátyol a berobbantott betoncsomokon. / Közömbös partok között.” Hogy magasrendű művészetről van szó, éppen az jelzi számomra, hogy e szöveg – leszűkítő optikám dacára – nem a külső referencia, hanem saját bensőm irányába mutat, vezet; hogy Payer szavai még számomra sem csupán baráti intések, emlékeztetések, hanem felhívások. A projekcióban megformált tapasztalat provokatív erőként – im-

peratívusként – lép az olvasó (elfogult és elfogulatlan olvasók) elé – demonstrálva *A költő születése és halála* által megfogalmazott ars poeticát:

„Aki látja, akinek megadatik látni / a szigetet, bolygót, / aki a döbbenetben szólásra tudja / nyitni a száját, igen, ő a költő. / Akkor születik, a / megpillantás kimondásának / pillanatában, / amely kimondja őt is. / És amikor a némaság, / mint valami kongó és fecsegő bádoglemez, / befedi előtte mindazt, amit akkor / meglátott és kimondott, / és nem tudja többé látni, se kimondani, / akkor lesz vége.”

Idézeteim alapján joggal gondolhatná az olvasó, hogy Payer költészetében a forma alapvetően a gondolatiság mögé szorul. Hogy erről szó sincs, ékesen bizonyítja a rendkívül fegyelmezett, 10–11 soros strófákba szorított remekművek sora (*Te még soha; „De nem felelnek, úgy felelnek”; Parkoló; Valami spájzban, ott*) vagy az ötödik ciklus harmadik, *Aztán a néma, tiszta hajnalon* című szonettje. Itt a második quatrain középső két sorának egyedülálló zeneisége remekül ellenpontozza a vers tematikus síkját: „részeget s nőt, kik egy-egy fordulóra / ki-kimentek a szomszéd parkolóba”. E két sor példa egyúttal arra is, hogy a formakezelés, a poétikai alakítás egyetlen pillanatra sem válik öncélúvá a kötetben: hogy forma és tartalom egysége hordozza mindvégig a művészi igazságbeszéd üzenetét. Utaltam már az *Állomás-rítus* című versben megnyilatkozó óvó, becéző figyelemre, amelynek háttérében József Attila morális paternalizmusának hatása érzik. S *Az N/6-os naprendszer kiválasztottjának* nyitányában a költő vissza is igazolja benyomásomat: „Harminchét fokos hőségben / vällig túrok a kukába” – írja a *Kései sirató* kezdő sorait variálva.

Forma és tartalom, valóság és „annak égi mása” – élet és irodalom kapcsolata körül forognak tehát az ötödik ciklus költeményei, helyet készítve mintegy az utolsó egységnek: az öröklét weöresi tájait bejáró ontológiai nagyverseknek. Egyetlen példát idézek csupán. A *Valami spájzban, ott* című szöveg egyszerre illeszkedik a fent említett, tíz-tizenegy soros versek sorába, s összegzi egyúttal az öröklétet „szófénybe” vonó-burkoló Payer Imre-i attitűd lényegét:

„Valami spájzban. Ott van az öröklét. / Oda lehet rámolni. / Besuvasztani: ahogy / pókfonál remeg a halk-józan ragyogásban. / Oda lehet pakolni. / Olykor elővenni, leporolni, / kiállítani a szófénybe, / s utána celofánba bújtatva / újra visszatenni a világot / a homályos stelázsira.”

MECHIAT ZINA

Sütő Csaba András: nempróza

Kalota–Napkút, 2019

Sütő Csaba András *nempróza* című kötetének tétjét és dinamikáját a címadó vers következő sorával lehet leginkább jellemezni: „a nyelven túlra nyúló hosszú-kéz”. A könyv úgy nyúl a nyelven túlra, hogy sajátot ír. Tájnnyelvi szavakat használ hosszú-hosszú mondatokban, amelyekből gyakorta hiányzik a cselekvés, helyét a kontemplálás veszi át. Az epikát maga mögött hagyja, helyette körbejárja azt, mit jelent számára a líra. Az olvasónak pedig lehetősége nyílik megtapasztalni egy olyan költészetet, ami nem racionális, logikája sajátos, mégis pontosan rajzol körül elemi tapasztalatokat. De mindez csak akkor lehet hozzáférhető a befogadónak, ha képes felvenni az írások ritmusát és beelassulni a megfigyelés folyamatosan dolgozó, természetes működésébe. De mielőtt ezt a működésmódot alaposabban megvizsgál-nánk, szükséges néhány szót ejteni az avantgárd gyökerekről: „már csak a csonka ütem / már nem a vágtyeli vágy / már nem a konditerem / még mindig az avantgárd / és hányan laktak a tágas kertben – / és bÉcYkE béCike nemkülönben B-la” (*Metrik a gardenben*). Ezekből a sorokból nyilvánvalóan látszik, hogy nem klasszikus írásokról van szó, amelyekben nem lineáris szövegszervezéssel találkozunk. (Az idézett sorok a leginkább kirívóak a kötetben, de további kísérletekkel találkozunk az írásokban, mind formailag, mind nyelvileg.) Ez azért fontos, mert Sütő Csaba András kötetének egyik sarkallatos pontja az, hogy nem akar sem betagozódni divatos tendenciákba, sem bármilyen elvárásnak megfelelni. Egy teljesen üres színpadon áll a líra, ahol nyelvet és szépséget hány elénk (például ilyen szépséget: „szép, vérszínű virágot könnyeznek a kandiszemű rózsák” – *Jövünk*). És ez pont elég.

A *nempróza* szövegeiben a beszélő a mozdulatlan, passzív ember nézőpontjából *szemléli* – más nem is nagyon tesz. Figyelme tájon és tárgyakon pihen, amelyek a megfigyeléstől egyre akívabbak lesznek és egyre hangosabb mozgást mutatnak. A tekintet által feléledő környezet megmutatja, milyen kíméletlenül erőteljes szerepe van az ember életében azoknak a dolgoknak, amelyeket nem megfigyelni, inkább csak regisztrálni szoktunk:

„a fényt éppúgy mondhatnánk / villámnak sónak / fektéből sír a föld / én riának hívom” (*Kié lesz a madár?*), vagy: „kelt tésztát dagaszt a kéz / a kalapács a fiókban / a vágódeszka a csepegtetőben / az üres üveg szájában is gyúlni kezd a sötét /.../ egy pohár víz az asztalon / az udvaron egy vagon fény / a diófa ágai között a hold / minden a helyén a legpontosabb ott” (*Október, alkonyat*).

A láthatatlan környezet észrevétlensége ellenére határozza meg az identitást, hiszen a mindennapi tapasztalat része, azaz alapvetően befolyásolja azt, hova helyezzük el magunkat, mit jelentenek számunkra a szavak, szagok, áramlások. A nem történés valójában történés, és mi történünk meg általa. A kötetben szereplő líra pedig többek közt arra való, hogy ezt megmutassa.

„a leveleket sercegőre szívta a fagy, nem kímélte szél, esik a telek dróttal elvágott két / oldalán, szűrt holdfény tördeli az éj masszívumait,

pettyes lesz a beton és áttör az esőzajon / az elmaradhatatlan békanász” (*Öblöget*). Ez a néhány sor (és az egész vers mag is) nemcsak a fent említett működésmódot példázza. A szövegek egy másik fontos elemére is rávilágít: az ipari és a természeti négykezesére, amelyben egymástól veszik át az ütemet: azaz az ipari természeti, a természeti pedig emberi viselkedést mutat. (Hogy az emberrel mindeközben mi a helyzet, arról később.) Egyvelegükben úgy aktívak az elemek, mint egy kompozitban, ami lassan erodálódik, egymásba olvasztva a követ, a műanyagot, a leveleket.

A fentiekből a következő állítás egyesén következtethetne: az írásoknak markáns témáját képezi a természeti és az emberi viszonya. Ez azonban mégsem áll meg. Nincs ugyanis elkülönítés az emberi és a természeti között Sütő Csaba András verseiben, a két szféra organikus fonódik össze. Ez pedig egy újabb, komoly állítás: nem elkülöníthető az ipari, az ember által alkotott és a természeti, vidéki táj. Az ipari belesimul a természetibe, kettejük összefonódása pedig kiadja, mi az a vidéktapasztalat. Vagy csak szimplán világtapasztalat, hiszen mindannyian ebben a heterogén egyvelegben élünk.

„te, ez meg itt lábatlankodik nekem. a folyó az, gyűn, megy. árad, apad. túl a házakon a töltés / zöldjén meredek, lanka után. a hajómotor zúg, erősödik a hang. nyomja a víz tetejét, merül / és kiszorít. tolja, lökdösi a vizet, alászív, elvesz a partból, visszaad megint. te, ez itt van, te, ez / itt nincsen sehol, ráfeküdt, úszik a vízen a fém. bement a marhája a vízbe, mindjárt elmerül” (*Éberkór*).

Ezért is különösen érdekes az a tematika, ami a másik tartópillére a kötetnek: a városból vidékre költözés. Ennek egyfelől része az „idegen” városi ember küzdelme azért, hogy egyívásúnak fogadja el a falusi közösség („vettem szódát betét nélkül nagy dolog / mondták nincs láttam van / mondtam ha van kérek azt mondták / idegennek nem adnak / mondtam vagy nagyon hangosan gondoltam / én nem vagyok idegen” – *Első*), másrészt pedig a küzdelem az anyaggal. A fával a fűtésért, a földdel a termésért, a vízvezetékekkel a tisztaságért („ezt a földet felszentelni nem lehet. feltörni is alig. kaptad, ahogy kaptad” – *Fűtésszezon*). Aztán pedig a gyerekkori emlékekkel, amelyek feltörnek, és arról a tájtapasztalatról számolnak be, ahova a visszatérés történik a költözés által. Igazolva ezzel azt, hogy valóban ide tartozik az idegenből jövő városi beszélő: „két kamasz a tilosban. / tulajdonképp megjöttünk már, de kerülünk a töltés felé. a kemping csomag-tartóján állok, / kezem kisács vállán, vigyorogva tapossa a pedált, teker mint az állat, nem verseny, szárítás. / meg kell száradjunk, mire hazamerészkedünk. nem mintha hajunk, bőrünk szagából nem lenne elég nyilvánvaló. az fog elárulni végül, az iszap, a napfény és a szél szaga” (*Század*).

A gyerekkori emlékeket felidéző szövegeknek van egy másik fontos aspektusa: a szocialista éra gyermekként megélése. Ezt egy kamaszkorára visszaemlékező beszélő nézőpontjából látjuk, amelyben felismeri azoknak az apróságoknak a súlyát, amelyek akkor csak valami furcsa, érthetetlen elemnek tűntek. Így például a töltés oldalában meghúzódó katonák jelenléte, az óvó szülők intelmei vagy a lövések emlékét idéző, széltől remegő ablakok („odakint dördül, a tankátjáró / őrtornya körül

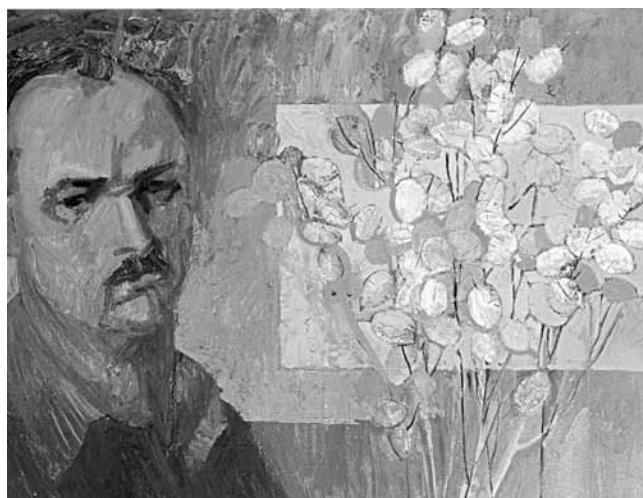
kavarog a szél. / az acél keménységét megtöri / a deszkák száleres horpadása, / a közéfújó szél csavarokat tapogat. / remegni kezdenek az ablakok. / a fűrészbakok. a versenyhajók / keze ökülbe szorul. megint lúnek” – *Pepsi*).

A szövegekben az eddigiek mellett porondra lép az ember is. Rázoomolunk a testre, annak anyag- és gépszerűségére. Ahogyan fentebb írtuk, az ipari és a természeti organikus egységgé olvad a tájleírásokban; a testleírásokban pedig kiinduló metaforikává válik mindkét szféra. Például: „nem szemérem szégyenke van a világon / a szerv becsomagolva feszülő textilszarak / sonkára hívva fitten csontsoványan / veszünk részt ócska komédiákban /.../ a vad pókhasú cselédek / vas- és porcelánlédik titánium és acélkanok / kipörögnek az útra a nap sütöget azért” (*Jövünk*); „oly könnyű az esti mozdulat / az elkapkodott esti köpés / egy szunyogot akart körbezárni / szikkad a földön az üres nyálbuborék” (*Köpet*).

A test tehát a táj részévé válik, viszont úgy, hogy magán viseli a falusi kultúra jeleit. Nem különül el sem az őt körülvevő természettől, sem pedig a beleivódó emberi kultúrától. Archetipusokat látunk, akik azonban nem válnak karakterré, csupán masszaként hömpölyögnek. Az ásótól feltört tenyerű munkás, a rokonok, akik mit sem tudnak egymásról, a disznóvágás utáni zabálástól elnehezült tömeg. Testük van, típusuk van, identitásuk, arcuk nincs. Fókuszba a hozzájuk való viszony kerül, a David Attenborough-i kíváncsiság, keveredve némi keserű belenyugvással: „csattan a garázsajtó / a motorzaj dül és testünkben / elfogadható tévképzetekeket nevel / ez az éjszaka, ez itt, ez veri kéknél kékebbre szájunk a mellékesnél, a halálnál” (*Hentesmészáros*).

Sütő Csaba András kötetének legnagyobb tétje az, hogy új nézőpontot kínál. Rávezet a lassúságra, a megfigyelésre, a versek formanyelve pedig kikötkenti az olvasót abból, hogy a megszokott szöveg-szervező erőket akarja kitapintani az írásokból. Nem újat mutat, hanem azt, ami itt van előttünk. Az újdonság az, hogy általa észre is vesszük.

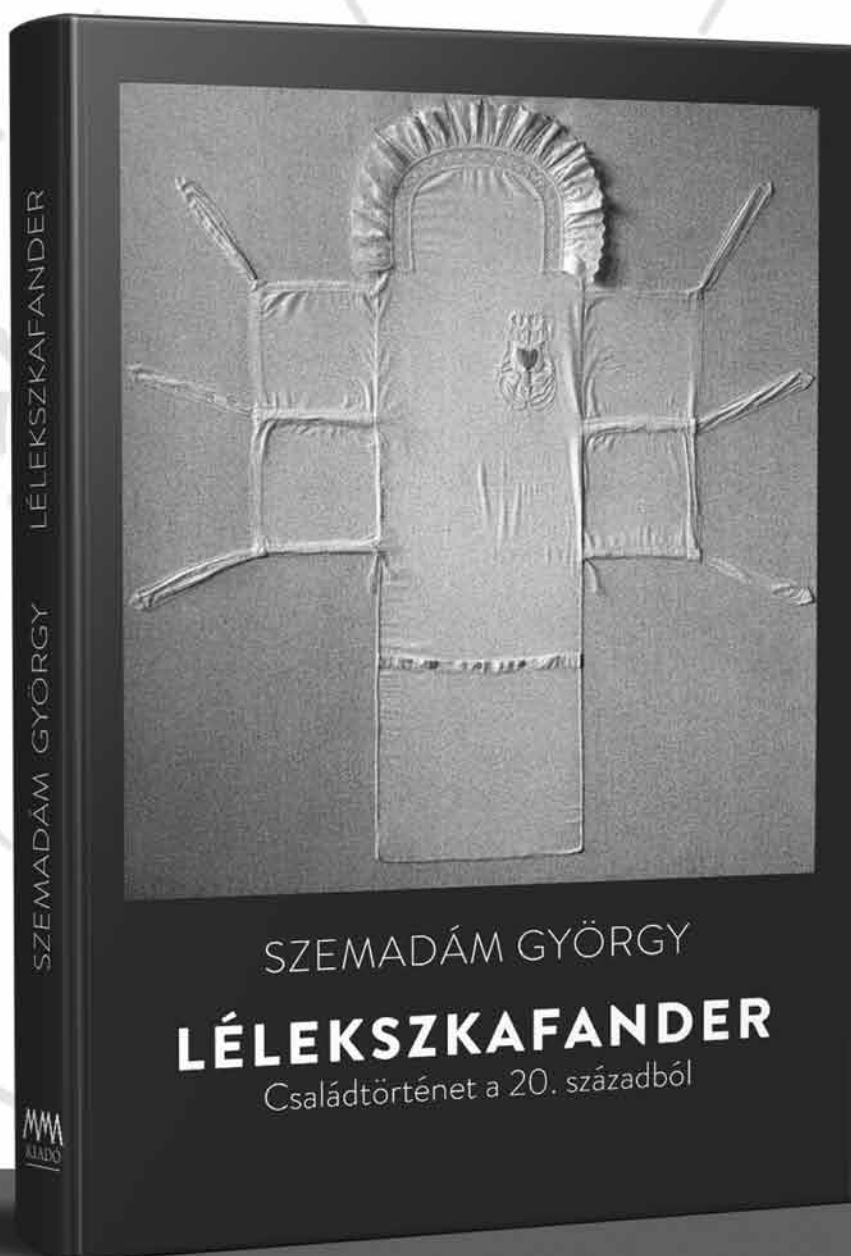
NAGY PÁL, Önarckép júdáspénzzel, 1976

A főként képzőművészként ismert
Szemadám György új oldalát mutatja be a kötet.
A szórakoztató stílusban, ugyanakkor rendkívüli
érzékenységgel megírt családregény a második
világháború után kifosztott budai polgári réteg
küzdelmes helykeresésének kordokumentuma is.

Megrendelhető az **mmakiado.hu**
vagy a **bookline.hu** weboldalon!

MMA Kiadó, 2020. • 208 oldal, 4600 Ft

MMA
KIADÓ

MMA
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA